

GOSPODARSKA,
KULTURNA
IN ZGODOVINSKA
KRONIKA

1970

**ZBORNİK
OBČINE
GROSUPLJE**

ZBORNIK
OBČINE GROSUPLJE

ZBORNIK
OBČINE GROSUPLJE

GOSPODARSKA, KULTURNA IN ZGODOVINSKA KRONIKA

II.

DR. J. KRIVONOS
DR. J. KRIVONOS

KAZALO

DOGODKI IN VARNOSTI IN NOV

ZBORNIK OBČINE GROSUPLJE

GOSPODARSKA, KULTURNA IN ZGODOVINSKA KRONIKA

NABA UROČINA IN OČASNI

II.

Jane Marolt	Naslanek ...	41
Črni Strehar	Grosupljski ...	47
Jane Bati	Taborišča ...	55
Stane Šušter	V spomin ...	59
Kranec Alojzij	Udobnost ...	73
Fedor Gradinar	Kovačeva ...	77

LEPOSLOVJE

Jane	81
Jane	85
...	...	91
...	...	97
...	...	101
...	...	105
...	...	111
...	...	117
...	...	121
...	...	127
...	...	131
...	...	137
...	...	141
...	...	147

GROSUPLJE 1970

ZBORNIK OBČINE GROSUPLJE

GOSPODARSKA, KULTURNA IN ZGODOVINSKA KRONIKA

II

ZBORNIK OBČINE GROSUPLJE

izdaja uredniški odbor — skupina občanov: France Adamič, Ivan Ahlin, Cvetko Budkovič, Ive Krevs, Tine Kurent in Stane Valentinčič. Odgovorni urednik Ivan Ahlin, Grosuplje; glavni urednik France Adamič, Ljubljana, Janežičeva ul. 1; naslov uredništva in uprave: Zbornik občine Grosuplje, Grosuplje p. p 11. Žiro račun je pri SDK Grosuplje štev. 5013-9-892. Zbornik izhaja s podporo skupščine občine Grosuplje in prispevki delovnih organizacij, ki so navedene v oglasnem delu.

KAZALO

DOGODKI IN PODOBE IZ NOV

<i>Metod Mikuž</i>	Grosupeljsko okrožje	7
<i>Stane Valentinčič</i>	Prvi okrožni odbor OF v Grosupljem	11
<i>Stane Valentinčič</i>	Doktor Franjo Podkoritnik	15
<i>Lado Ambrožič</i>	Podoba Edija Turnherja	19
<i>Frence Perovšek</i>	Današnji pogled na lik Stojana Šuligoja	21
<i>Tone Seliškar</i>	Ilova gora	27
<i>Ive Krevs</i>	Spomeniki iz narodnoosvobodilne vojne	29
<i>Ciril Jurčič</i>	Ob obletnici srečanja IO OF z drugo grupo odredov na Polici	41

NAŠA OBČINA IN OBČANI

<i>Jože Marolt</i>	Nastanek in razvoj občine	45
<i>Ciril Šlebinger</i>	Grosupeljska kotlina in njena geologija	57
<i>Jože Bole</i>	Taborska jama	65
<i>Stane Škrabar</i>	V spomin Jožetu Zupančiču	69
<i>France Adamič</i>	Dolharjev obrst iz Gatine	73
<i>Fedor Gradišnik</i>	Kovačeva pevka — Helena Rajhova	77

LEPOSLOVJE

<i>Janez Perovšek-Pelko</i>	Kozolci	81
<i>Jože Gregorič</i>	Pesmi Andreja Kančnika	85
<i>Cvetko Budkovič</i>	Šmarski šolmaster Matevž Kračman kot pesnik	119

KRONIKA IN RAZGLEDI

<i>Etbil Bojc</i>	Šole v grosupeljski občini	127
<i>Cvetko Budkovič</i>	Solsko in kulturnoprosvetno delo	151
<i>Andrej Jenko</i>	Prispevek k zgodovini zdravstvene službe v občini Grosuplje	165
<i>France Adamič</i>	Razvoj in gospodarska vloga zadružništva v Dobropoljah	167
<i>Ivan Benko</i>	Mlekarna Kmetijskega društva v Dobropoljah ..	181
<i>Jože Marolt</i>	Poimenovanje cest in ulic v naselju Grosuplje	185

<i>Alojz Škrjanc</i>	Splošno gradbeno podjetje Grosuplje — od ustanovitve do danes	187
<i>Janko N. Rogelj</i>	Spominska ustanova Louisa Adamiča v Clevelandu	195
<i>Mirko Pervanja</i>	Višnja gora in njena okolica	199

OGLASI

KAZALO

BODIKI IN PODOBE IZ NOVA

7	Grosupljsko okrožje	Melod Miran
11	Prvi okrožni odbor OF v Grosupljem	Štane Valentincič
14	Doktor Franjo Podkornik	Štane Valentincič
18	Podobna Edija Turnherja	Lado Andrežič
21	Prvašni pohod na hri Štjane Saligaja	France Petrošek
23	Ilava gora	Tone Šuštar
29	Spomeniki iz narodnoosvobodilne vojne	Ivo Kren
41	Ob obilnici srečanja IO OF s drugo grupo odredov na Polju	Črtič Janež

NAŠA OBČINA IN OBCANI

44	Nastanek in razvoj občine	Jože Marolt
47	Grosupljska kotlina in njena geologija	Črtič Štepec
53	Taborska jama	Jože Rož
59	V spomin Jožeta Zupaniča	Štane Škrjanc
73	Dolinarjev opzet iz Gatin	France Adamič
77	Kovačeva pečina — Helena Ravnar	Črtič Gradinar

LEPOSLOVJE

81	Kvadri	Janez Petrošek-Polko
85	Prva naša kmetijska	Jože Gregorič
119	Prva naša kmetijska	Črtič Štepec
127	Prva naša kmetijska	Edin Bož
131	Prva naša kmetijska	Črtič Štepec
155	Prva naša kmetijska	Andrej Jelen
167	Prva naša kmetijska	France Adamič
181	Prva naša kmetijska	Ivan Senko
185	Prva naša kmetijska	Jože Marolt

DOGODKI IN PODOBE IZ NOB

GROSUPELJSKO OKROŽJE

(Pobuda za grosupeljsko kroniko med NOB)

Metod Mikuš

Mislím, da je preteklo že deset let, odkar sva bila s pokojnim E. Turnherjem-Primožem na nekem sestanku na Grosupljem. Če se prav spominjam, je sestanek sklical odbor takratne Zveze borcev, da bi se pomenili, kako naj bi začeli pisati in kako naj bi tudi napisali kroniko razvoja NOB v nekdanjem grosupeljskem okrožju. Spomnim se tudi, da sem nekaterim takrat zelo pripravljenim poslušalcem pisati domačo kroniko razdelil nekaj odtisov svoje razprave Pregled gospodarske dejavnosti v NOB v Sloveniji (Zgodovinski časopis 1956-57, str. 217—272), kjer sem v uvodu napisal informativni pregled razvoja vseh okrožnih odborov OF na Slovenskem — med njimi seveda tudi grosupeljskega — in jim svetoval, naj bi ta informacijski pregled za grosupeljsko okrožje vsestransko dopolnili, dopolnili na primer okraje okrožja s terenskimi odbori OF, predvsem pa poskušali s pridnim in vztrajnim delom na terenu, ugotoviti vse tedanje odbornike vseh treh vrst odborov, terenskih, okrajnih in okrožnega.

Če bi se grosupeljskim »kronistom« to takrat posrečilo, ali če se jim morda še bo, bi s tem prispevali velik delež k zgodovini svojega nekdanjega okrožja. Pokazali bi tudi v grosupeljskem okrožju masovnost OF, obenem pa bi razveselili vse tiste še živeče, a še vedno nepoznane delavce in sodelavce v NOB, prav tiste, ki so delali »majhne stvari«, brez katerih pa prav gotovo ne bi bilo tudi velikih. Ne bi bilo osvoboditve. Vsak, ki je kakorkoli sodeloval v NOB, je danes vesel in zadovoljen, če vidi svoje ime vsaj nekje zapisano med »uradno« priznanimi zaslužnimi borci in soborci.

Ne vem, ali je takrat započeta akcija rodila kakšne in kolikšne uspehe. Poudaril bi le to, da če jih ni, je to velika škoda. Bolj ko se večja časovna razdalja med NOB in današnjim dnem, manj nas je nekdanjih borcev in tudi še preostali večkrat že izgubljamó pravo zvezo z eno največjih zgodovinskih resničnosti v zgodovini NOB našega naroda, da je namreč tudi slovenski narod, čeprav je eden od zelo majhnih, prispeval v NOB prav vse, kar je zmožel, in da je prav zato tudi zmagal. Če že nam, nekdanjim borcem počasi bleđi spomin na to veliko slovensko resničnost, kaj bi potem mogli reči šele o odnosu doraščajočega rodu do NOB?

Kakorkoli že, grosupeljsko okrožje je zanimiv pojav med NOB slovenskega naroda in spada poleg okrožnega odbora OF za Ljubljano med prvih šest najstarejših okrožij v Ljubljanski pokrajini. Grosupeljsko okrožje je imelo že 1941 šest rajonskih ali okrajnih odborov OF, ki so jih spočetka

zaradi konspiracije poimenovali samo z rimskimi številkami I—VI, nato pa, še 1941, začeli tem številkam dodajati že točnejše oznake: I (Grosuplje), II (Žalna), III (Račna), IV (Šentjurje), V (Šmarje) in VI (Polica).

Zelo zanimivo in koristno bi torej bilo — če bi se seveda le še dalo — to v dokumentih ohranjeno organizacijsko mrežo grosupeljskega okrožja *spopolniti* z imeni odbornikov takratnega okrožnega in rajonskih odborov, pa tudi ugotoviti, koliko terenskih odborov je imel vsak od teh rajonskih ali okrajnih odborov. Kot že rečeno, bi morda le še izvedeli marsikatero ime danes pozabljenih sodelavcev in aktivistov OF, prispevali pa bi tudi pomemben delež k zgodovini OF same. Danes je že več kot jasno, da je bila Osvobodilna fronta slovenskega naroda svojevrsten, in to svojevrsten *sve-tovni pojav*. V nobenem osvobodilnem gibanju med drugo svetovno vojno, tudi v gibanju drugih jugoslovanskih narodov namreč ne opazimo svojevrstnega pojava, da bi neko na začetku splošno narodnoosvobodilno gibanje — zaradi svoje množičnosti — kaj kmalu začelo preraščati pod vodstvom komunistične stranke tudi v gibanje, ki je začelo v svojih organizacijskih oblikah in organih kazati že znake prave ljudske oblasti. To je edinstven primer na svetu in smo nanj Slovenci lahko upravičeno ponosni, veliko bolj kot na primer na svoje »organizacijske sposobnosti« ali na kaj podobnega. To dejstvo, da OF že leta 1941 predstavlja na Slovenskem istočasno vseslovensko osvobodilno gibanje in postopoma nastajajočo ljudsko oblast obenem tudi dokazuje, kako se je mogel in začel v posebnih slovenskih okoliščinah slovenski narod sam osvobajati in kako se je prav s tem svojim posebnim razvojem vključil v NOB drugih jugoslovanskih narodov in v veliko antifašistično koalicijo in kako je tako vključen nazadnje tudi zmagal ne samo nad okupatorjem, temveč tudi nad svojo nesrečno politično preteklostjo.

Res je, da so se tudi v grosupeljskem okrožju pomladi 1942 in na prvem osvobojenem ozemlju začeli kazati pojavi tako imenovane bele garde, zelo jasnega sodelovanja z okupatorjem in boja proti lastnemu narodu, temu moremo reči še preprosteje narodno izdajstvo najvišje stopnje. Celo med dvanajstimi apostoli je bil trinajsti izdajalec, torej manjšina.

Na prvem osvobojenem ozemlju so začetek junija pa tja do konca julija 1942 tudi na področju nekaterih grosupeljskih rajonov volili krajevne narodnoosvobodilne odbore (NOO), vendar ne v tolikšni meri kot v sosednem okrožju Stična-Struge (Suha krajina), ki je bilo skoraj v celoti osvobojeno. Zanimivo bi bilo danes vedeti, kateri so bili ti izvoljeni odborniki NOO, ker so bili pač prvi, ki so jih kandidirali in volili ljudje sami in ne nekdanje politične stranke.

Tudi grosupeljsko okrožje je med veliko italijansko ofenzivo precej trpelo, hujše pa so bile posledice, ki so se vlekale od jeseni 1942 pa tja do kapitulacije Italije. V tem razdobju je na terenu razpadla skoraj vsa organizacijska mreža OF in so na njem ostali le ilegalni aktivisti OF. Nastajale so belogardistične postojanke kot v sosednem stiškem okrožju in v bistvu v obeh okrožjih iste težave in isti problemi. Zato so za nekaj časa obe okrožji združili in nastalo je grosupeljsko-stiško okrožje. Vzroki neugodnih okoliščin, velikih in manjših težav v novem okrožju so bili različni. Eden od zunanjih je bil brez dvoma povečani italijanski pritisk in teror. Italijani že zaradi

dveh pomembnih komunikacij, železnice in ceste Ljubljana—Novo mesto, ki sta tekli čez to okrožje, niso na noben način mogli dopustiti, da bi novo osvobojeno ozemlje ponovno začelo ogrožati obe, zanje tako važni prometni žili. Bolj ko je postajalo jasno, da bo Italija prej ali slej morala položiti orožje, bolj je italijanska vojska na naših tleh postajala pasja. Neutrudno je njen takratni komandant v Sloveniji general Gambarà odgovarjal na vsako partizansko akcijo, kaj šele na večje; od teh se je ena razvijala prav v grosupeljskem okrožju več dni, in to od Pijave gorice do Vrha in Šentjurja. To je bilo o binkoštih 1943.

Ljudje so bili resda preplašeni, na noben način pa niso bili proti OF in partizanom, še manj pa za Italijane. Spominjam se zelo dobro — prav sredi teh hudih bojov — mitinga v Smrjenih, na katerem sva govorila s pokojnim generalom Dušanom Kvedrom-Tomažem. Tako je bilo kot povsod: sprva so nas gledali nekam kujavo, postrani in namrščeno. Sijajni govornik Tomaž jih je nazadnje le razgibal, začeli so odpirati usta in več ust je izoblikovalo tisti znani stavek, ki smo ga stokrat slišali ob takih prilikah kjerkoli že v Suhi krajini: če bi vas partizanov ne bilo, bi bil mir. Čemu to streljanje, požiganje itd.! Nato smo partizani seveda prešli v besedni kontrajuriš, seveda zlepa, z vsemi mogočimi govorniškimi triki in umetelnostjo — in kmalu je bil led prebit. In spet smo lahko slišali tudi že stokrat znane besede: vemo, da imate vi bolj prav kot »ta beli«, pa četudi so pri njih naši sinovi. Kaj hočemo, šli so k belim in prosimo vas, imejte usmiljenje z njimi!

Imeli smo res usmiljenje z njimi. Koliko in kolikokrat smo polovili te žalostne vojščake s kot prekla dolgimi francoskimi puškami in jih kot žalostne zaslepljence raznih farovških gospodov tudi izpustili. A vmes je moral priti večkrat sam vrag: koliko od izpuščenih smo ponovno ujeli. Lagali in jokali so, da varujejo vero, mi pa smo jim zopet »verjeli« in na Turjaku ujeli čez šesto takih tičev, jih pred nemško ofenzivo izpustili, a jih spet našli, to pot med nemškimi domobranci. No, takrat je bilo »boja za vero« za marsikoga konec. Ne takrat in ne danes se ne da opravičiti hlapčevanje Nemcem in mesto njih pobijanje lastnih ljudi na tako krute in ogabne načine, kot so to znali samo domobranci.

Sredi decembra 1943 se je ob veliki reorganizaciji okrožij spojilo grosupeljsko-stiško okrožje v povečano novo stiško-grosupeljsko okrožje, ki je imelo tele okraje: Dobrunje, Šmarje, Šentjurje, Grosuplje, Zalna, Račna, Višnja gora, Stična, St. Vid, Veliki Gaber, Krka, Zagradec, Ambrus in Hinje. Zgodaj pomladi 1944 so priključili še okraj Struge-Dobropolje, združila pa sta se šmarski in šentjurski okraj.

Tako se je v predzadnjem letu NOB grosupeljsko okrožje znatno povečalo in v celoti prevzelo na svoje rame vso težo in posledice najhujših bojov pomladi in poleti 1944. Le koliko je bilo samo bojov med Grosupljem in Predolami, ko so Nemci na vsak način hoteli usposobiti popolnoma porušeno kočevsko železnico. Koliko je bilo bojov z nemškimi kolonami nad Pijavo Gorico do Turjaka in bojov še vse leto 1945 do zmage v Suhi krajini! Ne bomo pretiravali, če trdimo, da so bila nekatera področja takratnega grosupeljskega okrožja večkrat preorana od bomb in granat in da so pretrpela silno veliko. Takrat so se pisale najslavnejše strani v grosupeljski kroniki. Če so

jih zapisali takratni ljudje, zakaj jih ne bi vsaj prepisali danes v pravo kroniko. V teh hudih mesecih in dneh se je položaj znova tako zaostрил, da je bilo v precejšnjih predelih okrožja nemogoče sleherno politično delo in dostikrat so morali grosupeljski aktivisti iskati zavetje v sosednih okrožjih.

Kljub vsemu hudemu se je vojna le uspešno bližala koncu. Začetek oktobra 1944 so združili grosupeljsko in novomeško okrožje v novomeško okrožje z okraji Grosuplje, Žužemberk, Trebnje, Novo mesto in Kostanjevica, začetek 1945 pa so k novomeškemu okrožju priključili še belokranjsko okrožje.

Tako je bilo grosupeljsko okrožje nekako »degradirano« samo v okraj, kar seveda še daleč ni zmanjševalo njegovega velikega nekdanjega pomena, vloge in naloge, vztrajati v boju do zmage. Ko je začetek maja začel 7. korpus zmagoslavno prodirati proti Ljubljani, bi bila brez dvoma njegova pot veliko težja, če bi prav grosupeljski okraj zvesto ne vztrajal v bojih do konca in to pod najtežjimi pogoji.

PRVI OKROŽNI ODBOR OF V GROSUPLJEM

Stane Valentinčič

Do ustanovitve okrožnega odbora je bil v Grosupljem le krajevni odbor OF in so posamezni krajevni odbori bili med seboj povezani zgolj po aktivnostih komunistične partije. Za nedeljo, ko je bilo na Dolih žegnanje — menda je to bilo 28. septembra 1941., pa sem bil med drugimi povabljen na sestanek v Račni, ki je bil v gostilni pri Joškovcu. Zagotovo vem, da sta se kot delegata IOOF iz Ljubljane sestanka udeležila dr. Jože Rus in dr. Aleš Bebler, od domačih pa se dobro spominjam, da se je poleg mene sestanka udeležil še dr. F. Podkoritnik, Radko Polič in Erčulj, najbrž pa tudi L. Starič in J. Erjavec. Na sestanku so bili še drugi domačini. Po uvodnih besedah obeh delegatov IOOF je bil na tem sestanku ustanovljen okrožni odbor OF Grosuplje. Ne spominjam se, če sem bil že na tem sestanku določen ali pa sem bil izvoljen šele na prvem odborovem sestanku za predsednika prvega okrožnega odbora OF Grosuplje.

Spominjam se dogodka, ki se je pripetil na dan našega sestanka v Račni in ki je pomagal določiti dan, ko je bil okrožni odbor ustanovljen. Na sestanek sem namreč prišel in tudi z njega odšel z motornim kolesom, Bebler in Polič pa sta se vračala v Grosuplje peš oziroma s kolesom, ki ga je s seboj imel Polič. Tako sem se torej prej vrnil domov. Tu pa mi je, še ves razburjen, povedal sedaj že pokojni Franc Šircelj — poznejši borec Cankarjeve brigade — da so ga, ko se je vračal z dojskega žegnanja, v gozdu med Dolami in Staro vasjo ustavili »hostni« in ga vabili s seboj. Fant se jim je izmotal, češ da hodi še v šolo, oni pa so mu dejali, »dobro, vedi pa, da boš še prišel k nam«. In res je 1943 postal cankarjevec. Ko sem zvedel za ta dogodek, sem se z motorjem odpeljal nasproti Beblerju in Poliču, za katera sem vedel, da se vračata s kolesom, in jima to povedal. Bebler je pomislil in dejal, da je to bila Urbanova četa. Še isti dan so jim domačini — med njimi Kocjanov Lipe in Rudolf Zupančič — nesli hrane. Tako je torej na dan dojskega žegnanja leta 1941 bil ustanovljen prvi okrožni odbor OF Grosuplje. Drugi člani tega odbora so bili: sekretar Ivan Erjavec, jurist iz Plešivice, blagajnik zdravnik dr. France Podkoritnik (Grosuplje), sedlar Ludvik Starič (Vel. Mlačevo), ki je bil odgovoren za socialna vprašanja, in mizar Janez Zakrajšek (Šentjurij), odgovoren za tisk in propagando. Osebnostno sem poleg predsedniških prevzel tudi intendantske okrožne posle. Okrožni odbor se je največkrat sestal na mojem domu, v Brinju, ki je bilo izven žice, včasih pa tudi drugod; nekoč se spominjam, da smo se sestali v gozdu Goričica pri Malem Mlačevem. Brinje je razen tega — četudi v nasprotju z načeli konspiracije — postalo

vsestranska javka in točka v organizaciji delovanja OF. Še pred ustanovitvijo okrožja je v Brinje prišel (do tedaj je bil pri Poličevih) ilegalce in partijski sekretar Dolfe Jakhel ter tam ostal, dokler ni 29. oktobra 1941 bil aretiran in iz zapora pobegnil v partizane (ter bil prvi komandir 29. oktobra ustanovljene grosupeljske čete). V Brinju je živel kot »profesor Kvas« in dolgo tudi sam nisem vedel njegovega pravega imena in vloge. Pozimi 1941-42 se je v Brinje ilegalno zatekel iz Ljubljane tov. Stane Kraševce, predvojni marksist, kasneje profesor na ekonomski fakulteti v Ljubljani.

Pozimi 1941-42 je prišla iz Ljubljane v Brinje prikupna tovarišica (nihče je ni povpraševal po imenu in ga tudi danes ne vem) z radijskim aparatom, s katerim naj bi ob določenih urah lovila oddajnik iz Ljubljane. Kolikor se spominjam, ji to vse tri dni poizkusov ni uspelo.

»Rdeči gradič« Brinje

Trgovino Apolonije Valentinčič v Brinju smo uporabili za skladišče hrane za partizane; glavni vir je bil PREVOD iz Ljubljane, kjer je bil v službi Franca Adamič. Ta je v to trgovino pošiljal hrano — ki je tedaj bila na karte — za partizane. Tako se spominjam, da je prišlo nekoliko zabojev golaževih konzerv od Slamiča, prihajale so vreče z rižem, makaroni itd. To blago je potem iz trgovine z vozmi odhajalo k partizanom, pretežno tedanjemu Štajerskemu bataljonu. Okrožni odbor OF Grosuplje je imel rajonske odbore: Slivnica — Žalna, Račna, Št. Jurij, Šmarje, Polica in Grosuplje. Člani okrožja so poleg drugega tudi politično delali kot aktivisti na terenu; razdelili so si rajone tako, da je Erjavce delal na območju Slivnica-Žalna, Starič v Račni, Zakrajšek v rajonu Št. Jurij, jaz pa v rajonu Šmarje in Polica (rajon Grosuplje je imel več aktivistov).

Okrožni odbor OF Grosuplje je kot tak organiziral razne politične in vojaške akcije ali pa se je vključeval v akcije, ki jih je zasnoval IO OF v Ljubljani. V načelu je bil opredeljen in vodil politiko oborožene akcije ter

je zavračal tiste, ki so bili proti oboroženi vstaji. Na območju grosupeljskega okrožja je operiral štajerski bataljon oziroma II. grupa odredov in pa notranjski odred. Naš okrožni odbor je imel mnogo več stika z drugo grupo odredov kot z notranjskim odredom. S tem je imel največ stikov šentjurski rajon oziroma enota tamkajšnje narodne zaščite, ki je imela tudi tiskarsko tehniko. Junija 1942 je prišlo med notranjskim odredom in to zaščito do nesporazuma zaradi nekega živinčeta. Na lepem je notranjski odred, sklicujoč se na določeno odredbo IO OF oziroma vojnega poveljstva, aretiral večino zaščitnikov in jih odpeljal v Zapotok. Tedaj je šentjurski rajon zaprosil za posredovanja okrožni odbor in osebno sem se z motorjem odpeljal čez Turjak v Zapotok. Prek zasek sem moral motorno kolo prenašati. V žepu sem imel dovolilnico za gibanje po vsem osvobojenem ozemlju. V štab notranjskega odreda sem prispel dne 8. junija 1942; v tem trenutku so ravno formirali Tomšičev bataljon. Nesporazum v zvezi z narodno zaščito je bil zlahka in hitro poravnan. Sam pa sem ostal na njihovem osvobojenem ozemlju še dva dni, in sicer na prošnjo krajevnega odbora, naj kot živinozdravnik pocepim prašiče; uradni veterinar namreč na to ozemlje ni več prihajal.

S »štajerci« in kasnejšo II. grupo odredov smo imeli mnogo več stikov, predvsem jih je imel seveda poliški rajonski odbor. Okrožni odbor mu je pomagal s hrano in z denarjem skrbeti za prehrano vse bolj številnih partizanov. Spominjam se tistega majskega dne, ko je kurirka Milka Šircelj pritekla k meni v Brinje in sporočila, da se je druga grupa po bitki na Jančah vrnila na Polico in nujno rabijo hrano. Z Jakševim Tonetom, ki je imel preskrbo, sva obletela nekaj vasi ter kupila vola ter nekaj prašičev za kotle tovariša Povha. Že nekaj dni pred tem pa sva s pok. dr. Podkoritnikom bila poklicana in sva se odpeljala na Blečji vrh, kjer so v nekem podu ležali prvi ranjenci, poslani tja iz janške bitke. Spominjam se komandirja Jožeta, ki je imel veliko gnojno rano na nogi (kasneje so mu jo odrezali) in partizana Matička, ki je bil ranjen v oko; v »zaledje« je prihajal na konju komandanta Staneta. Kasneje smo ga premestili na zdravljenje h Grozniku na Dole, težji ranjenci pa so bili poslani v partizansko bolnico.

Poleg vsestranske podpore partizanski vojski na območju okrožja je grosupeljski okrožni odbor OF organiziral razne akcije. Zgodaj jeseni leta 1941 se je vključil v akcijo za preprečevanje izselitve Slovencev iz spodnjega Posavja. Pri Podkoritnikovih je bilo »mobilizacijsko zborna mesto«. Prosto-voljci so prihajali iz raznih krajev, dr. Podkoritnik jih je zdravstveno pregledal, dobili so opremo (perilo, čevlje, nahrbtnik), to je povečini dala tovarna Motvoz in platno. Tako opremljeni so odhajali v partizane.

Za božič 1941 se je okrožni odbor pridružil šentjurskemu rajonskemu odboru, ko so pripravljali pogostitev grosupeljske čete, ki je tedaj bivakirala v »baronovi« žagi v Medvedjici.

Okrožni odbor je organiziral tiskanje Slovenskega poročevalca. V začetku smo iz Ljubljane dobivali natisnjene izvode. Na zimo leta 1941, ko je šentjurska zaščita dobila svojo tehniko, smo iz Ljubljane dobivali samo matrice in potem jih je ta tehnika razmnožila. Kmalu pa smo iz Ljubljane dobivali samo tekst poročevalca, ki so ga dekleta v tovarni Motvoz in platno pretipkale na matrice, kurir pa jih je odnesel v Št. Jurij. Tiskani poročevalec

je šel po obratni poti iz Št. Jurija v tovarno, od tod pa so ga delavci raznesli na vse strani. Tekst poročevalca smo iz Ljubljane dobivali najprej tako, da ga je kurirka — najdalj je to bila Ferjanova Zora — prinesla z vlakom pod obleko, kasneje pa so ga nosili železničarji v kanglici z dvojnimi dnom.

Okrožni odbor OF Grosuplje je iz skromnih denarnih sredstev dajal tudi denarne podpore, na primer ženam ali materam, katerih možje ali sinovi so bili v partizanih; večino s članarino zbranega denarja pa je odvajal na IO OF v Ljubljano.

Okrožni odbor OF Grosuplje je bil povezan po Poliču in Jakhlu in sodeloval s partijskim okrožnim komitejem; po Stojanu Šuligoju in drugih mladincih je bil povezan s Skojem in tudi z IO OF v Ljubljani. Za zvezo je poleg Jakhla in Poliča skrbel zlasti Ivan Erjavec. Člani IOOF so precej pogosto prihajali k nam na teren. Spominjam se, da je zgodaj spomladi prišel k meni pokojni Boris Kraigher. Med drugim me je vprašal, zakaj nimamo v okrožnem odboru OF tudi klerikalcev češ da je OF široka politična organizacija, ki zajema tudi te če le sprejmejo njen program. Odgovoril sem mu, da imamo v odboru člana, ki je prej bil v klerikalški organizaciji, vendar s tem odgovorom ni bil zadovoljen.

Spomladi leta 1942 so se partizanske vrste naglo množile. Ljudska vstaja je doživljala polet, ki ga je težko opisati. Ves okrožni odbor je bil angažiran v tej množični vojaški akciji, v preverjanju tistih novincev, ki so prišli ali želeli v partizane, v oskrbovanju partizanov s hrano in obleko. V noči med 30. aprilom in 1. majem 1942 je bilo množično trošenje letakov z revolucionarnimi parolami. Škoda, da je zjutraj 1. maja zemljo pobelil sneg in akcija ni tako prišla do tistega izraza, kot bi sicer.

Vse to množično in preveč javno delo, brez zadostnega upoštevanja načel konspiracije in pa nastajajoča belogardistična opozicija — je pripeljalo do moje aretacije 11. junija 1942 in nekaj pozneje (22. junija) tudi do aretacije dr. Podkoritnika. Temu je julija sledila še 1. italijanska (roška) ofenziva. Vse to je ohromilo delo okrožnega odbora OF Grosuplje. Njegovo delo je kasneje nadaljevalo stiško-grosupeljsko okrožje.

DOKTOR FRANJO PODKORITNIK

Stane Valentinčič

Bil je revolucionar. Velik in pošten, brezkompromisen in blag, vztrajen in dobrušen. Ljubil je svoj narod in bil pripravljen zanj žrtvovati vse, tudi življenje.

Ljubil je človeka in mu lajšal življenje, njegova skrb za človeka ga je preživela. Bil je idealen oče in mož, zvest prijatelj. Tak je bil dr. France Podkoritnik.

Rodil se je kmečkim staršem 16. julija 1893 v Libojah pri Celju; tam je končal osnovno šolo. Gimnazijo je obiskoval v Celju, ni pa maturiral, ker je bil leta 1914 iz osme gimnazije poklican pod orožje (maturiral je po prvi svetovni vojni v Mariboru). Že takrat so ga avstro-ogrške oblasti imele za p. v. (politisch verdächtig — politično nezanesljiv) in so ga takoj poslali na fronto, in to na rusko fronto. Leto dni kasneje so ga Rusi ujeli

pri Zaleščikih. Kot vojni ujetnik je delal po rudnikih in na kmetih. Leta 1918 je zbolel za pegastim legarjem in se po bolezni vrnil maja 1919 v Jugoslavijo.

Po maturi se je vpisal na medicinsko fakulteto v Zagrebu; tam je študiral nekaj časa, nato pa odšel na Poljsko v Kraków in na Jagielonski univerzi leta 1926 promoviral za doktorja splošne medicine.

Kot gimnazijec je bil preporodovec, kot zagrebški medicinec pa triglavan. Po promociji je bil do leta 1930 stažist in nato asistent na kirurški kliniki v Mariboru. Potem je zaradi oslabelega vida odšel za zdravnika splošne prakse v Velenje, od tam pa leta 1933 v Grosuplje, kjer je tudi umrl in je pokopan.

Zrel in v življenju preizkušen ter prekaljen štiridesetletnik je pričel dajati in se razdajati. Grosuplje pa ga je rabilo in sprejelo za svojega, za zmeraj.

Že od mladega naprednih misli, se je vključil v Sokola. Bil mu je dolgo let tudi starosta. Četudi ne še marksist, so njegovi pogledi in nastopi razodevali naprednega duha. Revolucionarna Rusija mu je bila ideal, ki ga je vedno nosil v srcu in prenekaterikrat tudi v javnih nastopih izražal.

Bil je na strani obrambnih taborov, tistega 27. marca leta 1941, ko je narod v Beogradu vrgel nemško orientirano vlado Cvetković-Maček, je z mnogimi drugimi Grosupeljčani korakal v manifestacijski povorki skozi vas.

Bil je vnaprej odločen in usmerjen v tisto, kar je prihajalo. Zato ni bilo pri njem potrebno nikakršno prepričevanje in prigovarjanje, brž ko je Komunističn apartija organizirala vseljudsko Osvobodilno fronto, se ji je priključil. Četudi oče 4 majhnih otrok — poročil se je leta 1930 — je brez pridržka sprejemal tudi tisti del programa OF, ki je narekoval oborožen upor in odpor. Brez strahu, brez kompromisa. Že od julija 1941 je bil član Krajevnega odbora OF v Grosupljem. V prvem okrožnem odboru OF Grosuplje, ustanovljenem 28. septembra 1941, je imel funkcijo blagajnika okrožja, bil pa je tudi sanitetni referent. Pri vsem tem delu mu je družno pomagala njegova žena Vera.

Dr. Podkoritnik je sodeloval v vsem delu okrožnega odbora OF Grosuplje, vendar sta za njegovo delo in njegov prispevek oboroženi vstaji Grosupeljske doline predvsem značilni dve podobi — podoba organizatorja odhoda borcev na pomoč Slovincem iz spodnjega Posavja, ki so jih Nemci nameravali izseliti iz njihovih domov in pa podoba partizanskega zdravnika.

Bilo je v oktobru 1941, ko je slovensko revolucionarno politično vodstvo določilo, da oborožene partizanske enote preprečijo izseljevanje Slovencev v spodnjem Posavju (Krško, Brežice itd.). Tej akciji se je pridružila tudi partijska organizacija in okrožje OF Grosuplje. Podkoritnikova hiša je postala štab in mobilizacijsko mesto hkrati. Vanjo so prihajali novi borci, ki jih je zdravnik dr. Podkoritnik pregledal in ugotovil njihovo telesno sposobnost. Tu sem je iz tovarne Motvoz in platno in od drugod prihajala oprema, perilo, obleka, čevlji, nahrbtniki — za nove borce. Iz Podkoritnikove hiše so borci odhajali pregledani, opremljeni in seveda z veliko moralno v srcu. V Podkoritnikov dom pa so prihajali tudi razni partijski in oefovski funkcionarji v zvezi z mobilizacijo in po drugih opravkih. Kak teden dni je bil v njegovi hiši izreden promet, prav gotovo so ga opazili italijanski okupatorji, seveda pa tudi njihovi domači zaupniki. Vendar Podkoritnikovi niti enkrat niso rekli, na primer, naj se ta mobilizacija premesti kam drugam, čeprav bi prav gotovo spadala kam drugam in ne ravno v center Grosupljega v hišo člana okrožnega odbora OF.

Samo Vera Podkoritnikova bi morda še lahko vedela za vsa dejanja dr. Podkoritnika v vlogi partizanskega zdravnika. Po dveh poteh jo je izvrševal, oskrboval je partizane z zdravili in zdravil ranjene borce.

Prve dni januarja 1942 je prišel voznik iz Št. Jurja. Tedaj je dr. F. Podkoritnik bil bolan in je voznik peljal Vero Podkoritnikovo in dr. Arka v Medvedjico, kjer je ležal v nogo ranjen prvi sekretar grosupeljskega partijskega okrožja in prvi komandir grosupeljske čete Dolfe Jakhel. Prepozno so utegnili poklicati zdravnika in tako je ta utegnil zgolj ugotoviti plinsko gangreno na stegnu, komandir Dolfe pa je bil že v agoniji in je kmalu izdihnil.

Maja 1942, ko je še divjala janška bitka med 2. grupo odredov in Nemci, je s Police prišel kurir s sporočilom, da so na Blečji vrh prispeli prvi ranjenci iz te bitke. Brez odlaganja je dr. Podkoritnik vzel najnujnejša zdravila in instrumente in z motornim kolesom sem ga peljal k tem ranjencem. Ko

mandir Jože je bil močno ranjen v nogo, partizan z imenom Matiček v oko, tretji je imel prestreljena čreva, za druge se ne spominjam več. Vsem je po svojih močeh nudil zdravniško pomoč.

Ladu Grbcu, ranjenemu v bojih na Pugledu, je tudi dr. Podkoritnik nudil prvo pomoč, preden smo ga poslali v novomeško bolnišnico. Še je bilo primerov, ko so ga klicali k ranjenim partizanom. Nikoli ni odrekal, ni mu bilo težko iti na pot ne ponoči, ne pozimi, kaj šele da bi se bal posledic. In vendar se mu je črno pisalo zaradi njegovega vsestranskega delovanja v vstaji slovenskega naroda; to ni moglo ostati neopaženo niti navadnemu zemljanu, kaj šele sovražniku, ki razpolaga z organizirano vohunsko službo. Zaradi zloma noge je ob koncu pomladi leta 1942 ležal v ljubljanski bolnišnici. Tu so ga Italijani aretirali 22. junija, ga najprej poslali v koncentracijsko taborišče v Trevisu, potem pa so ga vrnil nazaj v Ljubljano in ga pred »Tribunale speciale« 22. septembra 1942 obsodili na dosmrtno ječo.

Zdravstveni dom dr. Franceta Podkoritnika

Iz Ljubljane je bil 13. oktobra, tisti dan, ko so likvidirali Natlačena, odpeljan v zapore v Italijo, najprej v Castelfranco (Emilia) in potem v Volterra (Pisa). Vsi, ki smo bili z njim v zaporu, vemo, kako mirno, vzvišeno, samozavestno, vedro in z neomajnim zaupanjem v zmago revolucije je Franjo prenašal tegobe skrajno neprijaznih italijanskih strogih zaporov za ergastolane (dosmrtno obsojene).

Nikoli nismo slišali iz njegovih ust besedice obupa ali malodušja, vedno le lepe in bodrilne besede, polne upa v zmago. Ko se je jeseni 1943 sesula Italija in so se zapornikom vrata sama odprla, Franjo ni krenil domov, ampak v partizane. Čeravno je imel že pet križev nad seboj, poleg tega pa še opešan vid in začetek naduhe.

V Pivki na Krasu se je 2. februarja 1944 priključil 3. bataljonu Gradnikove brigade. Iz Gradnikove brigade je bil poslan v začasno partizansko bolnišnico v Renčah, nato pa v bolnišnico »Pavla«, kjer je ostal kot zdravnik

do julija 1944. Od tedaj do oktobra 1944 je bil upravnik partizanske bolnišnice »Franja«, nato sanitetni referent severnoprimskega okrožja, od februarja 1945 do konca vojne pa sanitetni referent NOO za Slovensko primorje. 9. maja 1945 je bil demobiliziran in je na lastno željo odšel v Grosuplje. Tako njegova zdravniška partizanska kariera kot tudi njegov odnos do tovarišev — pač tak kot je vedno bil — se najbolje kaže v partizanskem imenu, ki so mu ga dali: očka.

Vrnil se je torej domov. Po več kot enoletnem pionirskem aktivističnem delu v Grosupljem, po skoraj 20 mesecih težke ječe, ki jo je, obsojen na dosmrtno ječo, prestajal v raznih italijanskih zaporih, po 15 mesecih partizanovanja na težkem terenu Notranjske z več kot petimi križi na ramenih, bolan. Ne bi bilo prav in tudi ne bi bilo vse povedano o njem, če ne bi resnici na ljubo zapisali, da ga domači kraj ni sprejel tako, kot gre heroju in borcu, celo niti tako ne kot gre dobremu tovarišu in človeku. Dobival je razna in številna polena pod noge, od tistih, od katerih bi najmanj pričakovali. Od lokalnih oblastnih in partijskih organov. Vendar Franjo je udarcev bil vajen in ne bi bilo v skladu z njegovim značajem, če bi odnehal. Čeravno vedno slabšega zdravja, je sedaj svoje zadnje moči obrnil na svoje strokovno področje, v zdravstvo, predvsem v izgradnjo zdravstvenega doma. Njegovi naporji so bili kronani z uspehom, ko je leta 1954 bil odprt Grosupeljski zdravstveni dom, na najlepši razgledni točki vse doline, na Košakovem hribu. V čast snovatelju in glavnemu poborniku je dom dobil ime »Zdravstveni dom dr. Franceta Podkoritnika«.

Snovanje in delo dr. Podkoritnika je pretrgala šele prezgodnja smrt, ko je komaj pri 68 letih, utrujen od težkega življenja, ki mu je darovalo dve celi vojni, umrl 9. januarja 1962 in smo ga pokopali na staro pokopališče v Grosupljem tako, kot gre dragemu bojnemu tovarišu, nosilcu partizanske Spomenice 1941.

PODOBA EDIJA TURNHERJA

Lado Ambrožič

Eden najbolj znamenitih kulturnopolitičnih delavcev na Dolenjskem, Edi Turnher, je bil učitelj v Višnji gori, partizan, politični aktivist in organizator spomeniškega varstva v Sloveniji.

Rodil se je 13. novembra 1896 v Loškem potoku. V ljudsko šolo je hodil v Ribnici, meščansko pa je končal v Postojni. Kot dijaka ljubljanskega učiteljskega študijskega oddelka ga je zajel vihar prve svetovne vojne. Vtaknili so ga v vojaško suknjo. Po vojni je leta 1920 končal učiteljske študije in začel učiteljevat. Najprej je bil v Mokronogu, nadalje pa v Višnji gori, vse do druge svetovne vojne.

Edi Turnher je bil odličen pedagog. Skozi njegovo učilnico, ki jo je preveval moderni duh pedagoške miselnosti, so se vrstile številne generacije otrok. Osebnostni vzgled poštenega in vzornega Turnherja ter vpliv njegove močne osebnosti so prispevali velik delež k vzgojnemu uspehu. Njegovo delo pa ni bilo posvečeno samo pedagoškemu udejstvovanju. Bil je učitelj takega kova, kot ga je potrebovala politično razgibana doba med dvema vojnama. Tedaj so morali učitelji prevzemati v svoje roke vaje kulturno-prosvetnega dela. In tako je storil tudi učitelj Turnher. Bil je vodja pevskih zborov ter skrbel poleg drugih dejavnosti tudi za dramsko udejstvovanje mladih ljudi svojega okolja. Sokolska društva so bila tedaj najbolj primerna organizacija, kjer je bilo omogočeno kulturno-prosvetno delo.

Razumljivo je, da je prihajal Edi Turnher v stike z mnogimi ljudmi, ki so od Grosupljega do Trebnjega kazali enaka hotenja glede kulturne, prosvetne in politične vzgoje svojega naroda. Zato je bilo njegovo udejstvovanje nujno tudi politično. Bil je med najbolj vidnimi političnimi aktivisti. Njegovo politično mišljenje in zavest sta se skladali z najnaprednejšimi revolucionarji predvojne Jugoslavije. Boril se je proti izkoriščanju delavnih ljudi, proti sistemu, ki utrjuje in brani v družbi primat privatne lastnine, proti klerikalizmu in proti prizadevanjem reakcije, ki je slepila ljudi z nevednostjo in s pokorščino vladajočemu razredu. Tako se je Edi Turnher že pred vojno pridružil borcem za veliko in korenito spremembo družbenih odnosov v korist delovnega človeka; po svoji prizadevnosti in zaradi vpliva svoje osebnosti se je povzpел med politične vodje na Dolenjskem. Pomembno je bilo, da kot tak ni zavzemal položaja ali podporo katerekoli politične stranke ali grupacije; njegova vodstvena vloga je bila le posledica njegovega dela in kvalitete osebnega zadržanja. Ljudje so mu tako vlogo priznavali. Nepozabne so bile politične akcije, ki jih je predvojna napredna generacija Dolenjske med Grosupljem in Trebnjem ob množični podpori ljudstva izvajala in tako določala

temelje za bodoče narodnoosvobodilno borbo. Vpliv osebne prizadevnosti Edija Turnherja je bil pri tem delu zelo pomemben.

Narodnoosvobodilna borba na Dolenjskem ne bi imela tako velikih uspehov, če ne bi bila gradila organov svojega boja na temeljih, ki so bili postavljeni že pred okupacijo Slovenije. Edi Turnher se je kot patriot in revolucionar z vso močjo vrgel v boj za osvoboditev svojega naroda. Že leta 1941 je odšel v partizane in postal politični aktivist. Postal je član okrožnega odbora Osvobodilne fronte, kasneje so ga izvolili v propagandno komisijo Izvršnega odbora Osvobodilne fronte. Zaradi izrednega političnega vpliva je bil izvoljen leta 1943 za poslanca v kočevski zbor odposlancev slovenskega naroda. Od avgusta 1944 je bil načelnik za prosveto v predsedstvu Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta, od novembra 1944 pa je bil član Izvršnega odbora osvobodilne fronte in tajnik njenega nadzornega odbora. Med vso vojno se je gibal v okoliših Grosupljega, Stične, Ivančne gorice, Krke in tistih krajev, kjer je ohranil stike z naprednimi ljudmi. Skupaj s partizani je potoval na razne prireditve in politične manifestacije, delil vse veselje ob zmagah, skupaj z njimi se je pod težkimi okoliščinami umikal, kadar so bile velike ofenzive.

Po vojni je do leta 1947 nadalje vodil posle nadzornega odbora Osvobodilne fronte. Bil je sekretar Glavnega odbora Zveze borcev, nato pa mu je bila zaupana organizacija spomeniškega varstva v slovenski republiki, kjer je ostal do svoje upokojitve leta 1963. Kot ravnatelj Zavoda za spomeniško varstvo si je prizadeval, da bi se ohranili znameniti kulturni spomeniki. Skrbel je za to, da so novi spomeniki velikega boja slovenskega naroda za obstoj in napredek bili na potrebni kulturni ravni. Imel je posluš za lepoto, poznal je pota umetniške ustvarjalnosti, saj je bil sam slikar in velik prijatelj pokojnega slikarja Ferda Vesela. Pri njem si je med pogovori in ob opazovanju slikarjevega dela razvijal smisel za ocenjevanje vrednosti umetniških stvaritev, zlasti slikarskih.

Vse Turnherjevo delo pa bi imelo le zunanji videz delavnosti, če ne bi poznali njegovega znamenitega značaja. Turnher ni vplival s silovitostjo akcije in nasilnostjo prepričevanja. Bil je miren, toda v svojem govoru prepričljiv. Njegova misel je osvajala, ker jo je prikazoval kot resnico in jo do korenin razgaljal pred poslušalci. Ni bil odrski gromovnik, pač pa je v krogu družbe, zaradi globoke vsebine svoje razprave znal vžgati zanimanje. Bil je dobitljiv človek. Iz njegove osebnosti je žarela človeška toplina in širina, razumevanje človeških težav in človeške reve. Njegov pošten in kremeniti značaj sta vplivala močnejše kot vse nasilne vezi, ki so jih politične stranke tako rade natikale ljudem. Kot takega bi ga lahko uvrščali med idealne ljudske glasnike in vodnike.

Edi Turnher je umrl 3. aprila 1969. Dolenjska ne bo pozabila svojega velikega moža in se mu bo oddolžila, da bi spomin nanj plemenitil značaje nove mlade generacije.

DANASNJI POGLED NA LIK STOJANA ŠULIGOJA

France Perovšek

Pravijo, da čas celi rane in da vtisi in občutki, ki jih doživiš zlasti ob pretresljivih dogodkih, sčasoma zbledijo. To je res samo na pol, kajti po mojem čas tistim ljudem, ki so zrasi z življenjem, določene dogodke in stvari le še reliefneje pokaže, vtisne jim jih še globlje v zavest. Med temi danes najgloblje prodira smrt v zavest naših soborcev ugaslo življenje vseh, bodisi na bojnem polju ali pa talcev in internirancev. Kdor je to dobo doživljal polno, kdor je bil v resnici pripravljen žrtvovati življenje za stvar, za katero smo se borili in tudi kdor ji je ostal zvest do danes, ta lahko še sedaj vsestransko vrednoti veličino teh žrtev in čuti ob spoznanju te veličine bol, ki obvezuje k spoštovanju, k razmišljanju in k dejanju.

V resnici nam je bilo težko ob padlih soborcih ali pa ob novici, da je našega najbližjega ali znanca doletela smrt nekje pod trdo okupatorjevo roko. Sami smo bili mladi in v večini so bile tudi žrtve mlade. Toda danes, ko že petindvajset let živimo v miru, ko smo vkljub raznim težavam in pretresom le normalno živeli v najelementarnejšem pomenu te besede, nam pogled nazaj, predvsem pa spomin na vse, ki so darovali življenje v našem boju, sprosti mnogo širšo skalo občutkov in ugotovitev kakor takrat, sprošča torej še globlje občudovanje in hvaležnost. Danes namreč na to, da je kdo žrtvoval svoje življenje, gledamo in moramo gledati drugače kot med vojno. V vojni smo z bolečino ugotovili, da je življenje ugasnilo, danes pa si lahko predstavljamo, kakšno življenje je ugasnilo, kako bi potekalo vsa povojna leta, kaj bi ustvarjalo v splošno korist, kakšne osebne radosti bi doživljalo, koliko bogastva čustev bi dajalo, kakšno veselje bi ustvarjalo svojim najbližjim, skratka, pred nami se razgrne vsa možna vsebina ugaslega življenja.

In kolikor bolj je kdo poznal človeka, kolikor bolj je kdo poznal okoliščine, iz katerih je ta človek prihajal, njegove najbližje, njegove življenjske poglede in zlasti njegova snovanja, toliko bolj lahko danes iz časovne odda-

ljenosti oceni veličino žrtve. Zatorej čas ne celi vseh ran in vsi dogodki ne zbledé. Zato je najmanj, kar človek lahko stori danes oziroma mora storiti, da takšno življenje predstavi. To nas pa hkrati že obvezuje na naši nadaljnji poti. Takšno življenje skušam predstaviti v tem sestavku v osebnosti padlega Stojana Šuligoja.

Skoraj poldrugo leto pred smrtjo Stojana Šuligoja njegovega življenja od blizu nisem spremljal. Pred tem sem bil precej let z njim skupaj skoraj vsak dan, posebno tesni stiki pa so bili med nama v času od kapitulacije stare Jugoslavije do mojega odhoda v partizane. Vsak od naju je v svojem kraju delal za čim hitrejši vzpon OF, o rezultatih in izkušnjah teh prizadevanj pa sva stalno menjavala mnenja in si med seboj pomagala. Za njegovo junaško smrt sem izvedel na začetku pomladi leta 1943 v Dolomitih, kamor so prihajali aktivisti skoraj iz vse Slovenije na konferenco, ki jo je sklicalo vodstvo našega narodnoosvobodilnega gibanja, pa jo je neposredno pred začetkom preprečila silovita italijanska ofenziva na dolomitsko osvobojeno ozemlje. Malo pred tem sem dobil od Stojana pismo, v katerem mi je sporočil, da bo na konferenco tudi on prišel in da se bova tako po dolgem času zopet videla in imela priložnost spregovoriti med drugim tudi o razmerah na našem grosupeljskem področju, na katerem je on takrat deloval kot sekretar krožnega komiteta SKOJ. Snidenja z njim sem težko čakal. Namesto tega pa sem do njegovih neposrednih sodelavcev, ki so na to konferenco prišli, izvedel, da je padel v pretresljivih okoliščinah.

Zadnje ure njegovega življenja so nam znane: v trenutku, ko so hoteli belogardisti, ki so mu nastavili brezizhodno past, položiti nanj roko, da bi ga dobili živega, je to preprečil z dejanjem, ki je bilo zvesto prisegi prvih partizanov, da živ sovražniku ne bo padel v roke. V nemem občudovanju smo takrat vsi občutili veličino tega junaškega dejanja, saj je takšna herojska doslednost kljub borbenosti in splošnemu junaštvu večine partizanov tistih dni uspela le nekaterim v podobnih okoliščinah, v kakršnih je bil Stojan, ki je svojo besedo držal in uresničil. Konec koncev je že takrat bilo razumljivo da kdo v odločilnem trenutku le ne bi uspel tega storiti, ne zaradi strahopetnosti, temveč zaradi povsem tehnične ovire ali zaradi trenutnega šoka, ki čeprav za kratek čas, pa vendar lahko usodno blokira v človeku tiste reflekse, ki so nujni, če hoče v kratkih sekundah uskladiti zavest s konkretnim dejanjem. Naši občutki bridkosti, občudovanja in spoštovanja se ob tako tragičnem spominu nujno povezujejo z našo zavestjo, ki neusmiljeno sprašuje, če danes tisti, ki smo preživeli kruti čas, in vsi drugi, zares gradimo družbo in odnose v njej v skladu z vizijami, ki so jih imeli pred očmi padli borci.

Prav čas, ki nas loči od njih, nam omogoča, da prikažemo njihov lik v vsej popolnosti. Ta prikaz ni črno-bela podoba, ki ne pozna vseh tistih nians človekovih lastnosti, ki življenje predstavi takšno, kot je, torej v njegovi reliefni obliki. Toda, čeprav se še tako dosledno držimo objektivnosti, obstanemo vedno pred svetlim likom, ki tako rekoč ne pozna senčnih strani. To so bili ljudje, ki so komaj vstopali v življenje, njihova notranjost je bila polna najboljšega, kar je potrebno za sožitje: tovarištvo, plemenitost, nesebičnost, načelnosti in predvsem borbenosti. Za temne strani skoraj ni bilo

prostora. Tega ni dovolila niti njihova mladost niti čas, v katerem so živeli. Prav ta svetla stran je zato omogočila tudi svetla in junaška dejanja. Ta časovni moment poudarjam namenoma zato, ker ne zanikam nenehnega spopadanja pozitivnega in negativnega v človekovem duhovnem svetu, ki se odločilno kaže v njegovem značaju. Toda to spopadanje prihaja s časom in za to, da prevladajo v človeku določene lastnosti, je pač potrebno živeti mnogo dlje, kot pa so živeli tisti mladi ljudje, ki so izgoreli v ognju oboroženega boja in ki jih je v ta boj silila prevladujoča pozitivnost v človeku, pozitivnost, ki se v njem izoblikuje v mladosti. In če imam ob tem pred očmi lastnosti Stojana Šuligoja, mi je o njih govoriti toliko lažje, ker ne dvomim, da bi bil v osnovi še danes prav tak, kakršnega smo poznali tedaj. Prav to prepričanje vzbuja še bolj živ in boleč spomin nanj. Družba, ki jo gradimo, se namreč ne bo mogla vzpenjati k boljšemu in v resnici postati takšna, kakršno z besedami opisujemo, da naj bo, če ne bodo učinkoviteje prihajale v veljavo človeške odlike, kakršne je imel on.

Stojana Šuligoja je odlikovala resnicoljubnost. Izpovedoval jo je odkrito, brez ovinkov ne glede na to, če je včasih tudi boleče delovala. Ne trdim, da sploh ne bi pazil, kako resnico pove, nasprotno, pazil je, da tistega, ki mu je bilo potrebno resnico razkriti, ne žali ali kako drugače težje ne prizadene. Poznal pa ni pri tem ovinkarstva ali oportunističnega in je zato svoje stališče jasno in nedvoumno povedal. Še najmanj pa ga je skrbelo, kaj bodo pri tem o njem mislili drugi. Opredelitev te njegove lastnosti ne bi bila popolna, če ne bi povedal še tega, da je bil tudi sam dojemljiv za argumente drugih, da je znal popustiti, če je videl, da ima prav njegov sobesednik, in da je vselej pokazal zadoščenje, če se je potrdila resnica, ne glede na to, kdo jo je podal. Mnogokrat se spomnim prav na to, še posebno danes, ko v primerjavi s predvojnimi stanjem živimo v miru in relativni stabilnosti, pa smo večkrat tako težko pripravljani biti objektivni. Vse prepogosto, morda se tega vselej ne zavedamo, dovoljujemo, da se uveljavlja subjektivizem tako pri drugih kakor tudi pri nas samih. Vse preveč smo ranljivi tudi tedaj, ko je očitno, da smo v zmoti in da imajo prav drugi. Ne trdim, da to prevladuje v naših medsebojnih odnosih, trdim le, da je v kljub lepim besedam storjeno pre malo, da bi se resnica uveljavljala manj boleče in da bi tisti, ki se v tem času najbolj prizadeto borijo za njeno neposrednost s svojim zgledom, doživljali manj razočaranj in večjo podporo tako od posameznikov kakor tudi od »uradne« družbe. Prepričan sem, da bi Stojan Šuligoj tudi glede tega danes opravljal pomembno poslanstvo, čeprav bi na tej poti doživljal tudi razočaranja, saj se je resnica vedno težko prebijala.

Stojan Šuligoj je bil tudi zelo ustvarjalen in delaven. Bil je vseskozi izredno dober dijak, končal je razrede vedno z nadpovprečnim uspehom. V njegovih prizadevanjih ni bilo nihanja med komaj zadovoljivim in bleščeče dobrim. Njegovo znanje je bilo vedno takšno, da je v vsakem trenutku pozitivno prestalo preizkušnjo. Pa tudi njegova delavnost izven šole je bila vzorna, saj je že v zgodnji mladeniški dobi odhajal na težaško delo. Zato se je v njem uveljavila neposrednost do ljudi in tudi skromnost. Vse to pa se je pokazalo še posebno, ko se je ob okupaciji pridružil tistim, ki so gradili temelje našega osvobodilnega gibanja na grosupeljskem področju.

Stojan Suligoj si je vztrajno prizadeval širiti svoj pogled na svet. Ni se zadovoljeval samo s tem, kar sta mu dajala šola in dom, ampak je še posebej segal po knjigah. Neumorno je iskal stikov z ljudmi, od katerih je lahko spoznaval stališča in probleme na vseh tistih področjih življenja, ki so se mu v tistem času zdela najpomembnejša. Treba je poudariti njegovo angažiranost do takrat aktualnih notranje in zunanjepolitičnih razmer, to je ustvarilo ugodna tla za to, da se je v skladu s svojimi osebnimi lastnostmi že zgodaj opredelil za idejnopolitične tokove, ki so odpirali in utirali pot progressu pri nas in kasneje oboroženemu odporu proti fašizmu. Ta opredelitev je bila zavestna, notranje utemeljena in globoko vsajena; ni je zadovoljil samo s tem, da si je bil sam na čistem, temveč je čutil potrebo svoja spoznanja posredovati drugim. Prav v tem je treba iskati korenine, iz katerih je zrasla njegova borbenost, smisel za prepričevanje — skratka ustvarjalni politični aktivizem, ki se je polno pokazal že prve mesece italijanske okupacije in ga zgodaj uvrstil med najodgovornejše politične delavce grosupeljskega okrožja. S tem pa so se povečale njegove obveznosti in napor, tveganja in preizkušnje, ki jih je tako mlad človek zmogel le zaradi široke in plodovite zasnove svoje biti, zaradi poštenosti in resnicoljubja, delavnosti in sposobnosti, idejnopolitične načelnosti, prežete z borbenostjo in oplojene s sposobnostjo, spreminjati besede v dejanja. Njegova in njegovega očeta pomoč pri pobegu Rudolfa Jakhla, Radka Poliča in še drugih vodilnih aktivistov iz grosupeljskih zaporov je bila le droben dogodek v njegovi aktivnosti, medtem ko je bil ta pobeg v resnici edinstven in pomemben za nadaljnjo rast narodnoosvobodilnega gibanja v grosupeljskem okrožju; to lahko šele danes v celoti ocenimo.

Povedal bi lahko še mnogo o svetlih lastnostih Stojana Suligoja, vendar že teh nekaj skromnih stavkov prikazuje njegovo podobo, da se nam vtisne in zavest in spodbuja k razmišljanju o idejah, za katere je umrl tako kot še množica drugih širom Jugoslavije. Če sem uvodoma dejal, da mora biti to razmišljanje prežeto z najglobljim občutkom odgovornosti, besede, ki jih ob tem spregovorimo pa brez fraz in navidezne dovršenosti, potem je prav, da povem v prvi vrsti tole: ne samo pred desetletji, ko smo se ob svežih grobovih poslavljali od svojih tovarišev, ampak tudi danes, ko se spominjamo vseh, ki so padli v naši borbi, pravimo, da z nami živijo še naprej. Ob tem mislimo na načela, za katera so se žrtvovali, predvsem pa na njihov osebni odnos do teh načel, na vse napore in končno ceno, s katero so ta svoj osebni odnos tudi za vedno povezali z našo usodo. To pomeni, da priznavamo njihovo prisotnost med nami tudi danes in posebej takrat, ko odločamo o raznih konkretnih stvareh, ko oblikujemo in opredeljujemo svoja stališča do glavnih problemov družbenega razvoja, zlasti pa, ko dan za dnem ustvarjamo odnose med ljudmi. Vse, kar danes namreč delamo, je le nadaljevanje tistega, kar smo pričeli urejati sprva s puško v roki, toda že takrat v osnovnih obrisih za družbo, ki jo imamo in ki jo moramo graditi še naprej. Toda ali so v resnici res prisotni? Ali se dejansko vprašamo pri svojem delu, posebno še takrat, ko je treba dosledno uveljaviti duha naše revolucije, pa čeprav v novih in spremenjenih okoliščinah, kako bi na našem mestu ali z nami skupaj ravnal tisti naš soborec, ki ga danes ni več med nami? S tako zastav-

ljenim vprašanjem se ne zgublamo v idealizem. To je realna in moralna obveznost v najširšem pomenu besede. Človeč namreč ostane tudi še po smrti med živimi s svojimi deli, zgledom in snovanji, ki jih sam ni mogel uresničiti, so pa zato ostala kot dediščina in obveznost vsem, ki so ga poznali in spoštovali.

Prav bi bilo zato, da bi že v tem sestavku skušal odgovoriti na nekaj vprašanj današnjega časa, ob katerih bi se bilo potrebno tako ravnati. Kakor bi to rad storil, to na tem mestu ni mogoče, tako glede na pomen tega prispevka, kakor tudi preširokega spektra vprašanj, ki so odprta v današnji družbi. Če bi pa danes lahko modroval s Stojanom tako, kot sva v mladih letih, bi gotovo teklo najino razmišljanje o tem: ali so bile tako težke in velike žrtve naših revolucionarjev opravičene spričo dejstva, da danes v atmosferi porajajoče se potrošniške družbe nekateri gledajo na svet okrog sebe zgolj eksistencialistično, brez pripravljenosti žrtvovati se za sočloveka in nadaljnji vzpon družbe sploh?

Marsikateri problemi nas danes res ozlovoljijo in prizadenejo, ker so dostikrat nepotrebni in marsikaj ni v skladu s proklamiranim. Toda gledano v celoti so spremembe, ki so nastale pri nas tako velike in pozitivne, da si jih ne bi mogli zamisliti brez uspešne narodnoosvobodilne borbe. Tudi če bi bila slika naših sedanjih razmer povsem drugačna, bi to ne pomenilo, da naša revolucija ni dala bogatega prispevka k vsesplošnemu vzponu v razvoju človeške družbe. Dala ga je v najusodnejših trenutkih za človeštvo v boju proti fašizmu, daje ga danes!

Kadar se človeštvo znajde na odločilnem razpotju, govore o zanesenjaki in nepotrebnih žrtvah samo slabiči, kapitulanti ali pa tisti, ki zaradi svojih ozkih koristi zadržujejo njegov razvoj celo s silo. Toda pozitivne moralne kvalitete ljudi so bile vedno najmočnejši element v razvoju človeštva. Vedno so združevale manjši ali večji krog ljudi in zagotavljale, da so uspešno uresničevali svoje cilje, pa čeprav z bojem in žrtvovanjem. Vedno so bili torej za napredek družbe potrebni ljudje, ki so šli v svoji zavesti in dejanjih pred drugimi, pri tem pa niso pričakovali niti priznanj, niti občudovanja. Tako je šel ob razpadu stare Jugoslavije v boj tudi Stojan in svojemu prepričanju je bil zvest vse do konca.

ILOVA GORA

Tone Seliškar

Gora smrti,
 tam so čudežni vrti:
 ognjeno cvetje brsti iz tal,
 nad nami črnega dima val,
 iam divje smrt na orgle je igrala,
 ognjene pesmi v nas vihrala...
 Mi pa z obrazom v prst
 smo se trgali iz naših vrst:
 ta je vzkliknil kakor pijan
 in je padel vznak vzravnán,
 drugi je roke razprostrl
 ter se je v prst zlomljen zazrl,
 tretji je planil ko ptica v nebo
 in se je zviška zgrudil v odprto zemljo.

Gora smrti,
 iam so čudežni vrti!
 Ležali smo v naročju domovine
 in smo jo čutili,
 v tej zadnji uri ljubili
 tako zelo,
 tako srčno,
 ča smo od zavisti vztrepotali,
 ko so utihnili zadnji rafali,
 ker nas ni k sebi vzela,
 v svojo toplo prst zajela!

Gora smrti,
 tam so čudežni vrti,
 iam cvete zemlja iz nešteti ran,
 tam čirika sinička žalostinke ves dan,
 tam smo te klicali,
 domovina, in te spoznali,
 tam smo ti bili svatje
 partizanski bratje.
 Skoz smrt in plamen
 smo gledali nešteto znamenj
 naše nove rasti,

*Pali so, tovariši, pali...
 Mi pa smo vstali!
 Za domovino in lepše življenje,
 smo v smrti kovali si hrepenenje.
 Nihče nam ne more več staviti mej,
 ko plaz mogočen nas žene naprej, naprej!
 Ti boš omahnil še, on bo strtl,
 vsi mi pa smo premagali smrt!*

Pesem Ilova gora objavljamo v spomin Toneta Seliškarja, ki je umrl dne 9. avgusta 1969 v Ljubljani. Avtor se je rodil dne 1. aprila 1900 v Ljubljani. Bil je pesnik, pripovednik in mladinski pisatelj; v skoro polstoletnem literarnem udejstvanju je ustvaril poseben značaj socialne poezije kot so zbirke: Trbovlje (1923), Pesmi pričakovanja (1937), Sovražnik (1944), V naročju domovine (1947), Pesmi in spevi (1951). Znana je tudi njegova knjiga povesti o mulah in partizanskem boju z naslovom Mule (1948).

Tone Seliškar

Književnik Tone Seliškar je zelo rad prihajal v našo občino; često smo ga srečali na Polževem, Taborski jami in pri lovski koči na Ilovi gori. Kot predsednik Izseljenske matice si je prizadeval za postavitve spominske plošče in spomenika Louisu Adamiču, sestavil je več napisov in verzov za spomenike OF in NOV.

SPOMENIKI IZ NARODNOOSVOBODILNE VOJNE

Ive Krevs

Številni spomeniki in spominska obeležja na območju grosupeljske občine, ki so jih postavile krajevne organizacije zveze borcev v počastitev in spomin padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja, pričajo o junaštvu naših borcev in o množični udeležbi prebivalstva v borbi proti okupatorju za dokončno osvoboditev naše domovine.

Območje grosupeljske občine zajema teritorjalno v glavnem tisto ozemlje, na katerem je med vojno delalo stiško-grosupeljsko okrožje Osvobodilne fronte. Na tem terenu se je med vojno odigralo mnogo pomembnih dogodkov in težkih borb, kjer je bilo prebivalstvo zaradi strateško pomembnega ozemlja in številnih belogardističnih postojank, izpostavljeno preganjanju od strani okupatorja in še posebno od domačih izdajalcev. Na tem ozemlju se je pogostoma menjavala partizanska in okupatorjeva oblast.

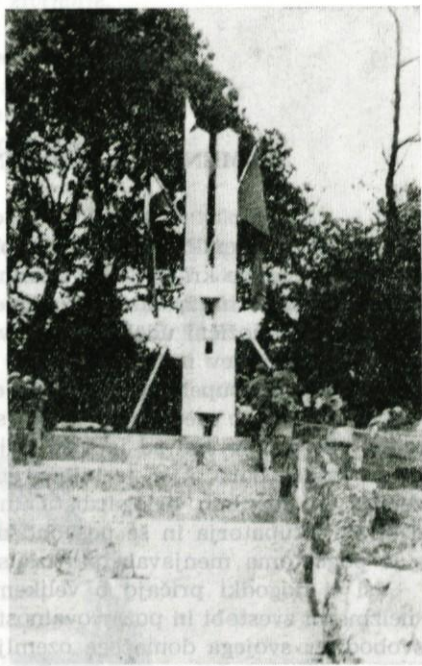
Vsi ti dogodki pričajo o velikem junaštvu naših borcev in aktivistov, o neizmerni zvestobi in požrtvovalnosti naprednega dela prebivalstva, ki je za osvoboditev svojega domačega ozemlja v trdni veri v boljšo prihodnost žrtvovalo toliko mladih življenj.

Vera v zmago je ustvarila svoje. Spoštljiva in privržena misel nanje živi z nami in plemeniti ter razveseljuje našo zavest o preteklosti, sedanosti in prihodnosti. Spomeniki, ki smo jim jih postavili so zato posebno lepi in častni tedaj kadar v njihov tihi in zbrani svet z živim čustvom stopajo mladi rodovi, katerim so padli posvetili svoje življenje in svojo smrt.

Vsi, ki danes živimo in uživamo sadove svobode, smo ob zmagi čutili in še dobro vedeli, da ni kraja ali samote na zemlji slovenski, kjer ni sledov gorja. Zato bi ne bilo prav, če jim ne damo vsega priznanja. Na spomenikih so vklesana imena mož, sinov, bratov in hčera, ki so dali vse za svobodo, darovali so svoja življenja.

Mladi rod postoj ob teh spomenikih in beri, zamisli se v preteklost! Bral boš imena borcev iz NOV. Ob njih se ustavljajo očetje, matere in se nemo pogovarjajo s svojimi. Stiska jih bolečina, ki ne more biti pozabljena. Zato jih ne smemo pozabiti tudi mi, predvsem pa ti, mladi rod.

Blag spomin vsem tistim, ki smo jih poznali, se z njimi borili, ki so žrtvovali svoja življenja za našo svobodo, za srečo in ustvarjalno delo mladih pokolenj in jih s tem ohrabрили k odločnemu boju proti vojni in vojnim grozotam in tako dali svoj delež k krepitvi miru in prijateljskem sožitju med narodi sveta.

Na grosupeljskem partizanskem pokopališču na Mrzlih njivah stoji spomenik izklesan iz podpeškega marmorja v obliki stebra z naslednjim posvetilom:

Junaškim borcem, ki prelili svojo srčno kri, za svobodo padlim talcem, ki na tem mestu izkraveli v spomin in slovo. Rod, ki danes tu prebiva, ta svobodo čuval bo, znal ceniti bo, ljubiti, kar plačali ste s krvjo.

Spomenik je postavljen v spomin vsem padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja v Grosupljem in njeni bližnji okolici.

Odkrit je bil za občinski praznik, 29. oktobra 1955.

Ob 20-letnici vstaje slovenskega naroda je bil 10. septembra 1961 nad šolo v Ilovi gori postavljen in odkrit lep spomenik. Dva šestoglata marmornata stebra vezana z napisno tablo in peterokrako zvezdo s posvetilom Toneta Seliškarja:

»Ne in ne, niso nas strli in nihče nas nikdar ne bo, trpeli, krvaveli, padli smo in na naši zemlji ostali«

Spomenik je posvečen borbam na Ilovi gori v letih 1941—1945 predvsem pa borbam v času velike nemške ofenzive novembra 1943, kjer so edinice Čarkarjeve in Ljubljanske brigade vodile težke borbe proti nadmočnemu nemškemu okupatorju.

Iz teh borb je izšla tudi sinfonija skladatelja Marjana Kozine »Ilova gora«

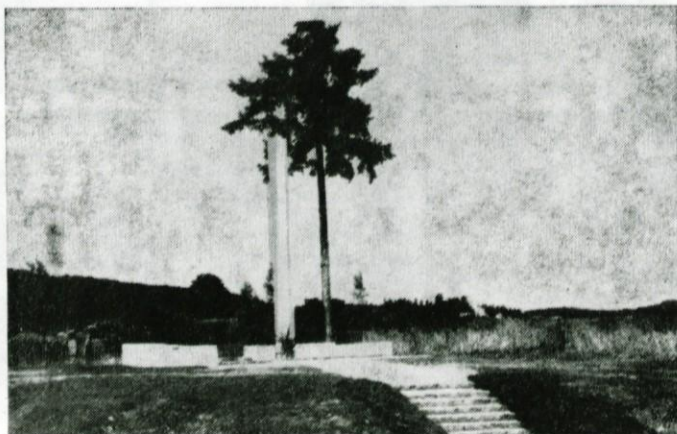
Ob spomeniku je grobišče, v katerem je pokopanih 17 neznanih borcev, ki so padli v času ofenzive na Ilovi gori.

Sredi polja ob cesti, ki pelje iz Radohove vasi proti Sentpavlu, stoji arhitektonsko lepo urejeno grobišče, na katerem stoji kip, ki ponazorjuje talca in priča, da so na tem mestu 28. aprila 1942 italijanski fašisti postrelili prvih 6 talcev v ljubljanski pokrajini. Pripeljali so jih iz novomeških zaporov v oklepem vlaku, močno zastražene in jih na tem mestu pod veliko hruško postrelili. Zaradi strahu so vso okolico z vojaštvom močno zavarovali. S tem so fašisti pričeli izvajati Graziollijev in Robottijev razglas o streljanju talcev. Na zidu v ozadju sta pritrjeni spominski plošči. Na prvi so vklesana imena 6 talcev, na drugi pa imena 44 borcev in žrtev fašističnega nasilja iz Radohove vasi in njene okolice.

V grobnici je pokopanih poleg znanih imen še 50 neznanih borcev, ki so padli v borbah v okolici Radohove vasi.

Spomenik je bil odkrit 27. aprila 1946.

Sredi GAVGEN HRIBA v Predstrugah stoji 7 metrov visok spomenik v obliki stebra iz belega marmorja, ki je bil postavljen in odkrit padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja z naslednjim posvetilom:

»V NOV padlim žrtvam za svobodo 1941—1945«

Ob spomeniku je postavljena grobnica, v kateri je pokopanih 36 neznanih borcev.

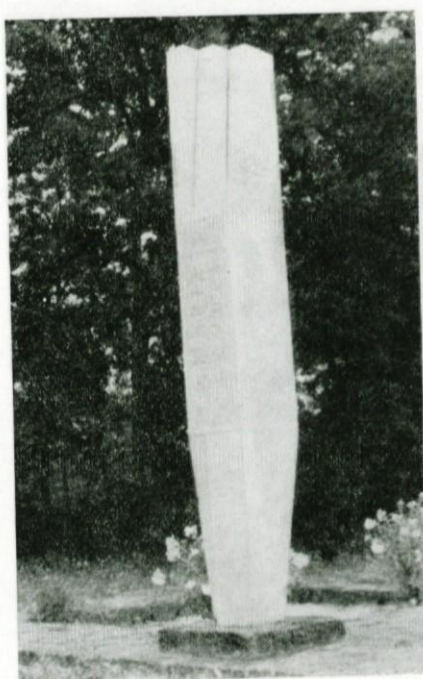
V obliki odprte knjige je izdelana plošča na kateri je vklesanih 108 imen borcev in žrtev fašizma, ki so dali svoja življenja v območju Dobrepolske doline.

Spomenik je bil odkrit 22. julija 1956.

Na pokopališču na Krki je spomeniško urejeno grobišče padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja iz Krke in sosednjih vasi, ki so dali svoja življenja v letih okupacije 1941—1945. Grobišče je obzidano z domačim kamnom, na njem pa stoji spomenik v obliki šesterokotnika, na katerem je vklesanih 83 imen, borcev in žrtev fašističnega nasilja. Imena pričajo o krutem divjanju okupatorja in domačih izdajalcev v dolini Krke.

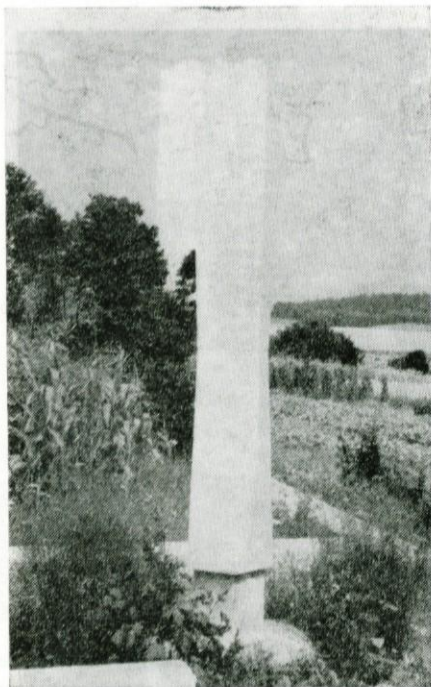
Spomenik je bil odkrit 5. junija 1960.

Ko se peljemo po cesti iz Ivančne gorice proti Krki opazimo na levi strani ceste na Muljavi ob gozdčku VRTACCA lep spomenik v obliki stirioglatega stebra, ki je bil postavljen leta 1959 v spomin padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja. Na spomeniku je vklesanih 34 imen borcev in žrtev fašizma z naslednjim posvetilom:

1941—1945 borcem za svobodo umrli smo, ki v grobu tu ležimo a nad svobodo našo še bedimo, ker hočemo, da raste in živi za kar smo dali svojo srčno kri

Ob spomeniku je grobnica 27 neznanih padlih borcev, ki so padli v neposredni okolici Muljave.

Pod vasjo Pece v smeri vasi Sela, stoji iz kraškega kamna v obliki stebra spomenik, ki je posvečen osmim padlim okrožnim in rajonskim aktivistom grupeljskega okrožja, ki so padli v tem kraju v letih 1942—1945.

Na spomeniku, ki je bil odkrit 4. julija 1959 je vklesano naslednje posvetilo:

»Slava padlim borcem, kateri so padli kot žrtve okupatorjevih hlapcev«

Pri vходу na pokopališče Podtabor je lepo urejeno grobišče padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja s področja Podtabora in Sentjurja. Vkllesana imena na spomeniku, ki ga predstavlja šestvo-galni steber iz kraškega kamna, pričajo, da je na tem področju padlo 59 borcev in žrtev fašističnega nasilja, ki so žrtvovali življenje na tem ozemlju.

Spomenik je bil odkrit 28. oktobra 1956 z naslednjim posvetilom:

»V življenje dviga se svobodna sila z zemlje, ki jo kri je prepojila«

Krajevna organizacija Zveze borcev NOV v Sentvidu pri Stični je dne 26. julija 1970 pred vhomom na vaško pokopališče odkrila spomenik padlim žrtvam NOV 1941—1945. Spomenik je izdelan v obliki stebra iz podpeškega kamna na njem pa so vklesani Župančičevi verzi:

Domovina je ena nam vsem dodeljena
Bodočnost je vera kdor zanjo umira
Se dvigne v življenje
Ko pade v smrt

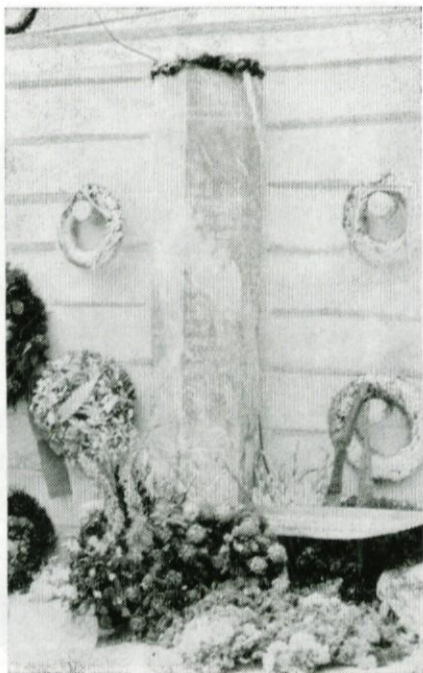
Spomenik je posvečen vsem padlim borcem in žrtvam fašizma iz Sentvida in bližnjih vasi.

Ob cesti, ki pelje skozi naselje Stična na Partizanski dom nad Pristavo, stoji iz marmorja v obliki velikega stebra lepo izdelan spomenik, posvečen padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja iz Stične in njene okolice z naslednjim posvetilom:

»Žrtvam za našo svobodo 1941—1945, brez vas tovariši gremo naprej, a žrtev vaša pot nam razsvetljuje. Zato živite, nihče ne umre, kdor za svobodo se žrtvuje«

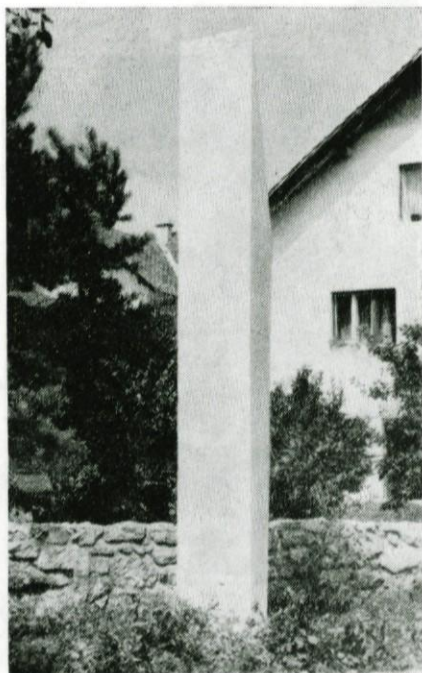
Na spomeniku je vklesanih 65 imen, katerih življenja je uničil okupator in domači izdajalci.

Spomenik je bil odkrit avgusta 1951.

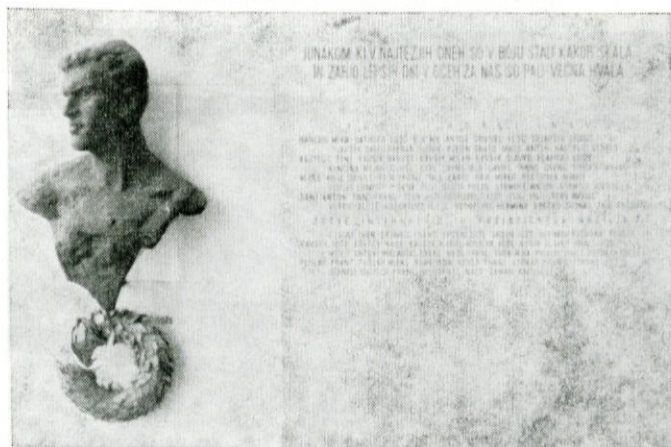

Sredi trga v Višnji gori pred stavbo nekdanje občine, ki je imela mestne pravice, sedanjega krajevnega urada, stoji šestoglat spomenik iz hotaveljskega marmorja v obliki stebra, ki je posvečen spominu 59 borcem in žrtvam fašističnega nasilja iz Višnje gore in njene okolice.

Spomenik je bil odkrit 1. julija 1962.

Pri železniški postaji Zalna ob cesti Zalna—Vel. Loka, je bil 29. oktobra 1959 postavljen in odkrit spomenik v počastitev in spomin 77 padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja iz Zalne in njene bližnje okolice. Spomenik je izdelan iz belega marmorja v obliki trioglatega stebra in stoji v l po urejenem iz domačega kamna obzidanem prostoru.

V Ivančni gorici je bila za krajevni praznik, ki ga praznujejo vsako leto 6. junija, pred dvema letoma v Zdravstvenem domu odkrita spominska plošča, padlim 68 borcem in žrtvam fašističnega nasilja iz Ivančne gorice in sosednjih vasi. Borcem in žrtvam je posvečeno naslednje posvetilo:

Junakom, ki v najtežjih dneh so v boju stali kakor skala
in zarjo lepših dni v očeh za nas so pali, Večna hvala

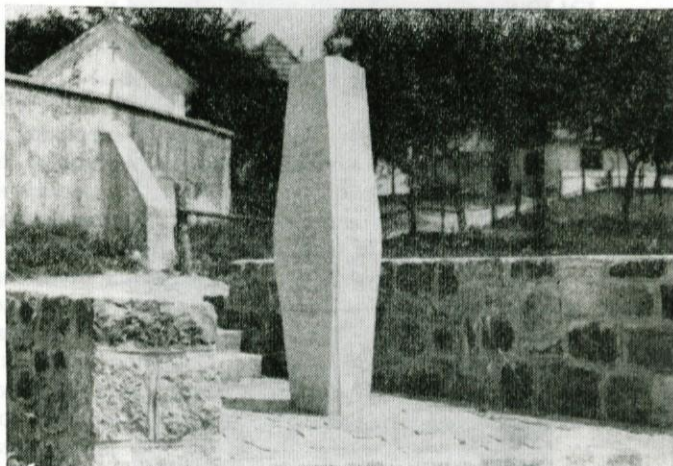
Ob spominski plošči stoji doprsni kip narodnega heroja Jožeta Kovačiča, organizatorja narodno osvobodilne borbe na tem področju, ki je padel v borbi z nemškim okupatorjem na Jančah leta 1942; spomenik je delo akad. kiparja Boža Pengova.

Zdravstveni dom je poimenovan po narodnem heroju Jožetu Kovačiču.

Pri osnovni šoli v Smarju je bil 9. novembra 1958 odkrit arhitektonsko lepo urejen spomenik 48 borcem in žrtvam fašističnega nasilja v letih 1941—1945 iz Smarja in bližnje okolice. Spomenik je izdelan v betonski izvedbi, obdan s kamnito ograjo in marmornatim stebrom s temle posvetilom:

»*Studenci svobode vro iz naših globina*»

V vasi Sp. Slivnica ob vhodu na vaško pokopališče stoji spomenik izklesan iz kraškega marmorja v obliki trivogalnega stebra z naslednjim posvetilom:

»Junaško ste padli za nas, naj vam bo večna slava«

Spomenik je posvečen spomenu 14 borcem in žrtvam fašističnega nasilja iz tega območja.

Ob spomeniku je tudi grobnica, kjer je pokopanih več neznanih borcev.

Spomenik je bil odkrit 29. oktobra 1957.

Ob otvoritvi nove šole v Zagračcu dne 21. julija 1969 je bila odkrita tudi spominska plošča padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja iz Zagračca in okoliških vasi. Na marmornati plošči je vklepanih 45 imen, ki so dali svoja življenja v času NOB 1941—1945. Plošča je pritrjena na steno avle v šoli. Padlim je posvečeno tole posvetilo:

Za srečo mladim ste življenje žrtvovali
spomin na vas naj bo večno živ

OB OBLETNICI SREČANJA IO OF Z DRUGO GRUPO ODREDOV NA POLICI

(Izveleček govora Cirila Jurčiča, dne 15. junija 1970)

Tovarišice in tovariši!

Prva slovenska brigada je bila najelitnejša partizanska borbena enota Slovenije. Spomnimo se, da je dala ta enota kar 26 narodnih herojev, bila je tudi kovačnica kadrov in je dala prekaljen kader skoraj vsem kasnejšim partizanskim enotam in to elitni komandni in politični kader, med drugimi kar dva kasnejša komandanta glavnega štaba, narodnega heroja, legendarnega Staneta in narodnega heroja Tomaža.

Zbrali smo se na Polici v našem nekdanjem taborišču, kjer smo se pred 28 leti srečali s člani IOOF slovenskega naroda in kjer je bil naš izhodni položaj za drugi pohod na Stajersko in se končal v slavni Janški borbi, da obudimo slavne tradicije naše brigade, ki po 28 letih niso pozabljene, ampak gredo kot najlepši biser slavne dobe slovenskega naroda v letih 1941—1945 v našo zgodovino.

Dne 12. decembra 1941 sta se pripeljala iz Ljubljane v Trebnje tovariša Stane in Skala, od tam sta hitela v Mokronoško četo, katere komandir je bil narodni heroj Janko. Že 4. decembra pa sta se z avtobusom odpeljala iz Ljubljane v Pogleško četo Tomaž in Simon. Na Kremenjeku je bila Stiška četa z narodnim herojem Jožetom Kovačičem. Tam je bil iz njih formiran drugi štajerski partizanski bataljon, jedro kasneje tako proslavljene brigade. Zanimivo je, da so se že v tem bataljonu združili v jekleno celoto proletarci iz okolice Ljubljane, iz področja Polja, kmečki fantje dolenjskih vasi, iz področja občine Grosuplje in Trebnje, s študenti iz Ljubljane, se zlili v eno in med njimi ni bilo nobene razlike. Vsi so se smatrali za komuniste. Ta strnjeno-bataljona in kasnejše brigade pa se je že leta 1941 in prvi polovici leta 1942 zlila v eno s pretežno kmečkim prebivalstvom tega dela Dolenjske. Saj je značilnost ravno naše brigade, da je bila z ljudstvom tako pristno zrasla v eno neločljivo celoto, da je ljudstvo še danes, po 28 letih smatra za svojo brigado. V preje omenjenem obdobju pa so prebivalci masovno prihajali v partizane ali pa so delali kot terenci, obveščevalci, preskrbovalci brigade, politični delavci ali pa predstavniki ljudske oblasti v terenskih odborih OF. Takrat je bilo tu še celotno prebivalstvo za partizane in so bili posamezni izrodki in izdajalci le izjema. Množičnost organiziranega dela vsega prebivalstva tega področja z NOB poudarjam zaradi tega, ker to pobija zmotno mišljenje nekaterih v tisti dobi, da Dolenjska nima večje možnosti razvoja NOB ker nima industrijskega proletariata.

Bataljon je odšel 21. decembra 1941 preko Temenice, Prinskovega na Libergo, da bi v noči od 24. na 25. decembra napadel nemške sile v Litiji. Toda odkrili so jih litijski lovci in tako je prišlo do borbe 24. decembra na Libergi z Nemci in 25. decembra na Prinskovem z Italijani. Bataljon je iz obeh borb izšel zmagovito z majhnimi izgubami, sovražniku pa je zadal močan udarec. Po borbi se je bataljon vrnil na Kremenjek. Dne 1. januarja 1942 je bataljon krenil iz Znojil proti Turjaku. Pridružila se mu je še Grosupeljska četa, nakar so napadli 6. I. 1942 Turjak, po tem napadu pa odšli na prezimovališče na Pugled, kjer je bil bataljon do 23. marca 1942. Tega dne pa je prišlo do znane pugleške borbe, strelji in rafali partizanov so se slišali v srce Ljubljane; dali so z bodečo žico okovani Ljubljani novega upanja in poleta, tu se je rodila tudi pesem, ki so jo partizani tako radi prepevali Tam na Pugled gori.

Drugi bataljon se je vrnil na Kremenjek. Datum 2. aprila 1942 je za nas izredno važen in pomemben, to je zgodovinski dan rojstva prve slovenske partizanske brigade ustanovljene z poveljem pokrajinskega poveljstva štajerskih partizanskih čet. Brigado so sestavljali I. bataljon, ki je bil na Štajerskem in ta dan formirana bataljona iz dosedanjšega II. bataljona in sicer II. bataljon, katerega komandant je bil legendarni junak Marok in III. bataljon, katerega komandant je bil tov. Risto. Komandant brigade je bil tov. Stane, politkomisar Tomaž in namestnik komandanta tov. Skala. Ni namen popularizacija brigade, popularna je že dovolj po svojih delih, ki jih je izvršila, njen obstoj pa je dejstvo, dejstev pa ni treba dokazovati, pač pa je naša odločna zahteva tudi še danes po 28 letih, da se javno prizna, da je bila I. slovenska brigada kasnejša druga grupa odredov!

Brigada je bila zelo aktivna na terenu na vseh področjih. Dne 11. aprila 1942 je bila borba na Blatnem klancu. Po krivdi komandirja Oskarja je imela četa hude izgube, čeprav je zadala Italijanom še hujše. Dne 18. aprila 1942 je bila borba na Medvedjeku, kjer je Jožetova četa prizadela Italijanom izredno hude izgube in v Gorjanskem borštu, kjer so se Italijani z izgubami sramotno v paničnem begu umaknili.

Sledili so napadi na železnico, na vojaške transporte in drugo.

Obdobje april, maj in junij je zlasti pomembno tudi zaradi tega, ker si je v tem času brigada priborila prvo osvobojeno ozemlje južno od proge Grosuplje—Novo mesto in vzhodno od proge Grosuplje—Kočevje do Kočevskega masiva. V sredi tega ozemlja je bila le v Zužemberku italijanska posadka, ki pa je bila popolnoma odrezana in so jo lahko preskrbovali le z avioni. Po vseh vaseh tega območja so bile izvedene volitve v terenske odbore OF, ki so predstavljali pri nas prve organe oblasti, po vaseh so bile vaše straže, ki so vršile funkcijo organov varnosti in lahko rečemo, da je bila to prava partizanska republika, v tej pa je prevzel celotno obveščevalno službo tov. Bregar. V vseh zelo uspešnih akcijah brigade proti sovražniku v tem obdobju ni moč naštetih, ker so bile preštevilne.

Zaradi nesporazuma z glavnim štabom se je I. slovenska brigada 1. maja 1942 preimenovala v II. grupo odredov, tega dne smo dobili tudi svoj prapor, ki je ovenčan s slavno in ponosno zmago v vseh kasnejših borbah II. grupe.

20. Maja meseca 1942 se je II. grupa kot se je uradno imenovala, čeprav je obdržala v celoti organizacijski sistem brigade, pripravljala na svoj drugi pohod na Štajersko. Dne 20. maja 1942 je grupa odšla iz Police proti Desnici, kjer naj bi prekoračila Savo in nadaljevala pot na Štajersko. Zaradi izdaje so Nemci blokirali prehod prek Save. Utaborili smo se na Jančah, kjer so nas napadle močne nemške sile, to je bil začetek slavne Janške borbe. Moč elitnih nemških sil se je večala iz ure v uro, saj so hitele na pomoč vse razpoložljive sile in celo iz Štajerske in Gorenjske. Nastala je prava pozicijska borba, kjer so nas Nemci skušali obkoliti in uničiti. Kljub številni premoči v ljudeh in najmodernejši oborožitvi, se Nemcem to ni posrečilo zaradi izrednega junaštva vseh borcev, junaštva, ki so jih izvršili nekateri, pa so naravnost legendarna. Razen junaštva borcev je bila tudi izredna sposobnost našega vodstva II. grupe vzrok, da se Nemcem njihov načrt ni posrečil. Po dveh dneh nečloveških borb, ko smo Nemcem zadali izredno hude izgube, se nam je posrečilo prebiti nemški obroč in se prek nemško-italijanske meje vrniti na Polico, kjer smo se srečali z IO OF, ki nam je že dal vse priznanje. II. grupa se je zopet vrnila na Kremenjek in od tam dalje držala osvobojeno ozemlje. Zlasti omembe vredno je v tej dobi 4. junija izvršena prehranjevalna akcija v Višnji gori, kjer so borci II. grupe razen drugega materiala zaplenili tudi 20 ton moke.

V tem času pa so Italijani pripravili načrt za likvidacijo osvobojenega ozemlja. Dne 7. junija 1942 je naredila izpad 400-članska posadka iz Žužemberga, ki jo je napadla naša zaseda v Valični vasi, jih začasno zadržala, da smo lahko razporedili svoje sile, popoldne pa je kolona v Muljavskem smrečju padla v ogenj šiškovega bataljona, kolona je bila popolnoma poražena in razbita. To je pričetek 6-dnevne muljavske bitke. V naslednjih dneh so skoncentrirali Italijani na sektor Muljave 3.500 mož z vsem najmodernejšim orožjem, z oklopnimi in težkimi enotami in je bilo razmerje sil 1:7. Z izredno taktiko bitke smo Italijane popolnoma deziorentirali in razbili, da se je sovražnik popolnoma razbit po 6 dneh vrnil na izhodiščne položaje. Važnost te bitke je zlasti v tem, da je to edinstven primer, da se je sovražnik s tako premočjo razbit umaknil, partizani pa so zadržali osvobojeno ozemlje. Tudi ob tej priliki je sovražnik naletel na odpor celotnega prebivalstva. To je prva večja bitka v zgodovini NOB na Slovenskem. Zaradi odločne zahteve Glavnega štaba, se je brigada po Muljavski bitki pričela pripravljati na svoj tretji pohod na Štajersko. Čeprav se II. grupa ni strinjala s tem pohodom, ker je vedela, da Glavni štab precenjuje moč druge grupe, še bolj pa podcenjuje okupatorjeve sile na Štajerskem, se je vseeno grupa disciplinirano pripravljala za odhod.

Odhod II. grupe na Štajersko je edinstven primer v zgodovini NOB, saj je to menda edini primer, da je celotno prebivalstvo osvobojenega ozemlja prek svoje delegacije prosilo Glavni štab, da II. grupa ostane na tem terenu. Toda 20. junija 1942 se je grupa poslovila od solznega dolenjskega ljudstva, ki se je poslavljalo od svoje brigade. 541 borcev II. grupe je odšlo po slovesu prek polhograjskih Dolomitov in Gorenjske na Štajersko. Vseh borb in trpljenja II. grupe na pohodu se ne da opisati. Po besedah tov. štanteta bi lahko pot II. grupe preko Gorenjske, Kamniških in Savinjskih alp po napo-

rih primerjali z pohodom Kutuzova preko Švicarskih alp. Dovolj zgovorno pa opiše pot podatek, da je od 541 borcev prišlo na Štajersko le 130 do skrajnosti onemoglih borcev.

To je le nekaj bežnih pregledov nazaj, le nekaj dejstev, slavne zgodovine I. slovenske brigade, le nekaj spominov na borce in komandni kader, na njene heroje in na vse tiste, ki so v njej žrtvovali svoja življenja, da so dali svojo srčno kri za seme naše svobode, katerih spomin počastimo z enominutnim molkom! Slava jim!

NASTANEK IN RAZVOJ OBČINE

Jože Marott

Zemljepisno se občina začenja vzhodno od Ljubljanskega barja. Zajema grosupeljsko kotlino in se vzpenja čez kraške planote okoli Višnje gore v stiški kot in v šentviške kotline, vključuje del Suhe krajine z zgornjim delom doline Krke in Dobrepoljsko dolino. Upravnoteritorialno meji na tele občine: Ljubljano-Vič-Rudnik, Ljubljano-Moste-Polje, Litija, Trebnje, Novo mesto, Kočevje in Ribnico.

Pregled upravnoteritorialne delitve po letu 1918

Upravnoteritorialna delitev iz Avstro-Ogrske je v Jugoslaviji ostala nespremenjena vse do leta 1933. Tega leta so bile na podlagi zakona o komasaciji občin nekatere manjše občine združene. Občini Grosuplje so bile priključene občine Račna, Sp. Slivnica in Stara vas; občini Višnja gora občine Dedni dol, Draga, Leskovec, Kriška vas, Luče, Polica in Žalna; občini Videm-Dobrepolje občine Kompolje, Podgora in Zdenska vas.

V letu 1933 so pod posamezne okraje spadale na našem območju tele občine:

Okraj Ljubljana-okolica	— Grosuplje, Podtabor (Št. Jurij) in Šmarje s Škofljico
Okraj Litija	— Krka, Stična, Šentvid pri Stični in Višnja gora
Okraj Novo mesto	— Ambrus in Zagradec
Okraj Kočevje	— Videm-Dobrepolje

Ta teritorialna delitev je ostala nespremenjena do leta 1936. V tem letu se na zahtevo prebivalcev radenske doline osamosvoji nekdanja občina Račna; na zahtevo veleposestnika in lastnika gradu Boštanj se vasi Sp. Slivnica, Veliko in Malo Mlačevo odcepijo od Grosupljega, bivši občini Luče in Žalna pa od Višnje gore. Iz teh vasi je bila ustanovljena nova občina Slivnica-Žalna, v območju katere so bila v glavnem grofovski zemljišča.

V času NOB je bilo sedanje območje grosupeljske občine prvič združeno v eno političnoupravno enoto. Takoj po italijanski okupaciji je bil ustanovljen okrožni odbor OF in KP Grosuplje. Meja okrožja ni bila točno določena; okrožje je imelo širši obseg od sedanje občine, vključevalo je ves predel od Škofljice, Zelimlja, Turjaka in Krvavih peči na zahodu, do Velikega Gabra in Zužemberka na vzhodu, le Dobrepolje je pripadalo okrožnemu odboru Velike Lašče, propagandno literaturo pa je tudi ta predel dobival iz grosupeljskega

okrožja. Že v decembru 1941 se je okrožje razdelilo na 2 okrožji: okrožje Grosuplje in okrožje Stična-Struge, ki je zajelo tudi Dobrepolje. Obe okrožji sta imeli rajonske odbore OF, meje teh pa so bile enake predvojnim občinam. Rajoni so imeli terenske odbore, ki so obsegali eno ali več vasi. Okrožni odbor Grosuplje je največ deloval v okolici Podtabora, okrožni odbor Stična-Struge pa v okolici Ambrusa. Že v prvih dneh julija 1942 so bili na območju Suhe krajine izvoljeni narodnoosvobodilni odbori, ki so imeli že značilnosti ljudske oblasti. Po italijanski ofenzivi v drugi polovici leta 1942 so rajonski odbori prenehali delovati, po kapitulaciji Italije pa so bili ponovno ustanovljeni. V oktobru 1943 sta se obe okrožji (Grosuplje in Stična-Struge) ponovno združili. Zaradi stalnih sovražnikovih vojaških premikov in akcij v vsem okrožju Grosuplje je bilo to okrožje v novembru 1944 priključeno okrožju Novo mesto.

Zanimivo je, da so v mesecu septembru 1943 legalno delovali novoustanovljeni rajonski odbori OF: Šmarje, Škofljica, Grosuplje s Polico, Podtabor, Račna, Žalna, Višnja gora, Stična, Šentvid z Velikim Gabrom, Krka, Zagradec-Ambrus ter Struge-Dobrepolje. Ko so nemške okupacijske enote zavzele večino krajev, v katerih so bili sedeži nekdanjih občin, so rajonski odbori OF z delom nadaljevali ilegalno.

Takoj po osvoboditvi je bila izvedena nova upravnoteritorialna razdelitev. Že v mesecu maju 1945 je bil ustanovljen okraj Grosuplje, ki je spadal v ljubljansko okrožje. Okraj je bil upravno razdeljen na 52 krajev, v katerih so bili nosilci oblasti krajevni ljudski odbori. Številni krajevni ljudski odbori naj bi približali ljudstvu oblast in mu omogočili sodelovanje v oblastnih organih. Hitro se je izkazalo, da v tako majhnih enotah ni mogoče upravno-politično delo, zato je bila že v naslednjem letu spremenjena upravna razdelitev z zakonom o upravni razdelitvi Ljudske republike Slovenije (Ur. list LRS, št. 62/46). S tem zakonom je bilo v okraju Grosuplje ukinjenih 24 krajevnih ljudskih odborov. Ostalo jih je še 28, ki se niso spremenili vse do aprila 1952. Ti kraji so bili: Ambrus, Dob, Dvorska vas, Grosuplje, Ivančna gorica, Karlovica, Kompolje, Krka, Muljava, Polica, Ponikve, Račna, Radohova vas, Rob, Stična, Struge, Sv. Gregor, Staro apno (Škocjan), Šmarje pri Grosupljem, Podtabor (Šentjurič pri Grosupljem), Šentvid pri Stični, Temenica, Turjak, Vel. Lašče, Videm-Dobrepolje, Višnja gora, Zagradec in Žalna.

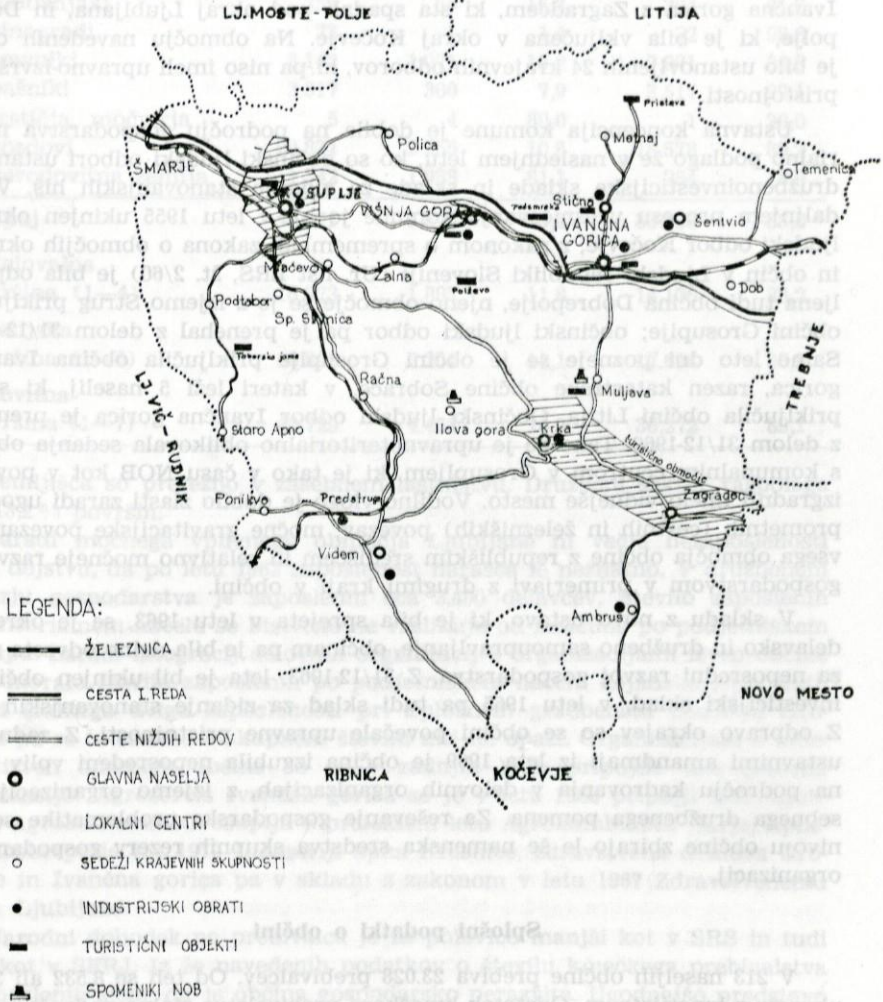
V primerjavi s sedanjim območjem občine je obsegal okraj Grosuplje še te kraje: Dvorska vas, Karlovica, Rob, Struge, Sv. Gregor, Turjak in Vel. Lašče. Navedeni kraji so po današnji ureditvi, z izjemo Strug, vključeni v občino Ljubljana-Vič-Rudnik, Struge pa spadajo v občino Kočevje.

Pomembni politični dogodki v državi, gospodarske spremembe in uvedba samoupravljanja so vplivali na spremembe politično-teritorialne organizacije. Z zakonom o razdelitvi Ljudske republike Slovenije na mesta, okraje in občine (Ur. list LRS, št. 11/52) z dne 12/4-1952 je bila ukinjena dotedanja upravna razdelitev. Ustanovljene so bile občine, ki so bile na našem območju vključene v te okraje:

— okraju Ljubljana-okolica so pripadale občine:
Grosuplje, Krka, Podtabor, Stična, Šentvid pri Stični, Šmarje in Višnja gora (mestna občina)

PREGLIEDNA KARTA OBČINE GROSUPLJE

MERILO 1:200 000

- okraju Novo mesto je pripadala občina Zagradec z Ambrusom
- okraju Kočevje pa je pripadala občina Videm-Dobrepolje.

Te občine so bile reorganizirane že v letu 1955. Tega leta je bil na podlagi ustavnega zakona sprejet zakon o območjih okrajev in občin v Ljudski republiki Sloveniji (Ur. list LRS, št. 24/55). Osnovane so bile nove občine, ki naj bi bile ne samo upravnoteritorialne enote, ampak tudi družbenoekonomske skupnosti. Na vsem območju so bile ustanovljene 3 občine: Grosuplje, Ivančna gorica z Zagradcem, ki sta spadali pod okraj Ljubljana, in Dobrepolje, ki je bila vključena v okraj Kočevje. Na območju navedenih občin je bilo ustanovljenih 24 krajevnih odborov, ki pa niso imeli upravno-izvršilnih pristojnosti.

Ustavna koncepcija komune je dobila na področju gospodarstva materialno podlago že v naslednjem letu, ko so občinski ljudski odbori ustanovili družbenoinvesticijske sklade in sklade za zidanje stanovanjskih hiš. V nadaljnjem procesu uresničevanja komune je bil v letu 1955 ukinjen okrajni ljudski odbor Kočevje, z zakonom o spremembah zakona o območjih okrajev in občin v Ljudski republiki Sloveniji (Ur. list LRS, št. 2/60) je bila odpravljena tudi občina Dobrepolje, njeno območje se je z izjemo Strug priključilo občini Grosuplje; občinski ljudski odbor pa je prenehal z delom 31/12-1959. Samo leto dni pozneje se je občini Grosuplje priključila občina Ivančna gorica, razen katastrske občine Sobrače, v kateri leži 5 naselij, ki se je priključila občini Litija. Občinski ljudski odbor Ivančna gorica je prenehal z delom 31/12-1960. Tako se je upravnoteritorialno oblikovala sedanja občina s komunalnim centrom v Grosupljem, ki je tako v času NOB kot v povojni izgradnji imelo vidnejše mesto. Vodilno vlogo je dobilo zlasti zaradi ugodnih prometnih (cestnih in železniških) povezav, močne gravitacijske povezanosti vsega območja občine z republiškim središčem in relativno močnejše razvitim gospodarstvom v primerjavi z drugimi kraji v občini.

V skladu z novo ustavo, ki je bila sprejeta v letu 1963, se je okrepilo delavsko in družbeno samoupravljanje, občinam pa je bila delno odvzeta skrb za neposredni razvoj gospodarstva. Z 31/12-1963. leta je bil ukinjen občinski investicijski sklad, v letu 1965 pa tudi sklad za zidanje stanovanjskih hiš. Z odpravo okrajev so se občini povečale upravne pristojnosti. Z zadnjimi ustavnimi amandmaji iz leta 1969 je občina izgubila neposredni vpliv tudi na področju kadrovanja v delovnih organizacijah, z izjemo organizacij posebnega družbenega pomena. Za reševanje gospodarske problematike se na nivoju občine zbirajo le še namenska sredstva skupnih rezerv gospodarskih organizacij.

Splošni podatki o občini

V 213 naseljih občine prebiva 23.028 prebivalcev. Od teh se 8.532 ali 37 % ukvarja s kmetijstvom. Odstotek kmečkega prebivalstva stalno pada, še v letu 1961 se je v občini preživljalo s kmetijstvom 45,4 % občanov. Odstotek kmečkega prebivalstva je v primerjavi s Slovenijo še vedno visok, kar je značilno za nerazvita območja.

Tabela: površine po kulturah in lastništvu

Kulture	Skupaj	v ha			
		Lastništvo			
		družbeni sektor	%	zasebni sektor	%
1. njive in vrtovi	7.499	770	10,3	6.729	89,7
2. sadovnjaki	359	55	15,3	304	84,7
3. vinogradi	73	1	1,4	72	98,6
4. travniki	8.142	1.071	13,2	7.071	86,8
5. pašniki	3.817	300	7,9	3.517	92,1
6. trstičja, močvirja	5	4	80,0	1	20,0
7. gozdovi	20.834	2.256	10,8	18.578	89,2
8. nerodovitna zemlja	1.342	1.088	81,1	254	18,9
Skupaj	42.071	5.545	13,2	36.526	86,8
obdelovalna površina (1—4)	16.073	1.897	11,8	14.176	88,2
kmetijska površina (1—6)	19.895	2.201	11,1	17.694	88,9
rodovitna površina (1—7)	40.729	4.457	10,9	36.272	89,1

Zemljišča so pretežno v zasebnem lastništvu. Družbeni sektor razpolaga le s 13,2 % površin.

Zaradi močnega vplivnega območja Ljubljane ni večje nezaposlenosti kljub dejstvu, da po letu 1962 zaposlenost narašča le neznatno. V družbenem sektorju gospodarstva je zaposlenih cca 3.400 delavcev. Število zaposlenih po teritorialnem načelu se bistveno ne razlikuje od izračuna po podjetniškem principu. Zaradi integracij delovnih organizacij z organizacijami izven občine bi se moralo število zaposlenih po podjetniškem načelu dejansko zmanjšati, zaradi stalnega dviga zaposlenosti pri Splošnem gradbenem podjetju Grosuplje pa se ta razlika v skupnem številu niti ne opazi. Organizacijam s sedežem izven območja občine so se v zadnjih letih pripojile tele delovne organizacije: Agroservis Ivančna gorica se je v letu 1966 pripojil IMP Ljubljana, Agrokombinat Grosuplje v preteklem letu Agrokombinatu Barje, Apnenica Dobropolje 1. 1. 1970 Industriji apna Kresnice, zdravstvena domova Grosuplje in Ivančna gorica pa v skladu z zakonom v letu 1967 Zdravstvenemu domu Ljubljana.

Narodni dohodek na prebivalca je za polovico manjši kot v SRS in tudi nižji kot v SFRJ. Iz že navedenih podatkov o številu kmečkega prebivalstva in zaposlenih sledi, da je občina gospodarsko nerazvita. Ugodnejšo predstavo o občini dobimo, če primerjamo podatke, ki so značilni za standard prebivalstva. V občini pride na 19 prebivalcev 1 osebni avtomobil (v SRS 18), na 4 prebivalcev 1 radioaparater (enako v SRS) in na 19 prebivalcev 1 televizor (v SRS 10). Dejstvo, da se dnevno vozi na delo izven območja občine okoli

2.700 delavcev, nerazvitost občine delno omili. Ker v občini ni dela za vse, se občani še vedno močno odseljujejo, posebno iz prenaseljenih vasi. Tako se je v letih 1964 do 1968 izselilo iz občine letno v povprečju 137 občanov več, kot pa se jih je priselilo.

Razvoj industrije in obrti

V prvih povojnih planih je bila občina določena za razvoj kmetijstva. Tudi v naslednjem obdobju se je v to panogo vlagalo sorazmerno več sredstev kot v druge veje gospodarstva. Na tem področju so bili doseženi pomembni premiki v podružabljanju zemljišč, izgradnji večjih družbenih kmetijskih objektov in v izvedbi regulacijskih načrtov. V razvoju drugih gospodarskih panog so se iskale zlasti možnosti za zaposlitev delovne sile.

V predvojnem obdobju vse do leta 1923 ni bilo na našem območju podjetja z več kot 10 redno zaposlenimi delavci. Po letu 1930 je dosežen večji razmah dejavnosti v »Tovarni motvoza in vrvarni dd Grosuplje pri Ljubljani«, ki je bila v letu 1938 registrirana kot industrijsko podjetje in je v letu 1941 imelo 378 zaposlenih delavcev. V tem obdobju je doseglo lep uspeh tudi usnjarstvo Lavrič v Šentvidu pri Stični, ki je leta 1941 zaposlovalo že 105 delavcev. Druge obrtne delavnice so bile maloštevilne in še te do osvoboditve niso zaposlovale več kot 30 delavcev. Pomembne obrtne delavnice, ki so delovale med obema vojnama, so bile: Stolarna Antona Drobničiča in Štiha Ivana v Dobropolju, ki je bila v letu 1937 registrirana kot industrijsko podjetje, pa ni v času obstoja zaposlovala več kot 15 delavcev; pletiljska delavnica Antona Krašovca v Šentvidu pri Stični, ki je bila ustanovljena v letih 1934 do 1935 in je zaposlovala do 15 kvalificiranih pletilj; obrtna delavnica za izdelovanje čepic in pletilstva Marije Ogorevc v Grosupljem, ustanovljena leta 1930, ki je zaposlovala do 15 delavk, Apnenica Dobropolje, ki je bila ustanovljena že v prejšnjem stoletju in je v njej delalo do 30 delavcev; v Stični je imel svoje delavnice cistercijanski samostan, ki je leta 1929 ustanovil stiško mlekarino in 1936 stiško mesarijo, imeli so tudi mlin in ribogojnico. V samostanu je delalo le do 10 stalnih delavcev, drugi so bili dninarji. To so skromni zametki predvojne industrijske in obrtne proizvodnje v občini in hkrati začetki nastanka proletariata, ki je imel nizke mezde za naporni 10—16 urni delovni dan. Ljudje so živeli v težkih socialnih razmerah, primanjkovali so jim osnovne življenjske potrebščine. Posebno težke so bile razmere v kmetijstvu, s katerim se je preživljalo skoraj vse prebivalstvo.

Tudi v času obnove po drugi svetovni vojni je bilo naše območje zastavljeno. V centralističnih planih ga je administracija določila za razvoj kmetijstva. Posledica takšne odločitve je bila gospodarska stagnacija in celo nazadovanje že doseženega predvojnega razvoja. Iz tovarne Motvoz in platno so pričeli odvažati stroje v Železarno Jesenice in v tovarno »Industrije platnenih izdelkov Jarše«, ki ji je bilo podjetje leta 1947 tudi priključeno. Usnjarni Šentvid pri Stični so bili po pogodbeni oddaji podjetja v državno last, odvzeti stroji in dodeljeni drugim tovarnam usnja v Sloveniji. Tako vse do leta 1950 gospodarstvo ni napredovalo, po nacionalizaciji so nekatera podjetja celo prenehala delati.

Kljub navedenim dejstvom so bila v tem obdobju ustanovljena podjetja, ki so se po uvedbi samoupravljanja hitro razvila v pomembne gospodarske subjekte. Nedvomno je največje Splošno gradbeno podjetje Grosuplje, ki danes zaposluje približno 1.400 delavcev, ob ustanovitvi leta 1946 pa je imelo le nekaj zaposlenih. V letu 1947 je bilo ustanovljeno Splošno mizarstvo Grosuplje. Delovni kolektiv tega podjetja, ki je imel ob ustanovitvi 5 članov, šteje danes 70 delavcev. V istem letu je okrajni odbor Zveze vojaških vojnih invalidov Grosuplje ustanovil v Šentvidu pri Stični 3 invalidska podjetja, ki so se pozneje združila v podjetje Kovina-les. To se je leta 1960 združilo s Splošnim mizarstvom v Stični, ki je bilo tudi ustanovljeno kot invalidsko podjetje leta 1949. Iz navedenih organizacij se je razvilo Strojno mizarstvo v Šentvidu pri Stični, ki ima 33 zaposlenih. Po nacionalizaciji so nadaljevali z delom tudi Stolarna Dobropolje, delovni kolektiv šteje 85 delavcev, Apnenica Dobropolje, Mesno podjetje Stična, Valjčni mlin Stična in Mlekarna Stična, te pa so se leta 1959 pripojile k sedanjim Ljubljanskim mlekarnam. Tovarna Motvoz in platno Grosuplje, ki je bila leta 1947 priključena tekstilni tovarni Jarše, se je leta 1951 osamosvojila. V njej je dobilo delo 424 občanov. Večji gospodarski vzpon je bil dosežen šele po letu 1950 oziroma v letu 1955 z rojstvom komune, z decentralizacijo gospodarskega in družbenega življenja in s krepitvijo samoupravljanja. V letu 1954 je bilo v Grosupljem ustanovljeno Elektrostrojno podjetje, ki je že imelo svoj zametek v manjši delavnici. V letu 1960 je podjetje zgradilo večje obrate in poslovne prostore. Zaradi proizvodnih težav se je pripojilo sosednjemu podjetju Kovinastroj Grosuplje, ustanovljenemu leta 1960, ki je potrebovalo delovne prostore za svojo dejavnost. Ta delovna organizacija zaposluje danes 145 delavcev. Istega leta se je v Ivančni gorici osamosvojila mehanična delavnica Agrotehnike iz Ljubljane, ki je bila ustanovljena leta 1948 kot »Mehanična delavnica združnega sklada Stična«. Podjetje je leta 1953 zaposlovalo 15 delavcev. Po osamosvojitvi je zgradilo večji objekt z livarno in znatno povečalo število zaposlenih. V letu 1966 se je podjetje pripojilo IMP Ljubljana in deluje kot obrat Livarna Ivančna gorica s 158 delavci. V Šentvidu pri Stični se je več poskusov ponesrečilo, da bi uvedli katerokoli proizvodnjo v prostorih nekdanje usnjarne Lavrič. Prostori so bili 9 let neizkoriščeni; 1954 leta pa je v njih tovarna Zmaj iz Ljubljane odprla svoj obrat.

Do ustanovitve večjega števila novih industrijskih obratov je prišlo po letu 1955. Komune so brezplačno nudile primerne delovne prostore podjetjem, ki naj bi organizirala na njihovem območju svoje proizvodne obrate. Cenena delovna sila, urejeni stanovanjski problemi zaposlenih in pomoč komune so pripomogli podjetjem, da so se odločili in organizirali svojo proizvodnjo v dislociranih krajih. Tovarna pletenin Rašica iz Gameljn pri Ljubljani je v prostorih pletiljske delavnice Antona Krašovca v Šentvidu pri Stični in pozneje v združenem domu v Ambrusu organizirala svoja obrata. V obratu Šentvid pri Stični je našlo zaposlitev 50 delavk, v izrazito gospodarsko nerazvitem okolju Ambrusa pa 85. Na Krki so Modna oblačila iz Ljubljane prevzela novo zgrajeno šolsko poslopje in v njem organizirale proizvodnjo, tako se je v tem pasivnem predelu lahko zaposlilo 142 delavcev. Tovarni Združenega podjetja Iskra Kranj sta ustanovili svoja obrata v Dobropoljah (leta 1960)

in v Višnji gori (leta 1961). V dobrepoljskem obratu je zaposlenih 78 delavcev, v obratu Višnja gora pa 66.

Po tem obdobju v občini ni bilo ustanovljenih novih industrijskih obratov. Posamezna podjetja so sicer določene dejavnosti razvila, vendar v manjšem obsegu.

Tudi tem podjetjem je v večini primerov občina brezplačno dodelila poslovne objekte, da so zaposlila manjše število delavcev. V skladu z zahtevami tržišča so le-ta zaposlenost povečevala oziroma zmanjševala. Prišlo je tudi do ukinitve poslovanja in prodaje poslovnih objektov, ki so večkrat menjali gospodarja. Tako je občina odkupila grad Podsmreko pri Višnji gori od propadlega podjetja Agromel, kateremu ga je dala brezplačno za organizacijo proizvodnje, da je obvarovala poslopje nadaljnjega opustošenja. Zaradi pomanjkanja razvojnih programov so bili doslej obrati v občini v primerjavi z razvojem proizvodnje v lastnih podjetjih v neenakopravnem položaju. Ker v občini primanjkuje prostih delovnih mest, ustanovljeni obrati vseeno ugodno vplivajo na razvoj gospodarstva, čeprav se doslej niso hitreje razvijali in tudi njihovi kolektivi niso pridobili večjih samoupravnih pravic.

Poleg že navedenih gospodarskih organizacij je doseglo lep uspeh tudi podjetje Avtoprevoz Ivančna gorica; ustanovljeno je bilo leta 1958 in nudi delo 50 delavcem. Med obrtnimi podjetji hitreje napredujejo tudi Instalacije Grosuplje; podjetje je nastalo leta 1964 z odcepitvijo instalaterske dejavnosti od Elektrostrojnega podjetja Grosuplje. Z združitvijo Uprave komunalnih naprav Grosuplje in Ivančna gorica ter obrtnega podjetja Peskolom in cementnine Višnja gora je leta 1962 nastalo Komunalno podjetje Ivančna gorica. To podjetje je gospodarilo s komunalnimi objekti v občini do oddaje vodovodov Stanovanjsko-komunalnemu podjetju Grosuplje, za tem se je preusmerilo tudi v obrtno dejavnost in se preimenovalo v obrtno komunalno podjetje Universal Ivančna gorica. Po uvedbi gospodarske reforme leta 1965 je bilo za gospodarjenje s stanovanjskimi hišami v družbeni lastnini ustanovljeno Stanovanjsko-komunalno podjetje Grosuplje, ki je z združitvijo vodovodnih dejavnosti v občini v letu 1968 pretežno prevzelo tudi gospodarjenje s komunalnimi objekti in napravami.

Razvoj po letu 1961

V letu 1963 je bila izdelana obsežna dokumentacija študija »Vplivna območja v občini Grosuplje«. Na podlagi te študije je skupščina s sklepom (Glasnik št. 61/63) določila vplivna območja v občini. S tem sklepom so bili določeni vplivni naselji: Grosuplje in Ivančna gorica s Stično. Poleg teh dveh naselij so bili kot lokalni centri določeni tile kraji: Šentvid pri Stični, Višnja gora, Videm-Dobrepolje, Šmarje, Krka in Zagradec. V teh naseljih je tudi že obstoječa industrija, razen v Šmarju in Zagradcu, medtem ko v Ambrusu obstoji industrijski obrat.

Med dolgoročno pomembnejše odločitve, sprejete na podlagi navedene dokumentacije, uvrščamo sklep skupščine občine z dne 24. 6. 1964 o reorganizaciji šolstva. 22 samostojnih osnovnih šol se je združilo v 4 centralne šole, ki so v Dobrepoljah, Grosupljem, Stični in Šentvidu. Osnovni šoli Višnja

gora in Šmarje sta obdržali 8 razredov, v drugih 16 šolah so ostali le 4 razredi, učenci višjih razredov pa se vozijo s šolskimi avtobusi v centralne šole. Zanimivo je, da kljub povečanju števila učencev (v šolskem letu 1960/61 jih je bilo 3.055, v šolskem letu 1969/70 pa 3.288) vpis na posameznih podružničnih šolah očitno vpada; to je posledica izseljevanja iz hribovitih vasi in koncentracija prebivalcev v lokalnih središčih.

V skladu s potrebami je skupščina občine v tem času sprejela tudi srednjeročni program za gradnjo novih šolskih zgradb. Po tem programu je bila leta 1966 zgrajena šola v Sentvidu pri Stični, leta 1968 v Zagradcu, letos pa se gradi v Grosupljem. V letošnjem letu se pripravlja že drugi srednjeročni program za gradnjo šolskih objektov.

Osnovna mreža zdravstvene službe je zadovoljiva in se bistveno ni spreminjala, dejavnost pa se je iz leta v leto povečevala. Med pomembne dosežke štejemo zgraditev Zdravstvenega doma v Grosupljem leta 1956 in v Ivančni gorici leta 1966. Zaradi razsežnosti območja stalno delujejo še zdravstvene ambulante, v Dobropoljah, Zagradcu in Sentvidu pri Stični. Pred vojno sta delala na tem teritoriju, z izjemo Dobropolj, le dva zdravnik: v Grosupljem in Ivančni gorici, sedaj pa dela 6 zdravnikov splošne medicine, 2 zdravnik za zdravstveno varstvo žena, otrok in mater in 5 zobozdravstvenih terapevtov. Na enega zdravnika splošne medicine tako pride 3.800 prebivalcev, če k temu prištejemo še druga 2 zdravnik, pride na enega zdravnika 2.900 prebivalcev (normativ za ljubljansko območje je na enega zdravnika 2.500 prebivalcev).

Z zmanjšanjem pristojnosti na gospodarskem področju se je prizadevanje občine predvsem usmerilo k prostorskemu urejanju in razvoju terciarnih dejavnosti. Tako je skupščina občine v letu 1967 sprejela urbanistični program in urbanistični red. V urbanističnem programu je na podlagi rezultatov več študij in analiz obstoječega stanja dana prognoza razvoja za 30 let. Ta se naslanja na osnovne koncepte in programska izhodišča pred tem sprejetih

Tabela: nove gradnje v lokalnih središčih

Naselja	Število novih gradenj od 1. 1. 1962 do 31. 12. 1964		Število novih gradenj od 1. 1. 1965 do 31. 12. 1969	
	Stanovanjske hiše	Gospodarski objekti	Stanovanjske hiše	Gospodarski objekti
Grosuplje	28	6	263	21
Ivančna gorica s Stično	1	5	45	10
Šmarje	11	1	35	2
Višnja gora	1	—	21	—
Sentvid pri Stični	3	2	26	4
Dobropolje	2	1	19	3
Krka	—	1	5	1
Zagradec	—	—	6	1
Drugo območje občine vikendi	25 3	4 —	185 86	63 —

vplivnih območij ter ugotavlja, da ima iz naravnih in ekonomskih razlogov izmed 213 naselij le 8 pogoje za hitrejši razvoj. Izvajanje sprejetega programa je najbolje razvidno iz števila novih gradenj po posameznih lokalnih središčih.

Iz pregleda je razvidno, da je najmanj gradenj na Krki in v Zagradcu. Obe naselji ležita v dolini Krke, ki je zaradi turističnih zanimivosti pod posebnim varstvom. Prav v dolini Krke pa je bila zgrajena večina izmed 86 počitniških hišic.

Ugodni pogoji za razvoj turizma niso še v celoti izkoriščeni. Zgrajeni turistični objekti Dom na Polževem (leta 1953), Gostišče Taborska jama (leta 1960) in Partizanski dom na Pristavi (leta 1962) nimajo ustreznih spremljajočih objektov, posebno manjkajo moderne cestne povezave. Od 200 km cest II., III. in IV. reda, je namreč v občini asfaltiranih le 20 km. Nadaljnji razvoj turizma je povezan z dobrimi cestami. Tako ob cesti I. reda Ljubljana—Zagreb, ki poteka po območju občine v dolžini 26,5 km, gradi hotel Turist Ljubljana v Grosupljem motel, v Ivančni gorici pa je zgrajena moderna črpalka z gostiščem. V izdelavi so tudi načrti za ureditev gradu Podsmreka z okolico. Zelo plodno sodelovanje s Slovenskim etnografskim muzejem je omogočilo ureditev Muljave z Jurčičevo rojstno hišo, ki privablja številne obiskovalce. Manj obiskane so Praproče, kjer je šele na začetku urejanje muzeja pisatelja Louisa Adamiča, ki naj bi se razvil v izseljeniški muzej.

Pomanjkljivo oskrbovanje prebivalcev s potrošniškimi dobrinami se je po letu 1964 bistveno izboljšalo, ko je trgovsko podjetje »Tabor« iz Grosupljega zgradilo v lokalnih središčih več moderno urejenih prodajaln: v Grosupljem, v Ivančni gorici, v Šmarju in na Krki. V letošnjem letu bo podjetje dogradilo potrošniški center v Šentvidu pri Stični, v programu pa ima gradnjo trgovin v Stični, Zagradcu, Višnji gori, Dobropoljah in blagovnico v Grosupljem.

Vsa naselja v občini so bila v tem obdobju elektrificirana. Zelo ugodno poteka tudi program modernizacije telefonije. V letošnjem letu bodo vsa lokalna središča priključena na avtomatsko telefonsko omrežje Slovenije. Sedaj pa je vse bolj v ospredju zahteva občanov po oskrbi z vodo iz javnih vodovodov. Od skupnega števila prebivalstva je primerno oskrbljenih z vodo le okoli 36 %. Razmere se bodo izboljšale z izgradnjo vodovoda Zagradec—Krka ki se bo napajal iz že pred vojno zgrajenega suhokrajinskega vodovoda z zajetjem v Globočcu. Ponovno se oživljajo načrti za ureditev oskrbe z vodo v dobropoljski dolini ki so bili izdelani že v preteklem stoletju. Tudi modernizacija cestišč posebno preko gosto naseljenih krajev, je v načrtu. Občani so organizirani v 23 krajevnih skupnosti in skupaj z občinsko skupščino uspešno urejajo zastavljene naloge. Tako so bila asfaltirana cestišča v Ivančni gorici v povezavi s Stično, Šentvidu pri Stični in v Grosupljem. Krajevna skupnost Podtabor in Šmarje-Sap s samoprispevkom zbirata sredstva za asfaltiranje cest, tako kot krajevna skupnost Grosuplje za gradnjo nove šole in otroškega vrta.

Dejstvo je, da krajevne skupnosti skupaj z občino in komunalno delovno organizacijo uresničujejo poleg navedenih še številne druge načrte na področju komunalnega gospodarstva. Nekatere predvidene investicije pa prese-

gajo te zmogljivosti. Tako bo gradnja vodovoda v dobropoljski dolini mogoča samo, če bodo dani ugodni krediti. Saj samo ta investicija znaša toliko kot dvoletni občinski proračun. Tu se kaže nerazvitost v pravi luči, ki je niti občanov žep niti občinski proračun ne bosta mogla premagati, posebno še, ker mladi, sposobni odhajajo za delom izven občine, starejši pa ostajajo na svojih domačijah. Omejene možnosti zaposlitve v delovnih organizacijah niso edina posledica majhnega gospodarskega razvoja, ta se kaže tudi v omejenih možnostih sofinanciranja komunalnega gospodarstva in drugih družbenih potreb.

Čeprav je ta oris nastanka in razvoja občine bolj organizacijsko tehnični opis, so iz njega le razvidni pomembni dosežki naših občanov in delovnih organizacij, ki bodo podlaga nadaljnjemu napredku. Številne študije o razvoju Slovenije kot tudi ljubljanskega območja posebej, v katerega je vključena tudi naša občina, predvidevajo še hitrejši razvoj. Po teh prognozah se naj bi v občini v perspektivi povečalo samo število prebivalstva za okoli 33 %. V veliki meri bo razvoj odvisen od sposobnosti občanov in delovnih organizacij, da se uspešno vključijo v predvideni srednjeročni program razvoja Slovenije. Morda bodo prav v tem času dani najbolj objektivni pogoji za nadaljnji razvoj.

VIRI:

- Krajevni leksikon Dravske banovine, 1937
- Zakon o uravni razdelitvi federalne Slovenije: R 33/45, zakon o upravni razdelitvi Ljudske republike Slovenije: R 26/64 s spremembami, zakon o območjih okrajev in občin v LRS: R 24/55 s spremembami
- Razvoj gospodarstva občine Grosuplje po letu 1918, diplomatska naloga Joža Košir, 1965
- Sklep o določitvi vplivnih območij na območju občine Grosuplje in o rokih za izdelavo urbanističnih projektov (Glasnik št. 61/63)
- Urbanistični program občine Grosuplje, 1966
- Odlok o sprejetju urbanističnega programa občine Grosuplje in o določitvi naselij ali območij, za katera je potrebno izdelati urbanistično dokumentacijo (Glasnik št. 29/67)
- Odlok o urbanističnem redu v občini Grosuplje (Glasnik št. 29/67)
- Podatki Zavoda za statistiko v Ljubljani
- Podatki dokumentacijske službe SOB Grosuplje
- Podatki Demonstracijske študije ljubljanske regije (jugoslovanski-ameriški projekt), 1970

GROSUPELJSKA KOTLINA IN NJENA GEOLOGIJA

Ciril Šlebinger

III. Stratigrafija (zgodovina zemeljskih plasti). Najstarejše tukajšnje tvorbe spadajo v mlajši paleozoik. Skriljavce in kremenove peščenjake, ki jih štejejo semkaj, so poznali že več kot pred sto leti, niso pa vedeli z njimi kaj točnega početi, ker v njih skoraj ni bilo fosilov. Še pred desetletji so jih vobče postavljali v spodnji karbon, potem v zgornjega, a v zadnjih letih menijo, da spadajo vsaj deloma že v perm. Začasno imenujejo take tvorbe permokarbon: iste so, ki ustvarjajo jedro Posavskih gub in ki jih ogrinjajo mlajše tvorbe.

Permokarbona neposredno ob Grosupeljski kotlini ni videti, pač pa se kaže v stranski dolini, E od Stare vasi, nasproti Drobniča. Kolovoz vodi ob njem v vzhodju hriba, in dolina je na tem mestu močvirna in s trsjem — pač znamenje za podlago, ki ne prepušča vode. Paleozoik zavzema tu progo v hribovem vzhodju in ne sega visoko v hrib.

Bistveno bolj je razširjen verfen, spodnji trias, sestavljajo ga finoznati peščenjaki s sljudnimi luskami; le redkeje so v njej karbonatne kamenine, pločasti dolomiti sivih ali rumenkastih barv, s sljudo ali brez nje, ne posebno čisti — ter v višjih legah tudi motno rdeči, precej laporni apnenci, ki radi preperevajo. Ves kompleks sploh rad prepereva, ne kaže kraških pojavov, potoki se hitro zarežejo vanj in nosijo njegov drobni pesek; žive skale pa v verfenu ni dosti videti. Verfen sestavlja velik del Peščenika, N od Šmarja je v hribu, je tudi pri Gumnišču in še marsikje med Škofljico in Zelimeljsko dolino ter je v celoti bolj razširjen kakor permokarbon. Verfen nasproti permu transgredira. Po barvi kamenin in načinu preperevanja ga lahko zamenjaš na terenu z rabeljskimi skladi, ki so pa še bolj razširjeni od njega.

Srednji trias vidimo tako na N in na S strani Grosupeljske kotline ter tvori obilnejše sklade kakor spodnji trias, zavzema pa tudi obsežnejše terene. Velik del srednjega triasa je iz apnencev in dolomitov, ki so čistejši od verfenskih ter se zato bolj nagibajo h krasu. Kot posebna tvorba se pojavljajo v zgornjem delu — ladinu — vložki eruptivov in tufov, podobno kot drugod v S Alpah (Rabeljska dolina, Kokra itd.). Izbruhi so morali biti podmorski in kamenina, ki jih spremlja, je pretežno skriljasta, rjava ali siva. Tako zaporedje kamenin se nam pokaže, če gremo preko Magdalenske gore proti N mimo cerkve in še posebno jasno vidimo te prilike, če krenemo v strmo dolino in ne po hrbtu z W strani. Poleg nahajališč v Savskih gubah imamo srednji trias tudi južneje, tako ob dolini Sevnice okoli Šentjurja, kjer krije verfen, in še zahodneje v pobočju Zelimeljske doline pod Turjakom in drugod. Srednji trias vidimo tudi na S pobočju Peščenika.

Sledeči zgornji trias kaže v svojih spodnjih tvorbah — rabeljskih skladih — veliko mnogovrstnost, njegovi zgornji deli pa so zopet enakomernejši. Med vsemi deli triasa je gornji tu najbolj razširjen. Rabeljski skladi (ali: karnijska stopnja) so se razvijali tako različno zato, ker se je morje tedaj deloma umikalo ter so se dvignila iz njega močvirja in otoki. Zato se je ponekod ustvaril premog, drugod se je strdil rdeči pesek v peščenjake (tudi eolitsko), ki so jih kot rude odkopavali v prejšnjih stoletjih. Kolikor pa je ostalo še morja, pa je poplitzelo z najrazličnejšim materialom na dnu. Naši rabeljski skladi nam dajejo zato ponekod skoraj čisto črne apnence (Lesno brdo); drugod se je v izparevajočih se lagunah odkladal dolomit in vmes lapor in celo sadra. Česti so tu dolomitski skladi z vmesnimi lapornimi polami, dolomit se tu kroji in drobi v stebričke kakor led. Le redkokdaj so se odlagali v karnijski stopnji pri nas skladi odprtega morja, brez obilnejših naplavin in primesi s kopna, tu so dali svetle apnence ali goste dolomite. Najobilneje se kažejo v teh krajih rabeljske plasti ob Želimejski dolini prek Turjaka, Raškega kraja in Škocjana in proti NW, pa največ ob razvodju; marsikje opazimo, kako se tu mnogovrstno razporejajo njegove različne tvorbe: železna ruda na Raškem kraju in na Železnici, pri Turjaku spet dolomit z vmesnimi lapornimi polami, ki se stebričasto drobi; N od Grosupeljske kotline spremljajo rabeljske plasti novo cesto proti Polici v njenih vrezih in se kažejo v celi lestvici barv, od raznih rdečih tonov preko rumelega do zelenih ali sivkastih prog. Tudi kamenina jim je različna in se hitro menja, od drobnega peska z ilovico preko skriljastih leg do nečistih apnencev. Konstantnejše so le plasti bolj čistih apnencev ali dolomitov, kot v Mačkovcu. Rabelj s premogom je posebno znamenit v bližini na Orlem pod Molnikom.

Se višji trias, ki spada v norijsko ter retijsko stopnjo, je zopet iz čistih karbonatnih kamenin, pri nas največ dolomitov, toda s šibkejšo primesjo magnezijeve in obilnejše kalcijeve komponente, ki jih vobče imenujemo glavni dolomit. Ustreznih apnenastih skladov (dachsteinskih apnencev) v ta kraj ni. Ta kamenina je zelo kompaktna in enakomerno sestavljena, fino plastovita in svetla. Plastovitost se stanjša posebno v gorenjih legah, kjer preide v vrstevnatost, po milimeter ali nekaj več, in v menjavi teh finih leg, svetlejših in temnejših, se kaže lahna valovitost, ki je nastala od nadstropij nešetih kolonij drobnih kormijskih bitij. Glavni dolomit je v hribu nad Grosupljem, v Mali vasi, in sestavlja pobočje še daleč v stransko dolino proti N. Iz glavnega dolomita je Vrh nad Sapom, ves teren ob loku dolenjske proge tja do Lanišča in še vrh Molnika. Glavni dolomit med Škofljico in Vrhom vsebuje nekatere druge nižje svoje člene, ki niso tako na drobno plastoviti, ki pa so zaradi prelomov krušljivi. (Prelomi so tukaj tisti, ki omejujejo tektonsko depresijo od Kamniške Bistrice na Molnik.). Tudi tektonska gruda od Boštanj proti Ivančni gorici vsebuje gornjetriasni dolomit. Norijski in retijski dolomit sestavljata Goro (Sv. Ahac) in marsikatere višine v bolj daljni okolici, tako Vélíko goro pri Ribnici in stene Iškega Vintgarja, a najbolj znane so — mimogrede rečeno — silne strmine v nekdanj ledeniških dolinah v Julijskih Alpah. Norijsko ter retijsko stopnjo je v tukajšnjem glavnem dolomitu težko ločiti; v Mačkovcu npr. in še marsikje drugje v bližini postane

kamenina proti vrhu gosta ter dobi rahlo rumenkast ton smetane. Najdeni fosili prave stratigrafske meje ne kažejo dovolj.

Jasna tudi ni tu meja med triasom in juro, glavno formacijo dolenskega Krasa. Kraška jura je pretežno iz apnenca in je veliko bolj apneniški kakor trias. Vsebuje tu tudi marsikaj drugih tvorb. Za mejo med zgornjim triasom in spodnjim juro so se konvencionalno odločili na tistem mestu v skladovju, kjer po retijski stopnji z njenimi gostimi, smetanasto barvanimi, bolj apneniški plastmi nastopijo zopet bolj dolomitni skladi, ki vsebujejo oolite, tako pogoste v juri. Ooliti v bazi jure so veliki in so jih imenovali evinospongije. Od spodnjega dolomitnega horizonta navzgor postane jura čisto apneniška in njene kameninske posebnosti, oolite, srečujemo še v mnogih njenih višjih plasteh.

Jure ne srečujemo v Savskih gubah razen v Loškem hribovju, zato pa tem bolj po Dolenjskem. Kakor so jurski skladi iz enotne kamenine, tako so tudi enakomerne barve, namreč sive, in to od precej svetle do bolj zasičene, nekako barve ajdovih žgancev, vstavljajo pa se potem še majhne drugobarvne lege: lilaste in rdeče v raznih tonih, a redko so tanke lege karmijnastih ali prav temnih laporjev. Rasla skala jurskega apnenca je često hrpava, nekako šagrinasta, ker oolitne kroglice teže preperevajo od vmesnine. Čisti jurski apnenec so žgali za apno, a tuje primesi v njem (npr. kremen) so bile »brusnik«, enako kot čisti kremenov peščenjak od ortneške strani, ki so ga nekdanj res obdelovali za bruse. Juro imamo od Jež proti SE čez Ponoovo vas in Jelovec ob obeh straneh Radenskega polja; zahodneje tvori v nekaterih grebenih krpe na triasni podlagi, dokler se v masivu Mokreca ne razraste v vsej svoji širini.

Z juro se nekako neha sklenjena zgodovina formacij v teh krajih. Kreda srečamo šele daleč na S v Suhi krajini, niti tu ni videti terciarja, razen če mu ne prištevamo nekaterih dolinskih naplavin, ki bi jih mogli dati le v najvišji terciar, pliocen. S koncem jure v glavnem se tu neha zgodovina sedimentov ter se začne razdobje uničevanja in odnašanja. Peski, gline, ilovice itd., vse to, kar se je izpralo ali izlužilo iz dotedanjih kamenin — vse to se že kopenske tvorbe, ki jih gledamo pod drugimi vidiki kakor doslej opisane morske sklade. Ves ta najmlajši del zemeljske zgodovine kaže svojedobno podnebje, tedanje vodne mreže, tedanji relief. Tvorbe npr. pod toplo klimo — starejši del naplavin — so bile pred ledeno dobo ali v toplem, dolgem interglacialu: naplavine bobovca, drobnejšega in grobejšega; naplavine »vareša«, železnatega peska, ki so ga rabili kovači; plast zelo čistega kremenovega peska ob robu Alp ali Dinaridov proti Panonski nižini, na piedmontski stopnici; lege glin; in končno razni tipi še drugih preperin, često klimatsko podani, ki nam sedaj veljajo za indikator padavin in rečne mreže svoje dobe, da ne rečemo, podobe svoje pokrajine.

Mlade usedline tudi marsikaj povedo o denudiranih plasteh, iz katerih so nastale, in četudi jih dobimo le še v reliktnih, ki so najčešče še poleg tega že močno izprani. Razni peski npr., ki leže v globelih na kraških apnencih, so ostanki nekdanjih usedlin, od katerih so se ohranili kot njihova najodpornejša sestavina. Svet z mirnejšim, bolj ali manj ravnim reliefom pa je lahko ohranil od starih, sedaj denudiranih tvorb še sestavine, ki so morda drob-

nega zrna, a so se ohranile zaradi svoje kemične odpornosti — fosilne gline in prsti.

Uničenih pa je moralo biti veliko plasti; tega je bila kriva poleg odplavljanja tudi velika geološka sila pri nas — kraška korozija. Kdo bi si mogel drugače razlagati svojevrstno podobo nekaterih formacij pri nas, ko sledimo razne formacije v izoliranih kompleksih in ki jih onkraj gotovih geoloških mej popolnoma zmanjka? Jura se npr. nahaja ob Radenskem polju v zelo debelem skladu, a je na obe strani, proti Višnji gori proti NE ter proti Staroapenski kotlini na SW, zmanjka popolnoma in namesto nje nastopajo na zemeljskem površju izključno triasne plasti, dasi je vsekakor bila morala ležati tudi tamkaj jura v vsem svojem obilnem kompleksu preko triasa. Podoba kaže, da so tukaj v posameznih tektonskih grudah nekatere formacije popolnoma izginile kakor kopneči sneg na soncu. Tako nam geološka karta kaže tukaj razne formacije kakor mozaik, ki ga omejujejo prelomi ali narivi. Mala gora npr. je skoraj vsa iz jure, medtem ko Slemena za Velikimi Laščami sestoji v celoti iz triasa in paleozoika, jure pa nimajo nikjer, dasi bi jo morali tam tudi pričakovati, saj se je bila tudi tam odložila nad triasom. Jura je tamkaj torej v celoti bila odstranjena. — In če sledimo od laščanske strani geološko karto proti Grosupeljski kotlini, se nam pokaže podobni razpored geoloških formacij ravno tako v isti luči. Jura, kot že rečeno, obdaja kot tektonska enota med dvema dislokacijama Radensko polje ter je ne sledimo več v smeri proti Posavskim gubam in tudi ne v drugo smer, proti Zunanjim Dinaridom in morju, vsaj preko Turjaka in Želimejske doline ne. Izolirani pas jure ob Radenskem polju pa kaže nasprotno nenavadno stratigrafsko kompletnost; tu vidiš ves razvoj jure, če slediš njen prirodni profil od dna polja navzgor mimo železnice in ceste do vrhov Jelovca, Limberka in (čušperškega) Starega gradu. V spodnjih jurskih legah tu leže dolomiti, ki pripadajo njeni bazi in ki imajo izredno velike oolite (»evinospongije«), a na vrhu grebena je končno najvišja stopnja jure, titon, s tabulati, svojevrstnimi živalmi, ki so morda najbližje koralam. Lahko si mislimo, da so se vsi ti členi jure od spodnjega liasa do titona s tabulati morske tvorbe in da se pri tem tudi morje ni moglo razlirati v le tako ozkem pasu, kot je široko Radensko polje, in to kar skozi vse milijone let, kolikor je bila trajala doba jure. Jursko morje je tod moralo biti širše, le da so bili pozneje njegovi skladi uničeni v vsej okolici levo in desno od Radenskega polja.

Jura je na ta način tukaj že bila izginila. Kredna formacija, ki je ležala tod v skladovju še više, je izginila še v veliko večji meri. Seveda, plasti na vrhu so bile izpostavljene še bolj, pa so bile še prej in še bolj temeljito denudirane. Krede npr. ne najdemo od srede Suhe krajine pa do osredja Savskih gub.

Geologija nam torej kaže ne le nastajanje plasti, temveč tudi njihovo uničevanje. Velja pa, da pogledamo ta proces uničevanja plasti še z nekega drugega stališča. Predvsem: zakaj so se nekeje plasti uničevale, a drugod ne? Odgovor bo hitro pri roki: višinska lega najprej; gorski greben je najbolj izpostavljen denudaciji. Drugič: voda, ki se zarezuje v kamenine na bregu ali jih raztaplja. Toda, kdo je ustvaril grebene, kakšne so bile sile, ki so potisnile sklade iz njihove prvotne lege v drug položaj? Jasno, da so to bile

tektonske sile. Tektonskih sil pa ne vidiš naposredno, temveč jih zalotiš samo po njihovem učinku; prvotno vodoravno in mirno ležečo lego plasti so spravile iz tira. Našim krajem in še južnejšim je pa tektonsko premikanje važnejše še z neke druge strani. Tektonsko premikanje je omogočilo pri nas kras. Ob tektonskih premikanjih so se apneniški ali dolomitni skladi drobili, zlasti poleg prelomov. Apnenec in druge karbonatne kamenine se topijo v vodi podtalnici in voda skozi nje poskuša prodreti navzdol. Gorskim predelom pride voda še bolj do živega kakor nižje ležečemu svetu: najprej že zato, ker so v visokem svetu padavine obilnejše kakor na nižjem svetu. V gorah tudi ni rastlin in prsti, ki bi zadrževala silne nalive. V raslih skalah v gorovju razen tega še razganja zmrzal, ki postopoma še poveča razpoke, ob katerih se kruši kršje in se spušča v globino.

Tektonske sile so delovale navadno sunkoma: menjale so se dobe, ko je zemeljska skorja nekje mirovala, da se je nato zopet močneje premaknila. Vsa raziskovanja in preučevanja Dinaridov in S Alp skozi dolge dobe kažejo, da so se ti predeli tektonsko razgibali nekako potem, ko se je nehala sedimentacija tukajšnjih morskih kadunj. Sedimentaciji je sledilo gubanje, gubanju so se nato pridružili prelomi in potem se je vse skupaj jelo dvigati iz morja. Dobe počivanja so bile ustvarile velike izravnave, sedanje kraške planote, a vmesni časi nemirne tektonike strmine in pobočja. Bila je to doba, ko je tu zrasel kras.

Dolgemu razdobju morja in sesedanju skladov v njem je sledilo razdobje ustvarjanja kopnega. Nastala je obenem tudi slika pokrajine, kako smo jo orisali uvodoma. Spomnimo se pri tektoniki še, kaj smo rekli o triasu pri nas: tudi takrat se je bila gubala zemeljska skorja (v anizijski stopnji), nato so se še pojavili vulkani (v ladinski stopnji) in končno je še del morskoga dna pogledal na kopno (v karnijski stopnji). To pa je bila le manjša vmesna epizoda in véliki tektonski nemir je tod zagrabil zemeljsko skorjo šele konec krede, a v glavnem v terciarju. Bila je to doba, ki je ustvarila kraške planote in hrbte in jih tudi izvotlila s kraškimi ponori in jamami. V zadnji, ledeni dobi — pleistocenu — so še gorske kotline zalila jezera; ledeniki niso segli do semkaj, svet pa se je vseeno močno ohladil. Seveda so bili vmes tudi topli interglaciali.

Čim mlajša doba, tem jasneje in izdatneje in močneje se je vtisnila njena podoba v pokrajino. Stari časi, seveda, ti ne pridejo do izraza in njihovo starodavno podobo komaj še opazimo. Taka starina so pri nas npr. stare doline, po katerih je nekoč tekla voda, ki so sedaj mrtve — ali: suhe — doline.

Ni pa važna za svoj pokrajinski lik edinole starost geološke tvorbe, ampak tudi njen kameninski material. Različne kamenine različno formirajo pokrajino. Najbolj se ločijo med seboj seveda karbonatne in nekarbonatne kamenine. Karbonatne se seveda nagibajo k zakrasovanju, slednje — silikatne — pa ne, vendar se tudi vse karbonatne kamenine glede krasa ne obnašajo enako. Apnenci so bolj zakraseli kakor dolomiti in kmetje so zato na njih ponavadi pustili gozd. Izjemo kažejo apneniška tla blizu dolinskega dna ali na nižjih terasah, v ravnem svetu, kjer večkrat med njivami pogledajo skale iz tal in se jim razori izognejo in ob njih pustijo tepke ali lipo ali tudi le manjše grmovje. Dolomitne podlage pa kmet često izkorišča in na njej

so njive tudi v velikih kompleksih in poleg njih kmečki domovi, posebno, če je dolomit bolj lapornat in teren ni strm. Kar se pa vodo tiče, vidimo tako na apnenasti kakor tudi dolomitni podlagi najčeešče kapnico, če ljudje že ne napeljujejo vodovodov. Večje kmetijske izkoriščene komplekse v dolomitu ima svet za Boštanjem ali pa na Vrhju nad šmarskim klancem. Dolomitno in apneniško podlago je vedel kmet razlikovati že v prejšnjih stoletjih, ker kar kažejo meje v katastru, ki so se tako rekoč podedovale skozi generacije, kjer se meja gozda ali njive davno ni bila več spreminjala.

Laže razkolni apnenec in krhkejši dolomit se ob prelomih obnašata popolnoma drugače: apnenec se ob prelomu odtrga z gladko ploskvijo, tako da je prelom zbrušjen kakor zrcalo in da kažejo drse, kakor se je prelom premikal. Drse se kažejo še na belih žilah kalcita, ki je pozneje zapolnil razpoke. Dolomit pa se nasprotno ob prelomu zdrobi in kosci, ostrorobi kakor so, se dajo meriti le po centimetrih ali niti ne, se ne drže skupaj ali komaj toliko, da jih zmelje motika ali močan prijem. Zrahljani dolomit ljudje imenujejo »pesek« in videti ga je na terenu navadno v širokih progah, tako da sploh ne moremo pokazati, kje bi tekkel pravi prelom. »Peski« označujejo prave pravcote prelomne cone, ki jih ljudje dobro poznajo, ko kopljejo material za posipanje in za zidanje. Često se pozneje tudi tektonsko zdrobljeni dolomit zalepi, ko lepilo voda podtalnica odloži in vidiš mrežasto marmorirani vzorec, v katerem so okenca dolomitna, zanjke (mreža) pa v drugi barvi in neredko čisto kalcitna. Dvobarvne regenerirane kamenine dajejo lepe gradbene vzorce. Kot gradbeni material ponekod rabijo trdne zlepljene železinate rude (»rdeče kamnje«, »težko kamnje«). Nekatere kamenine so pa zopet dajale barve za zid pri domačih gradnjah. Jasno, da so za zidanje uporabljali domačini preje apnenec iz najbližjega kamnoloma in klesano kamenje se je podedovalo pri novem zidanju iz stare stavbe v novo.

Nečemu pa domačin ni prišel do živega: kraškim pojavom. Velike vode ob poplavih ni mogel krotiti, čeprav je čistil požiralnike. Velik del ravnega sveta je moral prepustiti pravilnostim ali pa tudi slučajnostim vodnih poplav in tam so morali ostati pašniki ali travniki, ob vijugastih strugah pa so kosili trsje. Kras se je vezal seveda za karbonatne kamenine in ponikalnice se zato niso razvile povsod. Nekaj jih ima že NW konec kotline za Šmarjem, kjer tečejo vode s N pobočja in se zgubijo na polju; neki potoček je pri tem posebno jasen. Obče poznano je, da pri Šmarju vode pronicajo na dve strani, tako proti Grosupljemu kakor tudi pod Vrhom proti Škofljici na Barje. Veliko izrazitejši je kraški vodni režim s S strani, v progi na E pobočje Sevske doline (Velikega brega) okoli Šenturja in seveda ob Radenskem polju.

Predaleč pa bi peljalo, če bi hoteli naštevati še kraške jame in njihove posebnosti, ko so nekatere lepe in že urejene (Županova jama) in kjer v nekatere ne morejo daleč prodreti radi vode, čeprav bi bilo to koristno, da bi znali olajšati vodni odtok.

Velik del kamenin kraškega značaja, dasi so nekatere od njih tudi karbonatne (verfen, rabelj npr.), vendar toliko pomešane z drugimi sestavinami, da so postale popolnoma nepropustne za vodo. Znatna množina pa je tudi kamenin silikatne narave (razni kremenovi peščenjaki in glinasti skri-

ljevci), zlasti v starejših plasteh N strani kotline v Posavskih gubah. Kmetijstvo se je na takih tleh zlahka razvilo in izognili so se tu naši predniki le onim legam, ki so bile morda prestrme. Na miru so tudi pustili kremenove peščenjake, ki jih pokriva borov gozd že od nekdanj.

Opis geološke zgodovine Grosupeljske kotline se mi ne bi zdel popoln, če ne bi mu tukaj dodali povezavo njenih plasti s človekovim delom. Ob vsakodnevnem delu in v boju z naravo je domačin bil spoznal vse podrobnosti kameninske podlage ter se je ravnal po njih, da ne bi bil mogel bolje, če bi bil študiral poleg kmetijstva še zgradbo in zgodovino tal. Slišal sem sicer kritizirati gorenjskega doseljenca, da Dolenjci preplitvo orjejo in da bi z globljim oranjem močno zboljšali tla; bilo je to v Mali vasi, ob starem kolovozu pod hribom proti Stari vasi. Vendar, kmetijska podlaga na Krasu je občutljiva, marsikje je plitva in še se hitro spreminja od kraja do kraja. Generalizirati ne moreš.

Vsekakor je dolenska pokrajina potrebna večje skrbi in prenekaterih prijemov in investicij, da bi dala to, kar domačin z delavnostjo zasluži. Opis zemeljske podlage pa ne bi zadostoval za popolno pokrajinsko podobo, če ne bi dodal še poglavja o uporabni (aplicirani) geologiji in regionalno geološki sliki.

IV. Regionalna geologija in ureditev prostora. Taka je torej Grosupeljska kotlina v svojem obrisu; v sebi zaključen svet, pa vendar dokaj odprt in lahko dostopen na razne strani; kraški ali vsaj polkraški, pa vendar ne pust ali brez vode.

Grosupeljska kotlina je že po svoji legi že vredna pozornosti: preko nje teče glavna cestna zveza preko našega podolja na E, pa se naše pokrajine ne more izogniti. Zasavska cesta v svoji ožini ne bo mogla dolenski magistrali prevzeti vloge glavne avtostrade. Razen tega se čuti bližina Ljubljane z vsemi ekonomskimi ter urbanističnimi posledicami. Ljubljana pa se je od avstrijskih časov naprej razrasla in zrasla je njena vloga — skratka, močno se je spremenila. Nekdanja Ljubljana s starim tržnim licem je bila mesto, »ki obdaja Grad kakor polumesec«. Zametek Ljubljane se je razrasel in dobil obliko morske ali kačje zvezde z razpetimi kraki. Kraki so se razrasli ob glavnih prometnih zvezdah — Celovška, Titova, Moste itd; še najmanj se je potegnil v rasti krak na dolensko stran, pač zaradi mokrega Barja. Vpliv ljubljanske mestne urbanizacije se neha že pred šmarskim klancem. Na to stran niso zrasle še filiarne naselbine, kamor bi se postavili ločeni industrijski centri, pač pa se kaže populacijska povezanost, in govoriti moramo o kultiviranju pokrajine.

Svet okoli Grosupljega kaže melioracijske probleme, kakor jih srečujemo tudi drugod po našem Plitvem (ali: Zelenem) Krasu. Neposredno se stikata tu dva predela: nižinski, ki se nagiba k zamočvirjenosti, ter tesno ob njem hribovski s plitvo zemljo in kraškimi skalami. Nič drugačen vtis ne daje večina sveta — če izvzameš ožjo Suho krajino in še kakšno ožjo kraško planoto — proti Novemu mestu in še dalje ob Krki: rahlo vlažen je svet, to čutiš v ozračju. Ali je to tudi v tleh? Plug ali motika naleti kjerkoli na ilovico in kmetijskemu svetu bližje kakor gozdnim pobočjem z njegovim dostikrat

zapuščenim šibjem, kjer se včasih ne moreš skriti pred letno pripeko. Oboje, dolinski svet in zarasla gozdna pobočja, oboje zahteva, da mu pomagamo in ga razvijemo v boljše stanje.

Hriboviti svet je torej tukajšnji naš prednik prepustil gozdu, z izjemo kakšnih položnih osredkov ali širokih polic, ali pa zemlja ni več prav kraška: peščena, glinasta, skriljasta, ali da je vsaj apnenec toliko lapornat, da se izogne zakrasovanju. V hribu ima gojenje gozdov veliko nalogo in urejanje ravno tako. Radi strmin ali tudi sicer slabega prometa trpi spravljanje lesa, ki je namenjeno prečesto le za kurjavo. Tehnične vrste lesa niso toliko razširjene in domača lesna obrt tu ni tako doma, kakor naprej proti nekdanjemu kočevskemu okraju.

Ravnina odpira druge probleme: bonitiranje, zlasti pa osuševanje. Kotline na krasu navadno ne kažejo možnosti za naravno gravitacijsko razvodnjavanje, ki je toliko potrebnejše radi hitrih in visokih kraških poplav. Glinasta tla se tudi pri drenaži hitreje izpirajo in zapolnjujejo jarke; vse to in tako bo zahtevalo stalno delo. Glede odvajanja vode obstojita dve možnosti: prva proti Barju, druga proti Krki. Proti Barju bi vode od zbiralnikov po predoru odvajali v predel, kjer se Želimejska dolina odpre proti ravnini, proti njeni posebno globoki depresiji za Škofljico; to bi zahtevalo dodatna dela v rečnem sistemu Ljubljane, obravnavana že pri barjanskih projektih. Drugi projekt z razvodnjavanjem proti Krki se sicer drži »naravnega razvodnjavanja«, a bi v resnici zahteval večja gradbena dela s predorom na Krkine izvire (dolgi predor precejšnjih dimenzij), več zbiralnih bazenov — kar bi veljalo tudi za prvo varianto! — nudila bi pa za gorenjo Krko prvotni vodni režim.

(Če računamo na enako pretočitev proti Barju v hidroenergetske namene tudi za Rašico, ki predstavlja za Krko njeno drugo izvirno področje poleg Grosupljega, in to proti izvirovni Želimejski pod Velikim Osolnikom, tedaj bi gorenji Krki odvzeli vode. Nižje doli bi Krka zopet dobivala močne kraške izvire, ki jo napajajo tudi doslej, toda njen najvišji tok bi se skoraj osušil. Škoda bi bila na ribištvu in na neposrednem gorenjem vodnem režimu.

Vsekakor bi Grosupeljska kotlina bila potrebna dela, da bi se tu dvignila kmetijska kultura, kakor so si jo mogli zamisliti kmetijski strokovnjaki, poznavalci tukajšnjih razmer. Zeleti je, da ne bi tu ostala le zapuščena naravna lepota in tradicija.

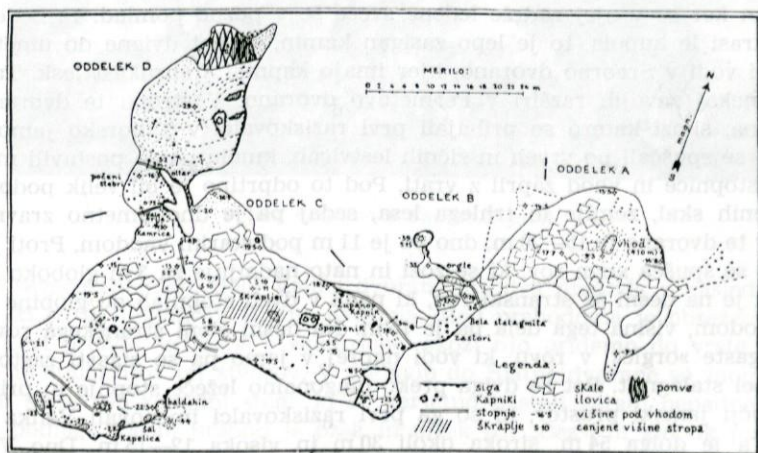
Grosupeljska kotlina je marsikomu vzbujala nekak pečat idiličnosti in starodavnosti. Morda je potnika pri tem vodila predstava Magdalenske gore z njeno prazgodovino in še marsikatero najdbe iz starih časov. Idiličnost pa je vseeno ostala še sedaj, ko gledaš izmed sadnega drevja na gozdnote hribe in se pokaže na vrhu iz temnega zelenja beli zid, ali cerkve, ali razvaline, kakor da bi se dvignil rob belega poletnega oblaka iznad sosednje doline.

Ko je šlo pri Grosupeljčanih za glave, ki so se uveljavljale drugod in za delovne roke, ki se sučejo kjerkoli po svetu, tedaj sojenice tu niso skoparile. Po vsem ne bo pretežko ali brezupno, da postopoma vlagamo v pokrajino, ki leži tako blizu in tako lepo pred nami.

TABORSKA JAMA

Jože Bole

Prostrana področja notranjskega krasa se proti vzhodu nadaljujejo v dolenskem krasu, za katerega je značilno, da ima relativno malo golih površin. Večinoma so to gole skupine skal v višjih legah. Čeprav sodi dolenski kras v kategorijo pokritega krasa, ki je močno porasel z gozdovi, opazimo na njem vse značilnosti kraškega sveta. Ne manjka kraških pojavov, kot so žlebiči, kotlički, uvale, kraška polja, ponikalnice in jame. Tla prepuščajo vodo in je zato ni na planotah in širokih hrbtih, le tu in tam se pojavlja v nižje ležečih dolinah in kotlinah, ki so dokaj rodovitne. Na Dolenjskem je mnogo jam,

Skica Taborske jame (iz Geograf. vestnika, II. let.)

med njimi so nekatere zelo velike in prav južno od Grosupljskega so nekatere med največjimi, kot npr. obsežen podzemeljski labirint Podpeške jame, skoraj en kilometer dolga Viršnica pri Račni, Krška jama in od vseh najbolj poznana Taborska jama.

Jamski sistem, ki je urejen za turistične obiske in ga danes poznamo pod skupnim imenom Taborska jama, je sestavljen iz dveh jam, ki sta med seboj povezani s 34 metrov dolgim umetnim predorom. Sedaj vodi pot najprej v Ledenico, ki jo omenjajo že literarni viri iz Valvasorjevih in Hacquetovih

časov. Glavni in največji del pa je Taborska jama ali Županova jama, kot se je imenovala pred vojno. Prostor pod vhodom je bil domačinom poznan že dalj časa, drugi deli jame pa so bili odkriti v maju leta 1926. Župan iz Ponove vasi Jože Perme je obiskal »brezno pri opolzkem kamnu« in našel za vhodno dvorano obsežne in lepo zakapane prostore. O zanimivi najdbi je obvestil Muzejsko društvo, to pa je poklicalo na pomoč Društvo za raziskovanje jam Slovenije, ki je pripravilo pet raziskovalnih ekskurzij v letih 1926 in 1927. Takrat so jama izmerili, dr. V. Bohinec pa je vzorno poročilo objavil v Geografskem vestniku in je lep primer kompleksne obdelave določenega kraškega objekta.

Taborska jama in Ledenica ležita jugozahodno od Grosupljega, in sicer 600 oz. 700 metrov južno od Šentjurskega tabora (492 m). Nadmorska višina obeh vhodov je okoli 410 m. Po Bohincu ležita obe jami v zgornjetriasnem (dachsteinskem) apnencu, najnovejša Geološka karta kaže, da sta jami v apnenih skladih, ki sodijo v spodnjo juro (lias). Skladi v okolici jam in v jamah so nagnjeni za približno 30° proti jugo-jugozahodu in so debeli 0,7 do 1,5 m ter dovolj kompaktni, da so med njimi lahko nastali razmeroma veliki prostori.

Današnji vhod v podzemlje je poševno ležeča razpoka, skozi katero nas pripeljejo betonske stopnice v Ledenico. Ime je dobila po mrzlem zraku (4° C) in ker se v njej zadrže ledene sveče še v pozno pomlad. Iz Ledenice, ki jo krasi le kupola, to je lepo zasigan kamin, se pot dvigne do umetnega rova, ki vodi v Srebrno dvorano, kjer imajo kapniki srebrnkast lesk. Ta rov se po nekaj zavojih razširi v Permetovo dvorano. V stropu te dvorane je odprtina, skozi katero so prihajali prvi raziskovalci v Taborsko jama. Takrat so se spuščali po vrveh in žičnih lestvicah, kmalu pa so postavili močne lesene stopnice in vhod zaprli z vrati. Pod to odprtino je bil velik podor nagradenih skal, zemlje in trhlega lesa, sedaj pa je dno umetno zravnano. Premer te dvorane je 15—20 m, dno pa je 11 m pod starim vhodom. Proti jugozahodu se spušča strm rov, ki se zoži in nato nadaljuje za 3 m globoko stopnjo. Tu je na desni še stranski rov, ki pada v dveh stopnjah do globine 39 m pod vhodom, višina tega dela pa je 15 m. Na desni steni stranskega rova so lepe sigaste »orgle«, v rovu, ki vodi naprej v jama pa so sigasti zastori in visok bel stalagmit. Pot se dviga preko diagonalno ležeče stopnje in pripelje v največji jamski prostor, ki so ga prvi raziskovalci imenovali Velika dvorana. Ta je dolga 54 m, široka okoli 30 m in visoka 12—15 m. Dno Velike dvorane je pokrito s podornim skalovjem, kot nasip, ki ga prekinjajo visoke stopnje. Srednji del dvorane je 17 m pod vhodom, ob stenah pa so posamezna mesta, ki so 23—27 m globoko. Ob jugozahodni steni je 22 m globoka in zelo strma kotanja. Dno kotanje je 44 m pod vhodom. Večji del Velike dvorane je zasigan in v njej so lepe stalaktitne skupine, ki so jim prvi obiskovalci dali zvoneča imena »baldahin«, »šal«, »kapelica« itd. S stropa dvorane visi množica različno oblikovanih stalaktitov, ki so se posebno močno razvili ob razpokah, skozi katere počasi pronica voda. Tudi podorno skalovje je že zasigano in so skale sprijete, na njih pa so zrastle stalagmitne tvorbe od drobnih kapnikov do mogočnega, nekaj metrov visokega »spomenika neznanemu junaku« pa »Županovega kapnika« in »Briljantnega stebra«. Ob zahodni steni

so še »orgle«, severna stena pa je skoraj brez sige. Blizu »Spomenika« so se razvile podzemeljske škraplje, ki ne zaostajajo za škrapljami na površju. Velike škraplje so v podzemlju razmeroma redek pojav, zato so tukaj škraplje prava posebnost. Skozi večje špranje v razmeroma tankem stropu je pritekla meteorska voda, ki se še ni nasitila z apnencem in je s svojo korozijsko močjo dolbla v skalo značilno žlebovje. V Veliki dvorani so še trije tolmuni in na nekaterih mestih je precej ilovice.

Velika dvorana v Taborski jami

V severozahodnem delu Velike dvorane sta dva prehoda v naslednji del jame, ki so ga imenovali Blatna dvorana. Med prehodoma je obsežen sigast slap. Levi prehod se začne s »kamrico«, skozi njo pridemo do vrste stalagmitov in stalaktitov ter stebrov. V prehodu do Blatne dvorane so zanimivi še počeni stebri ob zahodni steni, ki so verjetno nastali zaradi nenadnega znižanja podlage. Desni prehod je ozek in nizek rov. Čez 3 m globok prag pridemo v Blatno dvorano. Njena tla so pokrita z debelo plastjo ilovice. Sprva je bila ilovica v Blatni dvorani pokrita s tanko plastjo sige, ki pa so jo prvi obiskovalci zdrobili in pohodili. Sigasta skorja na ilovici in kapniki, ki so zrastle na njej, dokazujejo, da je ilovica stara in že zelo dolgo v jami. Blatna dvorana je podolgovata, dolga je 24 m in široka 17 m. Večji del dna je iz ilovice in se strmo spušča proti severnemu delu dvorane, saj se do konca dvorane zniža za 10 m. Do stropa pa je 2 do 12 m. Ob vzhodni steni so lepe kapniške tvorbe, med njimi je največji stalagmit, ki ima več kot 2 m velik premer. S stropa vise šopi stalaktitov, ki jih je največ ob razpokah. V severnem delu Blatne dvorane pa so velike sigaste ponve, deloma so napolnjene s kristalno čisto vodo. Jama se nadaljuje v strmem rovu, ki so ga razširili šele leta 1937. Pripelje nas v Matjaževo dvorano, ki jo na sredi krasi »Pre-

stol kralja Matjaža«, ki je najlepša kapniška tvorba v jami. Tu naredi pot pentljo in vodi nazaj, jama pa se še nadaljuje s približno 30 m dolgo Zadnjo dvorano, na desni pa je 35 m globoko brezno.

Taborska jama je še posebej zanimiva, ker je nastala drugače kot večina jam v soseščini. Skozi velike vodne jame, kakršne so Krška jama, Podpeška jama in Viršnica ter še nekatere manjše, se še danes pretakajo podzemeljske reke in potoki, ki so povečali drobne razpoke v obsežne vodne rove. Pa tudi v nekaterih sedaj suhih jamah najdemo sledove, ki kažejo na delovanje tekoče podzemeljske vode. V Taborski jami ne najdemo takih sledov. Voda, ki je pronicala skozi sklade je topila apnenec in ga odnašala v globino. Deloma ga je odložila v obliki kapnikov in drugih sigastih tvorb, večji del pa ga je odnesla v globlje razpoke. Tako so nastale velike dvorane, sodelovali pa so tudi tektonski premiki. Stropi so se začeli postopoma rušiti in nastali so veliki podori. Pri tem je nudil zelo ugodne razmere tektonski prelom, ob katerem ležita Taborska jama in Ledenica.

Že prvi raziskovalci so posvetili pozornost tudi živalstvu v jami. Poleg nekaterih vrst, ki so slučajno zašle v jamo (troglokseni) so našli tudi nekaj troglofilov, ti so deloma prilagojeni na podzemeljsko okolje. Iz te skupine so suhe južine in jamska kobilica (*Troglophilus*). Od živali, ki živijo samo v podzemeljskem okolju pa so v jami polži jamničarji (*Zospeum frauenfeldi*), mokrica (*Titanethes*) in jamski hrošči: *Leptodirus hochenwarti*, *Typhlotreschus bilimeki*, *Bathyscimus globosus* (samo v Ledenici) in *B. bysinus*. V jami so našli zatočišče tudi netopirji (*Rhinolophus*).

V Taborski jami, ki je dolga 327 m in ima najgloblje mesto 122 m pod površjem, je zbranih veliko speleoloških in morfoloških zanimivosti. Že kmalu po odkritju je dr. V. Bohinec zapisal, da ima jama lepe možnosti, da se razvije v turistično jamo. Njegova napoved se je uresničila. Že pred vojno je bila to naša najbolj obiskana jama, saj je bila nadomestilo za Postojnsko jamo, ki je bila takrat v Italiji. Privabljala je mnogo izletnikov in predvsem šolsko mladino, ki je na ekskurzijah spoznavala lepote podzemlja. Od skromnih začetkov se je do danes razvila v pomembno izletniško točko. Dobro izdelana pot je dolga 600 m in ima 479 stopnic. Od prvih poskusov z električno osvetlitvijo, ko je agregat dajal tok za skromno razsvetljavo pa preko raznih izboljšav je junija leta 1970 jama zažarela v vsej veličini, saj jo razsvetljuje množica zelo smotrno postavljenih svetil.

Sedaj ima obiskovalec lepo priložnost, da zlahka spozna pestrost podzemeljskih prostorov in okraske, s katerimi jih je okrasila pronicajoča voda v tisočletjih. Mimo jame speljana cesta je še povečala možnosti za udoben pristop, prijazno gostišče pa nudi okrepičilo in spominke obiskovalcem, ki jih je vedno več. Za vse skupaj pa gre zasluga prizadevnemu Turističnemu društvu iz Grosupljega, ki je znalo razviti in izpeljati dobro zamisel odkritelja jame J. Permeta.

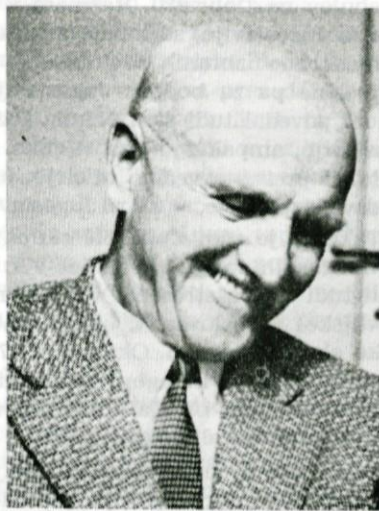
V SPOMIN JOŽETU ZUPANČIČU

Stane Škrabar

Lansko leto 29. julija je na Malem Lošinju tragično preminul veteran slovenskih novinarjev in znani književni prevajalec, Jože Zupančič, ki se je rodil 1. marca 1894 v Zavrtačah nad Višnjo goro.

v ruskem ujetništvu

kot novinar

Vsako leto je rad odhajal v poletnih dneh na morje, da si je tam nabral novih moči za svoje asketsko naporno prevajalsko pa tudi novinarsko delo, ki ga je z vzgledno samodisciplino redno opravljajal od jutra do poznega večera vsak dan, tudi po letu 1962, ko je bil po svoji 40-letni efektivni delovni dobi upokojen. Lani pa je odšel na tako drago mu morje poslednjič. Ko je bil namreč na žgočem soncu zadremal, je nenadoma planil pokonci, se opotekel in nesrečno padel na nižje štrleče, ostre skalne škrbine. Poškodbe tega, prepelj tako mladeniško čvrstega, vedno vzravanega, po postavi visokega moža, so bile tako hude, da mu ni bilo pomoči tudi ob še tako skrbni negi zdravnikov v bližnji bolnici, kamor so ga bili nezavestnega prenesli.

Jože Zupančič je že v gimnazijskih letih s posebno ljubeznijo srkal vase lepoto slovenske govornice prav v tistem pristnem kmečkem okolju kakor

trije njegovi veliki, za generacijo starejši sosedje: Jurčič, Levstik in Stritar. Rad je pripovedoval svojim ožjim prijateljem, kako visoko je cenil te tri moše zastran njihovega pionirskega deleža v slovenskem slovstvu, prav posebno pa še Levstika zastran njegovih neuklonljivih načel.

Ti dve črti, ustvarjalna ljubezen do čistega slovenskega jezika in pa pravičnost, kadar je bilo treba, pa tudi neuklonljivost, sta vodili Jožeta Zupančiča vse življenje.

Naš rojak »Selanov Jože« je obiskoval gimnazijo v Ljubljani. Po končanem sedmem razredu je moral obleči avstrijsko vojaško suknjo; maturo je opravil med vojno, po vojni pa se je vpisal na pravno fakulteto univerze v Ljubljani.

Kot mlad avstrijski oficir je prestopil v rusko vojno ujetništvo. Februarja 1916 je odšel v srbsko prostovoljsko divizijo v Odesi in se z njo udeležil bojov na Dobrudži. Razmere v srbski diviziji, v kateri bi se naj boril za novo Jugoslavijo, so mladega idealista poučile, da bi se moral pod poveljstvom skrbno izbranih šovinističnih poveljnikov dejansko boriti za »Veliko Srbijo«, ne pa za bodočo Jugoslavijo enakopravnih narodov. Ko je to naravnost povedal tudi sam Nikola Pašić (da srbski vladi ne gre za nekakšno Jugoslavijo, ampak zgolj za »Veliko Srbijo«), je nastalo disidentsko gibanje. Zajelo je pretežno večino oficirjev-prostovoljcev in več tisoč vojakov, ki so bili seveda pozneje, v stari Jugoslaviji, ožigosani kot »dezertjerji«.

Tako se je tudi Zupančič skupaj z jugoslovanskimi oficirji, ki so izstopili iz srbskih formacij, znašel v ruski konfinaciji, v Kijevu, kjer so nato zbrali tudi del razstresenih vojakov-rojakov ter ustanovili (v okviru ukrajinske vojske) jugoslovanski udarni bataljon, ki so ga tam uporabljali za stražarsko službo v mestu. Oktobra 1917, ko je prodrla v Kijev rdeča garda, pa se je Zupančič z mnogimi pripadniki jugoslovanskega udarnega bataljona z ognjem svojega orožja sredi bojev v mestu pridružil sovjetskim borcem. Zato je bil ta bataljon priključen v rdečo gardo.

Leta 1918 je bil Zupančič nekaj časa v štabu IV. boljševiške armade v Ukrajini, februarja 1920 pa je sodeloval pri prehodu dveh drugih jugoslovanskih bataljonov na stran Rdeče armade.

Ob vsem tem je razumljivo, da je bil tedaj Jože Zupančič tudi sprejet v KP (b) R, nato pa izvoljen celo za sekretarja okrajnega komiteja Nižnjeudinska, od koder je odšel pozneje v šolo partijskih delavcev v Omsk. Tu pa ga je doletelo še hujše razočaranje kakor poprej v srbski prostovoljski diviziji. Našel se je namreč neki stremuški rojak, ki ga je prav ob prvi obletnici oktobrske revolucije z lažno ovadbo, ki se je sicer pozneje po dolgih in mučnih peripetijah razčistila, očrnil kot vtihotapljenega, nevarnega in prevejanega sovražnika sovjetske oblasti.

Po osemmesečnem zaporu, ko je bila preiskava zaključena in ko se je izkazalo, da so bile vse obtožbe iz trte izvite, je bil Zupančič spuščen na svobodo; izkoristil pa je prvo priložnost, da se je od Tomska, preko Leningrada, Moskve, Poljske in Dunaja poleti 1922 vrnil v domovino.

V Ljubljani se je zaposlil v uredništvu »Slovenskega naroda«, kjer je bil spočetka odgovoren za podlistek in za kulturno rubriko. V tem času je

moral biti zelo previden, ker ga je kot sumljivega »boljševika« nadzorovala policija, pri podeželskih izletih pa žandarmerija. Samo ozkemu krogu najbolj zaupnih prijateljev je preudarno razlagal nujnost Oktobrske revolucije. Kot deček sem nekoč v posebni sobi gostilne mojega pokojnega očeta v Višnji gori skrivoma ujel njegov poudarjeni zaključek prijateljem: »Tudi pri nas v Jugoslaviji mora nekoč priti do takšne revolucije, drugače biti ne more!«

Ob izrednih novinarskih sposobnostih in garaštvu — brez tega bi menda ne mogel živeti! — so gospodarji »Slovenskega naroda«, ko so videli, da opravi delo za pet dobrih novinarjev, Zupančiča razmeroma kmalu nato postavili za glavnega urednika tega ljubljanskega dnevnika. To mu je pomagalo, da so na policiji zaprli njegov dosje. Na tem položaju je ostal vse do napada na Jugoslavijo. V tem času je dajal del prostora v svojem listu na razpolago tudi nekaterim anonimnim komunistom — razumnikom.

Kot smo rekli, se je poleg novinarskega dela in urednikovanja Zupančič nenehno izpopolnjeval v slovenski slovnici in stilistiki, kar mu je rabilo za poklic, zlasti pa za njegovo obširno književno prevajalsko delo. Samo za podlistke v »Slovenskem narodu« je med obema vojnama prevedel 59 romanov, razen tega pa je s prevodi sodeloval tudi v drugih listih in revijah, kjer se je občasno oglašal tudi s članki, eseji in razpravami z jezikoslovnega področja. Prevajal je predvsem iz ruskega, češkega, bolgarskega, nemškega in srbohrvaškega jezika. Po drugi svetovni vojni je Zupančič prevedel še 78 knjig. Pri nekaterih je sodelovala tudi njegova soproga Milena (npr. pri knjigi Spominov maršala Zukova, ki je izšla z njeno pomočjo šele po Zupančičevi smrti). Ob tako izjemno obširni in kakovostni dejavnosti te vrste je bil pokojni Juže Zupančič dolga leta aktiven tudi v Društvu književnih prevajalcev Slovenije.

Od leta 1942 dalje je bil Zupančič aktivist OF, a že od naslednjega leta dalje pa do osvoboditve je moral svoj čas prebiti v taborišču Dachau.

Po osvoboditvi smo starega revolucionarja Zupančiča poklicali v uredništvo partijskega glasila »Ljudska pravica«, kjer je bil razen lastnih plodovitih novinarskih storitev predvsem nesebičen mentor nam, novopečenim novinarjem, ki smo prišli iz hoste brez posebnih strokovnih izkušenj. Svoje bogato izkustveno znanje nam je razdajal z veliko roko in odprtim srcem.

Iz »Ljudske pravice« je pozneje prešel k »Ljubljanskemu dnevniku«, nato pa k »Delu«, kjer je bil leta 1962 upokojen. Toda tudi po upokojitvi je bil pokojni Zupančič v redakciji še močno zaposlen kot prevajalec, saj je bil v tem delu tako rekoč nenadomestljiv. Bil je namreč tako rutiniran, da je npr. s Tanjugovimi teleprinterskimi »plahtami« v rokah diktiral svoje sprotne prevode iz srbohrvaščine v lepo slovenščino tako hitro, da so ga najbolj izurjene tipkarice komaj dohajale.

Kakor je bil pokojni Jože, starosta slovenskih novinarjev, po svoji naravi resen, skromen in asketski, v življenju tako hudo preizkušan, je povojni novinarski generaciji le uspelo, da smo dostikrat prebili trdo skorjo te krepke dolenjske grče. Bil je iskren tovariš vsakomur, ki je po njegovem to zaslužil, a oster, nepopustljiv kritik vseh negativnih pojavov. Njegovo avtoriteto in priljubljenost morebiti končno lahko ilustriramo še s tem, da smo ga kar dve desetletji po osvoboditvi volili v nadzorne odbore republiške in zvezne

novinarske organizacije, ki sta ga tudi predlagali za zasluženno sprejeta državna odlikovanja.

Na kraju naj bo poudarjeno še to, da je zlasti v letih med obema vojnama Jože Zupančič za nedeljski oddih pogostoma rad hodil v svoj domači kraj. Govoril je, da zato, ker se na ta način znova in znova oplaja z bogatim izrazoslovjem sočne dolenske govornice. Toda to ni bil edini razlog, svoj ugledni položaj glavnega urednika je namreč stalno izkoriščal tudi za to, da je v svoj in v druge liste sistematično plasiral sestavke, s katerimi je v turističnem smislu približeval slikovito Višnjo goro in okolico premnogim poznejšim obiskovalcem. S tem v zvezi je treba povedati tudi to, da je bil Zupančič pobudnik in glavni organizator za zgraditev (med zadnjo vojno požgane) planinske koče, ki je stala približno na istem mestu, kjer stoji danes nova, večja gostinsko-turistična stavba — Dom na Polževem. Tudi ime »Polževo« je Zupančičeva zamisel. Razen svojega osebnega deleža za zgraditev te prve turistične postojanke v tem kraju je zbral potrebna sredstva tudi pri nekaterih petičnih ljubljanskih mecenih. Kot razgledan človek je nato Zupančič sodil, da spada v okvir načrtnega turističnega razvoja Višnje gore tudi kopališče. In tudi ta beseda je postala stvarnost — v Višnji gori je bilo za tiste čase zgrajeno edinstveno, moderno kopališče. Sploh pa je bil »urednik«, kakor so v Višnji gori kratko in s spoštovanjem tedaj imenovali Jožeta Zupančiča, v Ljubljani tudi nekakšen »generalni konzul« za Višnjo goro, se je za njen razvoj (pa tudi za posameznike, ki so se v svojih zadevah z zapanjanjem obračali nanj) opravil nešteto intervencij, po svoji iniciativi pa se je tudi povezoval z domačimi (npr. Badiura) in tujimi (Hermann Wendel) turističnimi publicisti, skratka, pedantno je skrbel, da turistična popularizacija Višnje gore, Polževega, Zupanove jame itd. ni izostala v nobenem izmed pomembnejših turističnih vodičev in publikacij.

V naši občini in krajevni zgodovini spomin na dragega nam Jožeta Zupančiča nikoli ne sme zbledeti! Naj bo še poznim rodovom za vzgled tudi glede tega, kadar se kdo v svetu uveljavi, kako je treba domačemu kraju pomagati po vseh svojih močeh. Zato morebiti ne bo odveč predlog, po katerem naj bi na pročelje Doma na Polževem vzdicali ploščo z zlatimi črkami:

V tej vasi se je rodil

JOŽE ZUPANČIČ

(roj. 1. III. 1894 — umrl 29. VII. 1969)

udeleženec velike Oktobrske revolucije, ugledni slovenski novinar, plodovit književni prevajalec in prvi turistični propagator teh prelepih krajev.

Na mestu tega v svobodi na novo zgrajenega Doma na Polževem je stal nekoč po Zupančičevi dejavni pobudi prvi turistični dom, ki so ga med narodnoosvobodilno vojno požgali fašistični okupatorji.

Slava velikemu rojaku in domoljubu!

DOLHARJEV OBRST IZ GATINE

Fr. Adamič

Pred sto leti smo imeli v občini zelo malo študiranih ljudi, posebno na višjih upravnih in vojaških položajih, ki so bili že po družbenem sistemu in tradiciji določeni za vrle sinove iz plemiških in najbogatejših meščanskih družin. Redko kateri šolani Slovenec iz preprostih kmečkih razmer je lahko brez posebnih privilegijev zasedel ugledno in odgovorno mesto v državni upravi, razen v cerkvenih službah, ki so jih že od 18. stoletja dalje zasedali

Obrst Franc Šeme

Stotnik Jože Šeme

pretežno Slovenci. Zato lažje razumemo prizadevanje preprostih ljudi, da so prvega študenta navadno namenili za duhovniški poklic in s tem skušali reševati svoje družinske, gospodarske in verske zadeve obenem. Mnogokrat pa je bil vmes še stric-župnik, kot imamo nešteto primerov v naši šolski in posebej še v literarni zgodovini. Tako je bilo tudi pri Šemetu, po domače pri Dolharju, na Gatini šte. 4, sedaj št. 23.

Dolharjeva kmetija leži na gornjem koncu vasi ob poti v Žalno; obsegala je 14,5 ha, od tega je po 3,5 ha njiv in travnikov, drugo je bil gozd. Zdaj tu gospodarji Alojz Lampret (* 1926), pranečak Dolharjevega obrsta. Praded sedanjega gospodarja Martin Seme (Bregarjev Martin s Police), ki je mimo Dolnarja hodil v Boštanj na tlako, se je priženil na to kmetijo, kjer je gospodarila mlada vdova. Po par letih zakona brez otrok je žena umrla in Martin se je drugič oženil, to pot z Žgajnarjevo Uršo z Gatine. V tem zakonu sta se rodila dva otroka, kasnejši gospodar na kmetiji Janez (1853—1935) in obrst Franc, ki se je rodil dne 10. decembra 1850 na Gatini.

V ljudsko šolo je hodil najpreje v Žalno, kjer je bil pouk dvakrat tedensko v cerkvi, v farovškem podu ali Osmukovi hiši. Z rednim poukom so začeli v Žalni šele po zgraditvi stare šole leta 1867. Starši so sina poslali nato v ljudsko šolo na Krko, kjer je tedaj poučeval Matevž Kračman ml., nato pa v Alojzijevišče v Ljubljani. Gojenci tega zavoda ali malega semenišča so obiskovali ljubljansko gimnazijo in večina njih je šla po maturi v bogoslovje. Franc Seme je bil vzgojen v verskem okolju, vendar ni čutil v sebi poklica za duhovnega gospoda in tudi ni izpolnil skrite ali očitne želje staršev. Izstopil je iz zavoda in po šesti gimnaziji odšel kot prostovoljec k vojakom, potem pa v vojaško šolo v Innsbruck (1871—73). Služil je kot nižji oficir nekaž časa pri domobranskem polku v Ljubljani in Dubrovniku, kjer se je tudi poročil z Ido Draškovičevno iz ugledne in narodno zavedne hrvaške broderske družine. Opravil je majorski tečaj in izpit na Dunaju (1890), služil v Znojnu na Moravskem, Tridentu in Rivi na Južnem Tirolskem, od koder je bil premeščen v Trst; bil je poveljnik 97. pešpolka do upokojitve leta 1904. Umrl je v Trstu za obolenjem jeter leta 1912; tam je tudi pokopan.

Franc Seme je med redkimi Slovenci sorazmerno zelo hitro napredoval do polkovnika, čeprav je kot avstrijski oficir priznaval svoj slovenski rod in pripadnost. Zelo rad in skoraj redno je prihajal na Gatino na dopust in ob vsaki priliki med svoje sorodnike, vrstnike in prijatelje; bil je namreč vesele narave in zato priljubljen v domači družbi. Ob dopustih je obiskoval sorodnike, sosede in seveda tedanje veljake, učitelje, župane, župnike, grajsko gospodo in druge v tedanji družbi ugledne ljudi, prirejal družabne sestanke in izlete. Posebno navezan je bil na pisatelja Fran Sal. Finžgarja, ki je bil od leta 1902 do 1907 župnik v Želimpljem pod Turjakom.

Zelo pomebno je Šemetovo zadržanje v Trstu. Stanoval je v Slovenskem narodnem domu in se družil s slovenskimi vodilnimi ljudmi, med njimi so bili Gregorin, Ribar, Tuma, Vilfan in drugi. Njegovi osebni uspehi in zadržanje so mu nakopali zavist in sovraštvo nekaterih vojaških in političnih krogov avstrijske vladavine v Trstu. Zato so mu na orožnih vajah leta 1904 podtaknili taktično in strateško napako ter ga zato nenadoma upokojili, neposredno pred povišanjem v generalski čin. Čeprav je ta dogodek zadel njegova prizadevanja, je še vedno ostal tesno povezan z domačim krajem; še bolj kot prej se je aktivno posvečal razvoju domače vasi in občine. Pomagal je pri ustanovitvi gasilskega društva na Gatini, graditvi gasilskega doma, graditvi in popravilu ceste Blato—Gatina—Mlačevo; še več pa je pomagal županu Francu Košaku pri izgradnji železniške postaje Grosuplje na tem mestu, postajališča Boštanj-Mlačevo in Žalne, pri gradnji grosupeljskega

vodovoda ter občinskih cest in potov. Posebno je skrbel za svojo rojstno hišo in družino brata Janeza, zlasti pri študiju njegovih otrok. Najstarejši Janezov sin Jože je šel po stričevi poti in postal stotnik, hčerki Helena (1892—1968) in Manca (1896) pa učiteljici. Polkovnik Franc Šeme je imel hčerko Olgo, ki se je poročila z avstrijskim oficirjem in kasnejšim jugoslovanskim generalom Ljubom Velebitom, očetom zagrebškega advokata, generala JLA in jugoslovanskega ambasadorja Vladimirja Velebita, ki je sedaj generalni sekretar regionalnega urada Združenih narodov za Evropo v Genevi (Švica).. Ambasador Velebit je torej vnuk Dolharjevega obrsta z Gatine.

Obrst Franc Šeme v družbi pisatelja Finžgarja, sorodnikov in znancev

Ker je v ljudskem izročilu in spominu še mnogo dogodkov in anekdot o obrstu in stotniku, naj ta sestavek prispeva k realnim podobam z željo, da bi zbrali dopolnilne in obsežnejše podatke o naših zaslužnih in znamenitih občanih.

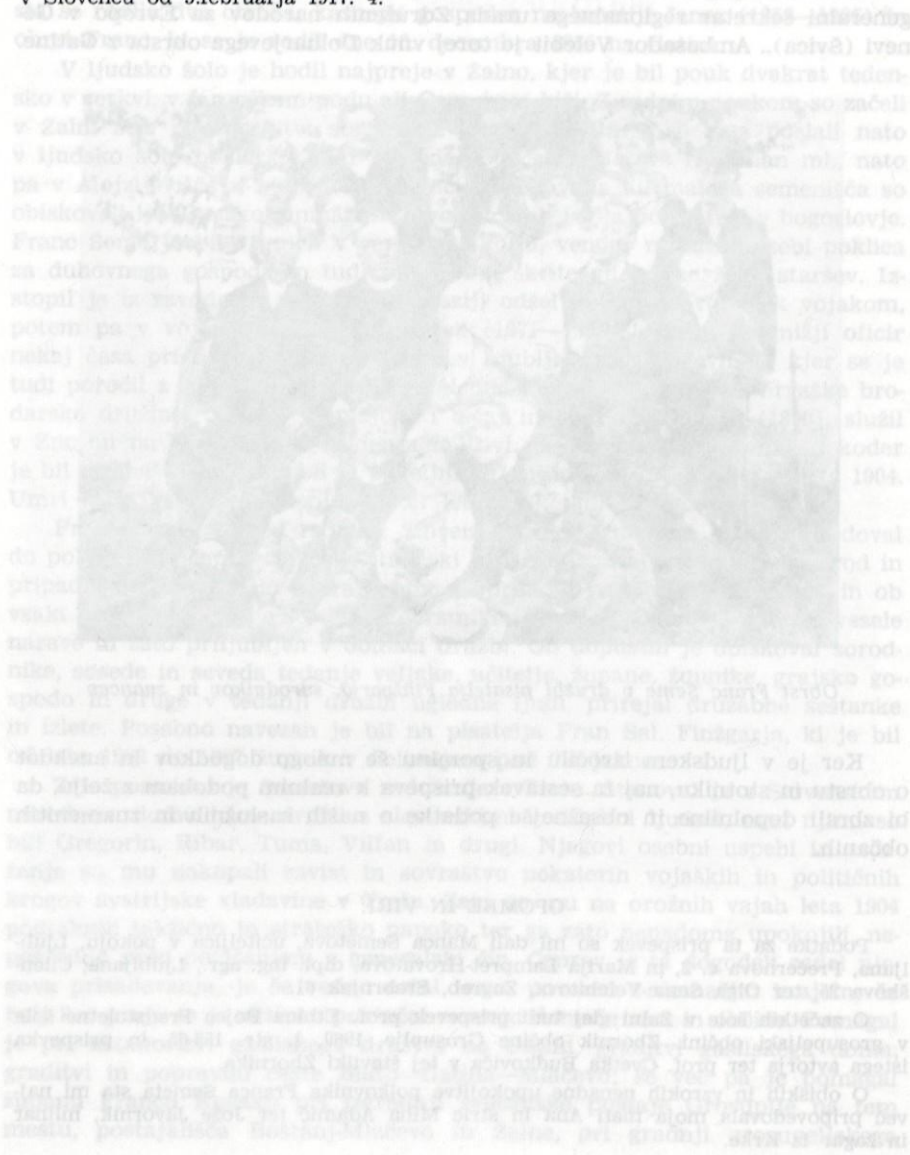
OPOMBE IN VIRI:

Podatke za ta prispevek so mi dali Manca Šemetova, učiteljica v pokoju, Ljubljana, Prečernova c. 2, in Marija Lampret-Hrovatova, dipl. ing. agr., Ljubljana, Cilenškova 25, ter Olga Šeme-Velebitova, Zagreb, Srebrnjak 61.

O začetkih šole v Žalni glej tudi prispevek prof. Etbina Bojca *Predstoletne šole v grosupeljski občini*. Zbornik občine Grosuplje, 1969, I. str. 155-65, in prispevka istega avtorja ter prof. Cvetka Budkoviča v tej številki Zbornika.

O obiskih in vzrokih nenadne upokojitve polkovnika Franca Šemeta sta mi največ pripovedovala moja mati Ana in stric Miha Adamič ter Jože Javornik, mlinar in žagar iz Krke.

Stotnik Jože Seme se je rodil dne 14. marca 1880 na Gatini; po maturi na učiteljski v Ljubljani leta 1900 je služil kot enoletni prostovoljec pri 97. pešpolku v Trstu pod komando svojega strica. Tedaj se je aktiviral in napredoval do stotnika. Bil je zvest spremljevalec svojega strica, v službi in na dopustu, kjer ga je leta 1914 zatekla mobilizacija. Zaradi bolezni je bil namreč že leta 1912 upokojen. Na gališki fronti je bil ranjen, poslan v zaledje na zdravljenje, vendar se je kmalu vrnil na fronto. Zaradi hudega mraza v Karpatih se je prehladil in zbolel. Zdravil se je v Bad Ischlu in v Meranu, kjer je dne 22. januarja 1917 umrl; pokopan je v Meranu. Glej članek v Slovincu od 5.februarja 1917: 4.

KOVAČEVA PEVKA — HELENA RAJHOVA

Fedor Gradišnik

Po dolgoletnem trpljenju je v visoki starosti 77 let dne 22. januarja t. l. umrla ena najpomembnejših osebnosti predvojnega in povojnega celjskega gledališkega življenja — Helena Rajhova, vdova po odvetniku dr. Štefanu Rajhu.

Današnjemu gledališkemu rodu je skoraj neznana, tembolj jo pozna starejše občinstvo. Pred vojno je nastopala predvsem kot koncertna pevka. Njen blesteči, kultivirani sopran je ob vsakem nastopu očaral občinstvo. Kmalu pa se je popolnoma posvetila gledališkemu delu in je na tem področju ustvarila celo vrsto nepozabnih likov. Izmed teh je edinstvena njena Vdova Rošlinka, višek pa je dosegla gotovo z naslovno vlogo v Nušičevi komediji »Gospa ministrica«.

Z »gospo ministrico« je zunaj Celja navduševala mladino na progi Brčko—Banovići in Šamac—Sarajevo ter pozneje na turneji celjskega gledališča po vseh krajih osvobojenega Slovenskega Primorja.

Kot pristna Dolenjka (rojena 3. aprila 1893 v Zagradcu pri Grosupljem) ni mogla popolnoma zatajiti svojega narečja, kar pa je dajalo njenim odrskim stvaritvam poseben čar.*

Čeprav članica naprednega Celjskega pevskega in dramatičnega društva, se v predvojni dobi ni odrekla vabilu takratnega Katoliškega prosvetnega društva in je z veseljem sodelovala s pevskimi in gledališkimi nastopi na njegovih Prosvetnih večerih. Poznala ni političnih in ideoloških razlik — živela je le za umetniško ustvarjanje.

Pomuditi se je treba še nekoliko pri *repertoarju* Heleninih igralskih nastopov... Pri tem lahko ugotovimo, da je ta repertoar izrečno *kabaretski* po zgledu podobnega repertoarja npr. graškega »Orfeja«. Upoštevati je moral, da nastopata dva interpretata s pevskimi in plesnimi nastopi: kot solista in v duetih. Pri tej ugotovitvi se srečamo s Heleninim soprogom dr. *Stefanom Rajhom*, ki je bil avtor oziroma prikojroevalec vseh tekstov in melodij Heleninih kabaretnih »šlagerjev« ob spremljavi klavirja.

* Helena Rajhova, roj. Snój, »Kovačeva pevka« iz Lobčka je pela najpreje na koru v Žalni; nato je šla v službo k tvrčki Šumi v Ljubljano, leta 1912 pa v odvetniško pisarno dr. Rajha v Ribnico in Kočevje, kjer se je učila petja in klavirja pri gospej Roeteljevi. Nastopala je v Kočevju na koncertih in v spevoigrav, v kvartetu in na koru, v slovenskih šolah in prosvetnih društvih. Poročila se je leta 1920 z dr. Rajhom v Žalni, leta 1929 pa sta se z možem in hčerko Bredo preselila v Celje. Med vojno so kot begunci bivali nekaj časa na Lobčku in v Prapročah.

Dr. Štefan Rajh je bil član Celjskega pevskega društva in znan njegov najboljši basist. Bil je torej kakor ustvarjen za to, da je iz razpoložljivega glasbenega gradiva, ki ga je bilo na pretek iz repertoarja nemških kabaretov, sestavljal slovenske tekste in jih nato uvrščal pod glasbene predloge najrazličnejših, takrat aktualnih »šlagerjev«.

Na ta način je dr. Štefan Rajh sestavil ves Helenin repertoar, s katerim je ob vsakem nastopu s svojim vsakokratnim partnerjem žela viharno odbravanje občinstva. — Kakor sem v nekrologu v Celjskem gledališkem listu že omenil, je bil pred vojno njen stalni partner Tone Koren, poznejši član Opere »Ivan Zajc« na Reki, po osvoboditvi pa Pec Šegula dolgoletni upravnik SNG Maribor.

Helene Rajhove ni več — celjsko gledališče pa ji je zagotovilo eno najpomembnejših strani v svoji zgodovini.

Lanišče so njen rojstni kraj. O, se lepi so mi misljal po takem soncu. Na letoš pa smej! Obeja se dolga zima. Pomislila je ob tem prazniku veselo, se na sestro Urško. Slavila bi svoj god na ta dan, pa je umrta revica še pri dvajsetih letih za jetiko. Imela je tako kipe dolge lase in tako rada je plesala, bog ji daj dobro! O, kako je bilo včasih v Laniščih veselo za kranjske Italijane so res zamorili prav vse življenje. Ni čudno, da so fantje začeli odhajati v hosto.

Rajh je njen str Jaka stih še, ko so vsi šteli v Malih Punikvah. Kako težko ga je muštavila in mu komaj dopovedala, da on, ki ima kmetijo, ne sme biti prvi v družbi in ne prvi v vasi. Če se mora kdo iti, naj greta najprej študenta, pa še ta dva bi raje spustila spomniti kot ostale na zimo.

Tisti prvi Italijani so bili kar prijetni od začitka. Jej, kako so preprosto spraševali, ko so v Xvinjku privikrat stavljali narje:

»Puncice spazatele (Zakaj streljate)?

Kot da bi jih streljali ona mama. Potem so odgovarjali ali kako so jim rekli, odšli. Zdaj letajo kot aršeni na malih kranjskih mandaljških oddelki vse od Grosupljeva pa preko Treh križev do Tiar. Črnačajčniki so kj res hudobni. Na samo na zima, tudi v Arča je hucelo celo suseko, kajli ljude so stali, da Italijani nekaj pripravljajo. Kar naprej so streljali, tudi ko jim nobeden ni nič hotel. Seveda niso bili razstrelani kar tje v tri dni.

Pred nekaj dnevi so prišli partizani ob hladnem dnevu na Karovški vrh in streljali na karabinjersko postajo v Kuzničovi huli pri šot-vilici postaji. Takrat so Šmarčani privikrat silili partizanske strele v lasta vasi. Zvedeli so, da je prišel Duki s Pulega. A karabinjerji so bili takrat še točno nameni, da so rinitli za partizani na Mele. Spremljali so jih tudi čedernji iz črke Jugoslavije: Gregori, Vitar in novi mladenič Zakravak. Vsi imenovani pa so še lajpo delali za Osvobodilno fronto.

Partizani so bili za kuso pri Jakičevu in oden je rekli na glas, da so ga silili domati:

»Naj bo, kar hoče! Ustrelil ga bomo in je res ustrelil italijanskega karabinjerja. V Šmarje so ga pripeljali prav vsi Ščedani ter protili za mlade karabinjerje da jim ne bi požgali vasi, ko so tako onoglasno izpričali svojo nedolžnost. Mrtvi karabinjer je potem še dva dni letal na pokopališču v nar-

IZ LEPOSLOVJA

KOZOLCI

Janez Perovšek-Pelko

Za sveto Uršulo še ni tako mrzlo, da bi moral padati sneg, a ga je vendar naneseo za celo ped. »Vse se doživi,« je razmišljala Krištofova mama. Tisto nedeljo po Urši je v Lanišćih žeganje.

Lanišće so njen rojstni kraj. O, še lani so šli tjakaj po takem soncu. Na, letos pa sneg! Obeta se dolga zima. Pomislila je ob tem prazniku vselej še na sestro Uršo. Slavila bi svoj god na ta dan, pa je umrla revica že pri dvajsetih letih za jetiko. Imela je tako lepe dolge lase in tako rada je plesala; bog ji daj dobro! O, kako je bilo včasih v Lanišćih veselo za žeganje! Italijani so res zamorili prav vse življenje. Ni čudno, da so fantje začeli odhajati v hosto.

Saj je njen sin Jaka silil še, ko so kosili otavo v Malih Ponikvah. Kako težko ga je zaustavila in mu komaj dopovedala, da on, ki ima kmetijo, ne sme biti prvi v družini in ne prvi v vasi. Če že mora kdo iti, naj gresta najprej študenta, pa še ta dva bi raje spustila spomladi kot zdajle na zimo.

Tisti prvi Italijani so bili kar prijazni od začetka. Jej, kako so preplašeno spraševali, ko so v Ovinku privikrat streljali nanje:

»Perche sparate?« (»Zakaj streljate?«)

Kot da bi jih streljala ona sama. Potem so »grenadjeri«, ali kako so jim rekli, odšli. Zdaj letajo kot sršeni na malih kamionih »lančaflame« oddelki vse od Grosupljega pa preko Treh križev do Tlak. Črnosrajčniki so in res hudobni. Ne samo na zunaj, tudi v srcih je zazebljo celo sosesko, kajti ljudje so slutili, da Italijani nekaj pripravljajo. Kar naprej so streljali, tudi ko jim nobeden ni nič hotel. Seveda niso bili razdraženi kar tja v tri dni.

Pred nekaj dnevi so prišli partizani ob belem dnevu na Farovski hrib in streljali na karabinjersko postajo v Kužnikovi hiši pri železniški postaji. Takrat so Šmarčani prvikrat slišali partizanske strele v lastni vasi. Pravili so, da je prišel Daki s Pugleda. A karabinjerji so bili takrat še toliko neumni, da so rinili za partizani na Pleše. Spremljali so jih tudi žandarji iz bivše Jugoslavije: Gregorc, Vilar in neki mladenič Zakrajšek. Vsi imenovani pa so že tajno delali za Osvobodilno fronto.

Partizani so bili za hišo pri Jakobcu in eden je rekel na glas, da so ga slišal domači:

»Naj bo, kar hoče! Ustrelil ga bom!« In je res ustrelil italijanskega karabinjerja. V Šmarje so ga pripeljali prav vsi Plešani ter prosili za milost karabinjerje da jim ne bi požgali vasi, ko so tako enoglasno izpričali svojo nedolžnost. Mrtvi karabinjer je potem še dva dni ležal na pokopališču v mrt-

vašnici. Ampak Italijani tega niso pozabili. Vsa soseska je čakala, kaj bodo storili. Nekaj te stiske in strahu je padlo tudi na Krištofovo mamo. Ne, zase se ni bala, ampak za otroke, živino in kmetijo.

V tem razmišljanju se je spomnila na sestro Manco na Sapu. Sinček ji je nekaj zbolel, da je venomer na vse pretege jokal, pa sami niso vedeli, kaj mu je. Odpravila se je s psom Perunom proti Sapu, da bi videla nedavno rojenega nečaka, kaj mu je. Bila je kar nekam bolj navezana na Trontljeve, odkar so dobili sinčka. A niti do železniške postaje ni prišla, ko so Italijani začeli tako divje streljati, da si ni več upala naprej.

Železničar, ki je stanoval pri Peku na Sapu — Krofljev Tone — je šel prav tedaj prestavit kretnico za večerni vlak iz Ljubljane. V rokah je nesel železniško leščerbo, ki ima eno stran rdečo, drugo pa zeleno. Prav to pa je vznemirilo Italijane, da so začeli nanj divje streljati. Revež je moral zlesti v kanal pod železniški nasip, da je ostal živ. Vse potnike z vlaka so dolgo zadrževali na postaji, dokler niso Italijani ugotovili, kaj je.

Tako je zadnja nedelja v oktobru po sveti Uršuli minevala v razburjenosti in razdraženosti. Kmetje so legali k počitku, a mirnega spanca ni imel prav nihče, kot da bi slutili, da se zbirajo nad njimi oblaki zla. Nad grosupeljsko kotlino se je zgostila megla in se raztegnila preko močvirja mimo Sel prav do Sapa in Šmarjega. V to meglo so se z Grosupljega v noči od nedelje na ponedeljek spuščali fašisti — požigalci.

S požigom so začeli na Sapu — najprej po levi strani ceste od smeri svoje ognjene poti proti Šmarjemu. Zagorelo je pri Martinu in pri Trontlju, pri Koščaku pa se ajda v kozolcu ni hotela vneti, pri Marnu je spet zagorelo. Nazaj grede so na Sapu zažgali še pri Šomaštru, pri Peku in pri Gorenjščaku. Nameravali so zažgati tudi pri Kurjaku, a jih je Kurjak s svojo številno družino v italijanskem jeziku na kolenih preprosil, naj mu prizanesejo. V prvi svetovni vojni je bil italijanski ujetnik in se je naučil njihovega jezika.

Italijani ljudem niso pustil gasiti požara. Govorili so:

»Saj bomo vse požgali!«

Ljudje so v brezumni naglici hiteli reševat. Vlačili so na plano vozove, kule, pluge in drugo šaro, ki jo imajo pod kozolci. Edino Trontelj ni reševal ničesar.

»Naj zgori vse! Če bodo že vse požgali, le zakaj bi se človek pulil potem za vozove?«

Pa tudi Italijani niso puščali blizu. Ljudi so surovo odganjali:

»Via, via, via!«

Gosta megla ni dala razgleda, kje vse še gori. Žarela je v rdečkasto rume nem soju vsenaokoli. Italijani so odšli naprej in Trontelj je poslal Hribarjevega Franceta, naj gre v Šmarje po gasilce, da se požar ne bi razširil še na hiše in uničil vso vas.

Tisto noč je tudi Krištofov Jaka slabo spal. Zaslíšal je nekaj po enajsti uri, kako korakajo skozi Šmarje kolone Italijanov. Bal se je požiga, kajti Italijani so malo pred tem požgali Golo. Skočil je ven kar skozi okno, vzel cepin in tekel h kozolcu, kjer je zagledal Italijana, ki je hotel zažgati kozolec. Zamahnil je s cepinom in zakričal po italijansko:

»Via, via, via!«

Italijanski vojak se je umaknil in se kmalu vrnil z oficirjem, ki je nosil v rokah pištolo. Toda Jaka jima ni pustil do kozolca in je divje mahal z cepinom. Pritekle so še Kreševčeve ženske in pomagale vpiti ter pregovarjati Italijane, da Krištofovega kozolca niso zažgali. Ahlinov pa je že gorel. Zato je Jaka stekel h Glihi. Brizgalno so vzeli iz gasilnega doma, Italijane pa so kar odpravili, da so sploh mogli gasiti. Požar pri Ahlinu so kmalu pogasili. Kozolec je ostal cel.

Eden od Italijanov je gobezdal, da niso oni zažgali, temveč komunisti. Krištofov je razumel toliko italijanščine, da jim je hitro in z velikim ogorčenjem vrnil:

»Non komunisti — voi!«

Tedaj so ga hoteli Italijani zgrabiti, a ga je Kraševčeva Mara potegnila iz gneče in ga ostro posvarila:

»Kaj se vtikaš vanje? Še ubili te bodo!«

V Smarjem megla ni bila tako gosta kot na Grosupljem in na Sapu. Videlo se je, da gori na Razdrtem in pri Treh križih. Prišla je novica, da pri Parčku gori prav vse —tudi hiša! Vest je ljudi do kraja vznemirila. Pregovorili so oficirja pri županu Škrjancu, da je dovolil oditi z gasilno črpalko na Razdrto.

Gorel je Gabrov kozolec, novi topiar. Oh, kako ga je bilo škoda! Pri Parčku pa resnično vse. Kaj ne bi Parčkovka in drugi vpili na pomaganje. Italijani so dopustili, da so iz vodnjaka Pirčevega Jake črpali vodo in gasili.

Tudi Kovačeve Mane niso pustili pri miru. Pot proti Trem križem je bila tudi za Italijane nekoliko bolj divja in so vse križem streljali. Bilo je že tako strašno, da je Mana rekla sestri Rozi, naj pride k njej v posteljo, da se ne bo zaradi strahu tako tresla — revica! In ravno tisti trenutek je priletela skozi okno krogla ter se zarila v nočno omarico. Obe prestrašeni sta potem zvekli posteljnino na tla in ležali kar na tleh. (Tako so streljali Italijani že nekaj noči pred požigom.) Tisto noč pa se zazdi Mani, da nekaj v hišo sveti. Dvignila se je z ležišča na tleh. Roza jo je pregovarjala:

»Ne odpiraj, Mana!«

Toda Mana je vseeno odgrnila zaveso na oknu.

»Jezus, Rozi! Vse Razdrto je v ognju!«

Takoj je pomislila na svoj kozolček. Tamkaj je imela spravljenih štiri-najst hrastovih stebrov za ograjo in nič koliko butar.

Sosed Tekavec je prav tedaj kupal skozi okno, kako so Italijani zažigali Manin kozolec, a ni hotel goreti. Potem so ga z nekim hudičem polili in je bil naenkrat v enem samem plamenu.

Mana se ni mogla zadržati, mogoče bi pa rešila še kakšen steber za ograjo. Odprla je vrata in stekla proti kozolčku. Gačnikov kozolček je bil že tudi v plamenu. Mano je zaustavil Italijan in jo tako mahnil s puško preko hrbta, da jo je skoraj prelomil. Stokajoč se je privlekla nazaj v hišo in zasovražila Italijane za vse večne čase. Komaj pol leta so v deželi in pogledjte, kaj počenjajo z nami!

Pri Treh križih so zažgali Pajkovemu Lojzu hišo, a pri Voščinarju kozolček. V Tlakah je gorelo pri Selanu in pri Nebcu in pri Strgarju. Italijani so streljali vse vprek. Gasiti niso pustili. S puškinimi kopiti so tolkli po vra-

tih. Pri Strgarju so potegnili na sredo ceste Lojzeta in Franceta. Potem je šla z njim še Roza. Tudi iz drugih hiš so jih vlekli in vse skupaj odpeljali v kamnolom ob železniški progi. Ljudje so vpili in jokali, da se je slišalo prav na Lisičje. Pucljeva mama je imela prestreljeno nogo. Iz vasi se je čulo mukanje živine. Ob grozni sliki požara in surovosti Italijanov so ljudje, drgetajoč od mraza, tako jokali, da je bilo strah. Kaj takega Italijani niso doživeli nikjer drugje pri požiganju. Zato so ljudi povlekli iz kamnoloma in jih zaprli v Selanovo hišo. Zabičali so jim, da ne sme nobeden venkaj. Ubogali so. Šele zjutraj jih je Povličkov z Malega vrha poklical ven in obvestil, da Italijanov ni nikjer več.

Potem je šel Povličkov Joža v Šmarje h Krištofovemu Jaki. Našel ga je, kako je z Janezom zmetaval mrvo na vozove in vozil na plano. Z Jako sta se domenila, da bosta šla zvečer v partizane, če bodo Italijani začeli še s čim hujšim. Janez je povedal mami, da misli Jaka v partizane in mama je prišla na kozolec prosit, naj tega še ne storita.

»Potem bo pri nas precej gorelo — prav tako kot pri Parčku, saj vesta, da se bo takoj vse razvedelo!«

Pomirjevala sta mamu, kakor sta vedela in znala, vendar sta ostala pri sklepu, da odideta, če bodo Italijani začeli še s kakšnimi svinjarijami.

Proti Sapu je s postaje šel z jutranjega vlaka samo Šumašter. Vračal se je z nočne na železnici. Doma je našel vse obupane, on pa je ostal priseben in celo spodbujal jih je:

»Samo, da so ljudje celi — pa je vse dobro!«

»Pri Trontlju pa so pogoreli vsi vozovi,« so pripovedovale ženske.

»Kaj ste le vlekle vozove! Naj bi bilo pri nas tako kot pri Trontlju!«

Potem je šel k Trontlju. S pogorišča je še vedno žarel železen plug. Prišel je še sosed Miklavž v praznični črni suknji.

»Kaj pa ti v ponedeljek v najlepši suknji?« so ga vprašali.

»Saj ne bomo dolgo! Saj ne bomo dolgo! Saj nas bodo vse pobili in požgali. Zakaj ne bi potlej oblekel lepe suknje?« je zajamral Miklavž.

»Prav ima, Miklavž,« je smeje prikimal Šumašter.

»Povsod se jim pa ne bodo pustili požigati in pobijati kot teleta!«

Spogledali so se. Za trenutek je v očeh nekaj zasvetilo kot na dogorevaajočih pogoriščih kozolcev. Potem pa so se zastrmeli v tla in se razšli k delu.

PESMI ANDREJA KANČNIKA

Zbral in uredil Jože Gregorič
Glej razpravo »Ljudski pesnik Andrej Kančnik«,
Zbornik občine Grosuplje I, 1969, 81—99.

OD ZGRĚVANIGA MOŽA²⁹

»O kaj sim storil, reva!
O zdaj še li spoznám —
Méne silno gréva,
Ker tako ženo jmám,
Ne morem s' več pomagat' —
To je mén' za scagat';
O naglost, neumnost!
Jez sebi uzrok dam.«

»Zastonj se je tožiti
In mislit več na tó —
Moj móž ti moraš biti,
Mene ljubiti zvestó.
Mój móž ti moraš biti,
Križe z menoj nositi;
Kasáti, mumrati,
Vse nič ne pomága tó!«

»Preljuba ženica,
Kar praviš to je rés!
Al tvója butica
Je terda ko lés.
Al' stavec te ni hotel vzéti,
Mladim si bla zbirék na svéti —
Odljudna, ostudna,
Neumna tud' vmes!«

»Jez nisim te prosila,
De b' bil ti méne vzél;
Možá bi bla dobila,
Bi me bil prav veselí!
So me taki snubili,
Ki so komaj — hodili,
Prav flétni, prilétni,
Zakaj s' me jim prevzél?«

»Škóda prevelika,
Za vsaciga možá,
Kér taciga molika
Za svojo ženo jmá.³⁰
Govoriš ti vse narobe,
De nima nič podóbe —
To štramo na ramo
Sam vrag je meni dal!«

»Bódi jez, kakoršna hočem,
Gerda al' štramljasta!
Po hiši brez skerbi hódim
Zdaj kakor žlahna gospá.
Preč me ne moreš djáti,
Pri meni moraš ležáti; —
Na svétu do smerti
Sim tvója — hopsasa!«

²⁹ Emil Korytko, Slovenske pesmi kranjskiga naroda IV (1941), 81—85
Strekelj, SNP IV, str. 630—633, št. 8459 B. Strekelj je dodal opombo: »To je najbrž nov zapis, ker manjkata dve strofi proti koncu in je na mesto zadnje postavljena nova, popolnoma drugačna.« Prim. št. 8295 s Kančnikovimi verzi 73—80.

³⁰ Na Krki in v okolici še dandanes slišiš nekoliko obrnjene Kančnikove besede: »Ni gršega malika — kot je baba velika!« In še leta 1959 so mi starejši ljudje (Javornik Jože, Javornik Manica) znali povedati odlomke nekaterih Kančnikovih pesmi.

»Tvoj jezik je ko zlódi,
Ta mene pika nar več —
Včasi pa vunder túdi,
K' ne véš beséde zréc!
Ne mórem te terpéti,
Ali pa ljubo iméti;
Razsájat', nagajat',
To znaš, de ni zréc!«

»O, kar sim te dobila
V moje kleše zdaj,
Še bolj te bom dražila
Tudi za naprej. —
Vse ti čem storiti
Kar tēbe zna zjeziti —
Razsajat', nagajat'
Ti očem vselej!«

»Nič ne bós storila,
Če si lih huda k' vrag!
Paljco boš dobila
Po herbtu, de bo stráh;
Na herbtu, al na riti
Ti čem do živiga prid'ti,
Čem vdrihat', premahat'
Na enkrat kóže tri.«

»Tega se jez ne vstrašim,
Če me ti tépel bós;
Kaj je? saj gerbo nosim
Ki ima devét kóz?
Če m' eno, ali dve prebiješ,
Saj si paljco razbiješ;
Le pusti slabosti
Ti, žénske, ljubi mój mož!«

»O ti raca buzarona!
Tak te nič ne boli?
Zlodi naj se te šona,
Baba, nisi od ljudi!
Tak dolgo te čem maháti,
Dokler morem gibáti,
Po gerbi, po perdi,
Lop! kamor prileti!«

»O moj mož ljubeznivi,
Oh več ne tēpi me!
Tako jez svoj dan živi
Nisim čutila še.
Prosim te za Boga,
Jez sim zdaj vsa druga;
Kar djala, lagala
Poprej sim tēbi vse!«

»Čakaj nesréčna spáka,
Kaj tvoj jezik stori!
Kadar bodeš še taka,
Zdravilo se dobi —
Če ne boš dobro storila,
S paljco se bós gostila,
Bo péla, ko stréla,
Dokler te ne prerodi!«

GOSPODINJE ³¹

Za en kratek čas
 Vam povém en špas;
 Vsak se bo smejal na glás.
 Ktéri jmájo prav hudé žené,
 Jim pod strého tóča bije,
 Grédo ráde v oštarijo,
 Če možá goljfé,
 Se za tó bahá,
 De dobro gospodinit' zná.

Enkrat sta dvé žené se krégale,
 Na tlà sta vergle se;
 Ena réče: »Ti gerda svinja,
 Ti si za nič gospodinja!« —
 Zdaj pa drúga pravi:
 »Desétkrat bolji, kakor ti,
 To čem kmalo skazati:
 Ti en maseljč vina dobiš,
 Pa tri ure ga cediš,
 De célo svéčo si 'ztopiš;
 Jez sim boljši gospodinja:
 V ti hípi tri mére vina
 Na éni nógi že spijem,
 Potlej pa zopet grem,
 Za en perst sveče ne sožgèm!«

Al' bógi móž je tá,
 Ki tako bábo jmá,
 De mu le luč várvat' zná,
 Drugo pa vse pred njo v vihar grè;
 Vse boljši pa sama žrè,
 Sèbi prav dobro pokláda,
 Bógi móž po pasje stráda,
 Če denarca ne imá.

Pa péčo proda,
 De le bírtu kaj skúpiti dá;
 Móž si maseljč vina ne vóši,
 Žéna ga pa céle nóči tóči;
 Kadar pa domu gré
 Zopet mu bó gorjé,
 Bo mogel nosit' rogé.

Tudi so pri híši žené,
 De tri vógle kvišku deržé,
 T'iste pa čislám,
 K' imajo skerbi nóč in dán:
 Kako bi obračvale,
 De bi prav gospodinile,
 Ljubijo svoje možé,
 Vredne so vse té,
 De b' dolgo na sve'tu blé.

Katéra pa goljfé
 Družino in možá,
 Ta prav brez škode krepá,
 Tista je prav vrédna,
 De b' konjedérc prišel,
 De bí jo vzél na ramo,
 De b' jo nésil v tisto jámo,
 Katéra nima dná,
 De b' bába nikdar več mi ne prišlá! ³²

³¹ E. Korytko, SPKN IV (1841), 86—88. K. Štrekelj, SNP IV, str. 568, šte. 8323. Zapisovalca neznanega. Zapisal tudi J. Jurčič, »Od gospodinje« (JZD IX, 318).

³² Jurčič je zadnje tri vrstice zapisal takole:

Da b' jo na cucoramo vzél,

Da b' jo nesel v jamo brez dna,

Da b' nikdar več živa ne bla.

POSTARANO DEKLE³³

Sirotica sim zgubljena,
 Ah! revno se m' godi,
 Za vselej sim si kriva;
 Pomagati mi več ni,
 K' nisim pamet' imela
 V mladosti moji poprej,
 To meni škoduje zdej
 In bo škodovalo vselej.
 Tó ne bom več dobila,
 Kar mi je prešlo naprej.

Lepota je zginila,
 S ktero sim jez poprej
 Zlahtno ozalšana bila;
 Prešla je 'z mene zdaj:
 Moje rudéce lica
 So bile gladke, mehke,
 So zgerbljene, bledé,
 Ojoj, o joj blede,
 Sim kriva si sirótica;
 Vselej mi bó gorjé!

Kravžani lasjé so bli
 Barve kostanjeve,
 Lepóto so tud' zgubili,
 Zmešani so s sivimi.
 Moje ročice béle,
 So bile mehke volné,
 Ino klobáse debele
 So se pri njih délale.
 Kak' so se preberrnile!
 So vse zgerbljene, terdé.

Bolj hitro povédati,
 Zdaj obstojim le tú,
 Vam se nič na zlágati:
 Prešlo mi je vse lepó.
 Naj bi bla lepóta zgin'la
 Kó b' možá bla imela,
 Možá ali kruljeviga,
 Al' hudiga, al' dobriga!
 O joj, o joj! možá
 Nisim dobila ga!

V mladosti sim ljubila
 Več fantov, kter' so otlí,
 De b' se bla z njimi možíla;
 Al' ni bilo pameti.
 Sreča me iskala,
 Dobila bi bla možá,
 Dobila bi ga bila,
 Lahko, lahko, lahko;
 Al' pameti nisim imela,
 Več jih nisim otlá.

Eniga nisim otlá,
 Ki preveč me je ljubil;
 Druziga nisim otlá,
 Ki je nekaj' skop mi bil;
 Trétji pa ni znal plesát',
 Cveterti ni tel kvartát'
 Fétí pa mi ni rad pil,
 Šésti je premajhen bil,
 In tako še več
 Zđaj nobeniga ni več!

³³ E. Korytko, SPKN IV (1841), 89—94. Strekelj, SNP IV, str. 500—502, št. 8228. Podobna je Vodovnikova Pesem od pustnih deklet.

Ak' sim eniga vidla,
 Ki mi je še lépsi bil,
 K' ta, ki ga sim ljubila,
 Sim otla, de bi moj bil.
 Večkrat sim se pustila
 Zapeljáti od oči,
 Zapeljáti od oči,
 O joj, o joj od oči!
 Pak tega nisim vedla,
 Kar se meni zdaj godí!

Mene ljubezin tare,
 Ljubezin me mori,
 Ki jez vidim na pare
 Vkupej druge ljudi.
 Jez sim pa zastarala,
 Sim postála prezréla,
 Minilo me je vse,
 Górka le ljubezin ne,
 Kar lépga je bilo pa vse!

Oh de bi le Herodež
 Mojga mi umoril ne bil³⁴
 Med otrócmi nedolžnimi,
 Tak' bi 'tla bit' vesela,
 Upanje bi imela,
 Če lih merzlo upanje,
 C joj, o joj upanje!
 Strah me je, de tud' že
 Moj ljubi umeril je.

Ako li ni Herodež
 Mojga ljubiga umoril,
 Tak odšel mi ne bodeš,
 De mene bodeš dobil!
 Sim še mlada dévica,
 Nimam še veliko lét,
 Ne še več, ko šestdesét,
 Še le šestdesét in pét;
 Kāor pa hóče mene vzét
 Ne smé dvašét lét imét!

Le tó moje zgođišče
 Naj en nauk le bó,
 Za vse mlade deklíče,
 Ktére v létih še cvetó,
 De b' ne ble zapeljane,
 Pogledajte zdaj na mé,
 Ino spremljajte vse
 Britko terpljenje moje,
 Spoznajte, kaj de terpi,
 Ktera sama leži!

Dekliči poslušajte!
 V fantih si ne zbirajte,
 Roke jim rade dajte,
 De le ne zastaraste,
 Kér hujšiga ni na svet',
 Kakor móža ne imét',
 Jez nimam ga, o joj!
 Vselej mēni bo gorjé,
 Mogoče ni le tó,
 De b' v peklu še hujše bló!

³⁴ Isto ljudsko misel je še med prvo svetovno vojno zapisal Finžgar: »Pikona, ženska brez svojcev, potovka dveh far in velika opravljivka, se je Francki škodljivo zarežala v lice: »No, ti, ali še več, kdo mi je fanta umoril, da sem zaničevana samica? Ti si mi rekla na kopici pri Matijevih: Pikona, tebi je Herod fanta umoril, zato si samica. Jaz pa tebi rečem: Če ga je meni umoril Herod, ga bo tebi ustrelil cesar. To je povrnjena ura!« (FID III, 174.)

UŠ IN BOLHA³⁵

UŠ

*Ti si vsa polna kervice
Teb je znan vsak kot,
Mene in moje sestrice
Hočeš zajedat povsod.
Pusti tud meni živeti
Saj nisi sama na sveti,
Ne skakaj tak hitro naprej
Pervoši tud meni en kraj.*

BOLHA

*Ti lakotna vselej si zbiras
De narboljši pašo dobiš,
Li kožo na glavi obiraš,
Res prav po gosposko živiš;
Beraču se skriješ za fliko
Delaš mu silo veliko,
Neumno tam išeš masti
Ker ni družga kakor kosti.*

UŠ

*Kaj me boš za norca imela
Saj tako zadosti terpim,
Kolko si že ti obletela,
Jez pa na mesti čepim;
Ja! vem že jez tvoje navade
Če tebi en kraj ne dopade,
Poskočiš naprej z eno ped,
De pašo novo dobiš spet.*

BOLHA

*Ja res se ne morem tožiti
Čez moje življenje nikdar,
Li k ženskim se hodim gostiti,
Pod kiklo sim jez gospodar;
Za žejo se lahko napijem
Sovražniku lahko se skrijem,
Tud mož je prijatelj z mano
Ko brihtam mu leno ženo.*

UŠ

*Li molči, de boš skupila
Desiravno se tako štimaš,
Ki bo tebe ta prava dobila,
Prekratke perute imaš;
Ženske znajo bolhe loviti,
Smert naglo boš mogla storiti,
Le ta bo nazadnje tvoj lon,
Zastonj boš prosila pardon!*

BOLHA

*Poberi se preč beloritka
Tebe se en siednji boji,
Tam noč in dan ni počitka
Ker tvoja armada leži;
Zgubila si svoje poštenje
Ne menjam za tvoje življenje,
Vsak ima čez tebe serd,
Perpravi se skorej za smert.*

³⁵ E. Korytko, SPKN V (1844), 65–67. Tudi v Jurčičevem zapisu (JZD IX, 318), kjer so tri kitice več kot v SPKN V.

ŽENITNO PISMO ³⁶

Pismo ženitno
se bere očitno,
kakor storjeno,
je skupej zloženo
cā Sena Lovreta,
starga fanteta,
in od neveste,
davno nezveste,
Marjane
zaspane.

Pervič prinese
svoje lastne dote
tri oderte krote;
pehar ježolovih luščin,
pet funtov pasjih ščetin,
dva papirnata cekina,
dva prazna soda vina;
prazno mošnjo šmarnih petic,
masla pa šest lodric;³⁷
dva žimnata motovila,
plemenih bolh brez števila,
togote en pol mešiček,
pa tud gadov jeziček;
tri cente lesičje modrosti,
listni koš ženske slabosti,
železen perstan zlat,
gerd krofast vrat;
brejo gos,
kljukast nos,
sterte grablje,
čebele žnablje,
krmežljive oči
in še druge reči.

Drugič pa ženin zapiše nezvesti
grad nov u višenskem mesti,
lep travnik v Lezniku
pa črešnjevga drevja veliko,
eno lepo lastnino
tam za kurjo dolino;
pa zelnik za skretom,
ki ga je jerbal za očetom;
cno njivo pšenice na polji,
ki ne bo zrela nikoli;
cno bezgovo drevo,
ki ni ne ravno ne krivo;
eno kokoško rjavo,
eno mucko beljavo;
suknjeno copato,
leseno lopato,
lončeno skledo zlato,
raztergan poverh birtoh nov
in tri sto grilovih mehov.

³⁶ Pesem A. Kančnikova; poje se med narodom na Dolenskem. Iz Jurčičeve rokopisne ostaline objavil dr. M. Rupel, JZD IX, 225—227, 325—326. »Poleg tega zapisa je na posebnem listu koncept, pisan s svinčnikom. Jurčič ga je jezikovno ugladil in iz njega izločil nekatere vulgarne besede« (o. c. 325).

³⁷ Lodrica, lesena posoda, ki drži 20 do 40 bokalov (25 do 50 litrov) in se navadno rabi za tovorjenje (Pleteršnik I, 528).

BABA PIJANKA ³⁸

Dobil sem na glavo zakonski stan,
 Sedaj pa od sramote ne morem na dan.
 Sem dobil ženo zapravljivo,
 Ki ga od jutra do večera popiva.

Začela birtom jesti je nositi,
 Revež mogel bom it' prositi.
 Dokler je pri hiši za krajcar blagá,
 Za šenta mi baba gmaha ne da.

Jaz revež pa tolko stradam, trpim,
 Ko čas je za kosilo ³⁹ — pa še le budim.
 Zjutraj se upijani — pa cel dan leži,
 Vsak se žiher joka, kdor tako babo dobi.

Sem pobič bil mlad, tak' fletno je blo,
 Sem dnarjev nabéral veliko mošnjó.
 Alj ta šmentana baba je od sam ga peklá,
 Ki je pri dnarjih nar'dila tolko dolgá.

Sosedje vkup pridejo, pravjo takó,
 Da tvoja zdaj hiša lec'tirana bo.
 Sedaj sam nesem vedel, kaj bi začel,
 Al b' babo pretepel, al molil, al klel.

Pač nekaj bom storil s svojo ženó,
 Namest vina bo pila samo vodó.
 Nič družga n'm storil, jej dajal na precjon,
 Če je vsak dan pijana od vode zastonj.

³⁸ Iz Jurčičeve rokopisne zapuščine ljudskih pesmi, s pripombo: »Narodna pesem Kančnikova. Na Dolenjskem pojó.« Zapisana je s tinto na obeh straneh enega lista. Prve tri kitice so s svinčnikom napisane tudi na posebnem listu in nato prepisane. Prim. JZD IX, 318.

³⁹ Zajtrk (Dol.).

PESEM OD HLAČ⁴⁰

Ne dajte ženam,
Da bi hlače nosile,
Da bi proti vam
Oblast zadobile.
Če se češ podati,
Začne gospodovati;
Gorjé tebi, mož!
Za sužnja jej boš.

Že Adam je bil
Z ženo tam v raju
Predržno grešil,
V izvoljenem kraju,
K' je ženo poslušal,
Od nje se pohujšal,
Nesreča potem
Je prišla ljudem.

To slišal večkrat
Sem že govoriti,
Ne dajte ženam
Se zmotiti,
Da bi te klepetule
Vam hlače sezule;
Var'te se tega
Največjega zlega.

Spošt'vati je že
Prav za resnico,
Lepo živet' z njo,
Kakor s tovarišico.
Če začne rojiti,
Lepo jo svariti,
Le hlač jej ne daj,
Tega var' se vselej.

Zastopi to vsak,
Ubog in premožen,
Da tist je bedak,
K' je ženi podložen;
Takšen je vreden
Bit' tepen vsak teden
Od svoje žené,
To hoče od nje.

⁴⁰ Narodna, zapisal J. J., Besednik III (1871), 60 str. J. J. je isti Josip Jaklič, ki je v Besedniku objavil tudi Pesem za »larmo«, kjer se je podpisal. Jaklič se je rodil 3. decembra 1841 v Laščah, 1871 je bil kaplan v Trebnjem, 22. januarja 1906 pa je umrl kot kanonik v Novem mestu. Pesem je poznal kot Kančnikovo Fr. Jaklič in, kakor smo videli, leta 1894 navedel prvo kitico (nepopolno). Dr. M. Rupel pravi, da pesem že po svoji vsebini kaže na Kančnika (Jurčičevo ZD IX, 313). Štrekelj jo je uvrstil med »neprave« ljudske (SNP IV, str. 746). V Besedniku so kitice tiskane kot štirivrstične, so pa v resnici osemvrstične; to je priljubljena Kančnikova oblika, zato smo jo sprejeli tudi v našo objavo.

PESEM ZA »LARMO«⁴¹

Jest vam imam razodeti,
 Neke prav čudne reči,
 Al vi morate verjeti,
 Če ljudi laži vmes tiči.
 Šel sem bil na daljne rajže
 Kače, grile kupovat,
 Al kjer je preveč korajže,
 Je nevarno dostikrat.

Imel sem enega konjiča,
 Mladega in prav bistrega,
 Ni se bal noben'ga griča,
 Kadar sem zavesedel ga;
 Ni ga bilo nazaj vzdržati,
 Kadar se je prav raznel,
 Strašno se začel dirjati,
 Noben volž bi ga ne vjel.

Al kaj se je zgodilo?
 — Kolko naglost vendar stri —
 Enkrat se mi je mudilo,
 Jezuil sem čez grabne tri,
 Cyenj sem začel kresati,
 Rad bi bil tobak kadil,
 — Groza me je pripovedvati —
 Skoraj bi tam mrtev bil.

Ena iskra odletela
 Po nesreči je v vodó,
 Nato se je voda vnela,
 Začne goret' pod mano.
 Vse na enkrat je zgorelo,
 Konj in sedlo vse je preč;
 Da se to ne bo verjelo,
 To ne hotel bi priseč'.

Še ta čudež bom povedal,
 Kaj se z mano tam godi;
 Klical sem, okoli gledal,
 Kar en orel prileti.
 V klun me prime, vun me nese,
 Jest sem vendar živ ostal;
 Konj je proč na večne čase,
 O kako bom zday kupčeval!

Ljubi oče starašina!
 Ponižno se k vam podam,
 Šc imam en sodec vina,
 Prav drago ga rad prodam,
 Vem da boste vi kupili,
 Nate, le poskus'te ga.
 Pollej bomo se zmenili,
 Kaj še več imam blaga.

⁴¹ Zapisal, kakor čul, J. Jaklič, Besednik III (1871), 157 (1871). Pesem je uvod v zbiranje denarja oziroma darovanje na svatbi; temu pravijo »larma« in poznajo larmo za nevesto, za godce, za kuharico (SG 1853, II, 132). Varianto iste Kančnikove pesmi, manj popolno, je zapisal tudi J. Jurčič pod naslovom Popotovanje griljevega kupca (JZD IX, 227—228, 318, 326—327).

KAKO NA
 Bom, bom, bom
 Bom se dai
 Po sili nai
 Z' en bokal
 Homo pit
 Vin' točil
 In hvalili
 Vai Boga
 On ga da
 Ex boarček
 Ali da
 Vse stari
 Hvalite ga
 Moš. Senon.
 Brat, sestrica
 Golobica
 Prapelnica
 Jarebica
 Kukavica
 Volk, lisica
 In konica
 Tudi oran
 In podgan
 Boga hvali
 Noč in dan

Grilov imam šest krdelov,
 Deset tavžent je stenic,
 Osem tavžent je krželov,
 Žabje volne pet lodric,
 Pet deset in tri pare
 Samih grilovih mehov,
 Tri brljave mačke stare,
 En raztrgan žakelj nov.

Tud' imam za tri bokale
 Same polževe krvi,
 Deset centov prazne hvale,
 S pajčevne deset vrvi,
 Imam tri kokoši breje,
 Pet sto miš in sto podgan,
 Kdor ne verje, ta naj šteje,
 Kter' to kup', ne bo golfan.

Prodajal ne bom na dvojce,
 Ker rajše vse skup prodam;
 Saj že veste, kako to je;
 Vam možem se v roke dam.
 Sami ceno naredite,
 Naj bo dvajset al deset,
 Samo tol'ko mi služite,
 Da bom kupil konja spet.

To ljudsko popevko je objavil Anton Lesjak, Narodna knjižnica ljubljanskega tisa in
 Ljubljanski listnik (1937-1938), knjiga 9, stran 10. V pesmi nam je na prvi pogled vidna
 zelo izstreljena stila in pesnik nam je na prvi pogled daljo kraljevo obliko
 izstreljena stila. Očitno je, da pesnik ni imel nobene druge namene, kot
 je pesnik tako hitro zapustil in preostanek kraljevo obliko, kar je zelo
 zanimivo, če je v prvih dveh strokih pesnik, ki govornik na Valentin
 v pesmi, in ko je čez štiri leta zapustil Valentin, se je vrnil v ljubljansko
 tisa, v Košanjsko.

PESEM ZA SLARMO LEPA FARA ŠENTJERNEJSKA ⁴²

Lepa fara šentjernejska
 Tri ure od Novga mesta,
 Še koroški furman vej
 Za ta precartan krej!
 Daječ ni take ravnine
 In take fruhntne doline,
 To Ljubljanci povedo,
 Ki po vince dolj gredo.
 Videl gozde sem zelene
 In na polju žita rmene,
 To je lepota, da je res,
 Hladna Krka teče vmes!
 Raški farman s hriba gleda
 Šentjernejskega soseda,
 S polja veter ga hladi,
 V srcu se mu dobro zdi.
 Zelel bi v tej fari biti,
 A ne s petjem kruha si služiti,
 To zakaj? Jaz ne povem,
 Škoda zame, da sam to vem!
 — Groza me je pripovedovati —
 Skoraj bi tam rjitev bil.

⁴² To »ljudsko popevko« je objavil Anton Lesjak, Zgodovina šentjernejske fare na Dolenjskem, 1927, 6. A. Lesjak (1857—1942), župnik v Sentjerneju, ni preišleval, kdo bi utegnil zložiti to pesem, nam pa je ravno njena zadnja kitica odkrila avtorja, ki more biti samo Kančnik. Odgovorila pa je, vsaj deloma, tudi na vprašanje, zakaj je pesnik tako hitro zapustil ta »precartan krej, kjer bi želel biti«. Pred odhodom pa je v hvalo prelepe in »fruhntne« doline zložil pesmico, ki spominja na Valentina Vodnika. In ko je čez štiri leta zapustil Velike Lašče, se je vrnil v bližino Sentjerneja, v Kostanjevico.

KAKO NA KRKI ZVONI⁴³

<i>Bom, bom, bom,</i> ^{43a}	<i>Vsi fantiči</i>
<i>Bom še dal</i>	<i>In dekliči,</i>
<i>Po sih mal</i>	<i>Vsi črviči,</i>
<i>Z' en bokal!</i>	<i>Ribe, ptiči —</i>
<i>Bomo pili</i>	<i>Vsaka stvar</i>
<i>Vin' točili</i>	<i>Za ta dar,</i>
<i>In hvalili</i>	<i>Hlapec ino</i>
<i>Vsi Boga:</i>	<i>Gospodar!</i>
<i>On ga da</i>	<i>Vsi molimo</i>
<i>En kozarček</i>	<i>In častimo,</i>
<i>Ali dva.</i>	<i>Zahvalimo</i>
<i>Vse stvari</i>	<i>Stvarnika,</i>
<i>Hvalite ga:</i>	<i>Ker od njega</i>
<i>Mož, ženica,</i>	<i>Vin' dobimo! —</i>
<i>Brat, sestrica,</i>	<i>Jaz tega</i>
<i>Golobica,</i>	<i>Dobrega</i>
<i>Prepelica,</i>	<i>Očeta nebeškega</i>
<i>Jarebica,</i>	<i>Eom častil,</i>
<i>Kukavica,</i>	<i>Dokler živ</i>
<i>Volk, lisica</i>	<i>Bom, bom, bom,</i>
<i>In kozica!</i>	<i>Živ bom — bom!</i> ^{43b}
<i>Tudi vran</i>	
<i>In podgan</i>	
<i>Boga hvali</i>	
<i>Noč in dan;</i>	

⁴³ Objavil Fr. Levstik v Vrtnu 1882, 75 in dodal naslednji opombi.

^{43a} »To so verzi« — tako je Kančnik rekal pesmi, katere niso bile odmenjene petju, kakeršna je tudi ta. — Upotrebijam tukaj brez nobenega pomisleka zdanji prapovis, in sam ne vem, za kaj ga ne bi smel.

^{43b} »Ta pesen je skovana ino v dežel dana od enega pesnijskladalca, ki ne imel levega palca«, — tako se je časi v šali podpisal pokojni Kančnik. Levi palec si je bil odstrelil na lovu...« (LZD IV, 491.)

OD DOLCEV, KI SO PESA KLALI⁴⁴

Bliža se velika nuč,
nejmamo ne jeter ne pljuč;
kaj nam je zdaj storit,
kako se z mesom pogostit?

Zmislil se je Jur Levkač,
splel je en korobač,
čakal je celo nuč,
kdaj bo prinesel pes pljuč.

K' se je enkrat storil mrak,
pes je prišel k' an srjak,
Levkač pesà zaprl:
»Jutri ga bom drl!«

Čez vrata porine pah,
Pes je skakal da je strah.
Levkač je bil močno vesel,
da je pesa ve hlev zajel.

»Hajd, sosedje, štirje na hlev,
da nam ne uide pes cel;
al moja bo vendar četrt,
ori men je bil pes zaprt.«

»To nas pa veseli,
da imamo dost mesti,
zdaj je za celo vas
dost mesa in klobas.«

Kaj čmo pa mi zdaj reč,
Bojim se, bo treba teč,
Bojim se, bo treba teč,
Če je kaj Dolcev tu.

⁴⁴ Pesem se je ohranila med Jurčičevo rokopisno ostalino, a ni pisana z Jurčičevo roko. Jurčičev pa je naslednji pripis: »Nekemu so bili Dolci (Dolce, vas) psa ubili. Ker ni vedel, kako bi se maščeval, pove prigodbo Kančniku in ta zloži ono pesem, ki nagaja še dandenes D., da so pasje meso jeli.« Nato je pripisal še zadnje štiri verze, ki jih je pač slišal v zvezi s pesmijo. — Vzhodno od Muljave so vasi Hrastov dol, Velike in Male dole, vendar ni jasno, na katere Dolce pesem meri. (JZD IX, 225, 325.)

KANČNIKOVA VRNITEV IZ HINJ V DOBREPOLJE⁴⁵

*Dvajset let je že minilo,
kar sem bil v službi pri vas,
dosti se je spremenilo
skoz ta vel'ki, dolgi čas;
eni so b'li, ko sem šel preč,
zdaj jih ne vidim več!*

*Oh, kam so se preselili?
To ne bom vprašal naprej!
Ampak rečem: »Bog se usmili,
Bog jim večni pokoj dej!«
Tako recite tudi vi,
k' ste zdravi in živi!*

*Kam se hočem pa zdaj obrniti?
Tja k častitim mašnikom!
Njim čem pa podložen biti
kot božjim namestnikom.
Če ne st'rim zadosti vsega,
imejte me zgovorjenega!*

*Ljubi križan' Jezus moj,
jaz sem pa služabnik tvoj!
O preljubi sveti križ,⁴⁶
daj, da pridem k teb' v paradiž!⁴⁷*

⁴⁵ V Podgori pri Dobropoljah zapisal Anton Mrkun (1876—1961). Pela Marija Babič. Mrkun je dodal pesmi daljšo opombo o Kančniku, ki pa je posneta po Jakličevih člankih v SU, 1900. (A. Mrkun, Dobropolje in okolica I, 40—41.) Fr. Kramar je zapisal napjev k pesmi (Ljubljana 1933).

⁴⁶ Župnijska cerkev v Dobropoljah je posvečena najdenju sv. Križa (3. maja). Oltarna slika je delo Mateja Langusa.

⁴⁷ Spretnejši organisti, ljudski pesniki, so se sploh radi predstavljali ob prihodu v župnijo, ali pa so se poslavljali ob odhodu s priložnostno pesmijo. Tako je J. Ambrožič zapustil Eno novo peissen kader en organist perveč v faro pride ter Od slovesa j(z) šmarske fare pa v dobreipolska (Pesmarica, 1771). Prav tako je organist Fr. Berlan st. ob nastopu službe in izstopu iz nje zapel nalašč za to zložene pesmi. Fr. Kramar navaja osem kitic dolgo Berlanovo pesem, s katero se je okrog leta 1907 poslovil s Kopanja, ko je zaradi starosti zapustil organistovsko službo. (Fr. Kramar, Cerkveni glasbenik, 1923, 10—11; 1922, 98—99; 1926, 14.)

Ivan Zupaneč omenja Kančnikovo pesem »Sv. križ«, ki ima 14 kitic in jo je pesnik zakrožil v cerkvi ob svojem nastopu (Edinost, 1889, št. 59—60). Očitno gre za gornjo pesem, ki ima v Mrkunovem zapisu štiri kitice, medtem ko ima pesem o novih zvonovih 1834 petnajst kitic.

RIBNIŠKI LONČARJI ⁴⁸

FANTIČEK:

»Postojte s tovari,
Da prašal bom Vas,
Al' imate gori
Iz ilovce bajs.«

LONČAR:

»Lés moraš priti,
Da mero bom vzal;
Boš videl na hrbti,
Kako bo bajs pel.«

FANTIČEK:

»Lončarji ste tiči,
Vas dobro poznam,
Modrosti konjiči
Se skušajo z Vam.«

LONČAR:

»Hi, šekec, hi, belček,
Hi, lisec, hi, pram.
Počakaj, fantiček,
Boš v rokah vre nam.«

FANTIČEK:

»Ta mladega prama
Zasedi, ta gre,
K je star od Odama,
Ga došel boš vre.«

LONČAR:

»O, krota presneta!
Od jeze sem vnet.
Fant, sed' na sereta
In skušaj ga vjet!«

FANTIČEK:

»Če hoč'te dobiti
Fantiča v precep,
Mu morate deti
Koprivo pod rep.«

LONČAR:

»Zadosti imam pota,
Ne bom te lovil,
Boš videl, ti krota,
Enkrat boš dobil.«

FANTIČEK:

»Le srečno gonite
Konjiče na dom,
Pa bajs prinestite,
Jaz kupil ga bom.«

⁴⁸ Objavil Fr. Jaklič-Podgoričan, SU 1900 (I), 93. Jaklič pripoveduje, da je Kančnik to pesem zložil na godovanju dobrepoljskega nadžupnika Janeza Jarnoviča (r. 1767), ribniški dekan Valentin Prešeren pa naj bi mu kot honorar stisnil v roke pet svetlih križavcev. Val. Prešeren (1779—1833) je bil dekan v Ribnici 1819 do smrti, J. Jarnovič pa je bil župnik v Dobropoljah 1816—1825, v teh letih pa Kančnik ni služboval v Dobropoljah! Če bi pesem res nastala kot improvizacija na godovanju v župnišču, pride v poštev le Jarnovičev naslednik Gašper Šubelj, ki je bil župnik v Dobropoljah 1826—1864 in je sezidal sedanjo župnijsko cerkev. Val. Prešeren je bil prijatelj lepe knjige, a s pesnikom Prešernom ni bil v rodu (SBL, II, 515).

Služite = zložite. Vrè adv. = že. V Kostelu ob Kolpi vrè, še danes v rabi, pomeni pa: že, včasih, некоč.

O NOVIH ZVONIH SEMENJ NA ZDENSKI REBRI ⁴⁹

»Sva 'andoht' opravljala,
Bogu hvalo dajala
In svetemu Antonu,
Te cerkvice patronu.

Ko 'andoht' dokončala,
Po semnji se podala...«

»»Vidite jo jelenovko?
Izdelajo se hlače
Za vsacega možička,
Pa nečem od vas
Nobenega dobička.««

»No, koliko pa cenite,
Da nič doli ne pustite?«
»»Deset 'cvancgarc' verzite,
Pa z jelenčkom tecite««

»Na, krota presneta
Prec vam jih dam,
V jelenovih hlačicah
Poskočil bom sam...«

»»Počakaj, ti starče,
Kupil si za hlače!
Kdor kupi za hlače,
Vsak 'colno' plača,
Pa jo bodeš tudi ti,
Če ne, ti zmeljem kosti.««

⁴⁹ Objavil Fr. Jaklič-Podgoričan v SU 1900 (I), 110—113. Jaklič pripoveduje, da je pesem nastala, ko je Kančnik moral plačati sejmsko pristojbino v Zdenski vasi — na semnji na Zdenski rebri je kupil ustrojeno jelenovko za hlače. Razkačen je bil, ker je vedel, da so mu naložili globo predvsem zato, ker je držal z župnikom, ki se je prepiral z oblastnimi Zdenci. (Jaklič tudi tukaj omenja župnika Jarnoviča, o katerem velja, kar je bilo rečeno v opombi k prejšnji pesmi.) Takrat je dobila, pravi Jaklič, Zdenska vas ime Figa vas, ime, ki je še sedaj mnogim v mislih in velikih čislih.

Podružna cerkev na Zdenski rebri, žup. Dobrepolje, je posvečena sv. Antonu Padovanskemu. Glavni štirje sejmi na Zdenski rebri so: v ponedeljek po tihi nedelji, na sv. Antona Padovanskega (13. jun.), na sv. Aleša (17. jul.) in v sredo po rožnovenski nedelji (v oktobru).

»Krota presneta,
Jaz nisem tega vedel.«

»»Boš pa zdaj zvedel...««

»»Kaj delate tu?
Spravite se domu!««

»No, kupil sem za hlače,
Koliko se 'colne' plača?«

»»Kdor kupi za hlače,
Štiri krajcarje plača...««

»»Ne! — Ne! To je drugače,
Ker je hotel odnesti hlače.««

»Nisem si bil v svesti,
Da me prime tak birič na cesti.«

»»Kdor hoče unesti hlače,
Jih dvakrat plača.

Štiri 'cvancgarce' vrzite,
Pa ven tecite.««

»»Prizanesimo mu!
Dosti za nas stori,
Ker toliko z našimi otroki trpi.««

»»Temu že ne!
Ako ne plača,
Bodo pa moje hlače...««

»Zdenska vas — figa vas!
V Zdenski vasi so biriči vsi,
Na sredi vasi največji stoji...«

»»Potrpite voljno,
To še ni najbolj hudo.
Kadar se dražje plača,
Bodo trdneje hlače.
In ko se bo dolgo nosilo,
Se bo že pozabilo.««

O NOVIH ZVONOVIH V DOBREPOLJAH 1834. LETA ⁵⁰

Jaz bom prav vesel
danes vam zapel,
kakor sem naprej si vzela
Vem, da ste tud' vi veseli,
ker ste z mano doživeli
le-ta blažen čas
od zvonov prijetni glas.

Rečem: kdor je živ,
ko b' vesel ne bil,
vreden ni, da b' farman bil!
Če srce se mu ne zgane,
ta ne sliši med kristjane,
ja, še vreden ni,
da mu kdaj zvoní
pri ti cerkvi žegnani.

Najdejo se res
po vsi fari čez
ene trde glave vmes,
da malo na to držijo,
če vel'ki zvonov' brenčijo,
al' če požvenklja
na en zvon al' dva,
vse enako jim velja.

To vem dobro sam,
da b' jih ne blo sram,
ko b' jih tud' povedal vam!
Niso še tulkanj poredni,
Ampak so zaspan', nevedni,
Da jim je več mar
le za 'n majhen d'nar
kakor zvon al' pa oltar.

Te na stran pustim,
tud' jih ne svarim,
k' vem, da mal' opraviš z njim'.
Samo k' farmanim poštenim
rečem dan's razveselenim:
datje radi vsi
k' časti Jezusi,
glejte ga, na križ' visi!

Daj mu hvalo vsak,
bogal al' s'romak,
naj otrok bo al' junak!⁵¹
Kadar slišal boš zvoniti,
ne pozab' semkaj zdihniti:
»Križan Jezus moj,
sem služabnik tvoj,
vselej mi na strani stoj!«

Zjutraj, k' se zbudiš,
rec': »O sveti križ!
Ko se vel'ki zvon zasliš',
vabi te on k' sveti maši,
bod' doma al' pa na paši;
urno se zravnaš,
v cerkev se podaš,
da Bogu čast, hvalo daš.

⁵⁰ Zapisal in objavil Anton Mrkun, Dobropolje in okolica I, 38—40. Mrkun je dodal opombo: »Zložil in pel pri tej slovesnosti nekdanji dobropoljski »šolmašter« Andrej Kančnik. Pesem je bila v prejšnjem stoletju tudi drugod znana. Tako besedilo, kakor je tukaj, sem prepisal iz zbirke pokojnega kopanjskega organista Franca Berlana z Ilove gore. Dobropoljski pevec Ivan Dren je znal samo nekaj odlomkov te pesmi, torej nepopolno. Zapisal sem to pesem pred več leti tudi v svoji rojstni izžanski župniji v Iški loki (pel Jožef Tancek). Sploh je bila ta pesem povsod znana in »obrajtana« in so jo ljudje imenovali kratko »Od zvonov«. — Mrkunovo opombo potrjuje Levstik v Popotovanju iz Litijske do Cateža. Fr. Berlan je zložil pesem »Od noveh Zgonou u Strugi 1868 leta«. (Fr. Kramar, Cerkveni Glasbenik 1926, 13, 1929, 177.)

⁵¹ Junak = mladenič.

Kaj je to za 'n cir,
sliši vsakatir
zjutraj, opoldan, zvečer.
Lepi glas se sliš' okoli
in razlega po vsem Polji,⁵²
da še vnanj' ljudjé,
pri nas memgrede
čosti blagrov nam dadé.

Večkrat pride dan,
ča nam zvon oznan',
k' je nevarno kdo bolan
Kličé nas tja k cerkvi priti,
naš'ga Jezusa spremiti,
da mu vsi s častjo
in s ponižnostjo
»sveto«, »sveto« zapojó.

Ce ti kdo umrjé
od žlahte tvoje,
zagrmijo vsi trijé.
Če ti nema kdo povedat,
al' je daleč it' pogledat,
zvon ti sam povej,
rečeš že naprej:
»Bog mu večni pokoj dej!«

Kar popred ni b'lo,
pri nas se bo c'lo
zdaj po š'rokim slišalo.
Dostokrat se bo godilo,
k' bo pri nas mrtvim zvonilo,
slišal bo Krčen,⁵³
Loščan in Stružan,
molil bo, kter je kristjan.

Večkrat se zgodi,
da vsi farmani
so skupaj povabljeni,
da kakor verni kristjani
so k proces'ji skupaj zbrani;
če zvonov' pojo,
iepi glas dajo,
se vsem srca vnamejo.

Farman, zdaj spoznaš,
kaj za 'n šac imaš,
o zakaj tak' težko daš?
Nesi d'nar gospod očetu,
k' imajo zato vse leto
dost' skrbi na glav',
zoprnost', težav,
glej, da jim boš hvalo dal!

Za ta d'nar ne glej,
kar boš plačal zdej,
saj ne boš več za naprej.
Ti zvonov' ti bodo peli,
te na oni svet spremili;
zvon bo še zvonil,
k' boš ti že segnil
in zvonar, kter' ga je ulil.

Se to rečem vam,
predno pet' neham:
»Bog daj brumno živet' nam!
Kakor bo novó zvonjenje,
naj bo tud' novó življenje:
polno čednosti,
da nas Bog spusti
enkrat k sebi v večnosti!«

⁵² Nam. v Dobropoljah govorijo okoličani tudi v Polju (narečno: v Pulju).

⁵³ Krčen, Loščan, narečno nam. Krčan, Laščan. Ob južnih vetrovih, ki naznanjajo dež, se res na Krko sliši zvonjenje iz Dobropolj.

PESEM ZA RANZ GRABLIED NACH SEL. CH. GRACHEG⁵⁴

Vaak clovek mora
 Inu vse, kar je na
 Le en majhen čas
 Clovek moj, kaj te
 K' se tok' trudil
 Za truplo narvač
 Vse bodo v'časih
 V zemljo veržen
 Zokopan boš tam
 K' deb nihtar na
 Vstal boš, pti na
 To premisli, o tri

O nespametno življenje
 Je vsih taistih ljudi,
 K'tir za časnu premoženje
 Imajo preveč skerbeti
 Pred vsim nam je skerbeti
 Za to, kar je večniga
 Ino kar na vunim svetu
 Stri človeka srečniga.

Dobro ste ga nai p
 Anton Šuffar imen
 To tuđ dobro vse
 Kam ga ponasemo
 De se njta na po
 To večkrat prana

Srečen je, rečem taisti,
 K'tir ta svet pusti na stran
 In per dobri, mirni vesti
 Premišluje vsaki dan
 To človeško spreminjenje
 Ino morje večnosti,
 Ta pelja soje življenje
 Prav po poti srečnosti.

On se je na sveti
 Tak' de se jo vsa
 Kaj s' en ajfer je
 On per daju usol
 Se v božani ni na
 Ni počitka si ni dal

Le-ta naš duhovni oče,
 K'tir bo dans v zemljo djan,
 Od njega se lahko reče,
 Kakor je od vsih spoznan:
 De je mislil še v mladosti,
 De bo peršla smert enkrat,
 To ga je moglo spodbosti,
 Se v' duhovski stan podat.

⁵⁴ To je prvo, po času, Kančnikovo »slovo« in edina njegova pesem, ki je natančno datirana. Na koncu je namreč pripisal avtor v nemščini: »Verfasst am 29 ten September 823 Abends um 9 Uhr Kančnik.« Kančnik je bil tedaj na Krki.

Jurij Grahek je umrl od kapi 28 septembra 1823, star 58 let. Rodil se je na Paki pri Črnomlju, bil 18. IX. 1790 ordiniran in postal kanonik v Novem mestu. Ko so Francozi razpustili kapitelj novomeških kanonikov, je odšel kot lokalist v Zagradec ob Krki (1812—1823).

Grahek je iz Novega mesta prinesel s seboj Dalmatinovo Biblijo (1584), ki jo je na dražbi Grahkove zapuščine kupil Matija Miklavčič, p. d. Jožefovec, mlinar in žagar na Krki. Od Miklavčiča je kupil Biblijo Martin Skubic, p. d. Kadunc z Oseljce. Nato je prišla v last Antona Skubica, ki jo je prodal župniku Alojziju Zupancu, ta pa dekanjski knjižnici v Žužemberku. Dekan Karel Gnidovec jo je izročil nadškofijski knjižnici v Ljubljani.

Rokopis Kančnikovi »sloves« (8) se hrani v Levstikovi zapuščini NUK v Ljubljani, ms 492, IV, 6. Ta »Kančnikova pesmarica« obsega 16 listov v velikosti 21 × 17 cm. Popisanih je 31 strani, zadnja stran je prazna.

Kančnik je pisal v bohoričici in dovolj čitljivo, zelo nedosleden pa je v rabi velikih in malih začetnic pri pisavi samostalnikov, nedosleden v stavi ločil, naglasnih znamenj in apostrofov. Tudi drugih popravkov je mnogo, toliko, da jih ni mogoče vseh pod črto navesti. Največje nedoslednosti, ki bi motile bralca, so popravljene.

*K tem namejnu je on zvolil
Pred vsim duhovski stan,
De Bogu bi služil, molil
In posvitno djal na stran,
De bi navke znal dajati
V'bogim, nevednim ljudem,
In v nebesa pomagati
Sebi ino drugim vsim.*

*Fridte dans, lube ovčice,
Vaš pastir mertu leži,
On že za vaše dušice
Z' Bogam rajtingo derži.
Se le dva dni je menilo,
K' vam je sveto mašo brav,
Šal je po svoje plačilo
Ino vas Bogu čez dal.*

*Jesusa per sveti maši
Za popotnico je v'žil,
Fustil vas ovce na paši,
K'tirih je pastir on bil.
Naglo ga pokliče k sebi
Stvarnik ino vsih sodnik,
Več ne bo dal navke tebi,
Več ne bo toj spovednik.*

*O, ovčica, ne pozabi,
Vzami dones ga v' spomin,
Prosi, naj ga k' seb' povabi
Jesus Kristus, božji Sin.
Zato danes vsi prosimo,
Naj se v' raju veseli,
Daj mu, Bog, kar mi želimo:
Združen biti z' angeli.*

PESEM ZA RANZIM ANTONAM ŠUŠTARJAM⁵⁵

Vsak človek more v'mreti
Inu vse, kar je na sveti,
Le en majhen čas terpi.
Človek moj, kaj te slepi,
K' se tok' trudiš in skerbiš,
Za truplo narveč terpiš.

Vse bodo v'živali drugi,
V zemljo veržen v' eni trugi,
Zakopan boš tam segnil,
K' deb nikdar na svet ne bil;
Vstal boš spet na sodni dan,
To premisli, o kristjan.

Dobro ste ga vsi poznali,
Anton Suštar imenvali,
To tuđ dobro vsaktir ve,
Kam ga ponese mo zdej;
De za njim vsi pojdemo,
To večkrat premislimo!

On se je na sveti trudil,
Tak', de se je vsak začudil,
Kaj z' en aifer je imel
On per delu vsakimu;
Še v bolezn ni nehal,
Nič počitka si ni dal.

Slabo se je njem' godilo,
Taku, da je slišat milo,
Kak' strašno je bil bolan,
Zraven pa tuđ zaničevan;
Dosti terpel je nadlog
In zdej ga je rešil Bog.

Rešen je zdej od terplenja
In od vsiga zaničevanja,
On je v Kristusu zaspal,
Njemu v roke se podal;
Zaaj je za en majhen čas
On slavo vzal od nas.

Pridi sim, o ljuba žena,
Kir si bla ž njim zaročena,
Zdej eno molitvico
Daj mu za popotnico;
Zmisl, kam je šel zdej mož,
De tuđ ti kje peršla boš.

Tuđ stariga očeta kliče
In vse soje otročiče.
Dones v' grob spremite ga
In prosite vsi Boga,
Deb' mu mir in pokoj dal
Inu večno ljuč peržgal.

To skuz' vero vsi spoznamo
In večkrat izgled imamo,
De vsi bomo mogli v'mret
In enkrat zapustit ta svet.
Obernimo dons oči,
Kaj nas ta spomin vuči.

Vso žalost zdej na stran pustimo
Ino zvesto zanj molimo,
On bo prosil tuđ za nas,
O, recimo vsi na glas:
Bog mu večni pokoj dej
In tuđ nam vsim sveti raj.

Finis.

⁵⁵ Pesem je nastala v avgustu 1827 v Dobropoljah. Dobropoljska mrliška knjiga ima zapis: Anton Sušter, Videm 4, umrl 16. VIII., pokopan 18. VIII. 1827, star 45; vzrok smrti: jetika ali trakulja.

PEISEM ZA POKOP URŠE ŠUŠTARCE⁵⁶

Človek, to premisli z mano,
De bo treba enkrat umret;
To je dobro že vsim znano,
De je še en drugi svet.
Zdihaš milo,
Kir število
Sam naveš od tvojih lejt.

Danas praviš: »Drugu lejtu
Hočem striti to in to!«
In trite še ni na svejtu,
Že v trugi ležiš mertuv.
To spoznati
In' obstati
More vsak, da res je to.

Zakaj se pustiš slepiti
Od sveta golufniga,
Kir vse moraš zapustiti,
Karkolj je posvetniga.
Vse to mine
Ino zgine,
Tebe čaka rajtinga.

Na mladost ino korajžo
O, človek, navupaj ti,
V'sel perpravlen bod' na rajžo
Proti dolgi večnosti.
Smert ne zbira,
Sploh pobira —
Tud' ne gleda starosti.

Dan's en lep izgled imamo
Nad le-to mlado ženo:
Uršo Šuštarco poznamo —
Kaj se je zgodilo žno.
Zdej spremili
In' shranili
Jo bomo v' černo zemljo.

Kji je ta, vsi jo poglejte,
V' trugi zdej mertva leži,
Tudi soje ljubu dete
Mertvo per sebi derži.
Pred nadluga
Ena al' druga,
Na vun svet zdej pobeži.

Kji si, mož? Zdej toja žena
Pujde na en' drugi svet,
I' je bla stabo zaročena
Po keršansko osem lejt
Prosi večno,
De bi srečno
Peršla enkrat v'kupej spet.

Pustil njo je Bog živeti
Osem ino dvajset lejt,
V' mladih lejtih zapustiti
More ona le-ta svet.
Zdej jo v' jamo
Ponesemo,
Vstala bo ob sodbi spet.

Mi smo vsi na le-ti cesti,
Kamor pojde ona zdej,
Kdo izmed nas bo prej na versti —
To vej Bog, oben navej.
Le s pokoro
Vsako uro
Se perpravajmo v'selej.

Za to dušo vsi molimo
In prosimo vsi Boga
Naj nji da, kar mi želimo,
Dar veselja večniga.
Deb' z' veseljam,
Večnim željam
Enkrat zno vživali ga.

Finis.

⁵⁶ Uršula Šušter, Videm 33, je umrla na porodu (Geburtsnöthen), obenem s sinom 10. oktobra 1828. (Dobrepolska mrliška knjiga str. 24, št. 41 in 42). O sinu ni rečeno, ali je bil mrtev rojen ali je umrl po porodu. Uršula je bila poročena z Jurijem Šušterjem in je umrla stara 28 let; torej je bila rojena leta 1800.

PESEM ZA RAJNKIM ŠTEFANAM JELENCAM IZ SRABOTNIKA ⁵⁷

Kar živi, vse more v'mreti,
 To je že vsim znano nam,
 Le za dušo prav skerbeti,
 To za dobro jest spoznam.
 Vse posvetno bo v'sahnilo
 Kakor trava, vse je preč,
 Ob smerti bo vse menilo,
 Za nazaj ni mislit več.

Kej je naš Jelenc ta stari,
 Ktirga sim dobro poznal?
 Po Laščah in po naši fari
 Je bil znan perjatelj prav.
 Dones ga bomo spremili,
 Vsi do jame gremo žnim,
 Kamor se vsi preselili
 Bomo enkrat tud za njim.

Zdej je on vam drugim zročil
 Vse pohištvo ⁵⁸ in' blago,
 V'meru je in perporočil
 Dušo večnimu Bogu.
 Prosi vas, o, pozabite,
 Ktirga je razžalil kdej,
 Iz serca mu odpustite,
 To želi in prosi zdej.

Sin, nevesta ino hčire,
 Dones perstopite mu,
 Vi ste tisti, za katire
 Je on vselej škerb imel.
 Slavo od njega vzamite,
 Vsak premisli med sabo:
 Če ne vem kaj perdobite,
 Očeta le več ne bo.

Kaj je zdej nam vsim sturiti,
 Keršanska dolžnost povej:
 Za le-to dušo moliti,
 Vse v'kupej opomnim zdej,
 Otroke, žlahto, sosede,
 O, na pozabite ga,
 Ktir ste od keršanske čede,
 Vsi prosite zanj Boga.

O, Jezus, ti mu odpusti,
 Kir si zanj tud kri prelil,
 Zanesi mu vse slabusti,
 Kar prut tebi je grešil.
 Pusti ga tam mir v'živati,
 Naj se s tabo veseli,
 Z nim želimo vsi stanvati,
 Kir so toji angeli.

Finis

⁵⁷ Stefan Jelenc, Kampilje 18 (iz Srabotnika), je umrl 5. oktobra 1831, star 72 let (pljučnica). Pokopan je bil v Dobropoljah. V mrliški knjigi je pripisano, da je bil iz Lašč, saj Srabotnik spada v župnijo Vel. Lašče.

⁵⁸ Gospodarstvo.

PESEM ZA RAJNKIGA JERNEJA ŠTIHA ⁵⁹

Ne odlašajmo pokore,
K' ne vemo dneva ino ure,
Kdaj bo peršil tisti čas,
De bo Bog poklical nas.
V' merli bomo, vsim je znano,
Kdaj pa, nam ni vedit dano.

Smerti smo si vedno svesti,
Na lejta se ni zanesti,
Smert ima le-to lastnost,
De na gleda na mladost.
To vsi lohka spoznamo,
Kir večkrat izgled imamo.

Ravno en'ga smo z'grešili,
K' je bil v' našimu številu,
Dobro ste poznali ga,
Mladen'ča prav zaliga:
Jerni Štih se imenuje,
Po katerim' vse žaluje.

Res je žalostno zadosti,
Z' rožicam lepe mladosti
Je bil on narbolj obdan,
Sdej pa je že zakopan.
Al vender en mal' postojte
In nesmasno ne žalujete!

Kar Bog sklene, more biti,
Ja, vse more se zgoditi.
O, kaj bi žaloval zato,
De je ta mladenč mertu;
Božja volja je, recimo,
Vso žalost na stran pustimo.

On se je lepo perpravil,
Sojo dušo Z Bogam spravil,
Za popotnico prejev
Kristusa, in tok' vesel
Se iz tega sveta ločil,
Vse Bogu nas perporočil

Če pa kaj še potrebuje
Ino pruti nam zdihuje,
Vsi smo rad' imeli ga,
Tak' prosimo zanj Boga,
Sej tud on ne bo pozabil,
Vse za sabo bo povabil.

Zlasti oče ino mati,
Lube sestre inu brati,
Stric in tete, žlahta vsa,
Don's prosite Jezusa,
De se ga bo on vsmilu,
K' zvolenim ga dval v' število.

Sosedje, na pozabite,
Vi, perjalti, zanj molite,
Tud' mladenči in deklice,
Naj vam dones gre v' serce;
Za izgled ga vsi v'zamite,
K'teri brez strahu živite. ⁶⁰

Zdej pa vsi tako recimo:
Daj mu, Bog, kar mi želimo,
Naj počiva truplo tam,
Duša pa iz Jezusam
Deb' se zdej že veselila
In za nas Boga prosila.

Finis.

⁵⁹ Jernej Štih, Podgora 3, r. 26. jul. 1809, u. 4. marca 1832, torej v 23. letu življenja. Zapustil je očeta in mater, dva brata in tri sestre. (Dobrepoljska mrliška knjiga 1832.)

⁶⁰ Ta vrstica je bila najprej napisana: »K dosti na mladost deržite«, nato pa prečrtana in pod njo je Kančnik pripisal novo vrstico.

PESEM ZA ANTONA POLONČIČA IZ ZDENSKÉ VASI⁶¹

O, človek moj, ne dej slepiti
 Se od sveta golufniga,
 Kir enkrat moreš zapustiti
 Vse, kar kolj je posvetniga.

O, kje je zdej naš Tonče mladi,
 Polončičov edini sin?
 V'si ste ga imeli radi,
 Zdej ravno je za njim spomin.

V' lepi mladosti, že cveteči,
 Gre on v' deželo večnosti,
 V' britkosti, žalosti narveči
 Očeta, mater zapusti.

Vso žlahto, perjatle, sosede
 Je on zapustu, slavu vzel,
 Smert pokosi vam ga iz srede,
 K' je šele ž'veti začel.

O, smert dereča, kaj si strila,
 Kdo je, deb' tebe se ne bal?
 Mladiko clo si pokosila,
 Kir Stvarnik je oblast ti dal.

Ti si, o, silna smert, ga vzela,
 Do sodni dan ga v' last imaš.
 De bi duša bla vesela,
 Čeravno truplo červam daš!

⁶¹ Anton Polončič je umrl v Zdenski vasi 23. 19. avgusta 1834, star 24 let (r. 21. VI. 1810). Umrl je od jetike, bil pa je edini sin Antona Polončiča in Marije, ki sta sina za mnogo let preživela. — Kančnik je moral biti s Polončiči dober znanec ali pa — najbrž po ženi — z njimi v sorodu, zakaj že njegovemu tretjemu otroku na Krki (1823) je bila za botro Helena Polončič, četrtemu in petemu otroku sta botrovala Anton in Helena Polončič.

Fr. Kramar je pesem za A. Polončiča našel na Ilovi gori, najbrž v Berlanovi pesmarici. Kramar pravi, da se pesem začinja: »Oh, neumno je vsih življenje . . .« Kakor vidimo, se pesem v Kančnikovem rokopisu začinja drugače, pač pa se podobno začne pesem za pok. kan. Grahkom: »O, nespametno življenje — Je vsih taistih ljudi.« (Prim. Cerkvni Glasbenik 1929, 178.)

O, Stvarnik naš, od tebe pride,
De enkrat more v'mreti vse,
Ja, res, kar kolj od zemlje pride,
Zupet nazaj poverne se.^{61a}

Kdo more smerti se ogniti,
Naj bo na potu al doma?
Stare in mlade zna kositi,
V'boge in bogate v' last ima.

Zato posebno prav skerbimo,
De bomo vsel' perpravleni,
Na pot pokore berš stopimo,
De bomo z' Bogam spravleni!

Le-ta mladenič, nam je znano,
Hude bolezni je prestal,
Al to pa nam ni vedit dano,
Če prav pokora je dostal.

Zna bit', de dones k nam zdihuje
Ino nas prosi za pomoč;
Če se še v' vicah očiččuje,
Deb' gledat šil nebeško luč.

Zdej prosi vas, ljub oče, mati,
Nikar ne pozabite ga,
Pustite svete maše brati
Za lubga sina vašiga!

Vsa žlahta in perjatlji ljubi,
Spomnujte zanj v'saki čas,
Sej tudi on vsim oblubi,
De bo Boga prosil za nas.

Vsi pa mu srečo zdej vošimo,
Če se že v' raju veseli;
Ako še ne — pa vsi prosimo:
»O, Bog, mu daj, kar poželji!«

Finis.

^{61a} Prim. drugo kitico za pok. Mih. Tekavcem!

PESEM ZA PESEM ZA JURJAM IN ANTONAM STERNADAM ⁶²

Dva brata vkupej ležita,

Juri in Anton Sternad,

Ta dva nas danes vučita,

De tud' človek, zdrav in mlad,

Je kakor kapla na vej —

Kdaj bo peršla smert, ne vej.

Že mlada sta mogla v'mreti,

Juri pet in trideset

Živo je na le-tem sveti,

Anton šest in dvajset lejt;

Zdej oba ležita tam,

Kamor kažejo tud' nam.

Ja, zares je slišat milo,

Kumej dva dni je minilo,

K' še obedn ni sledil,

Deb' že dans v' zemli bil.

Smert perdere koker tat,

pokosi oba n'enkrat.

Huda smert, kaj si storila,

Ti moriš brez milosti,

Mladiko si pokosila,

O, kdo tebi dopusti?

To je sam Bog, stvarnik naš,

Od njega oblast imaš.

Kolena mu perpognimo

V' prahu ponižnosti,

Njega volj' se podverzimo,

Neskončni previdnosti,

On je gospodar vsiga,

Tud' življenja našiga.

⁶² Jurij Sternad, Cesta 37, kmetovalec, je bil rojen 1. aprila 1801, poročen z Marijo Gradišar; Anton Sternad, Cesta 35, kmetovalec, je bil rojen 27. aprila 1810, poročen z Nežo Zabukovec, ki je umrla od jetike 29. maja 1836, stara 28 let. Jurija in Antona je pobrala kolera 30. avgusta 1836, pokopana sta bila 1. septembra 1836. (Dobrepoljska mrliška knjiga.)

On je v'dihnu nam življenje,
 Nevmerjočo dušo dal,
 Smert je le časno ločenje,
 Kaj bi se je človek bal,
 Sej truplo je iz zemlje,
 Le z' en čas v' zemljo gre.

Zupet se bo gor zbudilo,
 Kadar Kristus peršel bo,
 Pojde po soje plačilo,
 Z dušo se sklenilo bo,
 Kir bo tam na vekomej,
 To, človek, premisli zdej.

O, zakaj se smert bojimo,
 K' nas v' boljši kraj pelja,
 Le za sodbo prav skerbimo,
 De bo dobra, ta velja;
 Če po božji volj' živiš,
 Se tud sodbe ne bojiš.

Toja smert bo sladko spanje,
 Kir rad pojdeš iz sveta,
 Vse spoznal boš z' ene sanje,
 Karkolj ima svet le-ta;
 Lepo mirno boš zaspal,
 Dušo Kristusu čez dal.

Le preveč mi ne žalujte,
 Za le-ta dva brata zdej,
 Molitve Bogu z nam' darujte,
 Kir on sam to narbolj ve,
 Če kaj potrebujeta
 Ino k nam zdihujeta.

Deb' se zdej že veselila
 Tam med vsim spokorniki
 In za nas Boga prosila,
 Kir smo tud' popotniki;
 Deb' za njima vsi peršli,
 Večno srečo tam našli.

Finis. Ende. — Konc.

PESEM ZA POKOP RANJKIGA MIHAELA TEKAUCA,
ŠOLSKIGA VUČENIKA V LAŠČAH⁶³

O, le zakaj se človek trudi
Za te pozemeljske reči?
Kar kolji nam ta svet ponudi,
Nas le narobe vse vuči.
rept.⁶⁴

Zdaj ga je hotel Bog rešiti
Od posvetne nevarnosti,
Ta svet in službo zapustiti
more v' nar bolši starosti.
rept.

Od Stvarnika le-to že pride,
De more enkrat v'mret vse,
Kar kolji se iz zemlje zjide,
More nazaj povernit se.
rept.

Učenci lubi, otročiči!
Kam pojde vučenik zdej vaš?
O, pridite, fantje in deklīči,
Molite zanj per sveti maš'!
rept.

O, kdo je ta, katir v' trugi
V'kup sklenene roke derži?
Miha Tekauc, obeden drugi,
On zdej pred nam' mertu leži.
rept.

Dolžni ste hvalo mu skazati,
On se je trudil, vas vučil;
Večkrat, to morete spoznati,
Je tuđ od vas razalen bil.
rept.

Vaš šulmaster, katir poštenu
Je služil vas že dvajset lejt,
Slavo je vzel, življene sklenil
In se podal na vuni svet.
rept.

V' zemljo danes ga spremite,
Zlasti pa dušo, to želim,
Za v'selej v spomin v'zamite,
To vam posebno naročim.
rept.

On trudil se je po dolžnosti,
In vender je preganjen bil,
Dost zupernost ino britkosti
Je on per soji službi vžil.
rept.

Kaj je pa zdej nam vsim storiti,
Dolžnost keršanska nam povej:
Za dušo ranjkiga moliti
Dolžni smo danes in vselej.
rept.

⁶³ M. Tekavec je bil rojen leta 1800 v Ribnici na Dolenjskem. Po učiteljskem tečaju, ki ga je dovršil leta 1818, je bil nastavljen za učitelja v Vel. Laščah in bil leta 1821 že stalen učitelj. Umril je 7. avgusta 1838. (Mrliška knjiga žup. Vel. Lašče.)

Svojemu stanovskemu tovarišu in sosedu je zložil Kančnik pesem, ki sodi med njegove najlepše pesmi, saj je v nji izpovedal tudi osebno tragiko. S svojo neposrednostjo še danes pretrese.

⁶⁴ Pripis »rept.« pomeni, da je zadnjo vrstico vsake kitice ponovil.

*Bod oče, mati al' kdu drugi,
Sestre in svak, al stric al brat,
Premisle, de boš tud v' trugi
V zemljo za njim nesen enkrat.*
rept.

*Vso žalost zdej na stran pustimo
Ino prosimo vsi Boga,
Deb' mu dodelil, kar želimo,
Tam dar veselja večniga.*
rept.

*O, Jezus, ti mu vse odpusti,
Kir si za njega kri prelil,
Zanesi mu use slabosti,
S' katerim si razžalen bil.*
rept.

*O, Jezus, daj mu mir v' živati,
Naj se per tebi veseli,
Tam, kir na večno prebivati
Vsak verni prosi in želi.*
rept.

Finis.

Dr. M. Tarkovec je bil rojen leta 1880 v Ribnici na Dolenjskem. Po učenstvu je bil profesor, ki pa je doživljal leta 1818, je bil nastavljen za učitelja v Vel. Lašah in bil leta 1821 še stalen učitelj. Umrl je 7. avgusta 1838 (Miriška knjiga žup. Vel. Lašah). Svojem stanovskemu tovarštvu in sorodu je zbral Kančnik pesem, ki sohi med njegove najprejše pesmi, saj je v njih izpovedal tudi čedno tragiko. S svojo zapovednostjo še danes pretrese.

Dr. Pripis srplje. Pomeni, da je zadnje vrstice vsake kitice ponovili.

FESEM ZA RANJČIM ANTONAM MESOJEDCAM⁶⁵

*O, ti smrt, kaj si storila?
Tako mladega si vkosila,
Kar Bog sklene, to storiš,
Tudi mladega pokosiš.*

*Po vsi far' smo ga poznali,
Mesojedca imenvali.
Malo vžival je ta svet,
Komaj pet in dvajset let.*

*Dosti tednov je bil bolan,
Eoga je prosil noč in dan,
Da kmalu bi ga k sebi vzel,
Da sklenjen ž njim bi bil vesel.*

*Očeta, mater zdaj pokličem:
Le poglejte ga mrliča!
Vašega preljubga sina
Ne pustite iz spomina!*

*V jamo smo ga dan's spremili,
Lepo zanj Boga prosili,
Da mir in pokoj bi mu dal
In tudi večno luč prižgal.*

*Pridi sem, ti ljuba žena:
Ž njim si bila poročena,
Zmoli zanj molitvico,
Daj mu jo v popotnico!*

*Pomisli, kam gre zdaj tvoj mož,
Tud' ti enkrat za njim šla boš;
Položili truplo bomo v grob,
A dušo vzel je k sebi Bog.*

*Zdaj pa žalost popustimo,
Skupaj vsi Boga prosimo,
Da njemu dal bi sveti raj,
Pa tudi nam na vekomaj.*

⁶⁵ Objavil Fr. Jaklič-Podgoričan, SU 1900 (I), 141—142. Anton Mesojedec, p. d. Stih (pri Jakliču je Stihor Anton, kar bo tiskovna napaka nam. Stihov), Bruhanja vas 12, je umrl od jetike 5. II. 1840. Dobrepoljska mrliška knjiga pravi, da je bil star 24 let, lahko že v 25 letu, zato pravi pesnik, da je užival ta svet komaj petindvajset let.

ŠMARSKI ŠOLMAŠTER MATEVŽ KRAČMAN KOT PESNIK

Cvetko Budkovič

*Že oženil sem se
pa prezgodaj sem se;
ko b'se oženil ne bil,
kaj za n biksar b'še bil.*

Prikazati Kračmana kot pesnika je zelo težko. Iz neznanih vzrokov svojih pesmi ni zapisoval. Pri tem mu je priskočil na pomoč »selski mežnar«. Toda tudi njegovih zapisov ni najti v celoti. Po dolgem iskanju pri sorodnikih in znancih v Šmarju, na inštitutu za narodopisje pri Akademiji znanosti in umetnosti, v univerzitetni knjižnici, v škofovskem arhivu ljubljanske stolnice, v župnem arhivu v Kostanjevici na Dolenjskem, kjer je nekaj časa poučeval v osnovni šoli, se mi ni nikjer posrečilo najti kaj več njegovih pesmi. Edino glasbeno-narodopisni inštitut v Ljubljani ima tri cerkvene pesmi, med njimi Peissem per pogrebu*. Tudi v zbirki narodnih pesmi Franca Kramarja ni najti kaj več originalnih Kračmanovih pesmi. V župnišču Trnovo je bil župnik njegov bivši učenec, ki je zbiral okoli leta 1835 Kračmanove pesmi. Toda tudi teh ni najti nikjer.

V zbirki Franceta Kramarja sem našel pesem, ki govori o ljubezni do svojih fanarov, o poklicu in dohodkih ter izgubi žene in otrok. Pesem ima naslov

SLOVO OD FARMANOV

*Preljubi farmanje šmarski,
perjatlji moji in znanci,
pršu je zdaj moj čas,
da grem v večnost od vas.*

*Dovgu lejt sem jest vam služu,
tud biro sem od vas dubu,
prslužu sem s' tuku,
da vem jest kam damu.*

*Dovg lejt sem d'hovnom strejgu,
kar sem mogu inu vejdu,
hodu orglat in pet
sedem in petdeset let.*

*Dost vas je tukaj po fari,
ki ste imeli me radi;
tud' jest vas prav srčnu,
čast hvala bod bogu.*

* Glasbeno-narodopisni inštitut v Ljubljani hrani še 55, povečini cerkvenih ali čisto cerkvenih pesmi, ki jih je zapisal sin Matija, in 13 pesmi sina Franceta. Dr. Zmaga Kumer, višji znanstveni sodelavec tega inštituta dopušča možnost, da je v arhivu še kakšna Kračmanova pesem, vendar pod drugo registracijo.

*Pa sem tudi jest izgubu,
kar sem narbolj tukej lubu:
ženo in več otruk
mi je uzev večni buh.*

(Pela Ana Špelak, Ig)

Iz neobjavljene zbirke dr. Ivana Laha: »Razne narodne pesmi« iz leta 1899., ki mi jih je ljubeznivo odstopila gospa Marnova iz Šmarja, sestra dr. Laha, navajam tri pesmi, za katere lahko domnevamo, da jih je spesnil Matevž Kračman. Dr. I. Lah jih je našel zapisane na Cikavi pri Šmarjem. »Peisem od tega prizhejzhiga Sveita« je pisana v bohoričici. Pela se je ali bila je vsaj znana ob času francoskih vojn. Pisal jo je selski mežnar. Notnega zapisa ni. Pesem toži o sirotah, prerokovanjih, veri, cerkvi in krivoverstvu, o novem rodu, ki je poln idej o prekucijah in nemorali; dalje govori o gospodi, cesarju in krivicah ter zavisti, ki tarejo ubogega kmeta, o draginji in preskrbi za starost, o vojskah in soldaškem stanu, ki ga je sovražil, o žalosti za izgubljenim sinom in o koncu sveta.

PEISEM OD TEGA PRIZHEJZHIGA SVEITA

*Oh, ti shalost prevelika
ti ne moresh se isrezh'
zelu od obeniga zhloveika
kir prevelika si prevezh.*

*Usake sorte te nadluge,
sleidniga sdei stiskajo,
kaj zhmo sazhet srote uboge
zhe skorai na jenajo.*

*Zaiti nekada prerokuvani
od starih mi imamo
k'so djali poidemo preid u jamo
preiden te dozhakamo.*

*Kar se bo hudiga godilu
zheulam mi ne pervoshimo
zhe se buh ne bode usmilu
gorje bo rodu nashimo.*

*Sveit se mozhnu prebrazhuje
sa viero nauarnu stoji
zierkou se sabstoiu voiskuje
usak virje kar se mu sdij.*

*Foush nauke nu kezarije
so sasijane shie pousod
andohti so sdei norzhije
bogu shlushit je usem napod.*

*Ludje so se toku spazbili
de im je malu veriet
na tu shliehtnu obrnili
tok gospoda kaker ta kmet.*

*Zhlovek zhloveiku na saupa
sod je soseidu vouk
tovarsh tovarsha obropa
pravizhen je maluktir zhlouk.*

*Pishzhe k'se svali s'lupine
vezh sastopi kok kokush,
kot otroci k'so shie odrasheni
shie tolku vedo koden sreidni mosh.**

*Poimo mi u'te sodne hishe
kaj se tam srotam godi
ta reuni kmet pravize ishe
na meisti lete jerbais dobi.*

* Ta kitica je v rokopisu prečrtana.

Nei pride k'du kamer ozhe
tok shlishi slabe zaitinge
ludeim ni prestat mogozhe
usake sorte shtrafinge.

Hude leita, nu draginie
lakota ludi mori
vsame tosha, shusha, sima
siemla vezh toku na rodi.

Shalostni so usi stanovi
gospod, kmet nu purgarji,
nune, minihni nu duhouni
tudi soldatom dobru ni.

Ozhe, mati sta sredila
s' teshavo svoiga sinu
franzoska vojska ga je ubila
al ni tu sadost shalostnu. **

K'du bo mene rezhe mati
na mojo starost rediu
ozhe pravi meni ni obstati
jest ne bodem dougu shiu.

Mati sina objokuje
ozhe sdihuje u'nebu
sestra brata obshaluje
brat molu bratu roko'.

Buh vas obvari, moij starshi
kmalu sin jemle slovu
na samerte mi tovarshi
sei me vezh nasai nabo.

Ob zaiti tega lozhenja
sleidniga serzie boli
k'slishi tu slovu jemanje
mu gredo souse s'ozhij.

Reuni zaiti, hude leita
ja use hudu je nad nam
konz perhaja tega seveita
nu ta strashni sodni dan.

konz lete peismi.

»Pesem starega Kranjca« je nekoliko bolj vedra. Budí narodno zavest, graja napuh, goljufijo, pregrehe in nevero, hvali pa prejšnje čase in spoštovanje do starosti, časti in devištva.

PESEM STAREGA KRANJCA

Kaj doživel sem na sveti
bog se usmil' kaj se godi
vsak nerodno če živeti
in pregrehe kraja ni.

Če zmešnjavo oblek pogledam
skoraj Kranjcev ne poznam
vsi podobni so sesedam
bit Slovenci jih je sram.

Pri teh spakih je uganvati
biba leze, biba ni,
so Slovenci imenvati,
če polž kozel je z rogmi.

Vsak oškramban po soldaško
zaje mu striže pod brado
hlače nosi po francosko
Nemec, Lah je za pestjo.

Zdajne kmetiške dekleta
kakor žlahtne so gospe
vsaka z škatlice uzeta
v zlatu, svili, to se ve.

Oblačila vse imajo
iz angleskiga blaga
vsem domačim slovo dajo
kar je tujga to velja.

** Tretja vrstica o. ž. popravljena: vojska ga jem bo vjsela

Barke nam blago nesejo
vino žganje lubi vsak
že kofe berači pijejo
kmal bi verglo to me vznak.

Vsak čez hude čase toži
da nikjer ni dnarja uzet.
pa si slep sam težo množi
potlej zlahka će živet.

Kar serce je zlezlo u hlače
u opasico pa vrat
glava biti će drugače
jela torej se mešat'.

Mladi starga več ne sluša
stari mladga še spoštuj
moj bog, kaj še človek skuša
svet pa je čedalje huj.

Stara šema tiho bodi
derži jezek za zobmi.
Al' pa le jemal bo zlodi
tak mladina govori.

Ni ga več moža besede
ko bi z lučjo ga iskal,
namest mož sa berze zmede
nočjo vedet, kar je prav.

Delavci le ne goljufijo
delajo in na oko
kupci imajo odrtijo
za tovaršico zvesto.

Kdor gosposki dim će biti
začne vero zaničvat,
da ga svet začne hvaliti
trapa večnega jmenvat.

Zenske naše več ne znajo
tihe, sramežljive bit'
vse zjezikam obravnajo
zlodja znajo ž njim krotit.

Le po dviških šapljih vpraša
proč so peršli že povsod
cganost se za mizo znaša
dvištva šlo za duri v kot.

Silno, silno vera peša
v pregrehjih vse tiči
čudno se nam štrenja meša
voz nam le pod pot leti.

S'šibo lakote boleznj
in z vojsko je bog svaril
nas oteti u večnem brezni
pa se je zastonj svaril.

Ako bi ranjci oživelj
vidli kaj je zdaj na svet
za glavo bi se prijeli
naglo si želeli umret.

Če tako še dalje bode
sam ne vem kaj bo iz tega
pa saj bo brez moje škode
kmalo pojdem iz sveta.

V isti Lahovi zbirki je tudi pesem »Vino in voda«. Nikjer ni zapisano, da je Kračmanova, vendar sta stil in sintaksa njegova. Duel med vinom in vodo je vseskozi napet in zanimiv.

VINO IN VODA

Vino in voda
žlahtne dve reči
skoraj brez nobene
bit mogoče ni.

Vino hoče gospod biti
voda se mu ne okloniti
hud prepir med njima je.

Vino.

Vino se na prodaj
vozim križem svet,
mene vsakdo ljubi
in hoče imet.

Hlapcam kakor gospodarjem,
kmetom, kraljem in cesarjem
vsim na mizo nosim se.

Voda.

Voda jest pretečem
mesta in vasi,
se prodajat nečem,
vsak me tak dobi.

Bod za piti al zavmiti
bod za kuhat al za prati
brez vode ne more bit.

Vino.

Kes je to, al vino
hočem bit' gospod,
k sveti maši služiti
morem jest pvsod.

Tud pri vsaki kompaniji,
na sedmini in gostiji
moram jest na mizo prit.

Voda.

Kaj pa storiš prida
pijancam vino ti,
kdor te preveč pije,
pamet zlo zgubi.

Kadar pjanci obnorijo
to ti delaš te dolžijo,
kak pa hočeš bit gospod.

Voda (dalje)

Voda sem za piti,
zdrava bolj kot ti.
Tega, ki ure pije
glava ne boli.

Z vodo kerstjo otročiče
gleda tam božje obličje
jest gospa ti nis gospod.

Voda.

Meni se ponujat
še potrebno ni.
Kar na svetu raste
vse me počasti.

Rože trava ino žito,
sadje da je rodovito,
mora voda premočiti!

Voda.

Voda jest sim stara
per šest taužent let.
Vino Nove vsadil,
ni te blo popred.

Solnce te je hotlo sneči
Mogla(!) sem v pomoč priteči
kak gospod ti moreš bit.

Vino.

Voda, da češ biti
bodi ti gospa,
kdor me hoče piti,
modro naj ravna.

Mero naj mi dajo pravo
z vodo mešat me, je zdravo
al na mizi naj se stri.

Pesem pri poroki

(Iz Šmarje
na Dolenjskem)

1. čelaj-te tu - kaj se ob - ka - ja daves ve - šh zakra -
ment, ka - kon je pu šegi na - ja, dan za no - vi testa -
ment. Ka - kon v družbo sečno zve - sto z 2 - ro djan je bil a -
dan. Zve - že že - ni na zve - ve - sto jeus bo - žji že - ni sam.

2. Zveze delajo pod nebom,
mnoge med seboj ljudje ...
Tu podajajo se potrebam,
tam prijaznost skup jih dé.
Tak do smerti ni nobena,
tudi tolke ni moči,
kot je zveza posvečena,
ki v zakonu se stori.

3. Ves po duši po telesu
človek se človeku dá,
da sta skupaj v enim mesu,
en'ga serca in duhá.
Skup za slast in žalost vesta,
trud in terpež je oboj,
v družbi pot nebeško gresta
svoje peljeta seboj.

4. Večni Bog, gospod narviši,
ki ohraniš, vodiš vse,
ti, pohlevne prošnje vsliši,
mil' ozri v ta zakon se.
Kar zdaj tvoja milost zveže,
tvoja moč obvarje naj,
kar tu skup je, naj doseže
tudi tam skup sveti raj!

* Prepisal Franc Kramar. Iz zbirke M. Kračmana, učitelja v Šmarju, sina Matveža Kračmana. Prepisana 11. februarja 1930, sedaj v arhivu glasbeno-narodopisnega inštituta v Ljubljani.

Peissem per payrébu. - (Za možem) 32 Šmarja na Dolnjem

1/ Oh, gnišnu pri- de xčjt le- ta, de vsaki' bo' mo'- gu
vmrežti. Al' mo'- ben ne spóu- ni ti- ga, ve -
se - li smo na svej'ti!

2. Bodi stanu visokiga,
al niskiga, vse enu.
Po vsakiga bo smert prišla,
pojde k' večnim življenju.	7. Moji lubi otroci z'dej,
kaj vam nuca jokati?
potróštan' bod'te z'a naprej,
nej tréba tok' ž'alvati.
3. Prišla je zdej vrra(ura) leta'
N. N. tudi,
lóčil se je s téga svéta,
poklican je ke' k'bugi.	8. Z'dej vas perporočim bogú
njemu z'vestu služite!
Z'vami ne pojdem več domú
záme vsak dan molite!
4. On pravi: zdej vzémem slovú
od vas, otroci lubi,
sej sim na svejto preterpú
v revšni in nadlugi.	9. Moji lubi perjatlji z'dej,
ki sim se, mogu ločiti:
če sim kter'ga rez'žalu kdej,
prosim, mi odpustiti.
5. Ja' vas sim imel skerb vselej
lepu vas prou vučiti, —
vi pa molite zame z'dej,
prosim, me ne pozabiti.	10. Odpustu sim vam jest poprejt,
zátu vi ne skerbite,
od vas grem z'dej na uni svejt,
záme boga prosite!
6. Zá vaša strejžba, morem reč
vas o'čem z'ahvaliti,
ne bómo se tú vidli več,
bogú vas čem z'ročiti.	11. Če pridem jest dones v'nebu,
zá vas bom prosu tamkej!
Mij pa recimo vsi toku:
bog mu dej večni pokaj!

* Prepisal Franc Kramar. Iz stare zbirke znanega Matevža Kračmana (»Šmarskega šolmaštra«), spisana v bohoričici (brez datuma). Prepisana 29. maja 1914. Sedaj v arhivu glasbeno-narodopisnega instituta v Ljubljani.

12. V'zadnič moje otroke vse
o'čim bogu iz'ročiti,
na unim svejtu pa za vse
želim boga prositi.

13. Sosejde zahvalim vse z'dej,
k'ste me k'jami sprejmili,
duhovne pa posebnu vse,
k'so zame skerb imeli,
inu na zádno uro so
dušo bogu iz'ročili.

Amen.

SOLE V GROSUPELJSKI OBCINI

Gradivo k zgodovini grosupeljskega šolstva

(Nadaljevanje)

Etbir Bojc

V Zborniku občine Grosuplje 1969 sem že podal nekaj gradiva iz najstarejših časov za šole v grosupeljski občini do leta 1869, to je do znamenite in pomembne šolske reforme v stari Avstriji, ko so ljudske šole postale osemrazredne osnovne šole in se odtrgale od cerkvenega vpliva ter postale 'stvar' države, kakor je terjala to že največja reformatorka in pospeševalka obveznega šolstva avstrijska cesarica Marija Terezija. Seveda se to trganje še sedaj — kljub odredbam — ni izvršilo čez noč in revolucionarno, ampak postopno (evolucionarno), tako da so učitelji prenehali biti hkrati cerkovniki in organizirani šole na prelomu stoletja in v prvih dveh desetletjih tega stoletja. V tem času so se tudi plače učiteljstva toliko dvignile, da so učitelji mogli postati ob učiteljski službi samostojni in bolj ali manj res posredniki osnovnega znanja in ljudske omike, ne da bi pri tem prišli v večje težave, kakor je bilo to pred stoletjem, ko je bila učiteljska plača še majhna in je dobival učitelj od cerkveniške in organistovske službe včasih kar precej več od šolnine. V še starejših časih se je moral ukvarjati sem in tja še z drugimi posli (gostinstvom), kar pa je bilo kasneje prepovedano, ker se je izkazalo kot kvarno.

Lanski sestavek je imel naslov: **Predstoletne šole v grosupeljski občini**. Naj v tem zborniku to začeto sliko podane zgodovine grosupeljskih šol še nadaljujem in izpopolnim od letnice 1868/69 dalje in nakažem še nekaj zbranih podatkov o nadaljevanju tega šolstva tudi še v zadnjem stoletju in k obdelanim šolam do leta 1869: v Dobropoljah, Kopanju, na Krki, v Podtaboru (Šent Jurij), Škocjanu pri Turjaku, Stični, Šentvidu pri Stični, Šmarju, Višnji gori, Žalni in Strugah razgrnem zdaj še podobo zgodovinskega razvoja do sedmega desetletja tega stoletja in pridenem še nekatere kasnejše šole, ki jih v lanskem zborniku še nisem obravnaval, to so: Polica, Sp. Slivnica, Ponikve, Zagradec, Kompolje, Muljava, Korinj, Ambrus in vse do samega Grosuplja, ki bo obdelano drugje. Zato naj v nakazani smeri nadaljujem pod sedanjim naslovom in skušam zbrati iz virov, ki so mi pri rokah (Kronike v ljubljanskem šolskem muzeju, ki se mu na tem mestu zahvaljujem za prijazno pomoč, ter predvsem še Biografija učiteljstva na Kranjskem do leta 1869 pok. nadzornika Josipa Novaka, ki sem si jo izpisal že okrog leta 1935 in morda kaj prej, ko sem se lotil izpopolnjevanja tega pomembnega njegovega dela s štajerskim, in jo zdaj le še malenkostno dopolnujem v NUK). To bo prispevalo k temu gradivu, ki naj spet pomaga kasnejšim rodovom izpopolniti

z morda še drugimi viri in starejšimi podatki. Obveščen sem, da je nekaj teh v goriških arhivih, saj so vsi ti kraji nekoč (Kranjska in Sp. Štajerska) pripadali oglejskim pariarhom in raznim tukajšnjim arhidiakonatom. Trenutno mi je to od rok in v uteho mi je, da sem v zadnjih štirih desetletjih vsaj polovico prostega časa porabil za ta namen, ki sem si ga kot pedagog postavil, ter se mi je tako le posrečilo zbrati in publicirati nekaj osnovnega, če se hočemo kdaj Slovenci povzpeti do podrobnejše zgodovine svojega šolstva: biografija tako kranjskega kot štajerskega, t. j. Novakovega dela kot mojega gradiva za zgodovino naših šol je začela izhajati v Novi poti leta 1970. Naj veljajo vsi ti napori k počastitvi stoletnice omenjene šolske reforme kot hkrati k počastitvi dvestoletnice terezijanske šolske reforme, ki jo bomo obhajali v naslednjih letih. Pripominjam, da je zgodovinski obris ptujskega šolstva izšel v zborniku Petovio 1969 in kočevskega okraja že tudi v lanski Novi poti. Želim, naj ne bi bile to le osamljene znanilke celotne slike naše šolske zgodovine ob podrobnem gradivu, ampak naj bi se pristojne šolske ustanove pri nas čimpreje zavzele za objavo takšne šol. zgodovine in jo omogočile. Le tako se bodo namreč tudi same dostojno oddolžile tem zgodovinskim obletnicam naših šol, ki jim pač moramo biti in ostati hvaležni za vso osnovno izobrazbo in prosveto našega naroda. Grosupeljski zbornik se je tega zavedal, ko se je odločil, da sprejme ta sestavek s področja šolske zgodovine svojega kraja. Saj se moramo vsi skupaj zavedati, da se imamo šoli in številnim požrtvovalnim učiteljem in učiteljicam, ki so ob zelo skromnih osebnih dohodkih hoteli dajati in posredovati našemu človeku potrebno osnovno izobrazbo in s tem vse bolj živo narodno zavest in duševno ter kulturno sposobnost, da si je znal tudi v najtežjih časih ohraniti svobodo. Le na tej osnovi, na trudu in ljubezni tisočerih naših prosvetiteljev bomo namreč zgradili lepšo in trdno bodočnost.

DOBREPOLJE

Iz dvorazrednice leta 1859 se je tu šola povzpela v trirazredno v šolskem letu 1885/86, leta 1894 v štirirazredno, leta 1901 je dobila vzporednico k 1. razredu in leta 1908 postala petrazredna, kmalu nato pa šestrazredna, (ki sem jo obiskoval v celoti tudi sam), leta 1937 pa je postala celo sedemrazredna. Pouk je bil od srede 19. stoletja do leta 1894 slovenski, nemščina je bila uvedena kot neobvezen predmet od 3. razreda dalje. Zato lahko trdimo, da je bila to slovenska šola vse do danes. Stara šola je bila zgrajena na stari mežnariji in leta 1908 je bilo zgrajeno novo šolsko poslopje. Ker je bilo tu že leta 1859 uvedena tudi podučiteljska služba, se je zvrstilo lepo število učiteljev. Po **Josipu Frankeju**, ki je od tu odšel leta 1870 v Kopanjsko, je do leta 1872 učil še **Janez Pust**, ki je bil potem upokojen. Od leta 1870—74 je učil tudi **Vincenc Levstik**; tega leta je prenehal, potem ko se je zasovražil, ker ni hotel brezplačno orglati. Tedaj je prišel **Matija Hudovernik** in ostal vse do leta 1899. Bil je vnet sadjar in nasadil šolsko drevesnico, za katero je dobila šola za 20 let prostor zraven poznejše nove šole. Od leta 1893 je deloval tu (do leta 1922) kot učitelj in nadučitelj tudi **Franc Jaklič**, slovenski ljudski pisatelj in narodni in državni poslanec, ki mu je ljudstvo postavilo leta 1939 iz hvaležnosti pro-

svetni dom (Jakličev dom) med šolo in cerkvijo. Malo kasneje je prišel sem tudi šolski pisatelj in kasnejši šol. nadzornik **Ivan Štrukelj**, oče pok. koroškega borca Ivana, Vojteha in sedanjega opernega pevca; bil je tudi dolgoletni predsednik Slomškove družbe ter urednik Slov. učitelja. V letih 1873—75 je učil Jaka **Gostiša**, od leta 1899—1905 pa Kristjan **Engelman**, ki je bil zastopnik učiteljstva na okraju Kočevje in je pisal tudi v Učiteljskega tovariša kot v Slov. učitelja. Nekaj let je tu učil tudi Josip **Odlasek**, katerega oče je bil kot žel. postajni odpravnik v Vižmarjih ob predstoletnem vižmarskem taboru kazensko prestavljen na Češko. Odlasek je od tu odšel leta 1911 v Domžale. Nekaj časa pa je učil tudi Maks **Baje**, oče dramskega igralca in sodnika, a je leta 1907 odšel v Banjo Loko na Kočevskem. Vojna je zatekla tu učitelje: **Pečnika** in Franca **Kržiča** (očeta znanega likovnika), ki sta bila oba poklicana v vojsko. Pouk pa sta vodila izmenoma Fran Jaklič in Viktor **Schweiger**, kasnejši profesor glasbe v Ljubljani, Mariboru in Trzinu.

Seveda so krepko pomagale tudi učiteljice, ki so vodile tudi razno ročno in drugo delo in zbiranje za vojno in RK (pletenje cokel iz slame, nogavic, rokavic in drugih vojaških potrebščin iz volne, zbiranje rastlinskega čaja, vinarjev, kovinskih odpadkov, papirja in drugega). To so bile prizadevne učiteljice: Adela **Martincec**, Karolina **Kleč**, ki pa je bila že leta 1916 premeščena, Iva **Merhar**, Marija **Mavrin**, Iva **Lovšin**, Marija **Sketelj**, Antonija **Virk**, obe sestri **Zupančičevi** ter Franja **Zebre**, strah šole, ker je pogosto kaznovala manj redne učence.

Že od leta 1859 so ljudje prispevali 184 gl. in 71 kr. za nadučitelja in še 300 gl. za podučitelja. Ker je bil tedaj učitelj še cerkovnik in organist, je dobival tudi bero: pšenico, proso in predivo ter še štolnino. Iz dohodkov cerkvene njive pa je plačeval še cerkovnikovega hlapca. Od leta 1874 so kaznovali neopravičene zamude, ker je bil šolski obisk bolj slab. Od leta 1876 so se učenci vadili tudi v sadjarstvu, čebelarstvu in svilopreji. Tega leta so pričeli namreč tudi s ponavljalno šolo in so imeli dečki po 5, deklice po 3 ure pouka tedensko, in sicer dečki ob četrtnih, deklice pa ob nedeljah polpoldne. Leta 1879/80 je bilo vsega 364 za šolo godnih otrok, a jih je šolo obiskovalo le 225, v ponavljalni šoli pa le 56 od 127. Tudi so imeli redni otroci manj kot 100 zamujenih ur, največ pa 150—250 ur zaradi poljskega dela, deloma pa zaradi revščine, oddaljenosti ali slabšega odnosa do šole. Od leta 1885/86 je bilo v razširjeni trirazredni šoli v višjih razredih celodnevni, v nižjih pa poldnevni pouk. Tega leta so postavili tudi vodnjak k šoli za 310 gl. Leta 1893 je tudi šola pozdravila kočevsko železnico, saj je vidno obkrožala skrajni severni del dobrepoljske kotline. Izstopil je minister Bequehem in otroci so ga pozdravili. Leta 1895 je šolo prizadejal nekoliko tudi potres, tako da je bil pouk prekinjen od 14. 4. do 10. VI. Leta 1896 je bil ustanovljen poseben razred za oddaljene vasi: Ilova gora, Vodice, Hočevje in Brezje z dvakratnim poukom na teden. Leta 1897 je bila na Zdenski rebri prva šolska veselica. Tudi razne bolezni, kot koze leta 1887, škrlatinka leta 1908 in španska leta 1818 so razsajale in motile pouk poleg povodnji leta 1907 in hude suše leta 1911 ter mraza leta 1907.

V vojnem letu 1914 se je pouk pričel šele v novembru in vojaštvo je zasedlo 2 razreda, učiteljsko stanovanje za bolnico in skladišče, v stari šoli je

bila tudi kuhinja za častnike. Leta 1915 je bil pouk v IV., V. in v VI. razredu sploh ustavljen in tudi od 18. oktobra do 16. decembra 1918 je bil ukinjen pouk zaradi španske. Po vojni pa je bila v narodni državi leta 1919 nemščina odpravljena. Leta 1923 in še leta 1927 je prizadela šolo velika povodenj, ker je voda prihrumela iz kompoljskih in ponikovskih jam, leta 1937 pa je pridelek uničila toča. Nadzirali so to šolo: Šuman, Fr. Levec, leta 1913/14 Josip Novak (tega se spomnim), leta 1936 nekdanji tuk. učitelj Ivan Štrukelj in leta 1938 prof. Milko Jeglič (bila sva si kolega na učiteljišču). Franc Keržič je učil tu še leta 1923 (prijatelj mojega očeta kot tudi V. Švajgar). Tik pred vojno je učil Ivan Tušar in še pred njim Ernest Stanič, ki je bil upravitelj še leta 1940/41.

Med NOV je bil pouk okrnjen, v učilnicah je bilo otrok do 50, a poškodovano je bilo šol. poslopje, ki se je spremenilo v vojašnico. Med vojno so služili tu: Ivan **Tušar**, Anton **Ljubič** (aktivista OF) z ženo **Angelo**, Marija **Sketelj**, Angela **Češnovar**, Amalija **Zalar**, Karolina **Križaj**, Ivana **Pucelj**, Branko **Ambrožič**, Roza **Gerbec**. Ambrožiča so pod Krimom po vrnitvi iz italijanskega taborišča ustrelili nemški vojaki. Terenca sta bila še Srečko **Gostinčar** in Stane **Lampič**. Leta 1944 je bilo 7 razredov (s 4 vzporednicami), 539 otroki (266 dečkov in 273 deklic) ter 12 učiteljskih moči (4 moški in 8 žensk), a leta 1944/45 že 8 oddelkov (5 razredov in 3 vzorednice) s 368 otroki (197 dečkov in 171 deklic) ter s 6 učiteljskimi močmi. Nekaj časa je učila na tej šoli tudi Milena **Muzik** iz Kovorja.

Leta 1963 (5. X.) pa poroča upravitelj Ludvik **Andolšek**, da je ta šola postala matična za Kompolje, Ponikve in Ilovo goro. Z njim je učila tudi **Franccka Pucelj**, poročena **Andolšek**, hči pok. ministra Ivana Pucelja, ki je prej tu prodajal meso, kot politik pa pozneje večkrat tudi govoril in Dobrepoljcem pomagal poleg ponikovskega rojaka nekdanjega poslanca Karla Škulja.

Nekaj učiteljskih imen od leta 1920—70 ni bilo v zapiskih šol. arhiva. Dobrepoljske zgodbe in povesti je v lepem jeziku napisal poslanec in učitelj **Jaklič**, o katerem bomo pisali še drugje, pravlјice in drugo ljudsko blago pa je zbral učitelj Ljubič. Likovno je Dobrepolje ovekovečila dvojica bratov Kraljev (France in Anton), ki predstavljata pri nas simbolizem in ekspresionizem v slikarstvu in kiparstvu. Že v mojem času sta se pričela uveljavljati kot upodablajoča umetnika in njune slike so krasile šolske prostore in društvene kulise. Oba sta tudi rada igrala s svojim bratom Jožetom in Igorjem, znanim ponesrečenim letalcem, ter Ljudmilo (Novak), kasnejšo ženo pok. Franceta Kralja.

Po drugi svetovni vojni je bila 10. septembra 1950 tu ustanovljena **nižja gimnazija** v poslopju osnovne šole pod skupnim vodstvom, ki jo je obiskovalo 151 dijakov, leta 1955/56 pa 169, vendar kljub pogojem to leto prenehala.

KOPANJ

Tukajšnja šola je postala šele leta 1925 dvorazredna in prvotni šoli iz leta 1865 so nadzidali prostore šele leta 1930. Število učencev je naraščalo: leta 1870: 78, 1880: 110, 1890: 148, 1900: 152, 1910: 176, 1920: 216. Potem pa je število učencev upadlo, ker je bila medtem odprta (leta 1921) tudi šola v Sp. Slivnici

Stara šola v Kopanju, iz leta 1865

in izkazuje leta 1930: 74, 1940 pa okrog 100 otrok. Leta 1938/39 je odpadla tudi Ilova gora z Malim Gabrom. — Do leta 1920 so hodili sem še otroci iz Sp. Slivnice (oddaljena 6 km in pol). Nereden pouk je bil v tem kraju že leta 1836 pa do 1855, ko je poleg verouka učil tamkajšnji kaplan Anton Schaffer otroke tudi branja in pisanja kar na prostem pod lipo ali pa v sobici nad mrtvašnico, kjer je bil potem shranjen cerkveni arhiv. Za njim so se ukvarjali s poukom še drugi duhovniki vse do redne šole. Tudi Radenci bi radi imeli šolo v Vel. Račni, a tega niso dosegli. Leta 1923 so šoli napravili vodnjak.

Za Josipom Frankejem je nekaj časa poučeval župnik A. Korošič (pol-drugo leto), potem je prišel Ivan Rihteršič (1874—76), ki je bil rojen v Bukovici pri Selcah leta 1852, za njim pa Martin Lorgar (1876—78) iz Šmarja

Nova šola v Kopanju, zgrajena leta 1930

pri Jelšah, a za njim Ivan **Pregelj** (1878—80) s Krke, ki je bil rojen v Brišah pri Kolovratu 1841. Nato so učili še: Leopold **Vozlaček** (1880—84), Ljudevit **Vagaja** (1884—86), Jože **Sedlak** (1886—96), ki se je rodil v Zagrebu, Franc **Grm** (1896—1901), ki je bil rojen na Raki leta 1877 in odšel potem v ljubljansko gluhonemnico, Karl **Hlebec** (1901—1903), rojen v Sevnici 1882, Ivan **Božič** (1903—1904), znana pesnica Mara **Tavčarjeva** (1904—1907), Julijana **Zalokar** (1907—11), Karolina **Lavrič** (1911—13), Mara **Ušeničnik** (1913—15), Marija **Prezelj** leta 1915/16, Marija **Šibovc** (1916—20), ki je nadomeščala Ušeničnikovo, Andrej **Flajs** (1920—23), Franjo **Čuk** (1923—1942), nekaj časa Roza **Svetlič** in Doroteja **Skubic**, poročena Ivanc (1925—31), ki je odšla v Sodražico, potem pa še Vekoslav **Trtnik** (1931—32), Marija **Brenk** (1932—35), Ljudmila **Grilc** (1936—37) in Ivana **Jaklič** (1937—41) iz Dobrepolj, ki je bila leta 1941/42 premeščena na Rudnik.

Leta 1941/42 je bil še pouk, a leta 1942/43 ga ni bilo do marca 1944 ko je bil pouk v zasebni hiši. Leta 1943 (17. decembra) je bila šola požgana, vendar so se zadrževali še potem v njej domobranci do maja 1945. Šolski upravitelj Fr. Čuk je ostal do leta 1942, ko je bil v avgustu interniran. Odšla je tudi Jakličeva in **Sluga**. Tako je bilo leta 1945 vsega 118 otrok v 3 razredih in 3 učne moči (po poročilu Lojzeta **Terčeka** 1946). Iz poročila Z. **Škrjanc** 1962 je razvidno, da je zdaj samostojna nepopolna šola, ki spada pod centralno šolo Grosuplje. Ima eno učilnico in 59 učencev.

KRKA

Sele leta 1906 je postala tukajšnja šola trirazredna, 1828 štirirazredna in že leta 1929 petrazredna, leta 1939 pa je imela že 3 vzporednice. Že leta 1869 je prišel za eno leto sem učiti Jožef **Jerom**, potem pa je menjal z Janezom **Pečarjem** v Kostanjevici na Krki. S Pečarjem je menjal leta 1874 Ivan **Pregelj**, ki je ostal tu do leta 1878. Tedaj pa je prišel sem prizadeven in zaslužen učitelj Ivan **Lobe**, rojen v Hinjah leta 1843; učil je že v Ambrusu (1861—71) in potem v Poljanah pri Toplicah, postal prav leta 1878 stalen in ostal tu do upokojitve leta 1903. Bil je tudi vnet čebelar in sadjar in je dočakal še svojo 90-letnico. Ustanovil je gasilsko društvo in postal častni občan (prim. Jutro 1934, št. 123). Četrto stoletja je bil močan steber vse krajevne prosvete. Za njim je bil v ljudskem spominu zelo zaslužen šolnik v tem kraju tudi kasnejši učitelj Alojz **Intihar** po poročilu Ivana **Miheliča** (iz leta 1939). Nekaj časa je tu učil tudi Albin **Lajovec** in Ivan **Samec**.

Med prvo svetovno vojno je bil pouk skrčen, med NOV pa je šola izkazovala leta 1941 8 oddelkov in 340 otrok ter 8 učiteljskih moči. Šolsko poslopje je ostalo ves čas vojne ohranjeno, le pouk je bil v poletju 1942 prekinjen. Šolo so zasedli italijanski vojaki, a po njihovem odhodu jeseni leta 1943 je ostala prazna. Leta 1942/43 je bil pouk v omejenem obsegu, a leta 1943/44 pod kontrolo NOV (in POS), leta 1944/45 pa zaradi domobranskih vdorov ni bilo pouka. Med NOV so bili odpeljani v internacijo Ivo **Mihelič**, Bogica **Gajser** in Helena **Košuta**; Venceslav **Winkler** in na dosmrtno ječo obsojena Rozka **Seme** sta odšla po zlomu Italije v partizane, učili pa so še **Julijana Winkler**, Ana **Javornik** in Franc **Samec**, ki pa je bil leta 1944 zaprt in odpe-

ljan v Dachau, kjer je umrl. — Leta 1945 je imela šola 7 oddelkov in 226 otrok ter 3 učiteljske moči, kot poroča leta 1946 upraviteljica Julijana Winkler (28. junija). Anica Javornik pa poroča, da je bila šola nekoliko popravljena leta 1959, in Jožefa Slana leta 1962, da je ta šola samostojna in 8-razredna.

Po poročilu šol. upravitelja Al. Intiharja dne 19. XII. 1932 so prihajali otroci v to šolo iz vasi: Krka, Gradiček, Trebnja gorica, Žnojile, Krška vas, Gabrovčec, Velike Lese, Male Lese, Podbukovje, Laze, Hočevje, Velike Vrhe, Male Vrhe, Randol, Muljava, Zagradec, Oselica, Leševje, Sica, Trebež, Meva, Videm, Gmajna in Potok.

PODTABOR — SENTJURIJ

Tu je bila trirazredna šola leta 1921, 1924 štirirazredna, 1934 petrazredna in 1935 že šestrazredna. Prvotna šola je bila v leseni občinski hiši, učil je župnik poleg verouka še branje, pisanje in računstvo. Nova šola pa je bila zgrajena (1868) na ruševinah stare. J. Volku je sledil Jernej Cenčič 1870/71, potem pa Matija Starec (1871—74), Leopold Zupin leto kasneje, Ivan Remic (1875—1909), Anton Šimenc (1884—95), Martin Sitar (1896—1900), Janko Ravhekar (1920), Matija Sitar (1909) in Janez Debelak (1900—28) ter učiteljice: Avgusta Cerar (1909—20), Mara Baran (1910), Hedvika Večaj (1910—13), Alojzija Verbič (1913—15), Jožefa Demšar (1915), Ivana Carman (1915—18), Minka Celar (1918—19), Angela Minkuš (1919—20). V trirazrednici in štirirazrednici so učili: Niko Einspieler (1920—26), Maksa Einspieler-Gregorčič (1920—26), Danica Rupnik (1921), Elza Podboj (1922-23), Danica Lederhas (1923—24), Iva Pirjevec-Mozetič (1924), Iva Lenče (1925), Vera Mohorič (1925), Slava Lipovšek (1925), Marta Lipovšek (1925), Iva Pirjevec (1925), Angela Locker (1926—29), Ciril Novak (1925), Marija Pegan-Sušteršič (1925—26), Iva Gruden (1926), Marija Šifrer-Kosmačeva (1926), Anica Sekulova (1926-27), Marija Trtnikova (1926—27), Justina Trobiš-Modičeva (1927), Josip Trobiš (1927), Stane Svete (1929) in Ljudmila Tomažič-Peternel (1929). Učile so še: Ana Gale (1930—36), Jožefa Goršič (1930) in Iva Zupančič (1928).

V petrazrednici in šestrazrednici pa so učili: Niko Einspieler, Josip Trobiš, Milena Ferjan kot učiteljska abit. leta 1934/35, Pavla Lazar leta 1935/36, Ana Tonja (1936), Marija Ternik (1937), Marija Kastelic (1937), Marija Ravbar in Hinko R. (1936—37). Obisk otrok je bil v letu 1895/96: 188, 1910: 216, 1915: 239, 1925: 142, 1935: 218, 1940 pa 226. — Med prvo svetovno vojno je bil pouk okrnjen, med NOV pa je bila leta 1941 ta šestrazredna šola v stari, neustrezni stavbi s 196 otroki in 6 učiteljskimi močmi. Leta 1942 so odvedli učiteljico Marjeto Branisel, ki so jo potem še ponovno odgnali v Gonars; Justina Trobiš se je leta 1943 sicer vrnila iz internacije, a je padla kot žrtev letal. napada na postaji Lavrica. Poslopje je bilo leta 1943 požgano in pouk je bil prekinjen in se je nadaljeval v zasebnih hišah. Leta 1945 je imela šestrazredna šola 169 otrok in 4 učit. moči, kot poroča šol. uprav. Dermota. Leta 1953 je bila začasna šol. upraviteljica tu J. Goršič.

ŠKOCJAN PRI TURJAKU

Stara šola je bila postavljena na cerkvenem zemljišču (1856), a leta 1885 je prešla lastninska pravica od cerkve na ljudsko šolo. Leta 1891 je vdova **Martina Kočevarja** (Hočevarja), tukajšnjega rojaka iz Podloga, darovala za šolo 2000 gl. na prošnjo vlad. svetnika **J. Mahkote** in 1892 je bila popravljena šola za ta denar. Leta 1896 sta bili vasi **Raščica** in **Podlog** prešolani v **Vel. Lašče** in leta 1901 je bila zgrajena tudi že šola na **Turjaku** in tako je izostalo nekaj otrok. Drugi razred je bil nameščen začasno v kaplaniji, leta 1922 je bila učilnica odpovedana in stara šola je morala v eni učilnici sprejemati 209 otrok; pozidana leta 1859, pollesena, je imela v začetku le 30 otrok in celodnevni pouk. Otroci so morali prinašati drva in četrletno 30 krajcarjev vsak. Število otrok je naraščalo. 1894: 202, 1911/12: 219, 1915/16: 249, potem pa je upadlo: 1925/26: 140, 1939: 137, saj so se leta 1934 prešolale na **Turjak vasi**: **Javorje**, **Mali Osolnik** in **Prazniki**, nekatere hiše iz **Medvedice** pa v **Sentjurij**.

Leta 1860/61 je nekaj časa učil slikar **Matija Kristan**, potem **Konrad Mali** (iz **Tržiča**), leta 1881 **Anton Junc** iz **Št. Petra** pri **Novem mestu**, še prej pa **Janez Geiger** (1878), kasneje upokojenec v **Ljubljani**, kjer je leta 1891 umrl; neki **Vozlaček**, **Pirc** in **Kozjek** ter **Alojz Kušar** leta 1875, ko je tudi umrl (**LSZg**, 1876, 9). Potem je prišel **Josip Korošec** od leta 1888—91, **Ivan Cerar** leta 1891—1900, **Leopold Marn** leta 1900—10, **Ivan Primožič** leta 1910—12, **Josip Gole** leta 1912—14, ko je bil poklican v vojno, **Alojzija Verbic** leta 1914—20, **Arnošt Adamič** leta 1920—22, **Vinko Rupret** leta 1922—24, **Leopold Likar** 1924—29, **Franja Sirmik** 1929—32, **Alojz Zupanc** 1932—36 (pisatelj), **Anton Kriše** od leta 1936—40, **Terezija Furlan**, prva učiteljica na dvorazrednici leta 1911—13, **Ana Sirk** 1913/14, **Marija Peterlin** 1915—19 (domačinka), **Hedvika Stojkovič** 1919/20, **Marija Adamič** 1920—22, **Ivanka Lipovec** 1922—24, **Likar Einspieler Marija** 1924—20, **Vera Jarc** 1929—32, **Valerija Zupanc** 1932—36, **Justina Globočnik** 1935/36, **Jeta Markič** 1936, **Roza Kriše** 1936.

Leta 1926/27 je dobila šola po posredovanju ministra **Puclja** podporo in potem še od **hanske uprave** nekaj za nadzidavo šole leta 1933. Poleg župnika **Jereba Janeza** (1906—27), ki je bil delaven organizator, je bila zasluzna za šolo tudi **Franja Sirmikova** (1931/32). Med **NOV** je bila šola požgana (1943), prej pa je bilo leta 1941/42 141 dni pouka, 1942/43 le 79 dni. Med okupacijo so učili: **Kočevar** in **kulturbundovec Anton Kriše** in njegova žena, ki sta odšla leta 1941/42 v **Nemčijo**, **Marjeta Markič** je bila pod vplivom župnika in **Malovrha**. Obisk je bil polovičen in uspeh slab. Leta 1945 ni bilo učitelja. Leta 1946 poroča upravitelj **Brane Jelnikar**, da je v 3 razredih 127 otrok in da se gradi nova šola.

Leta 1962 poroča takratna upraviteljica **Marija Škrjanc**, da je ta šola od 8. oktobra 1962 kot podružnična, spadajoča pod osrednjo šolo **Grosuplje**, in da je bilo poslopje po vojni dograjeno na novo leta 1952 ter da je v dobrem stanju. Šolski okoliš te šole je bil: **Staro Apno**, **Male Lipljenje**, **Velike Lipljenje**, **Rožnik**, **Medvedica**, **Železnica**, **Laporje** (pogorelo leta 1930), **Gradež Sloka gora**, **Veliki Ločnik**, **Mali Ločnik**, **Prazniki**, **Javorje** in **Zabukovje**.

Kot zanimivost bi bilo spomniti na to, da je bil tu (v škocjanski cerkvi) krščen **Trubar**, da sta brata **Krištof** in **Volk Engelbert Turjaški** podelila Ju-

riju Dalmatinu škocjansko župnijo, ki jo je ta izročil vikarju, a je včasih tu tudi sam pridigal, sicer pa nekaj časa tudi živel v turjaškem gradu kot predikant. Pred vojno so kazali v gradu skrivni prostor, kjer se je ob preganjanju skrival. Nekaj časa je tu pridigal tudi njegov pomočnik pri Bibliji Andrej Savinc. Sredi prejšnjega stoletja je tu učil že omenjeni sin ljudskega pesnika in šolmaštra v Dobropoljah Leopold Kančnik, ki je bil prej poštar v Planini in učil tudi na Vačah (3 leta), v Šmartnem pri Litiji (poltretje leto), v Dekanah (4 leta), v Dovjem (2 leti) in v Dolu (od leta 1855). Od tod je prosil v Škocjan, da bi lažje preživel šestčlansko družino s 4 nedoraslimi otroki. Vendar je šolo zanemarjal s pijančevanjem. Zanimivo je tudi, da je še leta 1939 — torej tik pred drugo svetovno vojno — ob blagoslovitvi motorne brizgalne, ki ji je botrovala Hutterjeva tovarna iz Maribora, obiskal slovesnost poleg kočevskega glavarja Maršiča tudi grof Turjaški z grofico (materjo). Ker je 2 dni prej Nemčija napadla Poljsko, so dobili nekateri fantje v narodnih nošah na tej slovesnosti že pozive k orožnim vajam kar v sprevodu, kar je pokvarilo veselično razpoloženje.

STICNA

Do leta 1898 so bili tukajšnji učitelji tudi organisti. Leta 1918 so bili šoli odpovedani prostori v samostanu, sicer pa je bilo že leta 1903 postavljeno novo šolsko poslopje. Za učiteljem **Cenčičem** (1868/69) je učil tu Josip **Majer** (1869—71), sledil mu je dolgoletni učitelj Franc **Kovač**, ki je postal nadučitelj leta 1897, ko je bila šola razširjena v trirazrednico, ki je bila v njegovi lastni hiši. Učil je vse do leta 1915. Pomagali pa so mu: Angela **Divjak** (1897—99) Friderik **Bernard** (1898—1900), Ernestina **Zajec** (1900—20), Friderika **Praprotnik** (1900—1903), za njo pa Karol **Gorišek** (1903—1927). Leta 1912/13 ga je nadomeščala Ivana **Dolinšek**, Kovača pa leta 1913/14 hči **Anica Kovač** (1914—18). Vodja je bil tačas K. Gorišek, ki je postal leta 1918 nadučitelj. Leta 1918 je bila Anica Kovač premeščena v Višnjo goro, prišla pa je Miluška **Šalamun** (1918—20) in Elizabeta **Kopitar** (1918—22), ki jo je v bolezni nadomeščala Amalija **Erjavec** (do leta 1929). Leta 1920 je nastopila Pavla **Leskovec-Peitler** (1920—28), **Josipina Erjavec** (1920—25) ter Fr. **Krašovec** (1920—22). Ko sta 1922 odšla Krašovec in Kopitar, sta prišla Jože in Matilda **Vrbič** (roj. Jager), namesto Josipine Erjavec pa je leta 1925 prišla Katica **Urbanc** (r. Milač) leta 1926. Po Goriškovem odhodu leta 1927 je prišel Ivan **Globokar** in Marija **Bezeljak** je nadomeščala leta 1927/28 obolelega učitelja, po odhodu Peitlerjeve pa je prišla Vida **Tauferjeva** leta 1928, slovenska pesnica, ki je ostala tu do vojne. Leta 1929 je prišel sem učiti kontraktualno Peter **Lenardič**, begunec iz Primorske. Ko je leta 1930 odšel Ivan Globokar, je prišla Danica **Mercina** iz Grahovega, kamor je šel Globokar. A. Valentin **Accetto** je prišel leta 1931, ko je odšla Kati **Urbančeva**. Vrbič Matilda je bila upokojena. Leta 1932 je odšla Danica Mercina v Beograd na višjo pedagoško šolo, prišel pa je Ladislav **Ambrožič** (iz Vel. Gabra) in leta 1939 je šolo upravljal Lenardič, ki je po vojni služboval v Domžalah.

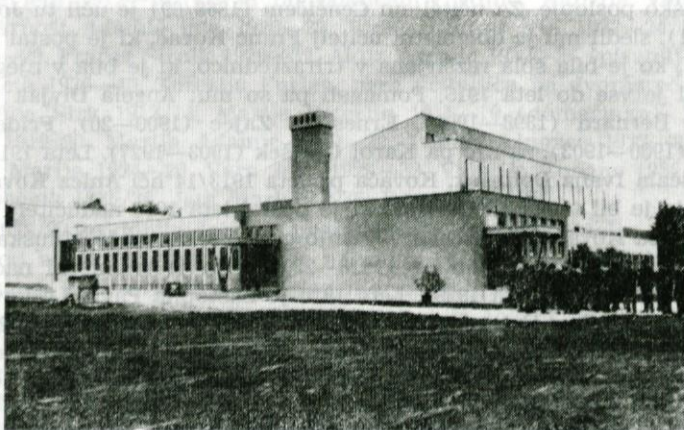
Leta 1920 je šola dobila 4 razrede, 1926 pet, a leta 1934 je postala šestrazrednica. Med NOV je imela leta 1941 še 3 vzporednice povrh in 370 otrok

(200 dečkov in 170 deklic) ter 9 učnih moči. Šolsko poslopje je tu med vojno obstalo, delno je še potekal pouk, del prostorov pa je bil za bolnico. Leta 1944/45 ni bilo pouka. Učitelj Ivan **Lazar** je bil interniran v Italiji in v Nemčiji, Lenardič na Rabu (z menoj!). Leta 1943 je odšla Ivana **Gruden** na Primskovo pri Kranju, prišli pa so Hedvika **Zver** ter Jožefa **Leskovec**, Amalija Erjavec, Karolina **Lampret**, Franc **Gruden** in Ivan **Ložar**.

Leta 1946 je bil spet šol. upravitelj Ivan Lazar na šoli, ki je štela 356 otrok, in pouk je spet redno stekel. Leta 1947/48 je bilo 6 oddelkov. Leta 1958 pa poroča Eva **Jeras** o osemletni šoli z 19 oddelki, a leta 1962 je bil šol. upravitelj Ivan **Velišček**. — To šolo je obiskoval glasbenik Ludvik Hudovernik in nabožni pisatelj Jožef Kek.

SENTVID PRI STIČNI

Tu je šola postala trirazrednica leta 1877, leta 1880 štirirazrednica, a šele leta 1921 pet-, 1933 šest- in 1937 sedemrazrednica. Leta 1880 je bila šola nanovo prezidana. Leta 1879 se je odcepila šola Veliki Gaber in leta 1919 šola na Mljava. Leta 1939 je izkazovala šola sicer 7 razredov, a 10 oddelkov s 600 otroki. Leta 1928—31 je delovala tudi kmetijsko nadaljevalna šola tu, ustanovil jo je Lovro **Jevnikar** kot upravitelj (1924), a učitelj že od leta 1911.

Šola v Sentvidu pri Stični, zgrajena leta 1966

Od leta 1872—75 je tu učil Simon **Punčuh** (r. v Šmarci 1844), bil je so-ustanovitelj Društva upokojenega učiteljstva. Umrl je leta 1921. (Prim. LSZg, 1874, 240 ter Nov. 1873, 99). Leta 1874—76 pa sta učila Jožef **Korban** (r. v Starem trgu 1850, sin učitelja Ivana Korbana, r. 1793), tu je učil še 1877 in umrl leta 1897 kot nadučitelj, ter Janko **Škerbinc** (r. 1841 v Stranjah); od tu je odšel leta 1876 v Višnjo goro. Leta 1885/86 je tu učil tudi pesnik Anton **Funtek**, leta 1877 pa je nekaj časa učil A. Matanovič. — Zlata knjiga obstaja v letih 1860—75.

Leta 1921 je bila šola za silo popravljena. Leta 1897—1900 je učil tu Ivan **Kremžar** (pravzaprav že od leta 1883), leta 1907/08 Leon **Pibovec** a leta 1910—24 Janko **Polak**.

Ta šola ima več znamenitejših učencev: dr. phil. Marko Grbec (1659—1718), prvi slovenski lavatinski škof pred Slomškom, Fr. Kutnar (1793—1846), p. Evstahij Ozimek (1817—98), pisatelj (Gospa s Pristave!) in moralist dr. Janez Janežič (1855—1922), ravnatelj učiteljišča Anton Črnivec (znan po svoji računici), veliki župan dr. Miroslav Lukan, skladatelj Ludvik Puš, umetnostni in glasbeni kritik dr. Stanko Vurnik ter pesnik in ravnatelj muzeja dr. Jože Kastelic, sedaj profesor za arheologijo na filozofski fakulteti v Ljubljani.

Med NOB je bil obisk bolj slab. Leta 1941 je štela sedemrazredna šola 10 oddelkov in 571 otrok (293 dečkov in 278 deklic). Učili so: Lovro **Jevnikar**, Josip **Plišič** (aretiran), Leon **Tolmajner**, Pelagija **Bekar**, Ivana **Ivančič**, Marija **Omahen**, Stanislava **Podboj**, (terenka), Frančiška **Starič**, Stanislava **Zdešar** (upok. 1942) in Angela **Zorec**. Leta 1942 pa so prišli: Ivan **Rošker**, ki pa je bil iz St. Lovrenca, aretiran, Štefanija **Fister** (iz Črešnjevcev pri Črnomlju), Gabrijela **Kolar** (pregnanka iz Štajerske) in Justina **Rošker** (tudi pregnanka iz Štajerske).

Leta 1943 je bil pouk le v 3 učilnicah. Po italijanski kapitulaciji (septembra 1943) so učili: Lovro **Jevnikar**, Gabrijela **Kolar**, Justina **Rošker** in Stanislava **Podboj**, Angela **Zorec** je odšla v Ljubljano, a učili so še: Pelagija **Bekar**, Štefanija **Fister** Ivana **Ivančič** in Marija **Omahen**, ki je tudi odšla v Ljubljano. Pouk je bil prekinjen tudi do 22. maja 1944. Leta 1944 sta bila aretirana od domobrancev: Stanislava Podboj in Lovro Jevnikar, pa so ju izpustili, Gabrijela Kolar in Angela Zorec pa sta bili odpeljani v Nemčijo. J. Roškerjeva je prostovoljno odšla v Ljubljano in tako so bili prideljeni sem (1944): Branika **Mrak** (iz Vel. Gabra), Avrelija **Ozimek** in Marija **Mavčič** iz Sel pri Šumberku. Vse tri so se javile, a pouka ni bilo, ker je bila šola zasedena. Dne 28. II. 1945 je padla bomba in poškodovala šolo. Medtem se je odprla šola tudi v Temenici (en razred za oddaljene učence) in šola je leta 1945 izkazovala 5 razredov s 4 vzporednicami s skupaj 387 otroki (188 dečkov in 199 deklic). Učili so: Lovro **Jevnikar**, Angela **Zorec**, Bogoljub in Gizela **Kus** (roj. Gregorič), Ivan **Ivančič** in Stanislava **Podboj**. Angela Zorec poroča leta 1962 kot upraviteljica, da šteje šola 362 učencev in da poleg nje učijo: Marija **Grlica** (I. raz.), Jožica **Krašovec** (II. r.), Rozi **Pušljar** (III.r.), Marija **Kotar** (IV. r.), Stanka **Kuštrin** (IV. r.) in Matilda **Škufca** (V. r.).

ŠMARJE

V najboljšem spomину je ostal ta Ivan **Borštnik**, ki je bil tudi organist z letno nagrado 100 gl. Leta 1872 je bilo vpeljano med predmeti risanje in računanje; leta 1873 je bilo vsega 249 otrok. Tega leta je bilo prepovedano učiteljstvu ogledništvo mrličev. Leta 1876 se je šola razširila v dvorazrednico. Ivan Borštnik je postal leta 1877 nadučitelj in je prejel leta 1883 odlikovanje, a je bil leta 1900 upokojen. Umrl je leto nato; znan je bil tudi kot sadjar. Leta 1872 se je udeležil nadaljnjevalnega učiteljskega tečaja v Ljubljani. Po

šolski kroniki je bil prestavljen leta 1877 na Razdrto (Novak tega nima), res pa je, da mu je bil na dvorazrednici dodeljen prov. učitelj Josip **Cepuder**, ki pa je že leta 1879 odšel in prišel je za 1 leto Jakob **Dimnik**, leta 1880 pa Josip **Svetina**. Upraviteljeva hči Marija Borštnik pa je poučevala ročna dela brezplačno, a leta 1882 je prišla za šolski vrt poučevati Marija **Rozman**, leta 1890 pa za dve leti Pavla **Suwa** in leta 1891 Terezija **Škulj**; leta 1899 je nadomestovala Pavla **Schitnik** in do leta 1901 tudi Konrad **Črnologar**, ko je bil Borštnik upokojen. Tedaj je prišla za nekaj let tudi Adela **Martinc**, poznejša učiteljica v Dobrepoljah. Leta 1901 je za Borštnikom vodil šolo Simon **Punčoh** (do leta 1910), ko je štela 412 otrok, kar je bilo preveč za 3 razrede. Leta 1882 je bilo še 359 otrok; leta 1883 je umrl tu Anton **Mazik**, ki je bil prej učitelj, potem pa posestnik. Črnologar je umrl leta 1904 za angino. Nadomeščala ga je Marjeta **Cacak**, ki pa jo je še istega leta zamenjala Marija **Detela** (iz Novega mesta).

Leta 1904 so se izšolale vasi: Brvace, Brezje, Stranska vsa, Grosuplje, Jerova vas, Perovo in Dobje. Tako je bilo manj 132 otrok. Takrat se je ustanovila nova šola na Grosupljem. Vendar je bilo v Šmarju še vedno 429 otrok. Leta 1906 je prišla Angela **Cerar**, leta 1909 pa Berta **Valenta** in Marija **Sodnik**, a leta 1910 še Antonija **Göderer** (le 1 mesec!). Ko je bil upokojen Simon **Punčoh**, je vodstvo šole prevzela Terezija **Škulj**, iz Razdrtega je prišel Anton **Krištof** ter Hermina **Breindl**. Ko sta odšla Škuljeva in Krištof, je prišel Valentin **Mikuž** leta 1911 ter od naslednjega leta še Terezija **Črnologar**, potem pa Iva **Merhar** in leta 1914 je obolelo učiteljico Valento nadomeščala Valerija **Reitz**. Ker je bil tudi Mikuž mobiliziran, je šolo vodila Merharjeva. Leta 1917 je prišla še Marija **Minatti-Habe**, ki je ostala do leta 1922, in Stefanija **Ilovar**, ki pa je bila odpuščena leta 1918. Leta 1920 so prišli še Martin **Perovšek**, Ivan **Premrl** in Nada **Gruden** ko je Valenta odšla. Leta 1915 je učila tudi Marija **Zirovnik** in en mesec tudi Jožefa **Ravnikar**. Ko je gimnazijski maturant Premerl odšel v Ljubljano na medicino, je prišla Erna **Schott**, a leta 1922 je nadomeščala Vida **Podrebrškova**, ki je naslednje leto odšla in prišla Vera **Mohoričeva** za 2 leti; ko je tudi Valentin **Mikuž** odšel, je prišel Dragotin **Šterk**, ki pa je odpovedal, in šolo je vodila spet Iva **Merhar**. Po odhodu Martina **Perovška** je prišla Viljemina **Beniger** (iz Ribnice) in Fran **Leban** leta 1923 iz Dobrepolj. Grudnovno je nadomestila Zora **Lokar**, ki pa je odšla že leta 1924; prišel je Ivan **Bitenc** za pol leta, potem pa Iva **Orlova**. Upokojenega Lebana je nadomestil Jaka **Skubic** in Marija **Smolič** leta 1926 Franjo **Musarjevo** (iz Boštanja), leta 1929 pa je bolno Schottovo nadomestila Roza **Perčič**. Tako so zdaj (1926) učili: **Skubic**, **Musar**, **Merhar**, **Schott**, **Orel**, **Smolič**, **Fakin**, **Gruden** in volonterka Roza **Perčič**.

Ko je Perčičeva odšla v št. Rupert, je prišel Jožef **Babnik**. Leta 1930 pa, ko je umrla Orlova in je bila Musar prestavljena, je prišla Ljudmila **Tomažič-Peternel**, vodstvo pa je prevzel Jaka **Skubic**; na mesto Schottove je pa prišel Maks **Pirnat** za dober mesec, ker je potem zamenjal z Marijo **Drofenikovo-Jezovškovo**, prišla pa je še Ana **Valenčič** in Pavla **Narobe**. Ker je leta 1931 odšel Babnik, je prišel Fr. **Jurečič**. Leta 1933 je prišel iz Reichenau Hinko **Legiša**, ko je na Hrušico odšel Jaka **Skubic**, prišel pa je tudi brezplačni učit. abiturient Anton **Praprotnik** (za 400 dinarjev iz bednostnega

fonda), a v maju 1934 je bil že postavljen z 950 dinarji mesečne plače. Leta 1934 je bil premeščen šol. upravitelj Jurečič in upraviteljske posle je prevzel H. Legiša. Leta 1934 je prišla Josipina **Sobanova**. Ko je leta 1936 odšel Pra-protnik in Tomazičeva, je prišla Marija **Soban** in Angela **Blatnik**, ki pa je bila kmalu razrešena in je prišla Milica **Valenčič**. Takrat je imela ta šola 4 učilnice z 9 učitelji. Leta 1937 je bila premeščena **Drovenikova** v Polje in je prišla Josipina **Vodišek**. Pouk je bil v gasilskem domu na Škofljici v 2 oddelkih, delno kar na dvorišču in tu je leta 1938 poučevala Vodiškova s **Prelčevo**. Tačas je Zg. Slivnica pripadla Lipoglavu, Paradišče, Cikava in Sela pa pod Grosuplje. Na župnijski nadarbini 1587 kvm (po 15 din) in Škrjančevi 2576 kvm (po 17 din) je stala gradnja nove šole, ki so jo leta 1939 začeli zidati tako, da je imela 8 učilnic, 4 kabinete, pisarno, konferenčno sobo in učiteljsko stanovanje. Ker je leta 1940 Merharjeva zbolela, je prišla Marija **Rant**.

Leta 1940 — tik pred vojno — so učili: Hinko **Legiša** kot upravitelj, Nada **Fakin**, Angela **Prelčeva**, Marija **Rant**, Josipina **Soban**, Ana **Valenčič**, Josipina **Vodišek** poleg župnika Antona **Ravnikarja** in kaplana Fr. **Goloba** kot vero-učitelja. Šola je bila dovršena leta 1940. Medtem ko je med NOV ostala stara šola nepoškodovana, so novo Italijani minirali in leta 1943 porušili. Leta 1941 je bilo 8 razredov s 419 otroki (199 dečkov in 220 deklic z 2 učiteljema in 12 učiteljicami).

Upravitelj Hinko Legiša je bil leta 1943 aretiran, poslan v Dachau, odkoder se je leta 1945 vrnil, Nada Fakin je ostala ves čas na mestu, Angela Prelčeva tudi, ravno tako Ana Valenčič, Marija Rant, Josipina Soban, Marija Soban, Josipina Vodišek, Josipina Tonin pa od leta 1943, a Alojz Terček od leta 1944 ter Helena Petje. — Leta 1945 je bilo 8 razredov, čeprav je tačas šola v Škofljici postala samostojna s 3 oddelki. Vpisanih je bilo 258 otrok s 5 učnimi močmi. A za leto 1962 pove poročilo, da je to šestrazredna šola, da ima od leta 1959 novo zgradbo, kjer je prostora za 4 učilnice, 3 kabinete, sobo za tehniški pouk, mlečno kuhinjo in za pionirje ter stanovanje za upravitelja in snažilko. Stala je 7 milijonov in je samostojna.

STRUGE

Tu je postala že prej omenjena šola leta 1934 trirazredna in leto za tem že štirirazredna (1935). Ko so gradili leta 1934 novo šolo (po povodnji), je bil pouk delno v stari šoli, delno pa v najeti učilnici zasebne hiše. Učencev je bilo 193. Poleg šolskega upravitelja Fr. **Strehovca** je učila še Terezija **Ogrin**, a leta 1936 je prišla s Turjaka Ljudmila **Levstik**, ki pa je že leta 1938 odšla v Dolenjo vas in jo je nadomestila Frančiška **Kink**. Leta 1940 pa poroča tedanja upraviteljica Štefanija **Brunsteiner**, da je bilo leta 1939 izpraznjeno učiteljsko mesto nezasedeno. Ko je leta 1939 spet povodenj zalila nižje ležeče vasi, sta bili vasi Tisovec in Rapljevo 2 meseca odrezani, kakor tudi še v zimi leta 1940. Povodnji so večkrat ogrožale stružanske vasi, in to že leta 1904, 1905, 1907, ko so bile zalite 10 dni, 1916 otroci 4 dni niso mogli do šole, 1929 pa zaradi mraza 10 dni ni bilo pouka, rednega pouka pa ni bilo 6 tednov. Velika poplava leta 1933 je uničila tudi ves šolski arhiv. Povodenj so si ogledali tudi ministra Ivan Pucelj in Srkulj ter tedanji ban Drago Marušič.

Leta 1902 je za upokojenim Matijem Petričem prišel Franc Petrič (iz Leskovca). Matija Petrič je pomagal potem svoji ženi Ivani, roj. Pugelj (domačinki) voditi trgovino, bil pa je tudi izboren pevec in organist. Njegov sin Gabrijel je bil duhovnik. Najbolj zaslužen za novo šolo pa je bil domačin kmet Franc Hočevar iz Kolenče vasi (1934). Za Francem Petričem pa so učili na tej šoli Ivan Rigler, Rupnik, Maks Rozman, V. Pirkerjeva in Franc Strehovec. Leta 1939 je imela šola že 3 učilnice po 45 otrok. Tudi razne bolezni so prizadele Stružane in ovirale pouk: poleg ošpic in davice še črne kože in leta 1918/19 španska bolezen, ki je prekinila pouk za 2 meseca.

Med NOB pa je bilo s poukom takole: Leta 1941 je bila šola že šestrazredna in je imela 236 otrok ter 4 učiteljske moči: Stefanijo Brunšteiner, Franjo Malešič, Terezijo Pugelj in Franca Strehovca. Šolsko poslopje so zasedli izmenoma Nemci, fašisti, domobranci in partizani, zato je bil pouk večkrat prekinjen. Ob bombardiranju je vodil šolo Konrad Kotnik z ženo Marijo (1942). Ubit je bil poštar Fr. Križman, porušena je bila Pugljeva hiša Pri cerkvi, staro šolsko poslopje in zapuščene vasi Paka, Tržič, Pri cerkvi in Lipa. Kotnika so ustrelili, Strehovca in Malešiča pa odpeljali v taborišče, ostala je Stefanija Brunsteiner. Leta 1942/43 je bilo 237 otrok, 2 učiteljici in Strehovec, prišli pa sta Zora Rape (iz Žvirč) in Ilica Trampuš, ki pa sta še leta 1943 odšli. Leta 1943/44 je bilo 238 otrok. Ker so odvedli tudi Strehovca in je odšla Brunsteinerjeva, 1944/45 ni bilo pouka. — Leta 1945/46 je bilo 226 otrok v šestrazrednici z 2 učiteljema.

VIŠNJA GORA

Tukajšnja šola je postala trirazrednica leta 1876, štirirazrednica 1906, petrazrednica 1921 in sedemrazrednica 1930. Novo šolsko poslopje je bilo zidano leta 1906. Leta 1874 je bila uvedena še ponavljajna šola, ki je ob nedeljah in četrtek trajala do leta 1902. Učitelj Janko Skrbinc, ki je nasledil

Šola v Višnji gori, zgrajena leta 1906, prizidana leta 1939

Ignacija **Vencajza**, je učil tu 35 let (od leta 1876—1911, ko je bil upokojen). Bil je odlikovan z zlatim križcem; umrl pa je leta 1928. Bržčas je za njim prišel Gašper **Gašperin** (r. v Kropi 1843), ki je bil sicer upokojen leta 1902, a je umrl v Višnji gori 1927. Tukaj je pa bil rojen tudi Josip **Rus**, ki smo ga omenili v Stični v času 1823/24 in se torej ni mogel roditi 1823, kar moramo tu popraviti (prim. lanski GZ).

Med NOB je bilo stanje tako: Leta 1941 je bila tu šestrazredna šola s 301 otroci in 7 učiteljskimi močmi. Leta 1942 je odšel od tu učitelj Edvard **Turnher** v partizane, **Kokalja** Janeza pa so odgnali v Renici, odkoder se je leta 1944 vrnil v Ljubljano. Do leta 1943 je bil pouk v šoli, nekaj časa nato — do požiga (1. decembra) leta 1943 pa v gradu. Leta 1944 je bilo popravljeno ostrešje šole in je bil pouk do leta 1944 v manjših skupinah po hišah, potem pa prekinjen do leta 1945.— Leta 1945 je imela šola 4 razrede, 3 učiteljske moči in 197 otrok. Med NOV je učila Vida **Zeleznik** in Terezija **Samec**, medtem ko je Lavrenčija **Kokalj** odšla v Škofjo Loko, kjer je bil Janko **Kokalj** pozneje nadzornik. Leta 1943 je odšla Mara **Čotar** v Ljubljano, Milena **Bratina** pa je bila odvedena v Trst in je pozneje učila v Primorju (Huda Južina).

ZALNA

Trirazredna je postala tu šola leta 1920, štirirazrednica 1934 in petrazrednica 1937. Od leta 1873 učitelj ni bil tu več cerkovnik in od leta 1876 ne več mrliški oglednik Matej **Kračman**, ki je prebil tu 11 let, se je pritoževal nad zaostalo šolnino. Za njim je (po šol. kroniki) tu učil Janez **Normali**, (poznejši duhovnik (1880), Josip **Topolavšek** (do leta 1884), Janez **Ziegler** (do leta 1885), Ferdo **Strel** (od leta 1885—87), za njim pa 25 let Josip **Svetina** (do leta 1914) kot katehet. Leta 1897/98, ko je število učencev naraslo na 250, so šolo razširili in dvignili v nadstropje, a že leta 1904 so sklenili sezidati novo šolo. Stara, slabo ohranjena šola je bila prepisana na cerkev s pogojem, da stanuje v njej učitelj. Leta 1887—89 je bila šola brez učitelja, preden je prišel Svetina (1889).

Zanimivo je, da je bilo leta 1867 vsega 132 otrok, ki so se učili poleg krščanskega nauka branja, zlogovanja, poštevanja, pisanja, dečki sadjereje, deklice pa pletenja. Naslednje leto je bilo 128 učencev in šolnino so plačevali 4-krat letno po 10 krajcarjev vsak. Leta 1869 je bilo že 170 otrok poleg 53 nedeljskih šolarjev, ki so se učili branja, pisanja, poštenja, nrvavnosti, zmožnosti in prizadevnosti, pa še lepopisa, ustmenega in miselnega izraza, pravopisa in zemljepisa. Leta 1870 jih je bilo samo 122, leta 1892 pa že 257. Ko so leta 1909 odprli novo šolo, je govoril učitelj Svetina, navzoča pa sta bila tudi glavar Viktor Parma in nadzornik Ljudevit Stiasny. »Zlate bukve v Žalini« so bile pisane leta 1867—82. Pomembna podpornika šole sta predvsem župnik Gregor Jakelj, ki je oskrbel učila, in Jože Javornik, ki je leta 1877 podaril njivo za šolski vrt.

Prvi šolski okoliš leta 1867 je obsegal naselja: Blato, Gatina, Malo Mlačevo, Veliko Mlačevo, Boštanjska vas, Zagradec, Plešivica, Zalna in Luče. Vas Luče so hotele svojo šolo, vendar brez uspeha. Pač pa še imenujejo »Na šolici« hišo z gostilno ob cesti Grosuplje—Žužemberk. Šola se je postopno izpopol-

njevala (stanovanje, stranišča ipd.). Leta 1904/05 so se otroci iz vasi Blato in leta 1933/34 iz vasi Gatina prešolali v Grosuplje.

Leta 1909 je tu do upokojitve leta 1911 učila Amalija **Tomc**, ki jo je v boleznih nadomeščala Marija **Tomc** leta 1909/10, potem pa Marija **Flander**, a nekaj mesecev tudi Marija **Kranter** (v šoli leta 1911/12). To leto je učila tu Erna **Kržič**, potem pa dobro desetletje Frančiška **Bezeljak-Mayer** (1911) do upokojitve 1920, a spet leta 1921/22. Leta 1912/13 je učila tudi Marija **Koritzky**, potem Frančiška **Zorec** iz Šentvida pri Stični 1915/16, Katarina **Košiša** 1916—18, Ana **Šeme** 1918—20, Vida **Kneisel** 1920/21, Gizela **Pišek-Kukmak** 1920/21, Olga **DelCott** 1921—33, Ana **Tomšič** 1922—28, Angela **Bernot** 1926/27, Ana **Šiška** 1929—31, Ivana **Benedičič** 1931—37, Alojzij **Trček** 1935—39. Razen navedenih so učili še Frančiška **Svetina** 1929, Ana **Dougan** 1934 in Josipina **Zaje** 1934/35 (iz bedn. fonda), nadučiteljja pa je nadomeščala Frančiška **Bezeljak**. Ivan **Bezeljak** (z Vač) je bil tu nadučitelj 1916 in 1918—21, potem pa nadzornik v Litiji. Josipa **Macarola** 1921/22, je nasledil Milan **Tomšič** 1922—28, ko je bil upokojen. Potem pa so učili še: Marija **Bežek** 1938, Roza **Bolha** 1939, Friderika **Zupan** od leta 1937 ter Justina in Alojz **Weber** leta 1927.

Šola je prišla 1937 iz litijskega okraja v okraj Ljubljana-okolica.

Med NOB je bilo leta 1941 na tej šoli 5 razredov, 5 učiteljskih moči in 224 otrok, leta 1944 je bila šola od partizanov iz strateških ozirih zažgana in leta 1945 je bil pouk v Prosvetnem domu in v zasebni hiši. Leta 1945 pa so bili 4 razredi s 4 učiteljicami in 285 otroci.

To bi bilo dopolnilo grosupeljskih šol iz Grosupeljskega zbornika 1969, kjer so bile iste šole obdelane v glavnem le do leta 1869. Nadaljnji razvoj vključuje dobo obeh svetovnih vojn do danes (pravzaprav do leta 1962). Seveda sem bil tu vezan predvsem na poročila iz kronik ljubljanskega šolskega muzeja. Kolikor nisem tam dobil poročil, so navedbe pač še delno pomanjkljive. V nadaljnjem pa se bom na kratko še pomudil pri nekaterih mlajših šolah, ki so nastale po letu 1869 ali celo v našem 20. stoletju na območju grosupeljske občine. Te šole so: Ambrus, Kompolje, Korinj, Muljava, Polica, Ponikve, Temenica, Sp. Slivnica, Zagradec, Hrastov dol in Vel. Ilova gora. Grosupeljska šola je obdelana na drugem mestu tega zbornika.

AMBRUS

Zasilna šola je bila tu že leta 1845, ko je učil Štajerec Luka **Köspret** (roj. v Konjiški vasi pri Ptujju leta 1783), ki je opravil učiteljsko pripravništvo v Celju že leta 1801, potem učil tri desetletja po Štajerskem, nato pa prišel v našo Suho krajino (Dolenjsko in Kočevsko) za dve desetletji, potem pa spet učil na Štajerskem, saj je učil leta 1853—58 v Vidmu ob Ščavnici, a leta 1869 v Teharjih. Drugi zasilni učitelji so bili: Ivan **Lobe** (rojen v Hinjah leta 1843) je učil tu od leta 1861—71 in v tem času je učil še Martin **Boštele**, ki je bil prej cerkovnik in organist na Čatežu pod Zaplazom (1858—60).

Enorazredna šola je bila kot redna šola tu ustanovljena leta 1878, razširjena v dvorazrednico leta 1909, v trirazrednico 1927 in v štirirazredno 1938. Šola je bila zgrajena šele leta 1883, nadzidana pa leta 1912. Ivan **Jarm** je tu

*Šola v Ambrusu,
zgrajena leta 1883,
nadzidana leta 1912*

učil od leta 1884 (umrl je v Žabji vasi pri Šmihelu leta 1916). Učitelji med leti 1871—84 ter kasneje do vojne niso podani.

Med NOB je bilo stanje tako: Leta 1941 so poučevali na tukajšnji, tedaj štirirazredni šoli — skupno 251 učencev: **Osterc**, **Vrhovec** in **Zajčeva**. Pouk je nemoteno potekal do leta 1942, potem so prišli Italijani pred novim letom. Po kapitulaciji Italije pa so leta 1943 šolo zasedli domobranci. Zaradi letalskih napadov je bila šola brez pouka in učiteljev. Leta 1945 je bila šola uničena. Prišel je učitelj Levin **Krže** in uvedel redni pouk v letu 1945, učila je tudi Angela **Zajc** po poročilu šol. upraviteljice Marije **Mihelič** leta 1946. Otroci so v to šolo prihajali iz vasi: Ambrus, Bakrc, Brezovi dol, Kal, Kamin vrh, Primča vas in Višnje.

HRASTOV DOL

Tu je bila šola ustanovljena šele leta 1942, prej pa so otroci hodili v St. Vid pri Stični. Dvorazredna šola je bila v Verbičevi hiši, kjer je bila še leta 1946, vendar popravljena po bombardiranju. Med vojno 3 leta skoraj ni bilo pouka. Leta 1942/43 je bil pouk, potem pa bolnica. Upravljala je šolo Ela **Kolar** (potem v Ljutomeru), Amalijo **Malenšek** pa so aretirali in internirali v Italiji (potem na Raki), do leta 1944 je bil upravitelj Janko **Rošker**. Leta 1945 je bila tu dvorazredna šola z 59 učenci, kakor poroča šol. upraviteljica Antonija **Miklavčič** leta 1946.

Šolski okoliš je prispeval: Lučarjev Kal — Hrastov dol 15 otrok (3 km), Rdeči Kal 3 (2 km), Male Pece 4 (2,5 km), Sad 6 (2,5 km), Podboršt 2 (3 km),

Trnovica 4 (1,5 km), Hrastov dol 8, — skupaj torej 42 otrok (po poročilu šol. upraviteljice Tatjane **Maležičeve**).

KOMPOLJE

Tu je bila šola razmeroma pozno ustanovljena kot podružnica videmske v Dobropoljah — tik pred drugo svetovno vojno 7. decembra 1940. Že leta 1939 je bilo tu otrok za 2 oddelka (133) pod upravno občino Dobropolje iz okoliša vasi Kmpolje. Tako je bil tu potrjen 1 oddelek ljudske šole od Vis. komisariata za Ljubljansko pokrajino, IV 546/1 od 3. V. 1941.

Med NOB: Leta 1941 sta bila dva razreda s 133 učenci. Šol. upraviteljica Danijela **Samec** poroča leta 1946, da je bil pouk leta 1941/42, 1942/43 in 1944/45 moten. Poučevali so do 24. junija, potem je bila v šoli ambulanta, toda od novembra 1942 do 8. septembra 1943 je bilo poslopje zasedeno 1 leto od italijanske in belogardistične vojske, potem pa je bil do 20. oktobra 1944 prazno, a potem spet pouk. Šolsko poslopje, ki je bilo zgrajeno 7. decembra 1940, je bilo med NOB delno pokvarjeno (šipe, omet) zaradi hudega bombardiranja (v okolico je padlo nad 200 bomb po 60 kg težkih) in zaradi obstreljevanja s kanoni (v okolici je bilo 150 granatnih zadetkov). Poučevali so: Veno **Slapšak** do 24. avgusta 1942 (potem je šel k partizanom in padel), Danijela **Samec** do italijanske ofenzive 1942 in še 1943 in 1944/45, ki je ostala na službenem mestu (domačinka), Albina **Štrubelj** od januarja do julija 1943 (po vojni odšla na Primorsko, zdaj v etnološkem inštitutu SAZU), Feliks **Gostinčar** od decembra 1941 do junija 1942, begunec z Gorenjskega, kot tudi Marija **Iglič**, ki je učila le nekaj mesecev 1943 ter Stane **Kavčič** nekaj mesecev 1943. Samčevo, ki je pred ofenzivo zbežala, so prijeli, a se je vrnila. Stanje po poročilu 15. oktobra 1945: 3 oddelki — 8 razredov, 2 učni moči in 2 učilnici, vpisanih 111 otrok, medtem ko jih je bilo leta 1942/43 123, leta 1944/45 pa 106. Šola je bila v dobrem stanju, ko so jo popravili.

6. oktobra leta 1962 poroča upraviteljica Ludovika Gosar o tej podružnični šoli osemletke Videm-Dobropolje, da je v dobrem stanju, da ima 2 razreda s stranskimi prostori, stanovanje, pisarno in mlečno kuhinjo.

KORINJ

Do leta 1912 (12. aprila) so hodili otroci še na Krko, odtlej pa je ekskurendna šola, spadajoča pod matično šolo Krka, in ima pouk trikrat na teden. Leta 1924 je pa tu že redni pouk, vendar je šola postala samostojna šele 13. marca 1929 kot enorazrednica. Šolski prostor je v zasebni hiši (Zajčevi), a od 1924. leta je zgrajeno šolsko poslopje, ki je bilo pa šele 1929 dovršeno z vrtom in sadovnjakom. S tem se je ta šola osamosvojila. Obsega le Mali in Veliki Korinj, gorski vasici z 270 prebivalci. Na tej ekskurendi je poučeval Henrik **Lobe** trikrat tedensko iz 5/4 ure oddaljene Krke, a ker ni bil izpolnjen pogoj (nad 40 šoloobveznih otrok), so skušali všolati še Laze in Tisovec sem, a ti vaščani niso pristali na to. Tako poroča šol. upravitelj Maler 30. novembra 1936.

Med NOB pa je bilo stanje tako: Leta 1941 je bila enorazredna šola s 50 otroki in isto stanje je tudi leta 1945. Učitelj Ladislav **Ožbalt** je bil leta 1943 aretiran in ustreljen (s 50 rafali) in do februarja leta 1943 ni bilo pouka, potem je prišla Silva **Kranjčeva** za 1 mesec. Po poročilu upraviteljice Zajčeve z dne 10. julija 1946 so kraj napadli partizani, šola je pogorela z inventarjem vred in Kranjčeva je odšla.

Dne 8. oktobra 1962 pa poroča Pavlina **Klančnik** kot tačasna šolska upraviteljica o tej nepopolni nižje organizirani osnovni šoli, da vsako drugo leto sprejema novince, tako da ima II., IV., VI., in VIII. razred s skrčenim predmetnikom. Šolsko poslopje je bilo obnovljeno leta 1953 in je v dobrem stanju.

MULJAVA

Ker so nekateri otroci hodili po 2 uri peš, je bilo že leta 1890 zaželeno, da bi tu dobili svojo šolo, k temu je spodbujal tudi šolski nadzornik Ljudevit Stiasny. Vendar sta se Lučarjev Kal in vas Šica upirala temu, čeprav bi se otrokom teh naselij za celo uro skrajšala pot v šolo in sta otroke še potem pošiljala v uro in pol oddaljeni Sentvid pri Stični. Tudi občine Krka, Gorenja vas in Dob so se upirale prispevati. Največ zaslug za šolo pa ima tu župan Ignac Špendal in kanonik Franc Špendal iz Novega mesta, ki je podaril svoje posvetvo tej šoli.

O začetku šole poroča učitelj Arnšek: Enorazrednica je bila ustanovljena 10. januarja 1910 in 18. avgusta 1910 je bil tu nameščen Jožko **Jaklič**, ki pa je učil le do 1913, ko je odšel v Kočevje in je prišla Iva **Dolinšek**, tu je ostala do leta 1922, za njo pa Ivanka **Zorec** leta 1922/23 ter potem Fr. **Samec** (do leta 1934, ko je prišel Franc Janko **Arnšek**, ki je ostal do leta 1940 ter Ana Jul. **Šiška** (do leta 1940). Leta 1940 je bilo do 35 otrok in za več tudi ni bilo prostora.

Med NOB pa je bilo stanje tako: Leta 1941 je bila dvorazrednica z 1 učiteljem in 1 učiteljico in do 97 otrok. Šolsko poslopje je bilo sicer preprosto, vendar dobro, saj je bilo preurejeno leta 1910 iz gostilniških prostorov. Dne 7. julija 1942 so šolo požgali Italijani in pouk je bil s tem prekinjen, nadaljeval pa se je od 31. III. 1943 do 31. VII. 1943. Obisk je bil le polovičen, in sicer v zasilnem prostoru. Učitelja sta ostala do požiga, potem pa je prišel **Arnšek** in Ana **Vrbič** je učila še leta 1943. Potem pa ni bilo pouka do 24. januarja 1944, ko je prišel od partizanov Cvetko Budkovič in ostal do maja 1944, nakar do 1. julija 1945 ni bilo rednega pouka, bil je le od časa do časa, dokler niso prišli domobranci. Ana Vrbič je bila v internaciji (potem v Stični), Arnšek pa je bil upokojen. Do 15. oktobra 1945 sta bila spet dva razreda z 80 učenci in 1 učiteljico. Poslopje je bilo uničeno in pouk je moral biti v zasebni hiši. (Po poročilu šolskega upravitelja Jožeta Perka z dne 4. VII. 1946.)

Semkaj so bile všolane vasi: Muljava, Polje, Bojani vrh, Veliko in Malo Kompolje ter Gorenja vas. — Dne 8. oktobra 1962 pa poroča šolska upraviteljica Karolina **Pregl**, da je šola kot nepopolna osemletka, zgrajena leta 1947. Poleg nje uči še Doroteja **Simčič** in Emilija **Hočevnar**, za dopolnilni pouk pa nudi pomoč (dodatno) Danica **Kostelic**.

POLICA

Ze leta 1873 je bila tu enorazredna zasilna šola, na kateri je poučeval organist (Matej **Jereb**) za 10 krajcarjev mesečno od učenca. Do leta 1872 je poučeval le župnik (**Derčar**) verouk v župnišču. Gradnjo šole je podprl sam cesar s 1000 fl. kot patron šole in že konec leta 1872 je bilo gradbeno delo končano, tako da so šolo 8. januarja 1873 že odprli. Konec prvega šolskega leta je bil 19. julija 1873. Leta 1892 je bil postavljen vodnjak (za 160 gl.). Pozneje pa je župnik (Andrej Pipan) prodal zemljišče za učiteljsko stanovanje in leta 1908 je bila tudi šola razširjena v dvorazrednico. Leta 1937 je imela šola že 4 oddelke in 179 otrok. Največ zaslug za šolo si je pridobil učitelj Ivan **Dremelj**, župnik **Pipan** in učitelj Fr. **Janežič**. Potres leta 1895 je šolo prizadel, saj so jo morali za 400 gl. popraviti v 5 tednih.

Za prvim učiteljem **Jerebom** **Matevžem** so učili: Janez **Bohinjec** (1875—77), Janez **Brus**, ki je bil še organist in je kot učitelj prejemal 12 fl. mesečne plače (1877—80, tu umrl 1915), Janez **Bantan** leta 1880/81, Janez **Ziegler** (1880—84), Ivan **Dremelj** (1884 do smrti 1920 — 36 let!), Marija **Levec** (1908—10), prva učiteljica na dvorazrednici, Marta **Hren** leta 1910/11, Helena **Seme** (1911—21), rojak Franc **Janežič** (od 1920) in **Janežič** **Terezija** (1922), za njima pa še **Silvester Perharc** (od leta 1937) in **Jožefa Mohorič-Erjavca** tudi od leta 1937 — prva učiteljica na štirirazrednici. Poleg **Janežiča** je bil tu rojen še učitelj Franc **Potokar**.

Med NOB je bilo stanje tako: Leta 1941 je bila tu štirirazredna šola s 4 učiteljskimi močmi in s 191 učenci. Na šoli so v času vojne ostali: **J. Erjavca**, **T. Janežič** in Franc, **Silvester Perkavec**, ki pa je bil od 6. aprila že v nemški internaciji, medtem ko so odvedli **Andreja Pirjevca** v italijansko internacijo. 9. maja leta 1941 so namreč sem prišli Nemci, a še isti mesec (11. maja) Italijani. Spomladi 1942 so odšli Italijani in prišli partizani. V januarju 1944 pa je šola pogorela in pouk je bil poslej v gasilskem domu in v zasebni hiši. Leta 1945 je bila šola spet štirirazredna s 180 otroki in 3 učnimi močmi. Leta 1962 pa poroča **Anica Turk**, da je tu nepopolna samostojna šola.

Solski okoliš: Polica, Gorenja in Dolenja vas, Kožljevec, Velika in Mala Stara vas, Troščine, Mali konec, del Bleč vrha, Peč, Dole, Gorenje in Dolenje Duplice, Goričane, Gradišče in Bliska vas.

PONIKVE V DOBREPOLJAH

Tu gre za poznejšo šolo, ki so jo kot dvorazredno odprli 9. oktobra 1939, o tem poroča tedanja šol. upraviteljica **Adela Poštajnar** (**Posteiner**). Šola je našla primeren prostor v hiši, ki so jo še popravili v ta namen (**Škuljeva**, št. 43). Gradnjo šol. poslopja so tedaj za 7 let odložili. Za to šolo se je zanimal šolski nadzornik kočevskega okraja **Alojzij Peterlin**, ki je tudi govoril na začetni slovesnosti. Zasluge zanjo pa ima tudi dobrepoljski župnik **Mrkun**.

Prvi učiteljici sta bili **Adela Poštajnar** in **Antonija Metelko**. Prva je med vojno odšla že v začetku leta 1942/43 na bolniški dopust, druga pa konec leta 1942/43. Potem je prišla **Roza Iglič** (pregnana leta 1941) ter šolska upraviteljica **Marija Iglič**; ta poroča 6. julija 1946, da je bila šola leta 1941 osem-

razredna z 2 oddelkoma s skupaj 70 otroki in tudi 2 učiteljicama, ki sta učili v 2 učilnicah s prekinitvami (do 1943). Vas je bila bombardirana leta 1942. Leta 1945 je šola osemrazredna z 2 oddelkoma in 72 otroki. Po poročilu iz leta 1962 je bila nova zgradba šole postavljena leta 1957, šola pa je vključena v osrednjo šolo Videm-Dobrepolje.

TEMENICA

Tudi tu je bila šola ustanovljena leta 1939, vendar je do leta 1945 poučeval župnik, posebno leta 1944, ko se je začel med vojno pouk (Anton **Rataj**). Učil je poleg verouka še branje in računstvo. Prej pa so hodili učenci v Št. Vid pri Stični. Šolsko poslopje je bilo v grobem stanju zgrajeno leta 1939 in se je do leta 1941 še izpopolnjevalo, potem pa je prostor porabljala vojska.

Všolani so bili KLO: Primskovo, Male Dole, Breg in Radohova vas, všolane vasi pa so dajale: Dolenja vas 2 učenca (oddaljena 1 km), Prapreče 12 (pol km), Videm 5 (1 km), Radanja vas 11 (pol km), Kalce 2 (4 km), Pusti javor, Sela pri Sobračah, Sobrače 1 (2,7 km), Vrh pri Sobračah 10 (2,4 km), Čagošče 15 (1,5 km), Bukovica 13 (2,5 km), Temenica (0,2 km), Cerovec, Gornji vrh, Teleč vrh, Potok 1 (3,8 km), Brezovec 2 (3,5 km), Vrvišče 2 (4 km), Ješče 2 (4 km), Golce 4 (2,4 km), Debeli hrib 4 (1,2 km), Mihelca 2 (1,4 km), Žabnica 1 (1 km), Pungart 6 (1,2 km), Zaboršt 1 (1,2 km), Male Dole 5 (2 km), Vel. Dole 4 (2,4 km), Selo pri St. Pavlu 3 (1,5 km). Z dograditvijo je začel Vinko **Dobnikar** leta 1945. Po poročilu iz leta 1962 je to samostojna, nepopolna osnovna šola s kombiniranim poukom, 2 učilnicama, pisarno, kabinetom, delavnico, 2 stanovanjema, dvoriščem, vrtom in nekaj zemljišča s travo.

SPODNJA SLIVNICA

Od tu so hodili otroci pred letom 1920 še na Kopanj, potem pa se začne ekspoziturna šola v zasebni hiši in leta 1921 samostojna enorazrednica. Leta 1925 so pričeli graditi šolsko poslopje, ki je bilo dograjeno leta 1927. Leta 1935 pa je bila ta šola že dvorazredna. Do leta 1920 je bil za slivniške učence pouk dvakrat tedensko (6 km). Potem je dal Fr. Bavdek za 3 leta v najem prostor v svoji hiši in učila je Marija **Kastelic** (roj. 1884) od 1920—37. Verouk pa sta poučevala od leta 1920—23 Anton **Zužek** in Ivan **Kogovšek**, potem je poučevala leta 1936 še Milica **Valenčič** in Ana **Jaklič** (roj. 1909), ki poroča še leta 1939 o nastanku in razvoju te šole. Po 3 letih se je šola preselila v prostore Jerneja Permeta (štev. 51) leta 1923/24. Leta 1937 je učil še Alojz **Černe** (Tscherne) (roj. 1900). Šolskih otrok pa je bilo 1920/21: 57, 1925/26: 27, 1930/31: 42 in 1935/36: 68.

Med NOB ni bilo veliko pouka, delno se je obnovilo šele po odhodu Italijanov, ki so bili 14 mesecev v šoli, potem pa so prišli partizani, ki so imeli v šoli 2 meseca bolnico. Po poročilu iz leta 1946 je bila šola leta 1941 dvorazredna s 71 otroki, 2 učiteljema, poslopje je bilo v dobrem stanju, med vojno pa je bil le delni pouk in poslopje poškodovano. Učitelj Jože **Birsa** je odšel (sedaj v Mariboru), Ana **Jaklič** v Ljubljano (Rudnik). Na službeno mesto se nista javila ne Bogomoljka **Mihelič-Gajser** (1943) ne Leopold **Bonča**

(1944), ki je pozneje učil v Šmarju. Leta 1945 je bila šola dvorazredna s 60 otroki in 3 učiteljskimi močmi. Pouka ni bilo med 14. januarjem 1942 do 20. marca 1943 in tudi ne leta 1943/44, ko je bilo šolsko poslopje poškodovano in je bila tačas začasna šola od 18. marca 1944 za Slivničane v Grosupljem. Leta 1946 poroča šol upravitelj Pavle **Ambrož**. Šolski okoliš obsega le Slivnico (s 54 šoloobveznimi otroki).

VELIKA ILOVA GORA

Tu je pričela šola s poukom v zasebni hiši leta 1938/39 kot enorazrednica z eno učilnico. Njen okoliš je: Velika Ilova gora, Gabrje, Račna, Mala Ilova gora (od leta 1941) s Hočevjem. Otroci z Vel. Ilove gore in Gabrja so prej hodili trikrat tedensko v Kopanjo, z Male Ilove gore pa trikrat tedensko v Dobropolje (nad 6 km). Za ustanovitev so si prizadevali: šolski upravitelj Ivan **Tušar**, učitelj Stane **Šular** iz Dobropolj ter šol. nadzornik A. **Peterlin**. Ledino pa je zaorala učiteljica Olga **Madonova** (roj. v Madoni, Banjska planota, 1897), ki je kot begunka maturirala 1919 in prišla sem iz Trbovelj leta 1938. Razredi so imeli: I.: 6, II.: 9, III.: 9, IV.: 6, V.: 5, VI.: 8 otrok.

Med NOB je bila tu enorazrednica s 55 otroki in 2 učiteljema. Do leta 1942 je bil tu Rafael **Pertot**, ki pa so ga Italijani ustrelili (leta 1942, pokopan v Kopanju), leta 1942/43 Franc **Verbič**, ki pa je leta 1943 pobegnil. Ko je bila Ilova gora 4.—5. novembra t. l. požgana, so vsi spisi sicer zgoreli, a šola je ostala cela. Tako je poročilo z dne 15. oktobra 1945, da ni pouka in ne učitelja na tej enorazredni šoli, ki je imela 1941 55 otrok in učitelja (Ivan **Tušar**).

ZAGRADEC

Šola je bila tu ustanovljena že leta 1873 kot enorazrednica (do 1912/13. Leta 1873 je bilo za šolo prirejeno šolsko poslopje in obiskovalo ga je okoli 60 otrok. Verouk je poučeval župnik Ignac **Vrančič**. Prvi učitelj na tej enorazredni šoli pa je bil Franc **Lobe**, za njim Alojz **Tomšič**, potem pa Ferdinand **Vigle** leta 1880, Anton **Vrančič** leta 1885, potem pa še Ivan **Zupan**, ki je menjal z Vrančičem v Dolskem. Okoliš leta 1898: Marinča vas, Deča vas in Veliko Globoko. Ker pa je bil krajevni šolski svet proti vključitvi, 2 leti otroci niso hodili v šolo. Po vojni so pošiljale vasi: Zagradec 28 otrok, Fužina 16, Gabrovka 13, Češnice 18, Tolčine 14, Marinča vas 26, Breg 5, Vel. Rebrce 8, Male Rebrce 5, Valična vas 24, Deča vas 10, Grintovec 9, Malo Globoko 12, Veliko Globoko 10, Kužljevec 14, Drašča vas 41 in Kitni vrh 18. Na prelomu in v začetku tega stoletja so učili Ivan **Perko**, poznejši nadučitelj v Suhorju, za njim pa Anton **Vode**, ki je odšel na Rudnik. Na njegovo mesto pa je prišla Ruža **Petrič**. Ko pa je šola leta 1912/13 postala dvorazrednica, jo je vodila Julijana **Bantan**, a leta 1913/14 Henrik **Lobe**, ki pa je moral k vojakom. Prišla Julija **Berlan**, potem Olga **Hribar-Rantova**, Milena **Zun**, Josip **Rezelj**, Marija **Dular**, Ana **Svetlič**, Olga **Koželj** in Danica **Maroltova**.

Leta 1900 je bila uvedena ponavljalna šola in leta 1925 je šola postala trirazredna, leta 1933 štiri- in 1938 petrazredna, ki je imela eno učilnico v galskem domu. Zasluge za šolo ima tudi poslanec A. **Zitnik**.

Med NOB je bila leta 1941 šestrazrednica s 300 otroki in 6 učiteljskimi močmi. Šolsko poslopje, ki je bilo obnovljeno, a je imelo učilnico v gasilskem domu, je med vojno ostalo, vendar v slabem stanju in gasilski dom neuporaben. Do leta 1942 je bil pouk reden, potem so imeli Italijani v šoli skladišče, le v 2 prostorih je tekel pouk, po odhodu Italijanov pa so se naselili vlasovci (VOS) do konca leta 1943 in šola je bila brez pouka, potem pa je bil spet nekaj časa (od januarja 1944 do aprila), potem pa prekinjen in poslopje je bilo Nemcem celo za hlev. Ostali so Vlado **Birsa** (do odhoda Italijanov), Jože **Drinovec** (do maja 1942), Vera **Ficko** (do julija 1943), Marija **Solar** (do septembra 1942), Marija **Samec** (do počitnic 1943) in isto tako Irena **Robič**. Marija **Solar** je bila v internaciji od septembra 1942 do pomladi 1943, Birsa je odšel v partizane, Drinovec pa je padel pri domobrancih, Fickova je odšla domov, Šolarjeva je bila potem v Zabreznici, Samčeva na Krki, Robičeva pa na Primorskem.

Leta 1945 je bila šola petrazredna z 220 otroki in 3 učitelji. Poslopje, zgrajeno še leta 1873, je v slabem stanju (po poročilu Janeza **Bezeljaka**, šolskega upravitelja, z dne 3. julija 1946).

Se preden so zgradili v Zeleni prvo šolsko poslopje leta 1867, so otroci obiskovali pouk dvakrat na teden na farovškem padu, v cerkvi, v župniški hiši (pozimi) ali na pod kozolcem lastnega gospodarja (poleti). Otroci je poučeval župnik Miklavž Vindričan. Poleg verskega so se učili nekaj računanja, pisanja in branja. V druge sosednje šole, npr. v Učajo goro, otroci iz Zelen niso hodili. Pač pa so se poslovovali za hlevno silo vaščani Luč, jo tiskali in gradili, uiso je pa zaradi pomanjkanja kmetov dogradili. V spomin na tiste čase se še danes imenuje kmečko posestvo: »vseklandjo gostilno ob cesti Grosuplje-Zabernik« v/a Šolie.

Gradnja nove šole leta 1867

Po daljših razpravah in posvetih so se Lučani in sponzorirali z župnikom in z združenimi močmi sezidali šolo leta 1867 v bližini farne ograde v Zeleni. Prilicno in skromno poslopje je stalo na visokih tleh, zgradili so ga posestniki vaščani sami s prostovoljnimi delom. Plačali so le obzidje in mizarja. Stavba je imela učilnico in učiteljevo stanovanje. Ker je bilo stanovanje vseeno in nezdravo, so dogradili leta 1870 podstrešno sobo. V spodnjem stanovanju je zbolela in pozneje za jetiko tudi umrla učiteljeva žena in učiteljica Marija vel. Alojzija Svetina.

V šolskem posloju se je pričel pouk leta 1867. Pri nekaterih obsevih je iz kataloga pod rubriko »zgodovina šolanja« naveden datum 12. november 1866, iz tega opravičeno sklepamo, da je bila šola dovršena še leta 1866 in da so jo odprli šele leta 1867. Domnevamo pa tudi lahko, da so uporabljali ukovine za takrat, ko šola še ni bila dograjena ali odprta.

Zelena je dobila šolsko poslopje 61 let prej kot Grosuplje (pričel se je pričel 37 let prej), začetki šolanja šole pa segajo kar za 111 let pred grosupeljskimi.

ŠOLSKO IN KULTURNO-PROSVETNO DELO

Cvetko Budkovič

Že v 1. številki je Zbornik občine Grosuplje objavil predstoletne šole izpod peresa prof. Etbina Bojca. Kulturno-prosvetno delo v občini bo zbornik obravnaval tudi v prihodnjih številkah. Pričujoča prispevka obravnavata osnovno šolo v Žalni in v Grosupljem.

1. OSNOVNA ŠOLA V ŽALNI

Še preden so zgradili v Žalni prvo šolsko poslopje leta 1867, so otroci obiskovali pouk dvakrat na teden na farovškem podu, v cerkvi, v Smucovi hiši (pozimi) ali pa pod kozolcem istega gospodarja (poleti). Otroke je poučeval župnik Mihael Vindišer. Poleg verouka so se učili nekaj računstva, pisanja in branja. V druge sosednje šole, npr. v Višnjo goro, otroci iz Žalne niso hodili. Pač pa so se potegovali za lastno šolo vaščani Luč, jo začeli že gradiiti, niso je pa zaradi pomanjkanja sredstev dogradili. V spomin na tiste čase se še danes imenuje kmečko posestvo z nekdanjo gostilno ob cesti Grosuplje—Žužemberk »Na šolici«.

Gradnja nov šole leta 1867

Po daljših razpravah in posvetih so se Lučani le sporazumeli z Žalčani in z združenimi močmi sezidali šolo leta 1867 v bližini farne cerkve v Žalni. Pritlično in skromno poslopje je stalo na vlažnih tleh; zgradili so ga povečini vaščani sami s prostovoljnimi delom. Plačali so le zidarje in mizarje. Stavba je imela učilnico in učiteljevo stanovanje. Ker je bilo stanovanje vlažno in nezdravo, so dogradili leta 1890 podstrešno sobo. V spodnjem stanovanju je zbolela in pozneje za jetiko tudi umrla učiteljeva žena in učiteljica ročnih del Alojzija Svetina.

V šolskem poslopju se je pričel pouk leta 1867. Pri nekaterih učencih je iz kataloga pod rubriko »začetek šolanja« naveden datum 12. november 1866, iz tega opravičeno sklepamo, da je bila šola dozidana že leta 1866 in da so jo odprli šele leta 1867. Domnevamo pa tudi lahko, da so uporabljali tiskovine že takrat, ko šola še ni bila dograjena ali odprta.

Žalna je dobila šolsko poslopje 61 let preje kot Grosuplje (pouk se je pričel 37 let preje), začetki šmarske šole pa segajo kar za 111 let pred grosupeljskemi.

Šolski okoliš:

Šolski okoliš osnovne šole v Žalni je obsegal sprva tele vasi: Blato, Gatina, Malo Mlačevo, Veliko Mlačevo, Boštanj, Zagradec, Plešivica, Žalna in Luče. Leta 1904 je prešla v šolski okoliš občine Grosuplje vas Blato, leta 1933 pa tudi Gatina. Prvi učitelj Jožef Jerom je poučeval v Žalni le 2 leti, nato je odšel na Krko.¹

Vpis, šolska dokumentacija in predmetnik

Ob ustanovitvi šole se je vpisalo 65 dečkov in 67 deklic, skupaj 132 otrok, rojenih v letih od 1853—1860. V naslednjih letih je število učencev v presledkih stalno naraščalo.²

Prve tiskovine, imenovali so jih »Zaznamek pridnosti in napredka«, je natisnil in založil J. R. Milič iz Ljubljane v slovenskem jeziku. Poleg nrvnosti, zmožnosti in prizadevanja so učence ocenjevali še iz tehle predmetov: krščanski nauk, branje, zlagovanje, poštevanje, pisanje, sadjereja (za dečke) in pletenje (za deklice). Od leta 1869 dalje so poučevali tudi lepopisje, umstveni in miselni izraz, pravopisje in zemljepisje.

Uradni jezik je bil z malo izjemami slovenščina. Tiskovine in knjige so bile v slovenščini. Tujih jezikov se otroci niso učili. Na šoli so se ohranile »Zlate bukve v Žalni« (od leta 1867—1882). Med prvo svetovno vojno je bila šola sicer odprta, vendar je pouk zaradi razumljivih vzrokov močno trpel.

Šolski prispevek, opombe v katalogih in obisk pouka

Starši so morali plačevati šolski prispevek štirikrat letno po 10 krajcarjev ali pa skupaj za vse leto, kot je napisano v opombi kataloga: »10 po 4 x« ali »je plačal za celo leto«.

V katalogu za leto 1872 so opombe, imena in priimek učencev napisane nemško, npr. »Nur zum Religionsunterricht erschienen«. Zanimive so tudi druge opazke, kot: »hodi v šolo spat«, »nezmožen«, »prismuknjen« in podobno. Šolski obisk je zaradi domačih del in boleznii zelo trpel. Iz kataloga za šolsko leto 1873/74 je razvidno: »Skozi tri mesece je hud kašelz zadrževal otroke od pridnega obiskovanja šole«. Katalog za leto 1875/76 je pisan samo v nemškem jeziku, tudi vsi podatki otrok staršev in ocene so pisane v nemščini.

Gradnja nove šole leta 1909

Po treh komisijskih ogledih — komisijo so sestavljali okrajni glavar J. Tekavčič, ing. Franc Pavlin, krajevni šolski svet, župan in odborniki — so zavrnil predlog za nadzidavo šole in sprejeli sklep, da sezidajo novo šolo. Stroški ne bodo dosti večji, kot če bi popravili staro, poleg tega bo nova šola veliko bolj ustrezala zdravstvenim in učnim zahtevam.

Kot skoraj vedno ob takih prilikah so posestniki drug drugemu nasprotovali pri določitvi lokacije. Posestniki iz Žalne, zlasti Josip Javornik je

¹ Od leta 1873 učitelji v Žalni niso opravljali nič več cerkveniške službe, od leta 1876 pa niso bili mrliški ogledniki.

² Glej tabelo

ponujal parcelo Pod cesto 1867/1, 1867/2, 1868/3 za 600 gl, posestniki z Gatine pa so zahtevali, da bi stala šola na prostoru bližje Gatine. Po daljših prepričevanjih je zmagal J. Javornik. Izvolili so gradbeni odbor, ki je vzel 29000 k posojila proti 35 letnemu odplačevanju. Šolo je zgradil leta 1908/09 stavbeni podjetnik Andrej Medved iz Podgorja pri Kamniku. Pri otvoritvi so sodelovali okrajni glavar Viktor Parma, okrajni šolski nadzornik Ljudevit Stiasny, učiteljstvo višnjegorskega sodnega okraja in dekan Trček iz Šmarja.

Prostori

Šola je imela v pritličju eno veliko učilnico in dvosobno stanovanje, v drugem nadstropju pa pravtako eno učilnico in stanovanje za upravitelja. Zgradba je zidana solidno, vendar ni ustrezala več, ker sta primanjkovali dve učilnici in pisarna. V pritličju je bila leta 1920 adaptirana še ena učilnica na račun učiteljevega stanovanja, ki je dobil na novo sezidano podstrešno stanovanje. Leta 1938 je dobila šola nove sanitarije.

Šolsko poslopje so požgali partizani dne 14. januarja 1944. Pouk se je obnovil 26. februarja 1945 v dvorani prosvetnega doma in v zasebni hiši Marije Prijatelj v Veliki Žalni. Požgano poslopje so obnovili leta 1947. Sedanje stanje je zadovoljivo, vendar še manjka ena učilnica in prostor za učila.

Učiteljstvo

Skupaj z Jožefom Jeromom je poučeval tudi učitelj Matej Kračman.³ V Žalni je služboval 11 let (od cca 1868—1879). Nasledil ga je pomožni učitelj Janez Normali (1880—1881) iz Brezovega nad Višnjo goro. Normali je nadaljeval študije in postal duhovnik. Za njim so poučevali: učitelj Jože Topolovšek (1881—1884); iz Žalne je bil premeščen v Svetino pri Celju. Nasledil ga je

Janez Ziegler (1884—1885), ki je odšel v Zalog pri Komendi.

Ferdo Strel (1885—1887) je prišel iz Radeč pri Beli Peči.

Za njim je bila šola 2 leti brez učitelja. Dolgo se je zadržal nadučitelj Jožef Svetina od leta 1889 do smrti 1914; prišel je iz Šmarja. Mnogo zaslug ima za zidavo nove šole.

Amalija Tome s Sv. Križa pri Litiji je poučevala od 1909 do upokojitve 1911.

Zaradi rahlega zdravja pa jo je nadomeščala sestra Marija Tome od 1909—1910. Po nekaj mesecev ali let so službovale:

Marija Flander (6 mesecev), Marija Kramer (1 leto), Ema Kržič (1 leto), Frančiška Bezeljak-Mayer od leta 1911—1920, 1921—1922, nakar je bila premeščena v Litijo; Marija Koritzky (1 leto), Frančiška Zorec (1 leto), Katarina Košina od 1916—1918, nato odšla v Nevlje pri Kamniku, Ana Seme iz Dola

³ Matej Kračman, sin Matevža Kračmana »Šmarskega šomaštra« je služboval na Kranjskem 40 let. Upokojen je bil leta 1880 in živel odtlej v rojstnem kraju Šmarje z letno pokojnino 367 gol. in 50 krajcarjev. Poučeval je v Ljubljani, v varušnici malih otrok, v Šmarju pri Grosupljem in na Krki. — Kračman se pritožuje, da je pobiranje denarja za zaostalo šolnino in šolske potrebščine za županije (občine) velika nadloga. Hvali, kako je bilo pred letom 1848 za učitelja praktično urejeno, ko je proti pobotnici kar na davkariji dobil denar za šolska drva.

Nova šola v Zalni, zgrajena leta 1909

pri Litiji (1918—1920), Vida Kneisel (1 leto) nato odšla v Št. Jernej, Gizela Plšek-Kukman (1 leto), Olga Del Colt iz Dravograda 1921—1933; upokojena 1935, Ana Tomšič iz Ribnice 1922—1928, nato odšla v Št. Vid nad Ljubljano, Angela Bernot (1 leto), Ana Šiška (2 leti), Ivana Benedičič 1931—1937, Alojzij Trček 1935—1939, Marija Bežek 1938—1945, Roza Bolha 1939—1945, Friderika Zupan 1937—1945, Justina Weber 1927 — kot brezplačna volonterka je delala na šoli še Svetina Frančiška (7 mesecev); Ana Dougan (11 mesecev) in Jospina Zajc (11 mesecev) pa sta bili plačani iz bednostnega fonda.

Veroučitelji

Mihael Vindišer, Anton Zorc, Gregor Jakelj do leta 1881, ko je odšel na Rudnik pri Ljubljani.

Lovro Urbanija 1882—+1901; Ludvik Schiffrer 1902—1918, do upokojitve; Ivan Drešar 1919—1920 ko je bil imenovan za župnika na Planino pri Trbovljah; Josip Šolar 1920—1937, ko zaradi zavratne bolezni ni mogel več poučevati. V njegovi odsotnosti sta poučevala p. Maver Grebenc in p. Gerard Korpar, cistercijana iz Stične. Od leta 1939 dalje je poučeval verouk župnik Anton Znidaršič.

Nadučitelji

Po Svetinovi smrti leta 1914 je opravljala upraviteljske posle Frančiška Bezeljak. Leta 1916 je bil imenovan za nadučitelja Ivan Bezeljak z Vač, ki je nastopil službo zaradi mobilizacije šele leta 1918—1921, ko je postal okrajni šolski nadzornik v Litiji.

Josip Macarol iz Dravograda je bil šolski upravitelj od leta 1921—1922; odtod je bil premeščen v Šmartno pod Šmarno goro.

Milan Tomšič je prišel leta 1922 iz Ribnice in služboval do upokojitve 1928. Njega je nasledil Alojzij Weber od leta 1927 do decembra 1943.

Solski nadzorniki

Prvi šolski nadzornik je bil baron pl. Taufferer od leta 1877—1888, nasledil ga je Josip Bezljaj 1889—1895, meščanski učitelj v Krškem, tega pa Fran Gaberšek 1895—1896 nadučitelj iz Krškega. Po vrsti so nato sledili: Andrej Šest 1896—1901, nadučitelj iz Metlike, Anton Maier 1901—1902, vadniški učitelj v Ljubljani, Ludevít Stiasny 1902—1920, Karol Rostohar iz Cerkelj, Ivan Bezljaj 1921—1936, okrajni šolski nadzornik in žalski nadučitelj, Ivan Štrekelj in Fran Erjavec.

Deželni šolski nadzorniki

Josip Šuman, Fr. Hubad, Franc Levec in E. Gangl.

Vpis otrok

Leta 1867	—	65 dečkov
		<u>67 deklic</u>
		132 otrok
Leta 1868	—	64 dečkov
		<u>64 deklic</u>
		128 otrok
Leta 1869	—	94 dečkov od tega 53 nedejskih
		<u>76 deklic (28 + 25) ponavljalna šola</u>
		170 otrok
Leta 1870	—	65 dečkov
		<u>57 deklic</u>
		122 otrok
Leta 1893	—	133 dečkov
		<u>124 deklic</u>
		257 otrok
Leta 1937/38	—	250 otrok
Leta 1941	—	119 dečkov
		<u>105 deklic</u>
		224 otrok
Leta 1945	—	99 dečkov
		<u>186 deklic</u>
		285 otrok

Več bivših učencev zavzema danes v družbi odlične položaje; med njimi so sodniki, visoki oficirji, uradniki, ekonomisti, učitelji itd. Posebno znamenitih mož in žena, ki so obiskovali šolo v Žalni ni.

Razvoj šole po razredih in oddelkih

Do leta 1867 so se učili otroci dvakrat na teden pri župniku, od tega leta dalje pa v šolskem poslopju. Leta 1909 se je šola razširila v dvorazrednico, — leta 1920 pa v trirazrednico (odlok višjega šolskega sveta v Ljubljani).

Leta 1929 je dobila šola vzporednico k 1. razredu (odlok ministrstva za prosveto, O. N. br. 56.854).

Leta 1934 — 4. razred (Odlok Dravske banovine, 1934, IV. 10309/1).

Leta 1937 je bil odprt 1. oddelek višje ljudske šole (Odlok Dravske banovine IV, št. 13188 z dne 17. VIII. 1937).

Leta 1941 je bila šola petrazredna.

Leta 1945 pa je bila šola štirirazredna s 3 paralelkami (7. r.).

Učila in šolska knjižnica

Učila prvič omenjajo uradni zapiski leta 1879, in sicer: Veliki zemljevid Avstro-ogrskе države, Zemlja na dveh poloblah, čitalnike, tablice, zvezke, risanke. Imenovana učila je dobila šola od »Narodne šole«. Zbirke učil so se z leti dopolnjevale in spopolnjevale, vendar je šola z njimi preskrbljena še vedno za silo. Poročilo optimistično pristavlja, da bo sedaj bolje, ko je razna šolska bremena prevzela banovina; ta bolje skrbi, da se prispevki občinam redno nakazujejo. — Leta 1890 so ustanovili v Žalni šolsko knjižnico. Ker so otroci na knjige premalo pazili, so knjige Mohorjeve družbe izposojali otrokom šele od leta 1909 dalje. Leta 1937 je štela šolska knjižnica 173, največ vezanih knjig, učiteljska pa 331 knjig. Leta 1941 je štela šolska knjižnica 254 knjig, učiteljska pa 472 knjig. Leta 1945 — šolska 34 knjig, učiteljska 150 knjig. Ko so poslopje požgali partizani 14. januarja 1944 je ostalo le zidovje. Obe knjižnici sta skoraj povsem zgoreli, tako tudi učila. Pouk je zelo trpel, saj ni bilo niti prostorov niti opreme, ki bi ustrezala zdravstvenim predpisom.

Mladinske organizacije in revije!

Od leta 1925 do leta 1934 je na šoli uspešno deloval Podmladek Rdečega križa. Ustanovili so tudi organizacije Mladih junakov, Marijini vrtec in Pomladek Jadranske straže. — Uspešen razmah med učenci je dosegla Mladinska matica z mesečno revijo »Naš rod«, pa tudi »Vrtec« je imel precej naročnikov.

Dramatika

Šola je uprizorila na odru v stari šoli nekaj prav uspelih mladinskih predstav. Čisti dobiček od predstav so namenili za nakup knjig revnim učencem. — Ob pomembnejših praznikih je mladina deklamirala in poživljala točke s petjem.

Roditeljskih sestankov na šoli ni bilo.

Tečaji, predavanja, glasbena dejavnost

Z novim letom 1924 so na šoli ustanovili nadaljevalno-izobraževalni tečaj za mladeniče. Pouk je bil vsako sredo in nedeljo popoldan od 15.—17. ure.

Poučevali so naslednje predmete: računstvo, merstvo, poslovno spisje in kmetijstvo. Tečaja se je redno udeleževalo 20 fantov v starosti od 17—35 let. Poučevali so nadučitelj, župnik, od časa do časa pa tudi profesor iz Ljubljane.

Mladim ljudem so predavali največ o živinoreji, alkoholnih pijačah, o prvi pomoči v nezgodah, o prašičjereji, sadjereji, škropljenju sadnega drevja itd.

Pevski zbor in tamburaški orkester učiteljstvu ni uspelo razviti in uveljaviti.

Solski vrt

Pri stari šoli zaradi pomanjkanja prostora ni bilo šolskega vrta. V poznejših letih si je upravitelj pod Mrzlo goro, takrat še »Gmajno«, uredil kos zemlje. Leta 1877 je posestnik Javornik podaril šoli za vrt njivo v Bregu nad Žalno. Tu so nasadili nad 100 divjakov. Sedaj razpolaga šola z 813 m² velikim vrtom. Tu se učenci praktično vadijo v sadjarstvu in povrtninarstvu.

Dogodki iz časov narodnoosvobodilne borbe⁴

Pri bombardiranju dne 20. marca 1944 je bila do tal porušena v Žalni ena hišica, dve večji poslopji pa sta bili močno poškodovani. Ubiti sta bili dve učenki, en otrok in pet odraslih oseb. V internacijo (Gonars, Rab, Treviso) je bilo odpeljanih 6 otrok. Upravitelj šole Weber Alojzij je bil interniran v Dachau. Umrl je leta 1949 za rakom v Ljubljani.

Družino šolskega upravitelja Alojzija Webra (ženo in mladoletnega sina) so Italijani aretirali in jo zaprli v Grosupljem. Med nemško okupacijo so upravitelja dne 20. decembra 1943 ponovno aretirali domobranci, ga odpeljali v ljubljanske policijske zapore in po mučenju odpeljali v Dachau, odkoder se je vrnil po osvoboditvi. Žena se je kot simpatizerka OF preselila v Ljubljano, kjer so ji domobranci stalno grozili. Šolski upravitelj Weber je bil do aretacije aktivist in komandant v Grosupljem. Po osvoboditvi leta 1946 je delal na osnovni šoli Rudnik pri Ljubljani.

Do italijanske okupacije so ostale v kraju učiteljice Roza Bolha, Marija Bežek in Friderika Zupan. Nato so se umaknile v Ljubljano in se vrnile, ko so domobranci ustanovili okoliške postojanke. V sami Žalni okupator ni imel postojanke. Oktobra 1945 so bile premeščene učiteljice: Roza Bolha v Cerknico, Marija Bežek v Grahovo pri Cerknici in Friderika Zupan v Begunje pri Cerknici.

Iz Žalne so aretirali in odpeljali v internacijo 10 moških. Do ustanovitve legije je bilo skoraj vse prebivalstvo vključeno v narodnoosvobodilno borbo. Potem pa je 80 odstotkov vaščanov prestopilo na stran okupatorja in narodnih izdajalcev. Zato se tudi po osvoboditvi niso vključevali v OF. Z velikim negodovanjem so sprejeli odpravo molitve v šoli. Učenci so nasprotovali pouku o partizanskem življenju in kazali v razredu proti tradicijam NOV javen odpor.

⁴ Novembra 1943 so Nemci obkolili partizane nad Lučami. Pretresljivo tragedijo je v neenaki borbi doživljala na Ilovi gori Cankarjeva in Ljubljanska brigada ter XVIII. divizija. Tedaj je padlo okrog 100 partizanov.

VIRI

Knjižnica šolskega muzeja; arhiv za osnovne šole Šolska kronika; original — osnovna šola Zalna.

2. OSNOVNA ŠOLA V GROSUPLJEM OD LETA 1904—1945

Znanega šmarskega šolmastra Matevža Kračmana je zamenjal leta 1857 učitelj Dragotin Krištof. Kronika s šmarske šole ve povedati o njem, da je bil hud in natančen. V šolo je vpeljal dnevnik. Za nas je zanimiv zato, ker je osnoval v Stranski vasi pri Grosupljem, približno 3,5 km od Šmarja, zasilno šolo, kamor je hodil otroke poučevati enkrat na teden. Koliko časa je trajal ta pouk iz poročila ni moči razvideti. Leta 1880 je odšel iz Šmarja v Bohinjsko Bistrico.

Ceprav nakazuje Krištofova šolska dejavnost neko težnjo vaščanov po izobrazbi, je ne bi mogli onačiti kot uradni začetek osnovnega šolstva v Grosupljem. Ta je iz poznejšega časa. Enorazrednico so ustanovili šele z odlokom c. kr. deželnega sveta dne 30. marca 1903. leta; dotlej so morali obiskovati otroci iz Grosuplja osnovno šolo v Šmarju pri Ljubljani, kjer je bil tudi sedež dekanije. Odlok cesarsko-kraljevega deželnega sveta pa navaja tudi pogoj, da bo šola v Grosupljem odprta le, če bodo šolski prostori primerni za pouk in da bo ustrezalo namenu upraviteljevo stanovanje. Dne 16. septembra 1904 je bila slovesna otvoritev enorazredne ljudske šole v Grosupljem. Slovesnosti so prisostvovali Franc Košak, župan, predsednik krajevnega šolskega sveta in deželni poslanec Gregor Jelačil, poročnik c. kr. pešpolka in drugi.¹

Solski okoliš

Solski okoliš je obsegal tele vasi: Grosuplje, Blato, Perovo, Brvace, Stransko vas, Jerovo vas, Brezje in Dobje. Vse te vasi so bile prvotno v šolskem okolišu Šmarje, razen vasi Blato, ki je bila v šolskem okolišu Zalna. Iz žalskega šolskega okoliša je prešla v grosupeljskega leta 1932 tudi vas Gatina.

Proti razdelitvi šolskega okoliša so protestirali krajevni šolski svet v Zalni in posestniki iz Brezij, Brvac in Blata, vendar neuspešno. Ministrstvo za prosveto prizivu ni ugodilo.

Prvi šolski prostori so bili v Košakovi hiši št. 1, kjer je bila tudi žandarmerija.² Leta 1913 pa so pričeli poučevati tudi v gasilskem domu, ki je stal na prostoru med nekdanjo Hlačmanovo in Vodičarjevo gostilno in kjer stoji še danes.

Gradnja šole

Županstvo je sklenilo zidati šolo na prostoru za shrambo gasilskega orodja, v prej imenovanem gasilskem domu. Stroški zidave bi znašali 1800 k.

¹ Prvi šolski svet je bil sestavljen takole: Franc Košak — predsednik, Jožef Okorn — podpredsednik in člani: Jakob Štrubelj, Alojz Koprivec (njegov namestnik), Janez Žitnik (namestnik), Mihael Trček dekan v Šmarju, Matej Berce — šolski vodja. Za krajevnega šolskega nadzornika je bil imenovan za dobo 3 let Franc Košak.

² Izredno zanimiva je pogodba med hišnim posestnikom Košakom in krajevnim šolskim svetom, ki zajema 8 točk.

Osnovna šola v Grosupljem, zgrajena leta 1928, podaljšana leta 1955

Ker pa je imela občina s popraviljanjem župnišča in gospodarskega poslopja v Šmarju velike stroške, je občinski odbor na seji dne 20. januarja 1904 odložil gradnjo šole.

Ponovno so pričeli razpravljati o gradnji nove šole leta 1911. Dne 11. decembra tega leta je bil prvi komisijski ogled za določitev lokacije. Večina vaščanov je želela, da bi stala nova šola na hribčku pri cerkvi, izvedenci pa so bili proti temu predlogu. Cesarsko-kraljevi okrajni svet je odločil, da bo stala nova šola pri cerkvi. Že preje pa so določili za gradnjo nove šole parcelo posestnika Antona Žitnika (Anžurja) in Franca Tometa (Finka). Toda načrti za gradnjo nove šole so zastali do konca prve svetovne vojne.

Sele leta 1922 je komisija ponovno zasedala in določila arhitekta Acceta iz Ljubljane, da je izdelal gradbeni načrt za šestrazrednico. Ta načrt pa ni bil realiziran, deloma zaradi nesporazuma med občinskimi odborniki in krajevnim šolskim svetom, deloma pa zaradi slabe ocene načrta s strani gradbene direkcije.

Delo je zastalo do nastopa gerentstva, to je od oblasti postavljenega načelnika občine. Končno so se sporazumeli, da je kupila občina Anžurjevo njivo na parceli 40/2. Takrat ni bil na prodaj tudi del zemljišča ob bivši državni cesti, ki je bil v lasti Franca Javornika, posestnika in mesarja iz Grosupljega. Prav ta kos zemlje bi bil odličen za šolski vrt in sadovnjak. Prvotno zemljišče pri cerkvi, ki je bilo namenjeno šoli, so prodali.

Načrt za novo šolo je izdelal ing. N. Perko za ceno 100.000 dinarjev, ki so jo pozneje nekoliko znižali. Ta načrt je gradbena direkcija odobrila. Dela je prevzela firma Ogrin iz Ljubljane in so potekala od začetka avgusta 1927 do septembra 1928 leta, ko je bila šola dograjena. Slovesna otvoritev je bila 30. septembra 1928 leta. Otvoritvi šole je prisostvoval dvorni svetnik dr. Fer-

jančič, šolski srezki nadzornik Štrukelj, ing. Perko, stavbenik Ivan Ogrin in drugi. Pred šolo je govoril dekan Pešec. Govorniki so se zahvaljevali tedanjemu županu Mihi Adamiču in poudarjali zasluge, ki jih je imel za gradnjo nove šole.

Učiteljstvo

Prvi učitelj in šolski voditelj je bil Matej Berce (1904—1906) iz Sevnice. Ko se je Berce odpovedal učiteljskemu stanu in se zaposlil pri železnici, je bil imenovan na njegovo mesto začasni učitelj Fran Lončar (1906—1907). Za njim je bil za stalno nameščen učitelj v pokoju Jožef Pindar (1907—1909), ki se je dal reaktivirati. V času njegovega dopusta ga je nadomestoval učiteljski kandidat Franc Kos iz Grosupljega. Nato je poučevala učiteljica Roza Pihler iz Novega mesta (1909—1910). Leta 1910 je prevzel mesto šolskega voditelja Leopold Marn (1910—1918); njegova žena Pavlina je poučevala ročna dela. V tem času so dne 1. septembra 1913 leta odprli 2. razred v gasilskem domu.³

V času obolenosti šolskega voditelja Marna ga je nadomestovala učiteljska kandidatinja Marija Furlan iz Vrblja. Ko pa je Leopold Marn padel v prvi svetovni vojni kot žrtev ustašev v Podgorici v Črni gori, je prevzela njegovo mesto Ida Papula (1913—1921). Suplentinja Otilija Krisch (1916—1919) pa je nadomeščala Papulo in Marna.

Leta 1919 je bil imenovan za šolskega upravitelja Jožko Bergant iz Ljubljane. V bolezenski odsotnosti ga je nadomeščala Vera Hočevarjeva. Leta 1923 je šolskega vodjo Berganta zadela kap. Iz Ljubljane je nato prišla službovat učiteljica Alojzija Premk (1920—1929).

Dne 13. aprila 1923 leta je prevzel mesto šolskega upravitelja Gustav Ferjan iz Ljubljane (od 1923—1943). Poleg Premkove sta učila tudi Milan Ražem in Silvester Perhanc, oba v letih od 1926—1928. Premkovo sta obenem nadomeščala v njeni odsotnosti.⁴

Pod Ferjanovim vodstvom so službovali še tile učitelji:

Ladislav Čuk (1928—1937)

Anica Gale, volonterka (od januarja do julija 1929 in septembra 1929 do januarja 1930).

V času od leta 1930—1932 so službovali na grosupeljski šoli za krajši čas tile učitelji in učiteljice:

Pavla Narobe 4 mesece, Ana Čeh 5 mesecev, Vida Jaklič 7 mesecev, Ana Gragaš 1 leto in pol, Ana Fonda 9 mesecev, Gabrijela Šumi 3 mesece, Janez Tomšič 1 mesec, Urša Porenta 3 mesece, Rozalija Kastelic — neplačani praktikant 4 mesece, Sabina Podboj 7 mesecev; dalj časa pa so učiteljevali:

³ Šolski svet so tedaj sestavljali: Franc Košak predsednik, Mihael Trček, dekan v Smarju — njegov namestnik in člani, posestniki: Mihael Adamič, Janez Podržaj in namestniki Janez Což in Anton Gale. Od leta 1915 je prevzel predsedstvo Mihael Adamič in podpredsednik Anton Gale.

⁴ Leta 1929 je bil sestavljen krajevni šolski svet takole: Miha Adamič preds., Gustav Ferjan zapisnikar, dr. Kalan okr. zdravnik, Anton Ravnikar, kaplan in posestniki: Janez Sparovec, Franc Okoren, Franc Novljan, Franc Kramar.

Otilija Križ od leta 1932—1943 (prišla iz Dolnje Lendave)

Danica Semljič 1932—1943

Marjan Binter 1932—1943

Gizela Kranjc 1936—1939

Viljem Lenassi 1939—1945

Razen Gizele Kranjc so poučevali na šoli v času italijanske okupacije pod vodstvom Gustava Ferjana, vsi zgoraj imenovani učitelji in Marija Gale.

Veroučitelji so bili vsakokratni kaplani iz Šmarja, le zadnja dva sta bila župnika iz Grosuplje:

1. Valentin Sitar 1904—1906	9. Ludvig Straus 1919—1920
2. Alojzij Volč 1906	10. Rafael Morel 1920
3. Franc Vrhovec 1906—1909	11. Janko Sever 1921
4. Rihard Zajc 1909	12. Janko Sedej 1921—1923
5. E. Simonič 1909—1914	13. Janko Sušnik 1923—1925
6. Pater Sofronij Kozlevčar 1915	14. Janko Kraljič 1925—1928
7. Ivan Noč 1915	15. Anton Ravnikar 1928—1934
8. Ivan Platiša 1915—1919	16. Anton Gale 1934—1945

Verouk je nadzoroval knezoškof B. Jeglič

Nadzorniki (deželni in okrajni)

Franc Levec, deželni šol. nadzornik

1. Vilibald Zupančič 1904—1908	6. Janko Pretnar 1927—1928
2. Fran Gabršek 1908—1919	7. Janko Grad 1928—1930
3. Matko Kante 1919—1920	8. Fran Drnovšek 1930—1935
4. Andrej Rape 1920—1924	9. Leo Capuder 1935—1936
5. Ivan Kosec 1924—1927	

Krajevni šolski odbor leta 1931: Alojz Žitnik — predsednik, Gustav Ferjan šolski upravitelj, dr. Janko Kalan — banovinski zdravnik, Ivan Rus — blagajnik, Javornik Franc, Goršič Josip, Gale Ivan, Perme Franc — posestniki.

Obseg šole in vpis šoloobveznih otrok v času od 1904—1941

Od leta 1904 do leta 1913 je bila šola enorazredna, od 1913 do 1925 — dvorazredna z nižjo in višjo skupino ter ponavljalno šolo. Leta 1925 so odpri tretji razred, tako da je imela šola tedaj 1. r. z nižjo in višjo skupino, 2. razred z dvema oddelkoma in 3. razred z dvema oddelkoma ter ponavljalno šolo. Leta 1930 je imela šola že 4. oddelke in 6 razredov in ponavljalno šolo v 7. in 8. šolskem letu.

Pred 7. aprilom 1941 leta je bila šola šestrazredna. Poučevala sta dva učitelja in štiri učiteljice 217 otrok. Učiteljska knjižnica je štela 350, šolska pa 220 knjig.

Vpis šoloobveznih otrok v času od leta 1904—1941

leta 1904/05 — 128;	leta 1927/28 — 102;
1905/06 — 123;	1929/30 — 132;
1906/07 — 125;	1930/31 — 136; (4. r. — 6 let)
1907/08 — 134;	1931/32 — 138; (4. r. — 8 let)
1910/11 — 137;	1935/36 — 185;
1915/16 — 143;	1936/37 — 180;
1917/18 — 155;	1937/38 — 172;
1919/20 — 159;	1938/39 — 188;
1922/23 — 159;	1939/40 — 203;
1925/26 — 114; (odpr. 3. r.)	1940/41 — 217;

V 37 letih (od 1904—1941) je imela šola 89 učencev prirastka.

Šolske prireditve

Leta 1910 so priredili učenci v šolski učilnici božičnico z igro »Sne-guljčica«.

Leta 1912 so igrali igro »Pepelka in krčmar pri zvitem rogu«. Ob zak-ljučku leta je bila razstava ženskih ročnih del. Za božič pa so priredili igro »Čista vest« (s šolsko veselico). Tudi naslednjega leta 1913 so razstavili žen-ska ročna dela.

Dne 14. decembra 1918 so proslavili narodni praznik Zedinjenja z mani-festacijskim sprevedom po okrašenih vaseh. Otroci so si nadeli znake in nosili zastavice.

Leta 1921 so igrali igrico »Zamorčki in lažniva Milena«. Izkupiček so namenili za nakup šolske knjižnice. Leta 1925 je bila proslava Vidovega dne. Čisti dobiček za igro »Vraže« so namenili za knjižnico. Leta 1928 so igrali »Škrate«, leta 1930 pa »Povodnega moža«. Leta 1931. so razstavili šolske iz-delke. Leta 1932 je bila proslava Vidovega dne. Igrali so igrico »Triglav« in »Petrčkove poslednje sanje«. Vse kulise je mojstrsko narisal G. Ferjan, šol-ski upravitelj.⁵

V nadaljnjih letih do okupacije so priredili pod vodstvom učiteljev: Bin-terja, Čuka in Križeve več otroških iger in operet, kot Desetnik, Teta Pehta, Čevljarček, Čarobne gosli, Mihčev Mihec in druge.⁶

Šolski vrt, kmetijski in gospodinjski pouk

Spomladi leta 1910 so uredili šolski vrt na parceli posestnika Košaka. Vsadili so deset drevesc, ki so jih cepili ponavljavci. Kmetijski pouk je bil tedensko po eno uro. Pozneje so vsadili na vrt še petdeset drevesc.

⁵ Upravitelj Ferjan je bil odličen slikar-amater. Med drugim je narisal za župno cerkev v Grosupljem nadangela Gabrijela. Slika še danes krasi domačo cerkev.

⁶ Poleg tega se je razvila v Grosupljem živahna dramska dejavnost odraslih, ki je pokazala lepe rezultate. Igrali so zahtevne stvaritve kot: Cankarjevo »Pohujšanje v dolini Šentflorjanski«, Nušičev »Testament«, »Bucek v strahu«, »Mati«, Linhartov »Veseli dan ali Matiček se ženil«, »Vrnitev«, »Razvalina življenja«, »Namišljeni bolnik«, »Domen« itd. Vso to bogato ljudsko prosvetno dejavnost bi veljalo podrobno raziskati.

Tudi učenke ponavljavke so imele gospodinjski pouk tedensko po eno uro. Učile so se kuhanja, likanja in šivanja. Učiteljica Pavlina Marn je poučevala deklice ponavljalne šole tudi šivanja na stroj.

Šola je dobila nov vrt leta 1928, ko je bila dograjena nova šola v izmeri 33 arov 37 kvadratnih metrov. Leta 1938/39 so ga ogradili s tremi betonskimi stenami. V sadovnjak so zasadili 33 drevesc. Urejen je bil tudi vrt za povrtnino.

Epidemije

Med šolskimi otroki so se večkrat pojavile bolezni, kot ošpice, mumps, v posameznih primerih tudi škrlatinka in davica. Leta 1918 sta se močno razširili španska in griža. Tedaj je bila šola zaprta za mesec dni.

Grosupeljska šola v času narodnoosvobodilne borbe

V času od 7. aprila 1941 do 8. septembra 1943 je potekal pouk kolikor toliko normalno. Učitelji in učenci so uporabljali učbenike kot pred odhodom Italijanov.

Pouk je bil v treh učilnicah, v eni učilnici pa je bila pisarna štaba divizije italijanske vojske. Spodaj, v gospodinjskih prostorih je bila najprvo oficirska menza italijanske vojske, nato pa kuhinja za uboge otroke, ki jo je vzdrževala fašistična stranka. Po kapitulaciji Italije je ostala šola prazna le za kratek čas; kmalu so jo zasedli partizani. V spodnjih prostorih so bila zaklonišča, v zgornjih pa je bil nekaj časa okrajni narodnosvobodilni odbor.

Dne 30. oktobra 1943 leta je vdrla ob 12.45 v Grosuplje ob zaščiti letal nemška vojska. Partizani so se v redu umaknili, utrpeli so le eno žrtev. Nemci so uredili v šoli lazaret (vojaško bolnico). Ves šolski inventar so zmetali skozi okno.

Po odhodu Nemcev sredi novembra 1943 je bila šola uničena. Vas Grosuplje je tedaj večkrat menjala gospodarja: zdaj so prihajali partizani, zdaj domobranci. Slednji so se nameravali utrditi v šoli, zato so jo partizani dne 24. decembra 1943 požgali. Le stanovanjski del je ostal izven požara, tako da je učiteljstvo lahko rešilo svoj osebni inventar. Domobranci so v začetku leta 1944 za silo obnovili šolo, tako da je bil v njej kratek čas tudi pouk. Po bombardiranju zavezniških letal dne 20. aprila 1945 je bila šola za pouk neuporabna. Učiteljska in šolska knjižnica sta pogoreli. Domobranci so obe knjižnici na novo ustanovili, vendar so bile vse knjige pokradene, preostale pa pri bombardiranju uničene.

V času nemških okupatorjev in domobrancev, to je od 30. aprila 1944 do 20. aprila 1945 so službovali na šoli:

Ludvig Pevec, šolski upravitelj, in učitelji
Frančiška Galovič
Neža Gaber
Vida Strakelj in
Anica Pevec

Po osvoboditvi so imenovani učitelji zapustili Grosuplje in se zaposlili na prejšnjih delovnih mestih. Ludvig in Anica Pevec pa sta baje odšla v Italijo.

Zrtve nasilja okupatorjev in domačih pomagačev

Za časa italijanske okupacije in domobranske oblasti je bilo preseljenih 16 otrok. Vrnili so se vsi. Pri bombardiranju sta bila ubita dva otroka. Okupator, zlasti Italijani so skušali pridobiti za svojo obveščevalno službo čim več otrok in izvedeti od njih podatke o gibanju partizanov. Zato so bili do mladine dokaj prijazni. Kljub močni agitaciji pa niso mogli organizirati na šoli mladinske fašistične organizacije Gill. Obisk pouka je bil slab. Tudi učni uspehi so temu primerno padli. Učiteljev okupator ni preselil ali izselil, pa tudi interniral jih ni. Vsi, razen Lenassija, so simpatizirali z OF ali NOV.

Zato pa je bilo maščevanje okupatorjev in domobrancev nad civilnim prebivalstvom tem bolj kruto in neusmiljeno: talce so streljali za cerkviijo, internirali so zavedne domoljube, ob blokadah in racijah so prebivalstvo terorizirali, pretepali in mučili. V Budkovičevi hiši nasproti šole so žrtve zasliševali, pretepali in zapirali. Požigali so okoliške vasi in plenili po hišah.

V samem Grosupljem borb ni bilo. Borbe so bile po sosednjih vaseh, zlasti na Lipoglavu, Spodnji Slivnici, na Polici, kjer so izgubili ltaijarj. več svojih vojakov. Maščevali so se nad kmeti, jih s kamioni vozili v Grosuplje, jih pobijali in jih metali na kup poleg šolskega gnojišča. Žrtve so poniževali s pljuvanjem, zasmehovanjem, mučenjem itd. Vas Sp. Slivnico so požgali, ko so jo dalj časa silovito obstreljevali s cerkvenega hriba.

V noči na 8. maj 1945 je v borbi osvobodila Grosuplje jugoslovanska armada. Z okupatorjem so se umaknili tudi njegovi pomagači in učiteljsvo. Premoženje šolskega upravitelja Pevca je ostalo na šoli in je bilo pri bombardiranju uničeno.

VIRI

Knjižnica šolskega muzeja; arhiv za osnovne šole Šolska kronika; original — osnovna šola Grosuplje. Poročilo učitelja Marjana Binterja za čas narodnoosvobodilne borbe. Poizvedovanje pri učiteljstvu.

PRISPEVEK K ZGODOVINI ZDRAVSTVENE SLUŽBE V OBČINI GROSUPLJE

Andrej Jenko

Ko sem promoviral v septembru 1910, sem ostal še 2 leti na Dunaju in se tam po dunajskih klinikah izpopolnjeval za praktičnega zdravnika. V septembru 1912 sem nastopil službo okrožnega zdravnika v Ložu. Tam sem opravljal zdravniško prakso do začetka prve svetovne vojne, ko sem bil vpoklican kot vojaški zdravnik; delal sem pri Rdečem križu, v Leoninumu pri profesorju dr. Šlajmerju v Ljubljani, januarja 1915 sem bil premeščen kot kirurg v vojno bolnico v Sisak. Tega leta je tudi umrl dr. Repič, okrožni zdravnik za višnjegorsko okrožje s sedežem v Šentvidu pri Stični. Za izpraznjeno mesto sem zaprosil in ga tudi dobil leta 1916. Ker takrat ni bilo zdravnika ne v višnjegorskem ne v grosupeljskem okrožju, je deželni odbor prosil vojaško komando, da me oprostijo vojaške službe. Vojaška komanda je prošnjo ugodno rešila in konec februarja 1918 so me poslali v Šentvid.

Ko sem marca 1918 nastopil službo, je bilo dela čez glavo, posebno še, ker sem moral voditi tudi domačo lekarno. Dopoldne sem ordiniral doma, popoldne pa sem se vozil okoli bolnikov. Trikrat tedensko sem se popoldne vozil v Grosuplje in še tam ordiniral; imel sem tudi več obiskov na dan; opravljal sem jih s kolesom, vozovi, z vlakom ali peš. Začetek oktobra leta 1918 se je pojavila težka influenza; ker je prišla iz Španije, so jo imenovali »španska bolezen«; šla je od hiše do hiše in zbolele so cele družine. V nekaterih družinah je ležalo tudi po 5 do 6 oseb. Zaradi posledic, posebno pljučnic je pomrlo mnogo ljudi. Klicali so me k bolnikom noč in dan, mene in na Grosuplje tudi druge ljubljanske zdravnike. Bolezen se je pomirila šele po novem letu 1919.

Junija leta 1919 se je pojavila na Spodnji Slivnici nova bolezen, ki je povzročala visoko vročino in gnojne črne mozolje po telesu, črne koze. Okrajno glavarstvo me je tedaj imenovalo za epidemijskega zdravnika. Moral sem vsak dan obiskovati bolnike; začelo se je tudi cepljenje vsega prebivalstva v okraju proti kozam. Nekaj ljudi je obolelo tudi v sosednjih vaseh. Zdravili so se največ doma, nekaj težjih primerov so prepeljali v bolnico. Vsega skupaj je obolelo okoli 60 ljudi, od teh je umrlo deset, predvsem necepljenih in tistih, ki so bili slabotni ali drugače bolni ter več let necepljeni proti kozam. Bolezen so prenesli tudi na Krko. Zbolela je župnikova služkinja, ki se je našla koz ob obisku svojcev na Spodnji Slivnici. Ta je umrla v bolnici. Ko pa smo vas Spodnjo Slivnico izolirali in strogo kontumacirali, se bolezen ni raznesla po drugih vaseh. Cepil sem tudi člane svoje družine.

Po letu 1919 sem bil med Ljubljano in Novim mestom edini zdravnik, potem ko se je dr. Küsel preselil iz Trebnja v Novo mesto. Zato sem dvakrat tedensko ordiniral tudi v Trebnjem. Veliko sem imel posla s porodnicami, ki sem jih reševal tudi s težkimi operacijami. Isto velja za kostolome. Sicer pa je bilo zdravstveno stanje prebivalstva v tem delu Dolenjske v splošnem zadovoljivo. Tudi nalezljivih bolezni, razen španske in črnih koz, ni bilo preveč. Vsako leto v maju sem pregledal vso šolsko mladino v več občinah ter cepil novorojenčke. Ščasoma se je število zdravnikov povečalo. V Trebnje je prišel dr. Skroba, ki se je po par letih vrnil na Češko. Njemu je sledil dr. Češarek iz Mokronoga. Na Hudo pri Stični je prišel zdravnik domačin dr. Fedran, ki je po mojem odhodu leta 1931 postal okrožni zdravnik, v vili dr. Repiča v Sentividu pa so kasneje uredili sanatorij za srčno bolne otroke; ta še sedaj deluje. V tem času so dobili zdravnika tudi v Grosuplje in v Žužemberk, kjer je bilo več let prazno mesto. Na Dolenjskem sem delal 13 let. Z ljudmi sem se prav dobro razumel; zato se jih pogosto prav rad spominjam.

OPOMBE IN VIRI

Gornji prispevek je posnetek iz pisma, ki mi ga je avtor poslal 29. marca 1970.

Dr. Andrej Jenko se je rodil leta 1884 v Lipici pri Škofji Loki; živi v Vevčah pri Ljubljani. Njegovo življenje je opisal Miran Sattler v Nedeljskem dnevniku z dne 1. marca 1970, 5 (Znanec iz sosednje ulice).

RAZVOJ IN GOSPODARSKA VLOGA ZADRUŽNIŠTVA V DOBREPOLJAH

France Adamič

Ob stoletnici slovenskega zadružništva.

Slovensko kmetijsko zadružništvo spada med najstarejša gospodarska gibanja pri nas. Prvi začetki so znani v gornji Soški dolini, kjer so se živinorejci iz Bovca, Kobarida in Tolmina združevali v planinske združbe z namenom, da so skupno pasli svojo živino in urejali planinske pašnike ter predelovali namoženo mleko v maslo, sir in skuto. Te planinske družbe ali kompanije imenovane, so združevale 1814 kmetij v 52 organizacijah; po svojem namenu, dejavnostih in ustroju so bile podobne poznejšim planšarskim oziroma kmetijskim pridelovalnim zadrugam. Njihov pomen je bil predvsem v tem, da so omogočile prodajo mleka, mlečnih izdelkov in živine ter s tem nabavo gospodarskih in gospodinjskih potrebščin. V tem času je bil sir glavno tamkajšnje plačilno sredstvo, saj so z njim plačevali desetino, najemnine in celo davke.¹

Nadaljnjo zgodovinsko pot slovenskega zadružništva lahko razdelimo na več značilnih obdobij. **Schauer**² deli razvoj na tri obdobja, dejansko pa jih razlikujemo več, posebno pa ta-le:

Prvo obdobje obsega najstarejše oblike združevanja, enostavne, spontane, divje združbe, planšarske in sirarske zadruge, ki so še premalo raziskane glede na vlogo in vsebino dela.

Drugo obdobje sega od ustanovitve prve kreditne vzajemne organizacije na Slovenskem leta 1856 ter obsega obdobje hranilništva do prvega katoliškega shoda leta 1895 in začetka politične diferenciacije.

¹ Planšarske združbe, planinske kompanije in sirarske zadruge na Tolminskem omenjajo v sledečih delih:

Povše Franc: Rinder der Karst — und Küstenländer. II. Heft; Görz, Istrien u. Triest. Wien 1894: 137, kjer navaja, da planšarske zadruge obstoje na Tolminskem že od pradavnih časov. Prvotno so bile to preproste organizacije brez pisanih pravil; imele so primitivne sirarne... te izdelke razrežjevale članom ali jih prodajale in razdeljevale med člane izkupiček.

Rutar Simon: Zgodovina Tolminskega. Gorica 1882: 333 in Pokneževa grofija Goriska in Gradiščanska. 2. snopič. Zgodovinski opis. SM 1893: 131.

Trček Fran: Kmetijsko zadružništvo v Sloveniji. Zbornik BF. Ljubljana, zv. 15 A, 1968: 7—19; citira Povšeta, Rutarja in podatke iz rokopisa OZZ Tolmin Organizacija mlekarstva na Tolminskem. Med drugim pravi, da so bile to prave kmetijske proizvajalne zadruge, prostovoljna združenja dela in ne kapitala vseh krajevnih interesov, ki so s skupnim delom pospeševale gospodarski napredek svojih članov, niso pa stremele za dobičkom niti ga delile med člane.

² Prva doba našega zadružništva, od nastanka do leta 1895. V Ljubljani 1945: 137. Spisal in izdal v samozaložbi dr. Schauer Dolfe.

Tretje obdobje obsega dobo postopne politične diferenciacije in vzpona zadružnega gibanja, močnega razvoja denarnega in blagovnega zadružništva do konca prve svetovne vojne.

Cetrto obdobje obsega čas med vojnama, obdobje dokončne politične diferenciacije zadružnih organizacij in vključevanja teh v kapitalistični sistem.

Peto obdobje sega od leta 1945 dalje; zajema čas splošnih nabavnih in prodajnih zadrug (Naproz), kmetijskih proizvodnih zadrug (KDZ) in splošnih kmetijskih zadrug, čas največjega vzpona slovenskega zadružništva do ukinitve Glavne zadružne zveze, okrajnih zadružnih zvez in Zveze slovenskih hranilnic in posojilnic ter preliva zadružnega premoženja v splošni družbeni sektor leta 1962 in uvedbe samoupravnega sistema.

V vseh obdobjih je slovensko zadružništvo igralo, kljub politični razcepjenosti zelo važno gospodarsko in narodnopolitični vlogo, posebno še v začetni dobi kapitalizma, ko so banke in vaški oderuhi prevzeli vodilno vlogo v gospodarstvu in politiki.³ Rešitev iz tega nezavidnega položaja je bila v kmečki samopomoči, v zadrugah in zadružnih hranilnicah in posojilnicah, ki naj bi bile kmetom to, kar so banke trgovcem in raznim podjetnikom v mestu; te naj po zadružnem načelu pospešujejo kmečko gospodarstvo, navajajo ljudi k varčevanju in moralnemu napredku ter opravljajo dobrodelnost med ljudstvom, preprečujejo oderuštvo, zapravljalnost in pijančevanje.⁴ V načelu naj se hranilnica in posojilnica peča le z denarnim prometom, z zbiranjem hranilnih vlog in kreditiranjem kmečkega gospodarstva, za druge dejavnosti naj se po krajevnih potrebah ustanovijo druge zadruge, kot so mlekarske, vinarske, živinorejske, nabavnoprodajne, strojne in druge. Idejni voditelji zadružništva so smatrali, da je to gibanje tudi velikega socialnega pomena, posebno za podružabljanje človeške družbe; zadružništvo je bilo sestavni del boja za bolj pravično družbeno ureditev, ki naj v prvi fazi zajame denarni, v drugi blagovni in v tretji produkcijski proces.⁵

³ O kmečkih razmerah v drugi polovici XIX. stoletja piše dr. Ivan Tavčar, da ima na Notranjskem vsaka vas svojega oderuha, ki dere svoje sovaščane, jih sili v trdne kupčije z lesom, napaja revne kmete s slabo pijačo in jim daje močno soljeno slabo meso. V svoji omamljenosti pijani kmetič ne ve kaj počenja, sklone kupčijo in aro zapije v gostilni. (Glej Slovenski pravnik. DSM v Celovcu 1883).

⁴ Prvo kreditno organizacijo Obrtno pomožno društvo v Ljubljani so ustanovili leta 1856, nato pa sta brata dr. Jože Vošnjak (1834—1911) in ing. Miha Vošnjak (1837—1920) propagirala občinske in mestne hranilnice in posojilnice na Južnem Stajerskem. V obdobju od leta 1871 dalje so ustanovili Hranilno in posojilno društvo v Smarju pri Jelšah (1871), v Mariboru (1871), Ljutomeru (1872), Sv. Jakobu v Rožu (1873), Mozirju (1874), Šoštanj (1874) in Metliki (1875).

⁵ Moderno zadružništvo sloni na načelih, ki so jih v času industrijske revolucije postavili siromašni angleški tkalci v Rochdale (ročdelski pionirji) leta 1844; združilo se je 28 delavcev, odprlo potrošniško zadruho, organiziralo zadružno ekonomijo, skladišča, mlin, predilnico in leta 1864 trgovino na veliko v Manchestru. — Idejo kreditnega zadružništva sta razvila Nemca Hermann Schulze-Delitsch (1808—83) in Fridrich Wilhelm Raiffeisen (1818—88). V Nemčiji so ustanovili prvo zadružno hranilnico in posojilnico leta 1848 v Weyerbuschu.

V Franciji je razvil zadružno ideologijo Charles Gide (La Cooperation. Paris 1900: 435). Pri nas je bil v tem času najagilnejši dr. J. E. Krek, ki je napisal Crne bukve kmečkega stanu (Ljubljana, 1895: 265).

Slovensko zadružništvo se je do konca druge svetovne vojne razvijalo skladno z gornjimi idejnimi programi, vendar ujeto v kapitalistični sistem in politične razprtije ni opravilo vse svoje vloge, saj so njihove zadružne centrale del hranilnih vlog vlagale v industrijska podjetja, zlasti v živilsko (oljarne, vinarne), kovinsko (Saturnus), električno (elektrarne, Zmaj), turistično (Union, bohinjski in blejski hoteli) in drugo industrijo. Vse zadružne hranilnice (krajevne, občinske in mestne) so razpolagale sredi tridesetih let s 83 odstotki vseh hranilnih vlog, banke pa so zbrale le 17 odstotkov. Zadružni kapital je bil torej na Slovenskem najmočnejši gospodarski činitelj v razvoju gospodarstva, tako kmetijstva kot industrije.⁶

1. Gospodarske razmere in zemljepisna podoba Dobrepolj

Občina Videm-Dobrepolje je pred drugo vojno obsegala 9800,92 ha, od tega njiv, vrtov in sadovnjakov 1336,78 ha (13,6 %), travnikov in pašnikov 5289,57 ha (53,9 %), 2990,28 ha (29,5 %) gozdov in 184,28 ha nerodovitnega sveta. V občini je živelo 4240 ljudi, povečini kmečkih prebivalcev v 25 vaseh z 840 hišami; zemljiških in hišnih posestnikov je bilo 426 ter 414 kočarjev in najemnikov. Delež zemljiških kategorij v dobrepoljski regiji se nekoliko razlikuje od zemljiške strukture v slovenskem kmetijskem prostoru, kjer je 19,07 % njiv, vrtov, sadovnjakov in vinogradov, 32,91 % travnikov in pašnikov ter 41,57 % gozda. Zaradi tega je že od nekdaj živinoreja in gozdarstvo v dobrepoljskem kmetijstvu visoko na prvem mestu.

Osrednji del dobrepoljske regije leži v izraziti kraški dolini, ki ima dva dela: severozahodni z Vidmom in jugozahodni z Strugami. Dno pokriva razmeroma rodovitna rjavordeča prst, pobočja pa so obraščena z gozdovi mešanih sestojev; prevladuje bukev, hrast in gaber z redkimi skupinami smreke in jelke ter močnim podrastom leske in drugih vrst grmičevja.

Pred vojno so se ljudje v glavnem preživljali s kmetijstvom in dohodki iz gozda. Za prodajo so pridelovali največ krompir in fižol, vendar je bila živina glede na zemljiško strukturo v denarnih dohodkih visoko na prvem mestu. Redne dohodke je dajala prodaja bukovih drv in gradbenega lesa, suhe robe predvsem zobotrebcev ter zbiranje gozdnih sadežev jagod, malin, gob, ježic in zdravilnih zelišč. Druga obrt je bila slabo razvita, razen v večjih vaseh (Cesta, Kompolje, Mala vas, Podgora, Podgorica, Podtabor, Ponikve, Struge, Pri cerkvi in Tržič, Videm, Zagorica in Zdenska vas), ki so imele gostilne in trgovine, kovačije in kolarstva, mline in žage. Zaradi važnih cestnih križišč in številnih, zelo obiskanih sejmov so vasi Cesta, Videm in Zdenska vas dobile krčmarsko-trgovsko-obrtniški značaj. Vendar je skopa zemlja, pomanjkanje vode in drugih naravnih virov zaviralo hitrejši gospodarski razvoj. Poseben problem je bilo naraščajoče število kočarjev, najemnikov in na

⁶ O razvoju zadružništva na Slovenskem glej sledeče publikacije: *Murko VI.*: Denarni zavodi in zadrugarstvo. Krajevni leksikon dravske banovine. Ljubljana 1937: 62–64; *Historicus*: Delavsko zadružno gibanje v Sloveniji. Ljubljana 1924: 32; — Zadružni zbornik izdan ob stoletnici rojstva Mihe Vošnjaka, očeta slovenskega zadružništva. Izdala Zveza slovenskih zadrug v Ljubljani, 1937: 126; Zadružni leksikon FNRJ, II. Zagreb 1957: 1165–1207 ter letna poročila zadružnih zvez.

pol zaposlenih delavcev ter izseljevanje presežne delavne sile v Ljubljano in na tuje. Vse te razmere so oblikovale ljudski značaj, skromne, varčne in družabne ljudi, ki že desetletja kažejo vnemo za prosvetno in gospodarsko izobrazbo ter organiziran napredek. Leta 1935 je v Vidmu delovalo deset strokovnih dobredelnih društev (oziroma podružnic), posojilnica, kmetijska, živinorejska, mlekarska, strojna in zdravstvena zadruga. V tem prispevku obravnavam samo razvoj in dosežke dobrepoljskega zadružništva do začetka druge svetovne vojne z željo, da bi se nesebično delo zadružnih delavcev ohranilo v zavesti njihovih potomcev.⁷

2. Posojilnica in Kmetijsko društvo v Dobrepoljah

Sredi preteklega stoletja je bila Kranjska kmetijska družba v Ljubljani osrednja slovenska strokovna, gospodarska in narodnopolitična organizacija. Med svoje člane je sprejemala znanstvenike, strokovnjake in kmetovalce, predvsem grajščake, župnike in napredne kmečke posestnike iz vseh slovenskih dežel. Njene podružnice in strokovni odseki so od leta 1867 dalje delovali v vseh pomembnejših krajih, kasneje skoro v vsaki fari. Avstrijski zadružni zakon iz leta 1873 je omogočil hitrejše organiziranje kmetijstva. Prve zadružne posojilnice so osnovali iz narodnopolitičnih motivov, da bi se slovensko gospodarstvo rešilo nemškega kapitala, ki je vedno bolj ogrožal podeželje. Zato je razumljivo, da te prve kreditne zadruge niso imele izrazitega socialnega smotra. Prvi slovenski katoliški shod leta 1895 je v svojo resolucijo sprejel posebne predloge glede zadružništva, kmečkih interesov in narodnega obstanka. Nastopil je J. E. Krek s svojim krščansko-socialističnim naukom: Vsa nesreča in zlo med ljudmi izvirata iz kapitalizma, ki s svojim gospodarskim neredom uničuje nižje delavske stanove, kmete, delavce in obrtnike, vse bolj pa se krepe kapitalisti. Rešitev je v zadružništvu; zagovarjal je Raif-

*Fran Jaklič-Podgoričan,
slovenski pripovednik, politik,
učitelj in zadružnik (1869—1937)*

⁷ Podatki so posneti po Krajevnem leksikonu dravske banovine, Ljubljana 1937: 229—31.

⁸ *Sovran J.*: Črne bukve kmečkega stanu. V Ljubljani 1895: 265.

feisnovne hranilnice in posojilnice, ki naj bi odpravile oduševstvo po deželi; gospodarska društva in vsakovrstne zadruge naj izobražujejo kmeta in delavca ter jih osvobodita odvisnosti od zasebnih izkoriščevalcev.⁸

V gospodarskih in družbenih razmerah konec stoletja sta se pojavile v Dobropoljah dve osebnosti, učitelj in domačin Fran Jaklič⁹ in gospodarsko razgledani župnik Anton Ramovž.¹⁰

Jaklič je že kot otrok izgubil svoj rojstni dom in doživljal socialne krivice. Videl je ljudsko bedo, kako poje boben po gruntih, videl odiranje in poznal mogočnost odušev, ki jih je bilo povsod. Krek ga je prepričeval naj ustanovi posojilnico in začel je ljudem razlagati. Reveži so bili za to, premožnejši so dvomili, oduševi pa gledali postrani.¹¹ Ker je bil kmet vedno izkoriščen in ker se je zavedal svoje slabosti proti oholemu vaškemu mogotcu, je bil nezaupljiv in ni veroval v uspeh združevanja. Poleti leta 1894 so organizatorji sklicali javno zborovanje, kjer so ustanovili posojilniški odbor, ki je konec istega leta ustanovil Posojilnico Videm-Dobropolje, dne 28. decembra 1894 pa jo vpisal v zadružni register. Ta kreditna zadruga je bila ena izmed prvih rajfajzovk na Slovenskem; vodil jo je v začetku Jaklič, nato pa njegov sorodnik Klavs, v nadzornem odboru pa je odločal Anton Ramovž.

Posojilnica je od vsega začetka zbirala hranilne vloge in dajala kredite samo svojim članom. V nekaj letih je odpravila vaško oduševstvo ter omogočila s krediti razvoj blagovnega združništva.

Med prvo vojno je Posojilnica podpisala, deloma pod pritiskom političnega vodstva, deloma prostovoljno, vojno posojilo v znesku okoli 3.000 goldinarjev. Zaradi tega je po vojni prišla v težak položaj. Dotedanje vodstvo z Jakličem in Ramovžem na čelu, se je opredelilo proti novemu vodstvu ljudske stranke; na izrednem občnem zboru leta 1919 so izvolili novo načelstvo s predsednikom Antonom Jakopičem¹² in tajnikom Andrejem Martinčičem,¹³ ki je s spretnim finančnim poslovanjem v nekaj letih saniral vojno posojilo in pokrtil izgubo. Do podobnega notranjega spora je prišlo leta 1938,

⁹ *Jaklič Fran* — Podgoričan, (1869—1937) učitelj, slovenski pisatelj in zadružni organizator, doma iz Podgorice, je obiskoval učiteljske v Ljubljani (1885—88); služboval je kot pomožni učitelj na II. deški šoli v Ljubljani, nato v Škofji Loki, na Barju in na I. deški šoli v Ljubljani. Leta 1892 je napravil v Koprju zrelostni izpit in postal učitelj v Dobropoljah, leta 1893 začasni, leta 1894 stalni in leta 1900 nadučitelj. V Dobropoljah je ostal do konca prve svetovne vojne. Leta 1900 je bil izvoljen za deželnega, leta 1907 za državnega poslanca. Bil je osebni prijatelj in najbližji sodelavec dr. J. E. Kreka in dr. Ivana Sušteršiča ter vplivni član v katoliški stranki (SLS). V teh okoliščinah si je mnogo prizadeval za razvoj kmetijstva, združništva in sanacijo vasi v Suhi krajini, obenem pa se je uveljavil kot pripovednik. Njegova še ne popolna bibliografija obsega okoli sto del, novel in povesti, katere je Jaklič objavjal v Dom in svetu, Ljubljanskem zvonu, Domoljubu, Slovincu, Mohorjevi družbi in drugod. Glej Slovenski biografski leksikon I, 1925—32: 369.

¹⁰ Ramovž Anton (1947—1929) je bil od leta 1895 do smrti leta 1929 župnik v Dobropoljah.

¹¹ Navedbe iz razgovora Franceta Kralja z Jakličem (Slo je kakor v viharju. Slovenec z dne 24. decembra 1931/292: 13).

¹² *Jakopič Anton* (1874—1961), posestnik v Podpeči štev. 30. Spada med najbolj delavne in požrtvovalne funkcionarje v Dobropoljah med obema vojnama.

¹³ *Martinčič Andrej* (1889—1953) je bil od leta 1919 do 1925 kaplan v Dobropoljah in nato župnik na Uencu.

ker je predsednik nadzornega odbora Anton Mrkun¹⁴ zahteval izločitev političnih nasprotnikov, agrarcev in liberalcev iz načelstva. Za predsednika načelstva je bil tedaj izvoljen Jože Levstek,¹⁵ ki je vodil Posojilnico do njene vključitve v kreditni odsek splošne kmetijske zadruge Videm-Dobrepolje leta 1946.

Posojilnica je poslovala pred prvo svetovno vojno v hiši Ivana Šteha na Vidmu, po prvi svetovni vojni pa v hiši, ki jo je Posojilnica kupila od Gizele Švajgerjeve.¹⁶

Hranilnice in posojilnice so pospešile ločitev duhov na eni in razvoj kmečkega gospodarstva na drugi strani z vsemi slabimi in dobrimi posledicami. Nastalo je zdravo tekmovanje med člani; razmere so omogočile razvoj blagovnega združništva in sanacijo vasi. Toda kmalu so prišle kreditne in blagovne zadruge pod vpliv ekonomsko močnejših plasti na vasi, pod okrilje duhovščine, močnejših kmetov, obrtnikov, trgovcev in učiteljev.

Leta 1894 so osnovali v Ljubljani zadružno centralo Gospodarsko zvezo, ki je prvotno predstavljala kreditno in blagovno združništvo, vse do leta 1903 oziroma ustanovitve revizijske centrale Zadrugne zveze v Ljubljani. V teh okoliščinah je leta 1896 Jaklič ustanovil Kmetijsko društvo v Dobrepoljah, ker je sledil Raiffeisnovim načelom, da naj se ob kreditnih zadrugah razvijajo specializirane zadruge za prodajo kmetijskih pridelkov, nabavo potrebščin in predelavo. Kmetijsko društvo so ustanovili v marcu, kot prvo kmetijsko zadruge na Kranjskem, registrirali so ga 2. junija 1896. Ze prvo leto je pristopilo nad sto članov, čez dve leti pa so imeli 299 članov. Ker je bil Jaklič med ustanovitelji in člani upravnega odbora (načelstva) Gospodarske zveze v Ljubljani, je z njo navezal najpristnejše poslovne odnose ter prek nje prodajal pridelke, živino in mleko v Trst in na Dunaj. Tako so dobrepoljski kmetje prvič po realni ceni vnovčevali svoje pridelke in kupovali

¹⁴ *Mrkun Anton* (1876—1961) je bil eden izmed propagatorjev treznosti, prosvetni organizator, strokovni in izseljeniški pisatelj ter med vodilnimi zadrugniki in sodelavci J. E. Kreka. Rojen je bil na Igu pri Ljubljani. Služboval je kot kaplan v Koprivniku na Kočevskem, v Vel. Laščah, kjer je leta 1903 ustanovil Posojilnico, kot ekspozit na Razdrtem in v Mengšu ter kot župnik na Homcu in nazadnje nadžupnik v Dobrepoljah. Med drugimi je ustanovil Posojilnico na Homcu (1908) ter pet drugih kmetijskih združnih organizacij v kamniškem okraju, v Dobrepoljah pa sadjarsko in vrtnarsko društvo (1931), zdravstveno zadruge v Ponikvah (1934) ter obrtno zadruge Razvoj (1938). Pred osvoboditvijo je odšel z belogardisti na Koroško, nato v ZDA; umrl je v Clevelandu. Na njegovo pobudo so zgradili Jakličev dom v Dobrepoljah (1937—39).

¹⁵ *Levstek Jože* (* 1893) posestnik v Zdenski vasi štev. 42 (prej 28).

¹⁶ *Steh Janez* je bil stric Frana Jakliča; kupil je Jakličevo na dražbi prodano posestvo v Podgorici. Njegov sin Jože Steh je poceni vrnil posestvo s hišo Franu Jakliču. Stehovo posestvo v Vidmu je obsegalo 112 ha, največ gozdov in pašnikov. Po agrarni reformi je družini ostalo še 45 ha. Pred vojno so imeli Stehovi gostilno, trgovino, in sodavičarstvo, vendar so podpirali Jakliča, združništvo in kulturno prosvetne organizacije v Dobrepoljah, čeprav so pripadali liberalni oziroma Samostojni kmetijski stranki. Zelo napreden kmetovalec in živinorejec ter delaven zadrugnik je bil zadnji gospodar *Ivan Steh* (1894—1966), ki je študiral tehniko in gozdarstvo na Dunaju; med obema vojnoma je bil zelo aktiven član Kmetijskega društva, kasneje tudi član načelstva Živinorejske zadruge in predsednik Zveze živinorejskih selekcijskih organizacij v Ljubljani. Redil je okoli deset rodovniških govedi, 30 ovac in več plemenskih prašičev, zasadil in oskrboval sadovnjak s 500 drevesi in dr.

Dom Kmetijskega društva v Dobrepoljah, zgrajen v letih 1899—1901

umetna gnojila, semena, orodje in stroje. Vsled nasprotovanja liberalnih trgovcev, se je društvo lotilo tudi prodaje drugega konzumnega blaga in s tem razširilo svoje poslovanje. S kreditom Posojilnice in lastnimi dohodki so kupili posestvo ter tam v letih 1899—1901 zgradili Zadružni dom, ki je bil v tistih časih najmogočnejša zadružna stavba na dolenskem podeželju.

3. Mlekarna in sirarna

Ze v drugi polovici XIX. stoletja, potem ko je Kranjska kmetijska družba začela uvajati bolj mlečne pasme, simodolsko, montafonsko in sivorjavo švicarsko govedo, so se v dobrepoljski dolini pojavili presežki mleka, katerega so zbirali in odkupovali po izredno nizkih cenah razni zasebni trgovci. Mleko so posnemali ter prodajali smetano ali maslo v Ljubljano in od tam potom ljubljanskih posrednikov v primorska mesta. Po zgraditvi kočevske železnice leta 1893 so se odprle nove možnosti hitrega prevoza in s tem boljše razmere za prodajo mleka in mlečnih izdelkov; zato so mnogi povečali stalez mlečne živine.¹⁷ V avgustu leta 1898 je Jaklič odprl mlečno zbiralnico ter pripravljal sirarno, ki se je s svojimi sortimenti sirov kmalu uveljavila v Ljubljani.¹⁸

¹⁷ Po izjavi Antona Boštjančiča (1898), posestnika na Vidmu št. 9 je Anton Ramovž redil 14 pingavskih in montafonskih krav, ki so mu dajale od 50 do 120 litrov mleka dnevno. Temu zgledu so sledili najnaprednejši živinorejci in predvsem močnejši posestniki, manjši pa so šele med obema vojnama uspeli povečati čredo od ene na dve ali tri krave.

¹⁸ O tem je poročal Valentin Podgortz v časopisu Vaterland 1899, priloga k številki 292 a. v članku Eine Landwirtschaftliche Genossenschaft takole: Von allen Seiten

V letih pred prvo svetovno vojno se je dnevni odkup mleka gibal do 800 litrov. Izdelovali so renomirano dobrepoljsko maslo in trapist ter ementalški sir. Zaradi vojne in izgube trgov, se je po prvi svetovni vojni proizvodnja in odkup mleka zelo znižal, medtem pa je proti koncu dvajsetih let mleko zopet pritiskalo na združne organizacije. Zato je na seji načelstva Živinorejske zadruge v Dobropoljah Jože Grum predlagal, da se ustanovi samostojna mlekarstva in sirarska zadruga za dobrepoljsko in struško dolino, s tem da bi Kmetijsko društvo odstopilo prostore in opremo, ki je menda po prvi vojni stala neizrabljena. Zaradi gospodarske krize so zadrugo ustanovili šele leta 1934. Za prvega predsednika so izvolili Antona Jakopiča,¹² ki je bil tedaj tudi predsednik Posojilnice, za podpredsednika pa Franca Hočevarja.¹⁹ Mlekarno in sirarno je vodil poslovodja — mlekar Franc Levak (1934—36), ki ni pokazal posebnega uspeha in nato Alojz Jakopič (1936—38), ki je s svojim delom pridobil pri članih in na tržišču zaupanje ter ustanovil sloves dobrepoljskemu trapistu. Med člani načelstva je bil najbolj delaven Franc Hočevar, ki je organiziral zbiralnico v Strugah. Ker je ta pripadal Samostojni kmečki stranki, je Anton Mrkun zahteval, da se ga na občnem zboru Mlekarske zadruge leta 1938 izloči iz načelstva. Vsled tega je Jakopič kot poslovodja odstopil in mlekarna je prenehala z delom; postala je žrtev medsebojnih političnih računov. Mleko ali smetano so do konca druge svetovne vojne odkupovali razni privatniki, nekaj časa pa tudi mlekarna iz Vel. Lašč, po osvoboditvi pa je Naproza v Vidmu obnovila zbiralnico, ki jo sedaj vodi Kmetijska zadruga v istih prostorih kot pred 70 leti.²⁰

4. Živinorejska zadruga v Vidmu

Pri Kmetijskem društvu v Vidmu so že v prvih letih ustanovili bikorejski, kasneje živinorejski odbor, ki je skrbel za nabavo in rejo plemenskih živali. V domači reji je prevladovala bloška sivka s primesjo dolenskega pšeničnega goveda, v prašičeriji pa črno pasasta svinja. Kranjski deželni odbor je uvažal mlečne pasme ter nabavil vsako leto plemenjake simodolske in montafonske oziroma nemške oplemenjene pasme, bolj po željah in potrebah veleposestnikov kot po nekem smotrnem načrtu pospeševanja živinoreje in mle-

kommen Leute die sich für die Sache interessieren um die Einrichtungen von Gutenfeld zu sehen . . . Die Molkereiprodukte von Gutenfeld sind in den Delicatessengeschäften Laibachs sehr gesucht. Sie werden dort als besseren Preisen verkauft als selbst ausländische Käsesorten.

Glej tudi prispevek Ivana Benka: Mlekarna Kmetijskega društva v Dobropoljah. Zbornik občine Grosuplje, 1970, str. 181—183.

¹⁹ Hočevar Franc (1876—1943), posestnik v Strugah, zadružnik in gospodarski organizator. Bil je predsednik krajevne kmetijske podružnice, član načelstva Hranilnice v Strugah, član občinskega odbora, šolskega sveta, živinorejske zadruge, kmetijskega odbora okraja v Kočevju in 4 leta župan v Dobropoljah. (Glej članek v Kmetovalcu 1936: 145). Pripadal je k Samostojni kmetijski stranki.

²⁰ Jakopič Alojz (1912), sin Antona (glej opombo 12) je sedaj posestnik v Podpeči štev. 30. Končal je zadržno šolo v Ljubljani (1927—28); bil je predsednik Kmetijske zadruge Dobropolje od 1954 do 1958; zdaj je predsednik komunalne skupnosti za zdravstveno zavarovanje kmetov. Alojz Jakopič mi je dal mnogo podatkov o dobrepoljskem zadružništvu pred in po drugi vojni.

karstva. V Dobrepoljah so se dokončno odločili za enobarvno sivorjavo govedo šele po prvi svetovni vojni z vključitvijo v dolenskonotranjski pasemski okoliš. Živinorejski odsek pri Kmetijskem društvu je postal pretesen in zato so na predlog Samostojne kmetijske stranke dne 20. marca 1927 leta ustanovili Živinorejsko (seleksijsko) zadrugo v Vidmu. V zadrugo je vstopilo 25 živinorejcev, ki so plačali po 10 din vpisnine in 40 din deleža.

Prvi predsednik Janez Erčulj, ki je opravljal v začetku tudi posle blagajnika in tajnika, je vodil zadrugo do leta 1936,²¹ nato pa do leta 1957 Alojz Boštjančič iz Vidma.²² Zadruga je bila včlanjena od vsega začetka pri Zvezi slovenskih zadrug v Ljubljani in je tam ostala do kraja kljub političnim spremembam in večini pristašev Slovenske ljudske stranke v načelstvu zadruge; znotraj vodstva zadruge ni bilo političnih trenj, ker so se živinorejci posvetili strokovnemu delu in gospodarskemu napredku svojega okoliša.²³

Stevielo članov je v prvih petih letih hitro naraščalo; od 25 članov leta 1927 se je dvignilo do leta 1932 na 135, do leta 1939 pa na 151 članov. Med tem so mnogo nediscipliniranih izključili; vzroki so bili različni, v začetku predvsem dajanje netočnih podatkov za rodovniško službo. V zadnjih letih je bilo takih primerov vedno manj.

Seleksijsko delo je bilo namenjeno za povečanje mlečnosti in rejo plemenske živine za prodajo. Zato so od leta 1930 kupovali plemenjake z visoko mlečnim poreklom pri članih zadruge Jugomontafon²⁴ ali pa v Švici, na Tirolskem in Vorarlbergu.

Poprečna mlečnost vseh krav v deželi se je leta 1933 gibala od 1000 do 1800 litrov, pri kravah dolensjske sivorjave pasme pa poprečno 2.304, najvišja pa 5943 litrov. Mlečnost dobrepoljske živine je bila verjetno še nižja, če lahko sodimo po kontrolnih podatkih iz leta 1936: poprečje je doseglo 2.112, najvišje pa 3.716 litrov, naslednje leto pa poprečno 2.270, najvišja mlečnost pa 4.551 litrov.²⁵

Prizadevanja dobrepoljskih živinorejcev za plemenske sejme in prodajo plemenske živine je omogočilo koordinacijo s sosednjimi zadrugami v Ambrusu in Strugah, kasneje v Grosupljem in Podtaboru ter vzbudilo koristno

²¹ Erčulj Janez (1873—1940) posestnik iz Podgore šte. 8 je bil predsednik Živinorejske zadruge od ustanovitve 1927 do leta 1936. Njegov sin Ivan (1909—1964) je bil rodovnikar v Dobrepoljah, nato pri Zvezi seleksijskih organizacij v Ljubljani, po drugi vojni pa pri Kmetijskem inštitutu Slovenije.

²² Boštjančič Alojz (glej opombo 17) ima podatke o celotnem združnem gibanju v Dobrepoljah. Pri njem je knjiga zapisnikov občnih zborov in sej načelstva Živinorejske zadruge Videm od 1927 do 1939: 200. Boštjančič je bil predsednik Živinorejske zadruge od 1936 do 1945, nato predsednik Naproze in Kmetijske zadruge Dobrepolje do 1957.

²³ V obdobju 1927—39 je bilo 11 rednih in 2 izredna občna zbora Živinorejske zadruge ter 85 sej načelstva in nadzorstva.

²⁴ Jugomontafon, I. jugoslovanska centralna živinorejska seleksijska zadruga za sivorjavo alpsko govedo v Ljubljani je bila ustanovljena po prvi svetovni vojni. Njihova Zveza rejcev je bila v Gradcu. Leta 1936 je v Sloveniji imela 21 članov, največini grajščakov in drugih veleposestnikov, ki so redili 279 elitnih krav, od tega je dalo 182 krav nad 3000 litrov mleka. Najvišjo mlečnost je dosegla krava Kresta iz gradu Radvanje (N. P. Jurkovič) z 8412 kg mleka in 4,2 odstotkov tolsče leta 1935 in s 13.793 kg ter 3,5 odstotkov tolsče leta 1936.

²⁵ Zapisnik 9. rednega občnega zbora ZSZ z dne 24. januarja 1937.

tekmovanje med njimi in zadrugo v Velikih Laščah, kjer so imeli starejšo rejško tradicijo in večje selekcijske izkušnje, v Dobropolju pa večje število živali v rodovniku; leta 1934 so vodili že 256 glav, od tega vsaj polovico mladih živali. Za dogon in nagrade na sejmu so dobili od banovine prispevek 5.400 din, od okrajnega kmetijskega odbora 4.000 din, od Posojilnice 400 din in Kmetijskega društva 100 din.²⁶

V obdobju od 1931 do 1934 so pripravljali ustanovitev živinorejske zveze za sivorjavo govedo. Za to vlogo se je potegovala zadruga Jugomontafon, ki je dosegla zavidne uspehe. V tem času so nekatere selekcijske zadruge že pristopile v članstvo Jugomontafona. Živinorejska selekcijska zadruga Dobropolje je na seji dne 11. septembra 1932 sklenila, da zadruga pristopi pod pogojem, da plača celo okrožje skupno en delež. Ker je leta 1933 dobropoljska zadruga odklonila vabilo Jugomontafona za udeležbo na velesejmski razstavi živine v Ljubljani sodimo, da se zadruga ni včlanila pri Jugomontafonu.²⁷

Medtem je začela z delom tudi Zveza selekcijskih organizacij za sivorjavo dolenjsko govedo v Ljubljani. Na ustanovni občni zbor je zadruga poslala tri delegate, izmed njih je bil izvoljen v načelstvo zveze Ivan Šteh.²⁵ Za predsednika zveze je bil izvoljen Franc Hočevar iz Velikih Lašč. Poleg drugih nalog je zveza organizirala tekmovanje med selekcijskimi zadrugami.

Rodovniško knjigovodstvo in mlečno kontrolo so vodili od sprejema živali v rodovnik. Delo so opravljali izvoljeni člani načelstva nekaj let brezplačno, od leta 1932 pa so odobrili načelniku in rodovnikarju po 400 din, mlečnim kontrolorjem od 120 do 300 din letne nagrade. Leta 1931 je prevzel rodovniško službo in mlečno nadkontrolo 22 letni Ivan Erčulj (1909—1964), ki je od ustanovitve Zveze vodil rodovniško službo za vse območje sivorjave pasme, od osvoboditve dalje na kmetijskem inštitutu Slovenije za vsa pasemska območja v Sloveniji. Od leta 1935 so glede na zanesljivo poreklo in genetske kvalitete dobropoljske živine, prodajali plemenske živali drugim selekcijskim enotam, grajščinam in Stiškemu samostanu. Dobropoljsko živino so cenili, da je zdrava in čvrste konstitucije ter premeščena v boljše rejske razmere tudi visoko produktivna. Leta 1936 je dobropoljska zadruga dobila od Zveze prehodni zvonec in s tem prvo najvišjo oceno med članicami.²⁸

Živinorejska zadruga v Dobropoljah si je mnogo prizadevala, da bi izboljšala celotno živinorejsko gospodarstvo; organizirala je poskuse gnojenja travnikov z nitrofoskalam, urejanje gnojišč in hlevov ter nabavo strojne opreme.

5. Zdravstvena zadruga v Ponikvah pri Dobropoljah

Prvo zdravstveno zadrugo na Dolenjskem so ustanovili leta 1934 v Ponikvah z zdravstvenim zavodom, na mestu poslopij nekdanje železarske industrije, ob Raščici pod gozdom. Zavod (sv. Terezike) je obsegal nekaj oddelkov in sicer:

²⁶ Zapisnik 6. rednega občnega zbora ZSZ z dne 18. marca 1934.

²⁷ Zapisnik seje ZSZ z dne 13. avgusta 1933.

²⁸ Poročilo na 8. rednem občnem zboru dne 19. januarja in Poročilo na 9. občnem zboru dne 1. januarja 1937.

1. Zavetišče in okrevališče za ostarele in onemogle; zavod so vodile sestre od Križa, zavodov zdravnik in duhovnik;
2. Zdravstveni dom z oddelki: posvetovalnica za matere, otroški dispanzer, šolska poliklinika, protituberkulozni dispanzer in oddelek za brezplačno zdravljenje revežev;
3. Javno ljudsko kopališče s hladno in toplo vodo;
4. Gospodinjska šola in trimesečni tečaji za kmečka dekleta;
5. Mali lokalni muzej s knjižnico.²⁹

Zdravstveno zadrugo je upravljalo načelstvo; njegov predsednik je bil Anton Mrkun,¹⁴ člani pa so bili Franc Korošec iz Kompelj, Anton Perhaj iz Malih Lašč in Edvard Skulj iz Ponikvev. Zavod in kasneje Zdravstvena zadruga v Ponikvah je izdajala tudi svoj časopis.³⁰

6. Obrtna zadruga Razvoj v Dobrepoljah

Poleg živinoreje in gozdarstva je domača lesna obrt, izdelovanje suhe robe, predvsem zobotrebcev donášalo prebivalstvu dobrepoljske doline največ denarnih dohodkov. To dejavnost je že pred prvo svetovno vojno podpiralo Kmetijsko društvo in kasneje druge vrste zadrug. Gospodarska zveza v Ljubljani je suho robo tudi izvažala in prodajala izven meja današnje Slovenije; nekaj časa je imela tudi poseben poslovni oddelek v ta namen. Ker je izdelava zobotrebcev in druge suhe robe preseglo okvir Kmetijskega društva, so leta 1938 na pobudo Antona Mrkuna¹⁴ ustanovili posebno obrtno zadrugo Razvoj v Vidmu s sedežem v starem Prosvetnem domu. Proizvodni program je obsegal poleg suhe robe še lesno in tekstilno galanterijo, igrače in lutke. Lesni oddelek je vodil strokovni učitelj Franc Repič, lutkarski pa učiteljica Rezi Hrovatova. Kljub sorazmerno nizkim cenam sta proizvodnja in promet do začetka druge svetovne vojne naraščala. Zato je zadruga ustanovila obrtno vajeniško šolo in lutkarski tečaj; Dobrepolje naj bi se razvile v slovenski Nürnberg! Toda vojna in z njo italijanska konkurenca je omejila nadaljni razvoj proizvodnje tako, da je zadruga prišla v težaven položaj. Sredi vojne je delavnico prevzel v svojo režižo poslovodja Franc Repič, po vojni pa je bila obrtna zadruga Razvoj s premoženjem vključena v Naprozo.

7. Prosvetno in vzgojno delo

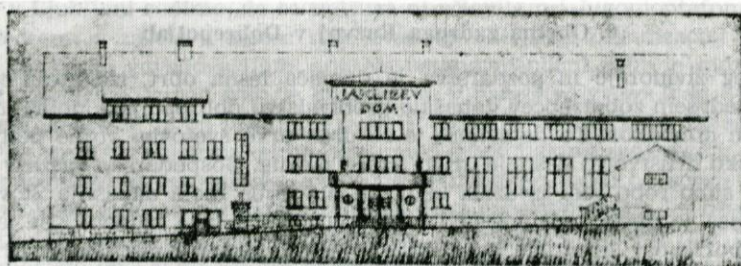
Taborsko gibanje v letih 1868—71 se je Dolenjske komaj dotaknilo; na Dolenjskem taborov niso prirejali, ker Dolenjska ni bila politično razgibana, nekoliko bolj zaostala kot druge slovenske pokrajine pa narodnostno manj

²⁹ Glej Krajevni leksikon dravske banovine. Ljubljana 1937: 230.

³⁰ *Prijatelj bolnikov*. List za bolnike in za vse, ki hočejo lajšati trpečemu človeštvu dušno in telesno gorje. Od III: *Samaritan*. Prijatelj bolnikov in vseh trpinov. Dvomesečnik. Izdaja društvo sv. Terezike v Ponikvah p. Dobrepolje. Urejuje Ivan Vrhovc (od II. Jan. Ev. Kalan) Jugoslov. tiskarna. let. I. 1934; — *Mali vestnik*. Izide štirikrat na leto. Izdaja zdravstvena zadruga v Ponikvah p. Videm-Dobrepolje. Za uredništvo in izdajateljstvo odgovarja Ivan Vrhovc. Ljubljana, Jugoslov. tiskarna. Let. I, 1, 1935: 8.

ogrožena, vendar so se zavedni Dolenjci udeležili leta 1869 taborov: 2. maja v Sevnici, 17. maja v Vižmarjih in 12. junija v Cerknici.³¹

Podobno kot s tabori je bilo s čitalnicami in drugimi prosvetnimi društvi v tem delu Dolenjske. Bralno društvo je ustanovil Fran Jaklič šele leta 1893-94, leta 1907 pa Izobraževalno društvo, ki je imelo od vsega začetka prostore v Štehomu hiši. Jaklič je razvil zelo živahno društveno delo in družabnost, zbiral študente in kmečko mladino ter prirejal pevske, glasbene in igralske nastope, poučne izlete, tečaje in predavanja iz raznih vzgojnih in izobraževalnih področij, obenem pa je na ta način spoznaval ljudi, njihove značaje in težave, vse to pa je vsestransko uporabil pri svojem gospodarskem, literarnem in političnem delu. Leta 1939 je imelo prosvetno društvo več kot 600 članov.

Jakličev dom v Dobropoljah, zgrajen leta 1939

Ob 25 letnici izobraževalnega društva so izvolili Jakliča za svojega častnega člana, leta 1939 pa so zgradili prosvetni dom in ga po njem imenovali Jakličev dom.³²

Jakličev dom je bil v tistem času prosvetni in zadružni dom z največjo in najmodernejšo podeželsko dvorano pri nas; dolga je 22 m, široka 12 m in visoka 6 m z velikim odrom, moškimi in ženskimi garderobami ter obsežno shrambo za kulise. Oder je bil zgrajen po najmodernejših in najnovejših odrskih izsledkih tistega časa. V dvorani so prostorne galerije tako, da je v njej prostora za okoli entisoč ljudi. Za polovico manjša stranska dvorana je bila namenjena za razna zborovanja, v kletnih prostorih pa za javno kopalnico in pralnico. Ob galeriji je na sprednji strani balkonska dvorana ali Jakličeva soba imenovana, na podstrešju pa so prostor rezervirali za lutkarsko šolo,

³¹ Taborsko gibanje na Dolenjskem (A). Zbornik občine Grosuplje, I, 1969: 177.

³² Jakliču so izročili diplomo, delo domačina akademskega slikarja Franceta Kralja. Diploma, katero hrani Jakličeva hčerka Ivka, je v lesenem reliefu in predstavlja mladeniča in dekleta, ki držita lovorjev venec, knjigo s črnilnikom in peresom ter simbole hranilnice (panj s čebelicami) in simbole kmetijskega društva; v ozadju pa se širi dobrepoljska krajina.

Mnogo koristnega gradiva za ta prispevek sem našel v razpravi *Življenje in delo Frana Jakliča — Podgorčana*, ki jo je neznani avtor, slušatelj literarne zgodovine predložil za seminarsko nalogo. Rokopis hrani Jakličeva hčerka Ivka. Sluga, Nazorjeva ul. 4, Ljubljana.

kjer naj bi hkrati delalo nad 200 deklet. Tudi zato so gradili tako prostoren prosvetni in zadružni dom; v njem naj bi imele poslovne prostore vse prosvetne in zadružne organizacije, ki jih je ustanovil Fran Jaklič in njegovi nasledniki. Dom naj bi predstavljal vse dejavnosti dobrepoljske doline; držal naj bi ljudi doma ter jim z izobrazbo in ustvarjanjem novih delovnih mest odpiral svetlejše perspektive in višje blagostanje. Zaradi vojne levo krilo doma ni bilo zgrajeno, vendar kljub temu v polni meri zadovoljuje kot sedež prosvetnih, kulturnih in političnih dejavnosti krajevne skupnosti Videm-Dobrepolje.³³

PRIZNANJE IN ZAHVALA

Poleg navedenih virov sem uporabil še podatke, ki so mi jih v osebnem razgovoru dali:

— Boštjančič Alojz, Videm 9 in Jakopič Alojz, Podpeč 30;

— Jaklič-Sluga Ivka, Ljubljana, Nazorjeva 4 in Trček Fran, Ljubljana, Skapinova 3/5.

In končno moram omeniti zadružnega delavca — domačina *Antona Kralja* (1878—1941), ki je z nasveti in moralno podporo pomagal dobrepoljskim zadružnikom. Anton Kralj je bil rojen v Zagorici pri Vidmu; študiral je pravo na Dunaju (1900—05) in združništvo na visoki zadružni šoli v Darmstadt (1907—09). Bil je tajnik Zadružne zveze v Ljubljani, urednik zadružnega glasila *Narodni gospodar*, član upravnega odbora Glavne zadružne zveze Jugoslavije od ustanovitve leta 1919 dalje. Sodeloval je pri ustanavljanju mnogih zadrug; na njegovo pobudo so ustanovili zadružno šolo v Ljubljani, ki je bila tedaj poleg darmštadske druga tovrstna šola v Evropi. Kralj je bil od ustanovitve predavatelj za združništvo in zadružno pravo. Pisal je članke organizacijske vsebine in zgodovino združništva (*Narodni gospodar*, *Slovinci v desetletju 1919—29*, *SLB* itd.).

³³ Naše kmečko ljudstvo gradi spomenik svojemu dobrotniku. Slovenec z dne 22. oktobra 1937 ter Jakličev dom bomo danes blagoslovili v Dobrepoljah. Slovenec z dne 18. junija 1939.

MLEKARNA KMETIJSKEGA DRUŠTVA V DOBREPOLJAH

Ivan Benko

Kmetijsko društvo v Dobrepoljah je bilo vpisano v zadrufni register okrožnega sodišča v Novem mestu kot 23. zadruga na področju tega sodišča že 4. IV. 1896. To dejstvo spričuje visoko zavest, razgledanost in voljo za napredek pri ljudeh, ki so tedaj začeli prebujati dolino.

Kot »Namen zadruge« beremo med drugim:

c) da snuje naprave in naredbe v povzdigo kmetijstva svojih udov in v svrhu ugodnega razpečevanja kmetijskih pridelkov svojih zadrufnikov. Zadruga je torej zastavila svoj program kaj na široko, a pod gornjo točko si skoraj da najlažje predstavljamo mlekarno.

Iz zelo skopih ohranjenih beležk sem ugotovil, da je mlekarna začela delovati dne 17. avgusta 1898 in da je prvi dan zbrala 93 litrov mleka. O njenem poznejšem delovanju bi citiral nekaj skopih časopisnih notic:

»Narodni Gospodar« 10. novembra 1900: »Kmetijsko društvo v Dobrepoljah ima dve mlekarnici; v Dobrepoljah in na Strugah. V Dobrepoljah deluje že nad 2 leti, povprečno predela na dan 600 litrov mleka; je v najetih prostorih, plačuje 150 kr. najemnine. Mlekarnica v Strugah se je otvorila v začetku oktobra, predela pa dnevno 150—200 litrov mleka (Samo posne-manje). Oprava stane 900 kron.«

»Domoljub« z dne 5. junija 1902: »Kmetijsko društvo v Dobrepoljah je imelo na Vnebohodov dan svoj občni zbor... V minulem letu je porabilo društvo 145.000 mleka za sir in maslo. Tekom leta se preseli zadruga v lastne prostore, kjer se bo lahko vsestransko razvila...«

Če vzamemo, da predstavlja gornja številka, t. j. 145.000, celotno količino mleka v letu 1901 in če to delimo s 365, dobimo povprečno dnevno količino 342 litrov, kar pomeni nazadovanje nasproti letu 1900. Videti je, da se kmetje niso preusmerili na vzrejo molzne živine, dasi je mlekarna delovala že četrto leto. Kaj naj bi bilo temu vzrok, lahko le ugibamo. Kljub temu pa je mlekarna tedaj gotovo pomenila korak naprej v celotnem gospodarstvu doline. Še več; naj bi bila spodbuda in zgled za ustanavljanje nadaljnjih mlekarn po Dolenjskem. O tem nas prepričata članek v majski številki »Narodnega Gospodarja«, leta 1903: »...Kako sijajen dokaz za dobičkanosnost mlekarstva je pač nastop in delovanje mlekarske zadruge v Dobrepoljah. Mislil bi kdo: O sedaj se bodo pa tudi drugodi oprijeli tega rešilnega bruna v splošni povodnji raznih trtnih ušij, strupenih ros, gnjilob itd. Kaj še! Kakor preje, tako tudi sedaj mi Dolenjci gledamo in strmimo. Mlekarnic je ravno na Dolenjskem, kjer tako potrebujejo groša, toliko kot nič... Zagorje, Trebelno, Dobrepolje — veste še za kako drugo mlekarno?... Ali res nima Dolenjska

nobenhilnih žilavih organizatorjev več, nobenhilnih Jakličev, Mesarjev, Stanovnikov?« Značilno je, da »Narodni Gospodar« kot tedaj najbolj kompetentno združeno glasilo do izbruha prve svetovne vojne ni nič več poročal niti o delovanju Kmetijskega društva kot celote, še manj pa o delovanju mlekarne. Sicer pa glede mlekarne lahko sklepamo, da se je borila z enakimi težavami kot skoraj vse druge na tedanjem Kranjskem. Pri izvozu mleka v Trst so dosegale čedalje nižje cene zaradi prehude konkurence, v obliki masla in sira pa ni bilo mogoče vsega mleka spraviti v denar. Situacija se je tako zaostrila, da so o tem razpravljali celo na občnem zboru Gospodarske zveze leta 1905. Vendar tudi to ni nič pomagalo. Mlekarne niso našle skupnega jezika in so bile slejkoprej le orožje v medsebojni borbi političnih strank za nadvlado nad kmetom. Zato so morale biti tudi vse mlekarne politično strogo opredeljene, in če je katera propadla, ni bilo veselja v nasprotnem taboru ne konca ne kraja. Gospodarska škoda, ki je ob vsakem takem polomu nastala, kakor da nikomu ni bila mar. Še najhujše pa je bilo, da so ljudje ob vsakem polomu izgubljali zaupanje v stvar kot tako, t. j. v zadrugo na sploh.

*Ivan Leskovec,
prvi mlekar v Dobropoljah*

Ker smo osebnost tov. Jakliča spoznali že na drugem mestu, zabeležimo še nekaj o prvem mlekarju v Dobropoljah. To je bil Ivan Leskovec, rojen 7. maja 1871 v Jeličnem vrhu nad Idrijo. V Dobropolje je prišel leta 1898, še pred otvoritvijo mlekarne, kot absolvent mlekarske šole v Rotholzu na južnem Tirolskem. Kdo mu je to šolanje omogočil, bo treba še ugotoviti. V Dobropoljah je ostal do leta 1901, ko se je preselil v Pulj, kjer je začel s trgovino. Videti je, da je dobro uspeval, ker je prišel celo do lastne hiše. Zaradi izredne narodne zavednosti in delavnosti so ga Italijani takoj po zasedbi Pulja z družino vred izgnali. Nekaj časa je ponovno bival v Dobropoljah, nato služboval nekaj let v Moravčah in nato v Šentrupertu na Dolenjskem, tam je leta 1960 tudi umrl. Nekaj časa je imel celo svojo mlekarino na Veseli gori.

Se nekaj se nam zdi vredno in potrebno zapisati, ko obhvaljamo zgodovino dobropoljske doline. Kot je itak znano, je bil Fran Jaklič tudi dokaj uspešen ljudski pisatelj; njegov pisateljski vsevdonim je bil »Podgoričan«, ker je bil rojen v Podgorici. Ustanovitev in začetek delovanja mlekarne v Dobropoljah ga je med drugim navdihnilo, da je napisal črtico »Prvi hleb«, ki jo je objavil Koledar Mohorjeve družbe za leto 1901. S pomočjo te črtice sem delno rekonstruiral tudi zgodovino mlekarne. Mlekar, ki ga Jaklič imenuje Janez Lešnik, je ravno spredaj omenjeni Leskovec. Ne oziraje se na literarno vrednost omenjene črtice, pa bi rad zapisal, da je Jaklič v njej izredno dobro ilustriral splošno vzdušje, v kakršnem so se porajale prve zadruge na Slovenskem. To je predvsem silovito nezaupanje množice na eni in naravnost fanatični optimizem voditeljev na drugi strani. Tako sem o neki drugi zadružni mlekarni slišal, da je moral načelnik — ki je bil na srečo dokaj petičen mož — na dan otvoritve nove mlekarne pred zbranimi člani izjaviti, da bo on plačal morebitno izgubo. K sreči mu tega ni bilo treba.

Kaj vse so si takratni zadružni pionirji obetali ravno od zadružnih mlekarn, pa nam najbolj nazorno prikazuje Jaklič v omenjeni črtici. Na dan, ko so v Dobropoljah izdelali prvi hleb sira ... »Tudi Ribnikar (eden od ustanoviteljev zadruga) gre iz sirarnice. Hodečemu po vrtu se pred njegovimi očmi porajajo krasne slike bodočnosti. — Videl je svoje rojake v blagostanju. — Prebivajo v čednih snažnih domovih, sredi lepih vrtov. — Široka snažna dvorišča se razprostirajo okoli trdnega poslopja. — Velika, rejena živina se sprehaja po ograjenih stajah. Možje, v katerih je vzbudilo blagostanje močnatost, zavest in ponos, vneti so za verske in narodne ideale, bero knjige in časnike, skrbe za pravo izobrazbo svojih otrok ...«

Vizija tov. Ribnikarja se žal ni uresničila. Slovenija ni postala »druga Švica«. A ne glede na to je prav, da ljudem, ki so oblikovali našo polpreteklo zgodovino, določimo mesto, ki jim gre.

... in v tej skupini priključiti tudi hišni
vsiči Jerova vas in Perovo, ki ležita v njenem urbanem območju. Glede na
obstoječo komunalno opremljenost in ekonomsko strukturo postavlja naš
danes Grosuplje vas značilnosti mesta. Določeni ga zato imenujemo nasip
mesnega značaja, uradno pa je še danes vas.

VIRI

Opis o delovni liniji, cest in nasip v urbanem območju nasipa Gro-
suplje (Glasnik št. 22-27)
Dokumentacija uprave SOŠ

POIMENOVANJE CEST IN ULIC V NASELJU GROSUPLJE

Jože Marolt

V statističnih publikacijah med slovenskimi mesti ni naselja Grosuplje, ker si v preteklosti ni pridobil mestnih pravic; šele dinamični povojni razvoj je vasi dal mestno podobo. Posebno zasebni graditelji so po letu 1963 pozidali velike zemljske predele v stanovanjska naselja, kot so: Brinje, Mrzle njive, Pod zdravstvenim domom, Cerkvni hrib in v Dolu. Porast stanovanjske gradnje ni zavrl niti sorazmerno visok prispevek investitorjev k stroškom za urejanje in komunalno opremljanje zemljišč. V kraju je bilo zgrajenih večje število novih stanovanjskih cest. Zarad razsežnosti gradenj nove hiše niso dobile hišnih številčk ter se je oštevilčenje naselja ustavilo pri številki 200. Tako v letu 1967 v Grosupljem nad polovico stanovanjskih zgradb ni imelo hišnih številčk. Zaradi nujnosti ureditev označenja naselja, je Skupščina občine Grosuplje 20/9-1967 sprejela odlok o določitvi imen ulic, cest in naselij in po uličnem sistemu poimenovala 37 cest. Glavna cesta v Grosupljem je dobila ime po pisatelju in rojaku Louisu Adamiču, ki ima v kraju tudi spomenik.

Novo oštevilčenje so prebivalci ugodno sprejeli, ker so tudi sami sodelovali pri izbiri imen, cest in ulic. Zaradi uresničevanja novih zazidalnih načrtov sta se v letošnjem letu k naselju Grosuplje priključili tudi bližnji vasi Jerova vas in Perovo, ki ležita v njenem urbanem območju. Glede na obstoječo komunalno opremljenost in ekonomsko strukturo prebivalstva ima danes Grosuplje vse značilnosti mesta. Urbanisti ga zato imenujejo naselje mestnega značaja, uradno pa je še danes vas.

VIRI

Odlok o določitvi imen ulic, cest in naselij v urbanem območju naselja Grosuplje (Glasnik št. 32/67)

Dokumentacija uprave SOB.

SPLOŠNO GRADBENO PODJETJE GROSUPLJE — OD USTANOVITVE DO DANES

Alojz Škrjanc

Takoj po osvoboditvi v letu 1945 se je bilo treba lotiti obnovitve v vojni porušeni in požgani objekti širom po Jugoslaviji.

Tako, kot so bile v drugih krajih Slovenije v ta namen ustanovljene tehnične baze, je bila tudi v Grosupljem osnovana Tehnična baza, ki jo je ustanovilo takratno ministrstvo za gradnje LR Slovenije. Prvenstvena naloga ustanovljene baze v Grosupljem je bilo predvsem izvajati strokovno vodstvo pri delu takratnih obnovitvenih zadrug, ki so vsaka na svojem območju izvajala gradbena oz. druga obnovitvena dela. Poleg izvajanja omenjenega strokovnega vodstva je Tehnična baza v Grosupljem organizirala tudi izdelavo oziroma dobavo gradbenega materiala za obnovitvene zadruge. Delovno področje baze je obsegalo del Dolenjske od Ljubljane do Radohove vasi in Suho krajino. Za šefa Tehnične baze v Grosupljem je takratno ministrstvo za gradnje NV Slovenije postavilo dipl. gradb. tehnika tov. Alojza Nebca iz Ljubljane, ki je pred tem sodeloval pri gradnjah porušeni mostov na Dravi.

V samem naselju Grosuplje in v njegovi okolici ob ustanovitvi baze ni bilo nobenega gradbenega podjetja. Zato se je Tehnična baza znašla v velikih začetnih težavah. Predvsem je bilo treba dobiti primeren prostor za pisarne in skladišče. Vodstvo baze se je odločilo za prostore zaplenjene domačije Jožeta Adamiča iz Grosupljega. Domačija je bila v neposredni bližini železniške postaje in izven strnjene naselja. Baza v začetku ni imela niti osnovnega orodja. Prvo in tudi vse orodje baze je bilo 50 krampov in lopat, ki jih je bazi dodelila Komanda mesta v Grosupljem. Vse drugo nujno potrebno orodje, kot maltarke, nosila in podobno, so izdelali delavci Tehnične baze sami. Delavci baze, po številu 7 ob njeni ustanovitvi, so bili uslužbenci ministrstva za Grosuplje.

Ko je bila obnova podeželja nekako usmerjena in precej objektov tudi že obnovljenih, so lahko obnovitvene zadruge same prevzele delo pri obnovi. Posamezne tehnične baze so se zato pričele odpravljati, ustanavljati pa so se začela bazenska in republiška gradbena podjetja. Že v tem obdobju pa se je kazala potreba tudi po ustanavljanju lokalnih gradbenih podjetij.

V avgustu 1946 je bila odpravljena tudi Tehnična baza v Grosupljem. Na pobudo šefa te baze tov. Alojza Nebca pa je OLO Grosuplje z odločbo št. 1441/1 z dne 27. 8. 1946 ustanovil lokalno gradbeno podjetje v Grosupljem z nazivom: Gradbeno podjetje in tehnični biro »Dolenjgrad« — Grosuplje. Predmet poslovanja novo ustanovljenega podjetja je obsegal: izdelavo načrtov, izvedbo visokih in nizkih zgradb ter skrb za ustvaritev kvalificiranega

delovnega kadra. Podjetje, ki je na začetku imelo 500.000 S din osnovnih in obratnih sredstev, je bilo pod operativno upravnim vodstvom OLO Grosuplje.

Tako je bilo torej dne 28. avgusta 1946 ustanovljeno v Grosupljem lokalno gradbeno podjetje »Dolenjgrad«, za ravnatelja podjetja pa je OLO Grosuplje imenoval tov. Alojza Nebca, ki je vse do danes ostal direktor podjetja. Novo podjetje je imelo ob ustanovitvi 7 zaposlenih delavcev. Na pobudo tov. Alojza Nebca so k podjetju že v nekaj dneh po ustanovitvi pristopili vsi delavci odpravljenih Tehnične baze ter tudi nekaj drugih delavcev, ki so bili do tedaj zaposleni večinoma pri obnovitvenih zadrugah. Ob koncu leta 1946 je bilo pri podjetju zaposlenih 48 delavcev. Novo ustanovljeno lokalno podjetje je tako ob koncu leta 1946 pričelo svoje življenje in se s skromnimi osnovnimi in obratnimi sredstvi v višini 500.000 S din pričelo razvijati.

Ob ustanovitvi podjetja ni imelo niti enega gradbenega stroja in se je tako že v začetku obdobja razlikovalo od bazenskih oz. republiških gradbenih podjetij, ki so že ob ustanovitvi dobila sorazmerno dovolj gradbene mehanizacije. Prvo delo, ki ga je podjetje prevzelo, je bila adaptacija gospodarskega poslopja v Grosupljem, last Marije Košak, v katerem je po preureditvi imel OLO Grosuplje nekaj svojih pisarn (v tej zgradbi je sedaj Otroško varstvena ustanova Grosuplje). Velika mera iznajdljivosti pa je bila potrebna, da si je podjetje v prvih letih po ustanovitvi pridobilo nekaj najosnovnejših gradbenih strojev. Ob koncu leta 1946 je podjetje kupilo svoj prvi betonski mešalec in prvi mlin za pesek. Poleg gradbenih strojev je podjetju primanjkovalo tudi strokovnih delavcev tako za delo na terenu kot v upravi. Zato so bili že v letu 1946 sprejeti v uk 4 vajenci.

Konec leta 1946 je podjetje pričelo graditi traktorsko postajo in adaptacijo stavbe Doma onemoglih v šentvidu pri Stični. Mladi kolektiv je že v naslednjih letih lahko prevzemal v izvedbo vse zahtevnejša dela. Že v letu 1947 je dobil največje priznanje s tem, da mu je bila oddana v izgradnjo tovarna usnja v Šmartnem pri Litiji. V istem letu so bile za potrebe podjetja zgrajene 3 garaže in zidan provizorij za mizarsko in kovaško delavnico.

V maju 1947 je OLO Grosuplje postavil pod upravo podjetja tudi opekarni Boštanj in Stope pri Dobrepoljah, vendar sta obe že ob koncu leta 1947 prešli v novo ustanovljeno Industrijo gradbenega materiala v Dobrepoljah. V tem letu je podjetje kupilo tudi svoj drugi betonski mešalec in staro dvigalo, ki so ga usposobili kovači podjetja. Za isto obdobje pa je značilna tudi močna tendenca privatnih zidarskih obrtnikov po osamosvojitvi, podjetje pa jih je s pravilno poslovno politiko pridobilo in vključilo v kolektiv. Ob koncu leta 1947 je bilo pri podjetju zaposlenih že 197 delavcev, ki so opravili za 14.805.000 S din del. Mladi kolektiv je v tem poslovnem letu osnoval tudi svojo sindikalno podružnico ter svoje prve 3 vajence poslal v vajeniško šolo.

V letih 1948 in 1949 je podjetje nadaljevalo z gradbenimi deli in v tem obdobju pridobilo drugo pomembno gradnjo, to je izgradnjo vojaških objektov v Ribnici, kjer so se dela nadaljevala skoraj 5 let.

Za zgoraj omenjen obdobje in še nekaj nadaljnjih let je treba tudi ugotoviti, da je bil ves gradbeni material kontingentiran in da ga je podjetje dobavilo na podlagi nakazil ministrstva za komunalne zadeve LR Slovenije,

ter nadalje tudi to, da je podjetje zaposlilo lahko le toliko delavcev, kolikor jih je bilo planiranih za podjetje s posebnim planom.

Zaradi večanja podjetja so bila v tem obdobju zgrajena skladišča za pomožni material, železo in cement. Spomladi leta 1949 je podjetje dobilo v upravljanje tudi žagarski obrat v Boštanju, ki je bil do tedaj pod upravo Kmetijske zadruge Grosuplje. V istem letu je podjetje organiziralo še svojo kleparsko in vodnoinštalatersko delavnico. Posebno težavo so povzročili kolektivni podjetja prevozi, in da bi ta problem vsaj v lokalnem pomenu delno rešili, je podjetje nabavilo par konj in dva težka voza. Drug pereč problem pa je bila prehrana delavcev oz. oskrba delavcev s hrano na gradbiščih. Vsa hrana je bila namreč zagotovljena le z živilskimi nakaznicami. Za vsaj delno zadovoljivo reševanje prehrane delavcev na gradbiščih je podjetje organiziralo svojo ekonomijo na nacionalizirani domačiji kmeta Debeljaka v Grosupljem. Pridelek na ekonomiji se je nato delil med posamezne menze na gradbiščih in na novo ustanovljeno Delavsko-uslužbenko restavracijo, ki je dobila svoje prostore v Bajželnovi hiši v Grosupljem. Konec leta 1949, to je dobre 3 leta po ustanovitvi, je bilo pri podjetju zaposlenih 219 ljudi, ki so opravili za 17.677.282 S din del.

Vse od ustanovitve do leta 1950 je bilo podjetje pod upravnim vodstvom OLO Grosuplje, ki pa zaradi pomanjkanja gradbenih strokovnjakov ni dajal vodstvu podjetja posebnih direktiv. To je imelo tudi za posledico, da se je podjetje bolj samostojno razvijalo, tem bolj po letu 1950, ko sta bila pri podjetju izvoljena prvi delavski svet in upravni odbor. V tem pomembnem obdobju za nadaljnji samoupravni razvoj podjetja je podjetje izvedlo del za 23.848.149 S din.

Prvič po ustanovitvi se je podjetje v začetku leta 1951 znašlo v nemajhnih težavah. Državni gospodarski plan, ki ni bil sprejet pravočasno, je povzročil zaradi nepravočasno odobrenih investicij zastoj v gradbeništvu. V začetku leta je podjetje lahko izvajalo samo dela na vojaških objektih v Ribnici. Da pa zaradi nastale krize ne bi odpuščali svojih delavcev, je podjetje na hitro prevzelo nekaj manjših del, dela na že začelih objektih pa je podjetje lahko nadaljevalo šele proti koncu leta, ko se je težavno stanje na področju investicij izboljšalo. Težave z investicijami so bile tudi v letu 1952, ko je podjetje zaposlilo 185 delavcev, medtem ko je bilo pri podjetju leta 1951 zaposlenih 125 delavcev, kar je močno zmanjšanje števila zaposlenih proti letu 1949, ko je podjetje zaposlilo že 219 ljudi.

V obdobju po letu 1950 se je podjetje kljub težavam na investicijskem področju in s tem zvezanim zmanjševanjem zaposlenosti materialno krepilo in se pod dobrim vodstvom direktorja tov. Alojza Nebca nadalje razvijalo. Zaradi takšnega razvoja je podjetje polagoma pričelo pridobivati gradbena dela tudi v Ljubljani. V letu 1953, ko so se prvič po osvoboditvi pričela odhajati gradbena dela tudi na licitacijah, je podjetje dobilo na licitaciji v izvedbo vojaške objekte v Črnomlju, kjer je pred tem že pričelo graditi vodovod. V istem letu je podjetje zgradilo tudi svoje upravno poslopje v Grosupljem.

Podjetje je v letu 1952 tudi sklenilo, da se firma podjetja preimenuje v »Dolenjsko gradbeno podjetje Grosuplje«, v letu 1954 pa je imelo že organizirane tudi sektorje, in sicer po enega v Črnomlju, v Višnji gori in v Grosup-

ljem, ob koncu istega leta pa je pričelo organizirati tudi samostojen sektor v Ljubljani. Vrednost izvršenih del v letu 1954 je znašala 336,641.647 S din, kar pomeni znaten skok realizacije nasproti letu 1950 (23,848,149 S din). Na tako visoko realizacijo pa je nedvomno vplivalo zvišanje cen in odprava sistema dvojnih cen, ki so bile nižje za državna podjetja in višja za privatni sektor.

V obdobju po letu 1954 je podjetju pričelo primanjkovati delovne sile. Pričelo je pridobivati novo delovno silo s štajerskega področja ter nato iz Medžimurja.

Dejavnost podjetja se vedno bolj prenaša s področja Dolenjske v Ljubljano, kjer je podjetje v letu 1957 in 1958 pričelo graditi precej pomembnih objektov. Podjetje je v tem obdobju sorazmerno precej gradilo tudi v okraju Novo mesto (Novo mesto, Črnomelj, Vinica, Metlika), vse manj del pa je bilo za podjetje v okraju Grosuplje. Ta prenos dejavnosti podjetja v Ljubljano se je stalno večal in je tako podjetje že v letu 1960 opravilo vseh del v vrednosti 1.549.312.228 S din, vendar od tega kar 93 % na območju okraja Ljubljana in le 7 % na drugih območjih. Usmerjenost investicijske gradnje na Ljubljano in vedno močnejše pridobivanje in izvajanje del na ljubljanskem področju, so povzročali v podjetju tudi razpravo o novem imenu podjetja. Izvajanje vedno večjega obsega del v Ljubljani je odvzelo dotedanjemu nazivu podjetja pokrajinski pomen, saj je bilo na Dolenjskem dela vedno manj. Od 1. avgusta 1961 podjetje uporablja novo firmo: Splošno gradbeno podjetje Grosuplje. Pod isto firmo posluje podjetje še danes.

V letu 1962 je zaradi varčevanja in pomanjkanja investicij nastopilo mrtvilo v gradbeništvu in podjetje ni dobilo večjih naročil. Gradbena podjetja so se v tem obdobju znašla v nemajhnih težavah. Pomanjkanja dela je ob splošnem varčevanju sililo podjetje, da razmišlja, kako rešiti nastalo situacijo. V tej dokaj težki situaciji so samoupravni organi podjetja sledili sugestiji direktorja tov. Alojza Nebca, ki je izhod iz težke situacije videl v gradnji stanovanj in poslovnih objektov za tržišče. Delavski svet podjetja je sprejel sklep o tem in podjetje je tako kot prvo v Sloveniji prišlo graditi stanovanja za tržišče in je bil v ta namen dopolnjen tudi predmed poslovanja podjetja. Poslovna politika podjetja, ki je ves čas dotedanjega razvoja povečevalo svoja lastna sredstva, se je v tem obdobju gradnje za trg pokazala kot izredno uspela. Stroške takšne gradnje je podjetje v precejšnji meri nosilo samo, deloma pa tudi kupci stanovanj s predplačili. Gradnjo za tržišče so pesimistično sprejele celo banke in druga gradbena podjetja. Prav v jeseni leta 1962 so morala predvsem nekatera manjša podjetja prenehati z deli. Takšna usoda je doletela tudi Obrtno gradbeno podjetje Ivančna gorica, Komunalno gradbeno podjetje Grosuplje in Gradbeno podjetje Vrhnika, ki so se v tem letu priključila k podjetju. Kot prvi objekt za prodajo na tržišču je podjetje gradilo v Ljubljani 120-stanovanjski blok ob Hranilniški ulici. Po zgledu podjetja so pričela graditi objekte za tržišče tudi druga gradbena podjetja. Kljub težavam v omenjenem obdobju je podjetje v letu 1962 z 808 zaposlenimi delavci ustvarilo realizacijo v višini 2.164.037.918 S din, ustanovilo in registriralo pa je v istem letu tudi svoj projektivni biro.

Število zaposlenih se je v podjetju po letu 1962 povečalo sorazmerno gospodarski moči podjetja.

Tako je bilo v letu 1963 zaposlenih pri podjetju že 1259 delavcev in v letu 1964 povprečno 1433 delavcev. Vse do leta 1969 se je število zaposlenih menjavalo, vendar vse do omenjenega leta ni preseгло to število zaposlenih v letu 1964.

Ne glede na podano gornjo ugotovitev pa je fakturirana realizacija podjetja ob povečavanju mehanske opremljenosti stalno naraščala in v letu 1968 znašala 11.682,186.339 S din. Pri omenjeni realizaciji pa je podjetje v omenjenem letu izvršilo 60 % vseh del za tržišče. Isto razmerje med investicijsko gradnjo in gradnjo za tržišče je imelo podjetje tudi v letu 1965, to je v letu gospodarske reforme. V obravnavanem obdobju je podjetje pristopilo k poslovnemu združenju IMOS, za lastne potrebe si je zgradilo svoj žagarski obrat v Grosupljem, predtem pa v letu 1955 novo halo za tesarski obrat, novo in moderno upravno zgradbo v Grosupljem, Stranski obrati v Ljubljani, separacijo v Šmarju, samske domove v Ljubljani in Samski dom v Grosupljem ter tudi svoj Počitniški dom v Piranu.

Od ustanovitve do danes je podjetje zgradilo vrsto pomembnih objektov. Preveč bi bilo naštevati obsežno število takšnih objektov, nekatere od njih pa je vseeno treba omeniti.

Tako je nujno omeniti gradnjo osnovnih in drugih šol. Predvsem osnovne šole: na Muljavi, v Hrastovem dolu, na Ilovi gori, v Šmarju pri Grosupljem, na Vrhniki, na Igu, v Ribnici, v Vel. Laščah, v Šentvidu pri Stični, v Zagradcu, v Smladniku, v Polhovem gradcu, v Črnomlju, na Vinici, na Dolenjski cesti, nadalje gradbena fakulteta, fakulteta za strojništvo ter inštitut za mehaniko, matematiko in fiziko v Ljubljani, šola za PTT mehanike v Ljubljani, učne delavnice Zavoda za gluho mladino v Ljubljani, šoli z internatom za Zavod za slepo in za Zavod za gluho mladino v Ljubljani. Od drugih novih objektov je treba naštetih predvsem: pošno poslopje za Bežigradom v Ljubljani, industrijsko halo na Igu, poslovni stanovanjski objekt v ulici Moša Pijade v Ljubljani, garažno hišo v Šiški, veleblagovnico v Novem mestu, industrijsko halo v Ložu, tovarno vijakov v Ljubljani, farmo bekonov v Stični, poslovni objekt Modna oblačila v Ljubljani, železniško postajo Grosuplje, Dobropolje, Ivančna gorica, Trebnje, Zdravstveni dom Grosuplje, Zdravstveni dom Vič-Rudnik na Dolenjski cesti v Ljubljani, motel Trebnje, Dom družbenih organizacij v Ljubljani, vrsto stanovanjskih blokov ob Dolenjski cesti in soseski VS-6 na Viču itd. V svojem obstoju je podjetje izvršilo več pomembnih adaptacij (Drama v Ljubljani, Magistrala v Ljubljani) ter druga manjša dela.

Že samo naštetih objekti kažejo na izredno velik uspeh in razvoj podjetja. Z doseženo realizacijo 16.932 milijonov S din (celotni dohodek in nedovršena proizvodnja) v letu 1969 se je podjetje med slovenskimi gradbenimi podjetji uvrstilo na 5. mesto.

V tem letu je zaposlovalo 1419 ljudi. Podjetje je v letu 1969 imelo organiziranih 5 sektorjev, od tega 3 svoje največje sektorje v Ljubljani, enega v Grosupljem in enega na Vrhniki. Podjetje razpolaga tudi s sodobno urejenimi stranskimi obrati s potrebnimi delavnicami in žagarskim obratom, s stranskimi obrati v Ljubljani in svojim centralnim skladiščem, uspešno pa deluje tudi projektivni biro v Ljubljani. Nekateri sektorji so podjetja po obsegu

in realizaciji pravzaprav že podjetja, saj je na primer sektor II v Ljubljani dosegel realizacijo v višini 6.800 milijonov S din.

Razvoj podjetja kaže tudi spodnja tabela:

leto	št. zaposlenih	realizacija v mlj. S din	zaposlenih inž. in tehniki
1947	197	14	4
1949	219	17	4
1951	125	43	4
1953	252	230	7
1958	449	507	13
1960	685	1.549	20
1961	840	2.564	22
1963	1259	3.806	34
1965	1227	6.600	45
1967	1166	11.152	56
1968	1365	14.668	60
1969	1419	16.935	66

Pri pregledu razvoja podjetja vsekakor ni moč zanemariti skrbi podjetja za strokovni kader. Iz zgornje tabele je razvidno, da je podjetje imelo v letu 1969 že 66 inženirjev in tehnikov, kar je prav gotovo tudi garancija za strokovno izvedbo gradbenih del. Pri podjetju je v zadnjem desetletju v uku povprečno 80 vajencev letno, ki jih pri delu poučujejo inštruktorji podjetja. Pri pridobivanju vajencev ima podjetje kljub ugodnostim, ki jih nudi, precejšnje težave, saj se učenci iz Slovenije zelo poredko vključujejo v gradbeno delo in mora podjetje vajence pridobivati v drugih republikah. Delovna sila podjetja je v zadnjem obdobju sorazmerno ustaljena, podjetje nima sezonske delovne sile. K temu so prav gotovo pripomogle tudi dovolj dobre razmere v samskih domovih podjetja in menzah podjetja. Kljub temu 5 velikih samskih domov ne zadostuje za nastanitev vseh delavcev podjetja.

Preko 100 milijonov S din podjetje letno razdeli kot posojilo za nakup stanovanj in gradnjo stanovanjskih hiš. Ne glede na število zaposlenih v letu 1969 in 1970 podjetju še primanjkuje delovne sile. To pomanjkanje je kolektiv podjetja reševal z nenehnim povečevanjem mehanske opremljenosti in za nakup novih strojev in inventarja v letu 1970 planiral cca. 800 milijonov S din. Od leta 1966 do 1969 je realizacija na enega zaposlenega narasla za 40 %, čeprav se število zaposlenih v tem obdobju ni močno povečala.

V letu 1970 ima podjetje v gradnji vrsto investicijskih objektov, gradi pa tudi objekte za tržišče. Za tržišče gradi stanovanja in vrstne hiše na veliki Soseski VS-6 na Viču, stanovanjske objekte na Murgljah ter stanovanja na Soseski BS-7 za Bežigradom, kjer se predvideva gradnja preko 3.000 stanovanj.

Ponovno je treba poudariti, da bi bilo preveč opisovati vse gradnje v letu 1969 in predvidene za leto 1970. Treba pa je ugotoviti, da že samo delno naštetih objektov, ki jih je podjetje zgradilo, dokazujejo, da se je podjetje v sla-

bil 25 letih svojega obstoja tako razvilo, da danes more izvajati najbolj zahtevne gradnje. Iz majhnega lokalnega gradbenega podjetja s 50 krampi in lopatami je nastalo v opisanem razvojnem obdobju veliko podjetje, ki se je uvrstilo v sam vrh slovenskega gradbeništva.

PRI PISANJU ČLANKA UPORABLJENO GRADIVO

Kronika podjetja,
Bilanca podjetja.

ANTANOVA LOUISA ADAMIČ V CLEVELANDU
(Louis Adamic memorial foundation)

Janjo N. Rogelj

Dne 28. aprila 1954 je prišlo v Slovenski društveni dom v Euclidu, Ohio, trideset Slovencev in Slovank z namenom, da razpravljajo o literarni zapuščini umrlega pisatelja Louisa Adamiča.

Po daljši razpravi je bila ustanovljena Spominška ustanova Louis Adamič in izvoljen provizorični odbor.

Odbor je začel takoj delovati. Razposlal je okoli dovetsto prošnji z Adamičevimi sliko na naša bratska društva, kulturne ustanove, narodne domove, bratska organizacije in posameznike, da prispevajo za odkup Adamičeve kulturne zapuščine.

Cilj je bil pet tisoč dolarjev. Odbor je dal slovenski javnosti potrebna pojasnila in zavodila. Prvi uspeh je bil v blagajni po pretoku enega meseca. Vsa je bilo sijajno, dobro in uspešno, da se niso oglašali posamezniki in nasprotovali zasnovani ideji. To je prineslo največ zasloj, toda na koncu, kot so nekateri želeli. Potem so prispevki počasi prihajali v blagajno. Adamičeva ustanova ni bila mrtva. Mala skupina ljudi, trena in poštenega razumevanja, je končno zmigala.

Pri tem je bil zelo vester in deloven, zaveden Slovenec John Zigman, blagajnik ustanove; kdaj je 427 pobotnik, da je dosegel vzota pet tisoč dolarjev. Največji najvidnejši in najdražji dar je prišel od naših vrlih in poštnih, delavskih in odločnih žena in deklek, ki so članice Progressivnih Slovencev Amerike, prispevale so sedmih tisoč dolarjev. Slovenska dobrodelna zveza in Ameriška bratska zveza sta tudi poslali svoje darove. Slovenski narodni dom na St. Clairju, Slovenski društveni dom v Euclidu, Slovenski dom v Barbertonu (S. S. Domovina) in Slovenski dom v Little Fallsu, N. Y., so poslali darove.

Dosežen je bil cilj, pet tisoč dolarjev je bilo v blagajni.

O tem je bila obveščena dne 23. julija 1957 vdova Sodela Adamič, tako tudi mr. William S. Dix, knjižničar universe Princeton, Adamičeva je v pismu 6. avgusta izrazila željo, da bi ji izplačali vsako leto je tisoč dolarjev, tako da bi bila izplačana v petih letih.

Odbor Spominške ustanove Louis Adamič je pristal na njeno željo. Na podlagi tega dogovora nam je poslala podpisano pogodbo za vso Adamičovo literarno zapuščino, ki je bila shranjena v skladišču Princeton universe takoj po Adamičevi smrti. To pogodbo je sprejel odbor dne 21. septembra 1957.

Odbor Adamičeve ustanove je sklenil pogodbo z vodstvom St. Clair Savings and Loan Co., da pogodbo izplača v petih letih. Danko je takoj poslala

SPOMINSKA USTANOVA LOUISA ADAMIČA V CLEVELANDU (Louis Adamic memorial foundation)

Janko N. Rogelj

Dne 26. aprila 1954 je prišlo v Slovenski društveni dom v Euclidu, Ohio, trideset Slovencev in Slovenk z namenom, da razpravljajo o literarni zapuščini umrlega pisatelja Louisa Adamiča.

Po daljši razpravi je bila ustanovljena Spominska ustanova Louis Adamič in izvoljen provizorični odbor.

Odbor je začel takoj delovati. Razposlal je okoli devetsto prošenj z Adamičevo sliko na naša bratska društva, kulturne ustanove, narodne domove, bratske organizacije in posameznike, da prispevajo za odkup Adamičeve kulturne zapuščine.

Cilj je bil pet tisoč dolarjev. Odbor je dal slovenski javnosti potrebna pojasnila in navodila. Prvi tisoč je bil v blagajni po preteku enega meseca. Vse je bilo sijajno, dobro in uspešno, da se niso oglasili posamezniki in naspotovali zasnovani ideji. To je prineslo začasen zastoj, toda ne konca, kot so nekateri želeli. Potem so prispevki počasi prihajali v blagajno. Adamičeva ustanova ni bila mrtva. Mala skupina ljudi, trezna in poštenega razumevanja, je končno zmagala.

Pri tem je bil zelo vesten in deloven, zaveden Slovenec John Žigman, blagajnik ustanove; izdal je 427 pobotnic, da je dosegel vsoto pet tisoč dolarjev. Največji, najvidnejši in najdražji dar je prišel od naših vrlih in poštenih, delavnih in odločnih žena in deklet, ki so članice Progresivnih Slovenk Amerike, prispevale so zadnjih tisoč dolarjev. Slovenska dobrodelna zveza in Ameriška bratska zveza sta tudi poslali svoje darove. Slovenski narodni dom na St. Clairju, Slovenski društveni dom v Euclidu, Slovenski dom v Barbertonu (S. S. Domovina) in Slovenski dom v Little Fallsu, N. Y., so poslali darove.

Dosežen je bil cilj, pet tisoč dolarjev je bilo v blagajni.

O tem je bila obveščena dne 23. julija 1957 vdova Stella Adamič, tako tudi mr. William S. Dix, knjižničar univerze Princeton. Adamičeva je v pismu 6. avgusta izrazila željo, da bi ji izplačali vsako leto le tisoč dolarjev, tako da bi bila izplačana v petih letih.

Odbor Spominske ustanove Louis Adamič je pristal na njeno željo. Na podlagi tega dogovora nam je poslala podpisano pogodbo za vso Adamičevo literarno zapuščino, ki je bila shranjena v skladišču Princeton univerze takoj po Adamičevi smrti. To pogodbo je sprejel odbor dne 25. septembra 1957.

Odbor Adamičeve ustanove je sklenil pogodbo z vodstvom St. Clair Savings and Loan Co., da pogodbo izlača v petih letih. Banka je takoj poslala

Library of

Princeton University.

LOUIS ADAMIC

MEMORIAL FOUNDATION

V knjižnici Princeton univerze je shranjena literarna zapuščina Louisa Adamiča

tisoč dolarjev. Potem še tri zaporedna leta po tisoč dolarjev Adamičevi vdovi. Zadnji tisočak je izplačal denarni zavod bratu Adamičeve vdove, ki je umrla v letu 1961.

Prepis kupne pogodbe je dobila čitalnica univerze Princeton, dokaz, da je Spominska ustanova Louis Adamič edina lastnica vse Adamičeve literarne zapuščine. Dne 4. oktobra je odbor ustanove poslal darilno pogodbo knjižnici univerze Princeton v mestu Princeton, N. J. Dne 18. oktobra je odbor prejel pismo od mr. Wm. S. Dixia, knjižničarja, v katerem se toplo zahvaljuje za dragoceni dar ter obenem v pismu naglašča, da bo vsa Adamičeva literarna zapuščina vedno in stalno na ogled in razpolago vsem, ki bodo v bodočnosti študirali razne naseljske narodnosti.

To je bil največji in najdragocenejši dar v zgodovini ameriških Slovencev in Slovenk, ko je mala slovenska skupina v Ameriki kupila literarno zapuščino svojega velikega in nepozabnega slovenskega pisatelja in jo podarila vzgojevalni skupini ali ustanovi v Ameriki. Jasno in odločno so pokazali ti prispevatelji, da so zavedni in pošteni, narodno napredni in delavsko zavedni Američani, kakor je bil umrl Louis Adamič, ki je tako rad prihajal v knjižnico univerze v Princetonu.

Spominska ustanova Louis Adamič je s ponosom dosegla svoj cilj. Ponosna je še danes na to delo. Univerza bo stalno obdržala zbrano literarno

bogastvo Adamičevih študij, zapiskov in drugega literarnega gradiva, ki sta ga on in njegova žena zbirala več kot trideset let.

Vidite, to je tisti vidni in veliki spomenik našega Louisa Adamiča, ki mu ga je postavil njegov mali narod, ampak si ga je sam zbral in postavil v svojem življenju. Ta spomenik je v ameriški čitalnici, kjer se vrstijo tudi njegove napisane knjige od Dynamite pa do Eagle and the Roots.

Vseh stroškov je bilo 230.00 dolarjev. Vsi odborniki so delali zastonj. Ponovna zahvala vsem, ki so prispevali.

Dokler je bila živa njegova žena Stella, je ona oskrbovala Adamičev grob. Po njeni smrti je to delo prevzela Spominska ustanova Louis Adamič.

Bilo je dosti pisanja in besed o tem grobu in spomeniku, toda vse je ostalo in zamrlo z obljubami. Odbor Spominske ustanove Louis Adamič je uvideval, da je ostal sam in da je to samo še njegovo delo. Zato je sprejel oskrbovanje groba, katero opravlja za 15.00 dolarjev na leto pogrebna mrs. Wm. P. Rush in je tudi z njenim posredovanjem naročil spomenik, ki stane 610.00 dolarjev in je lično in garancijsko delo.

Kdo je postavil ta nagrobni kamen?

Slovenska narodna čitalnica na St. Clair Ave. in Spominska ustanova Louis Adamič, Euclid, Ohio. Čitalnica je prispevala 175.00 dolarjev, drugo je dala ustanova sama.

Spomenik sedaj stoji. Omogočila ga je Slovenska narodna čitalnica. Iskrena in blagosrčna hvala vsemu članstvu SNC, posebno pa tedanjemu odboru na St. Clair Ave. Zgodovina slovenstva v ameriški Sloveniji bo zapisala in pripovedovala zanamcem, da sta SNC in Spominska ustanova Louis Adamič postavili svojemu velikemu sinu stalni spomenik na njegovem grobu v mestu Bloomsbury, N. J.

Adamičeva ustanova hrani imena vseh, ki so darovali. Ona hrani vso korespondenco, ki je bila v zvezi s tem delom. Ko pride čas, bo ustanova izročila vse to na varno mesto v domovini, ker tja pravzaprav sedaj spada.

VIŠNJA GORA IN NJENA OKOLICA

V spomin na njeno 700 letnico

Mirko Pervanja

Komaj 25 km jugovzhodno od Ljubljane v smeri Dolenjske leži ob vznožju Stehana oziroma Peščenika pod Starim Gradom malo zgodovinsko mestoce Višnja gora s svojo čudovito okolico. Vse naokoli — razen proti Stični — je obdana z nizkim gričevjem, potoki in dolinami ter raznimi kulturnimi, zgodovinskimi in gospodarsko pomembnimi objekti, ki bogatijo njeno prirodno lepoto in jo predstavljajo kot pomembno turistično zaledje bližnje Ljubljane.

Njena posebnost se odraža tudi v pogledu ugodnih klimatskih razmer, saj je znano, da ljubljanska megla najde svoj konec običajno šele na vrhu Stehana, višnjegorska kotlina z njeno okolico pa žari od zgodnjih jutranjih ur v toplih sončnih žarkih. Zato res ne moremo zameriti izletnikom, turistom in drugim, ko pravijo, da se prava Dolenjska zaradi milega in ugodnega klimatskega podnebja začenja praviloma šele pri Višnji gori.

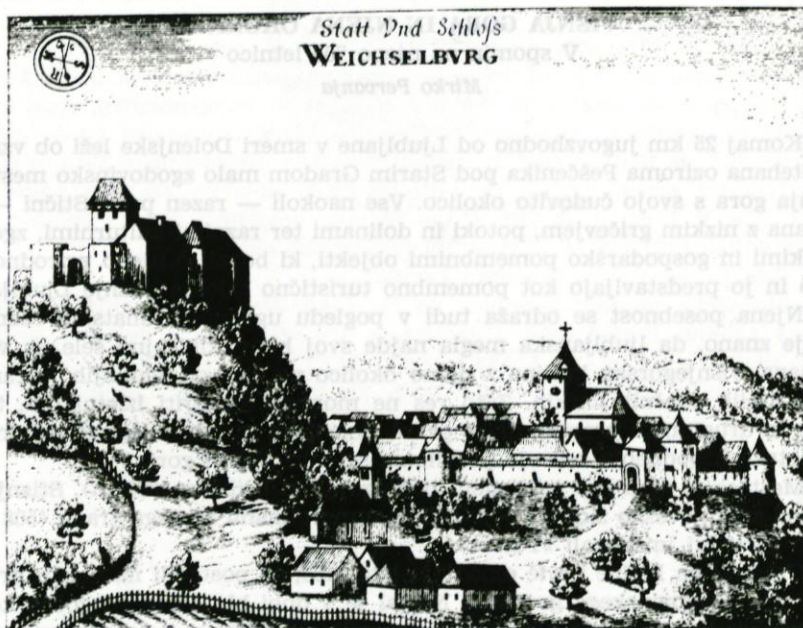
Mestece je zgrajeno na malem podolgovatem hribočku (389 m). Stisnjeno je med srednjeveško zidovje pod hribom z razvalinami Starega gradu (508 m), ki so ga tedaj imenovali »Turn«.

Grad, ki ga listine prvič omenjajo leta 1154, so postavili na mestu prvotnega predzgodovinskega gradišča. Nastal je v dobi bl. Heme, mogočne koroške grofice iz znamenite plemiške rodbine Breže-Seliških, kateri je pripadala Višnja gora in ves svet v njeni okolici. Iz rodu bl. Heme je izšel slavni rod Višnjegorskih gospodov, to je prvih znanih grajskih posestnikov v tem kraju.

V zgodovinskih analih je zapisano, da so bili Višnjegorski grofje tudi ustanovitelji znanega stiškega samostana leta 1136, to je najstarejšega samostana na Kranjskem, dočim so leta 1778 zgradili v dolini ob cesti pod Starim gradom (med Višnjo goro in Peščenikom) Turjaški grofje nov mogočen grad, ki je v kasnejšem obdobju služil za sodnijske in davčne uradne prostore, sedaj pa je preurejen v dekliško-vzgojni zavod. Kasneje sta bila na višnjegorskem območju zgrajena tudi Codellijev in Podsmreški grad. Prvi je bil v zadnji svetovni vojni požgan, grad v Podsmreki pa je sedaj preurejen v muzej lončarskih izdelkov in drugih zgodovinskih predmetov z dolenskega območja.

Zgodovinsko obeležje nastanka Višnje gore, ki sega sicer daleč nazaj v preteklost ilirske, keltske in rimske dobe, kar dokazujejo arheološke najdbe, se začenja pravzaprav v srednjem veku. Njen predhodnik je bil današnji Stari trg (zaselek Višnje gore tik pod njenim obzidjem), ki se omenja kot Višnja gora — Weixelberg že v 12. stoletju. Ta kraj se namreč prvič navaja kot »trg« leta 1269, to je pred 700 leti, njegove stare trške pravice in svoboščine pa je potrdil cesar Friderik III. leta 1444.

Ker so postajali turški vpadi v naše kraje prek Dolenjske in mimo Višnje gore vedno pogostejši in nevarnejši, je bil »trg« v sklopu Starega trga kot nezavarovan preveč izpostavljen tem napadom. Zato so se tržani po letu 1478 preselili iz tega kraja na bližnji grič, kjer se je razvila Višnja gora s svojim obzidjem »cvingarjem«. Leta 1478 jo je cesar Friderik III. povzdignil v mesto.

Višnja gora s Starim gradom po Valvasorju

V mestu so prevladovali obrtniki, ki so se v 16. stoletju organizirali v »cehe«. Najmočnejši je bil čevljarški ceh, ki so ga ustanovili leta 1540. Imel je celo svoj dom, »jepergo«, svojo zastavo, svoj oltar v mestni cerkvi in številne privilegije, ki jih še danes hranijo mojstri v cehovskih skrinjah. Manj številni so bili še kovaški, usnjarski in krojaški cehi. Trgovina, ki se je sicer počasneje razvijala od druge dejavnosti v mestu, je dobila svoj pravi pomen prav z uvedbo rednih letnih sejmov, (kramarskih in živinskih), ki so postali znani daleč naokoli. Najprej so jim dovolili poleg rednih nedeljskih tržnih dni tri sejme, nato osem in naposled celo enajst letnih sejmov. V 16. stoletju je postala Višnja gora važna poštna postaja med Ljubljano in Karlovcem. Bila pa je tudi vojaška postojanka in skladišče vojnega materiala. Gostinstvo je bilo razmeroma dobro razvito, gostilničarji so imeli na razpolago že tedaj nekaj tujskih sob.

Kot simbol višnjegorske veličine se v raznih pripovedkah predstavlja priklenjeni polž. Kakor polži drugih slovenskih mest in trgov ima gotovo tudi višnjegorski svoj izvor v dragoceni polževi lupini — školjki, vdeleni

v baržun in masivno zlato. Iz školjke so pili mestni očetje ob slovesnih prilikah. Školjka je bila prikovana z zlato verižico na leseno podnožje. Mesto je imelo tudi svoj lasten pečat in grb. V dobi Rimljanov je tod mimo vodila glavna rimska cesta iz smeri Siscie prek Neviodunuma, Praetoriuma Latobium in Acerva pri Stični v Emono. Železniško progo na Dolenjsko so zgradili leta 1894 in tako je dobila tudi Višnja gora svojo železniško postajo.

Znano je, da je Višnja gora, čeprav v ekonomskem pogledu šibka, vedno stremela za napredkom. Kmalu po končani I. svetovni vojni ji je uspelo organizirati razne napredne organizacije, med katerimi je dobro uspevalo »Tujsko prometno društvo«. Skoraj brez ustreznih finančnih sredstev so s prostovoljnimi delom in veliko požrtvovalnostjo zgradili na travniku ob Starem gradu veliko javno letno kopališče, katero stalno privablja iz raznih krajev mnogo kopalcev, izletnikov in turistov. Kmalu za tem je SK Polž pod enako težkimi pogoji zgradil na »Polževem« (kraj je poimenovan po višnjegorskem polžu) svoj turistični dom z lepo opremljenimi tujskimi sobami in veliko jedilnico. Zemljišče za gradnjo tega doma je dala tedaj brezplačno na razpolago višnjegorska rojakinja Škufca Anica iz Ljubljane, sobe pa so opremili znani ljubitelji in spodbudniki višnjegorskega turizma ing. Šuklje, Lavrič, Strojanskova, Kraševac, Naglas in drugi. Z zgraditvijo doma na Polževem je turizem na višnjegorskem okolišču močno zaživel. Tedaj so tudi preuredili lokalno pot od Peščenika skozi Pristavo in Zavrtač do doma ter jo usposobili za avtomobilski promet. Spričo naglega porasta turizma v tem kraju, kjer so našli mnogo razvedrila tudi smučarji v zimskem času, je postajal dom postopoma že pretesen, da bi lahko ob vsakem času, sprejel in postregel vse goste, zato so se že tedaj začele pobude, da se poleg njega dogradi še dodatni dependansni objekt, podzemna hladilnica za jedila in pijačo ter napelje tekoča voda iz bližnjega potoka Dermožnika, ki naj bi poleg potrebne vode za gostinske usluge napajala tudi mali letni kopalni bazen, kateri bi pozimi lahko služil tudi za drsalno ploskev. Žal pa se ta zamisel zaradi nastale II. svetovne vojne ni mogla uresničiti.

Vojna vihra zadnjega svetovnega spopada je namreč prizadela Višnji gori in njeni okolici znatno škodo. Tudi v teh krajih so fašisti neusmiljeno požigali kmečka naselja, bombardirali Višnjo goro, streljali nedolžne ljudi kot talce ali jih zapirali in odpeljali v taborišča, odkoder so se le redki vrnili. Na Polževo, kjer je bilo med vojno glavno križišče pokreta osvobodilnega gibanja, je vdrla italijanska vojska leta 1942 z vseh strani ter požgala dom in zasebno gostišče poleg cerkvice Sv. Duha. Dom na Polževem je bil po osvoboditvi na novo zgrajen v veliko večjem obsegu. Do njega so tudi zgradili novo avtomobilsko cesto skozi Kriško vas in mimo Nove vasi, ter pravitako novo avtomobilsko cesto, ki povezuje stiško okolico, od železniške postaje »Polžev« skozi Stransko vas in Zavrtače do doma na Polževem. Dom je komfortno urejen in ima stalno veliko obiskovalcev skozi vse leto, saj je znano da je z nastankom tega doma postala Višnja gora s svojo okolico najmočnejša zimsko-športna postojanka na Dolenjskem.

Pred nekaj leti so tudi podjetni višnjegorski lovci zgradili na Gradišču nad mestom svoj lovskogostinski dom, ki ni namenjen samo njihovim članom, marveč vsem izletnikom, ki se zadržujejo ali potujejo skozi te kraje.

To je za Višnjo goro pomembna pridobitev, ki s takimi posegi nedvomno jasno izpričuje lepote svojega kraja in krepi razvoj turizma na svojem območju.

Iz navedenega torej izhaja, da ima Višnja gora na svojem območju številne turistične postojanke in dobro urejene komunikacijske zveze, saj se navezujejo na njeno območje kar štiri železniške postaje: Žalna, Višnja gora, Polževo in Ivančna gorica ter novi avtomobilski cesti na Polževo in preurejena avtomobilska cesta do lovskega doma na Gradišču.

ZA

OBČINSKI PRAZNIK

OBČINE

GROSUPLJE

CESTITAJO VSEM OBČANOM,

BORCEM,

DELOVNIM ORGANIZACIJAM IN KOLEKTIVOM

OBČINSKA SKUPŠČINA

OBČINSKI ODBOR SZDL

OBČINSKI KOMITE ZKS

OBČINSKI ODBOR ZB NOV

OBČINSKI KOMITE ZMS

OBČINSKI SINDIKALNI SVET

OBČINSKI ODBOR RK

Gradbeno podjetje Grosuplje je bilo ustanovljeno 27. 8. 1946. leta, z odločbo takratnega Okrajnega ljudskega odbora, kot Okrajno gradbeno podjetje, z namenom, da obnavlja porušeno podeželje. Pod nazivom

SPLOŠNO GRADBENO PODJETJE G R O S U P L J E

pa posluje od 19. 9. 1961 dalje.

Ob ustanovitvi je bilo podjetje manjšega značaja, saj ni imelo, razen nekaj orodja, nobenih osnovnih sredstev. Poslovati je pričelo takorekoč iz nič, le z nekaj delavci in nujno potrebnim orodjem.

Z marljivo in dobro organizacijo si je podjetje že v nekaj letih pridobilo nujna osnovna sredstva in strokovni kader, tako, da je že v letu 1948/49, prevzelo v izgradnjo večjo tovarno usnja v Šmartnem pri Litiji.

Po formiranju organov samoupravljanja je podjetje vsako leto povečevalo svojo dejavnost na vseh področjih Slovenije in prešlo iz majhnega v srednje veliko gradbeno podjetje, ki je bilo že dokaj dobro opremljeno z mehanizacijo. V letu 1958 je zaposlovalo že 449 delavcev in ustvarilo 507 milijonov S din realizacije.

Po letu 1960 je to podjetje, kot prvo gradbeno podjetje v Sloveniji, pričelo z izgradnjo stanovanj in poslovnih objektov za tržišče.

Vedno večji obseg del pa je narekoval tudi ustanovitev lastnih stranskih obratov in projektivnega biroja, brez katerih bi skoro ne moglo poslovati. S porastom proizvodnje in realizacije in vedno večjega števila zaposlenih, je podjetje poskrbelo tudi za družbeni standard zaposlenih, saj ima podjetje sedaj zagotovljenih preko 800 ležišč v novih modernih samskih domovih, koder je organizirana tudi lastna prehrana zaposlenih.

Po obračunu v preteklem letu se je SGP Grosuplje uvrstilo med večja gradbena podjetja na področju Slovenije, saj je znašala realizacija 11.635 milijonov S din.

Pri tej realizaciji je podjetje oddvojilo znatna sredstva v poslovni sklad, kar je omogočilo nabavo nove moderne gradbene mehanizacije, katera daje poročstvo za hitro in solidno izvedbo prevzetih del.

LJUBLJANSKE MLEKARNE

Pasterizirano mleko v plastičnih vrečkah in tetrapaku

Sterilizirani mlečni proizvodi v tetrapaku

Jogurti v tetrapaku in plastičnih lončkih

Sladka in kislá smetana

Trdi, poltrdi in sveži siri

Sladoledi na palčkah, sladoledi v lončkih, korneti, žogice, sladoledi
za gospodinjstva in gostince

Vse to so priznani izdelki Ljubljanskih mlekarn, izdelani na
najmodernejših strojih in polnjeni v najsodobnejšo embalažo.

LJUBLJANSKE MLEKARNE

VALJČNI MLIN

STIČNA

Melje raznovrstna žita
za plačilo v gotovini in za merico
ter takoj po sprejemu žita vrača moko
ali močna krmila.

Priporočamo se vsem interesentom
iz širne okolice Stične in
občine Grosuplje.

ŽELEZNINA

IVANČNA GORICA

je v trinajstih letih svojega solidnega trgovskega poslovanja
postala trgovski center treh okoliških občin.

Na zalogi ima vedno vsakovrstno železnino, motorna vozila, kolesa,
rezervne avtomobilske in motorne dele, vso poljsko orodje in
poljske stroje, gradbeni material, pohištvo, razne kemikalije,
izdelke iz gume in plastičnih mas.

S svojim poslovanjem se odjemalcem širne okolice še v naprej
toplo priporoča.

TOVARNA DEKORATIVNIH TKANIN

CENJENE GOSPODINJE!

Prav vsaka sodobna žena želi imeti
svoj dom opremljen lepo in udobno.

V ta namen vam

LJUBLJANA, CELOVSKA C. 280

nudi pestro izbiro dekorativnih tkanin,
zaves,
brisač ter
okrasnih blazinic in prtičev,
katere ima stalno na zalogi
naša trgovina

»Bala« na Titovi cesti 3.

V vaš dom — izdelek

TOVARNE DEKORATIVNIH TKANIN

PODJETJE

AVTOPREVOZ

IVANČNA GORICA

Tel. 78-421

je bilo ustanovljeno leta 1958. Tedaj je podjetje razpolagalo z enim kamionom, brez kakršnihkoli drugih osnovnih sredstev. V obdobju od leta 1958 do danes je podjetje nabavljalo osnovna sredstva — kamione in si postavilo svojo poslovno stavbo ter mehanično delavnico; vse to iz lastnih sredstev. Danes razpolaga podjetje s 35 vozili v skupni vrednosti 3 300 000 N din z letno realizacijo cca 6 000 000 N din. Podjetje se ukvarja s tuzemsko špedicijo ter popravilom vseh vrst cestnih motornih vozil.

Cenjenim strankam se priporoča za naročila prevoznih uslug.

MESNO PODJETJE STIČNA

s poslovalnicami:

Stična, Ivančna gorica, Sentvid pri Stični, Višnja gora, Grosuplje, Ljubljana (Trubarjeva 57 in Đakovičeva 8). Prav tako je v tem letu začela obratovati poslovalnica v Škofji Loki.

Dnevno nudimo sveže in priznane kvalitete vseh vrst mesnih izdelkov.

Priporočamo se za naročila in obiske potrošnikov.

**TRGOVSKO ZASTOPSTVO
EKSKLUZIVNA ZASTOPSTVA
IZVOZ — UVOZ**

ADAMIČ

TRST — VIA S. LAZZARO 23-II — Tel. 28-449, 31-996

GOSTILNA

LOJZE OREL

ZAGRADEC

Nudi cenjenim gostom vse jestvine in pijače
ter oddaja sobe za prenočišča.

OBRTNO PODJETJE

STROJNO MIZARSTVO

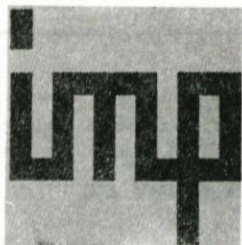
SENTVID PRI STIČNI

izdeluje vse vrste stavbnega pohištva, oken in vrat,
hotelsko, laboratorijsko, stanovanjsko in drugo po-
hištvo.

Nudi tudi žagan les in druge obrtniške storitve.

Podjetje priporoča svoje priznane izdelke cenjenim
strankam, poslovnim prijateljem in vsem občanom.

INDUSTRIJSKO MONTAŽNO PODJETJE

LJUBLJANA — TITOVA 37

LIVARNA IVANČNA GORICA

Livarna z lastnim modelno-konstrukcijskim birojem, z modelarno in s sodobno mehanizacijo za serijsko in izvenserijsko proizvodnjo nudi iz svojega proizvodnega programa:

ulitke iz sive litine z lamelastim grafitom s perlitno strukturo, z natezno trdnostjo do 30 kp/mm²,

specialne ulitke z dodatkom kroma, niklja in mangana specialne debelo in tankostene ulitke,

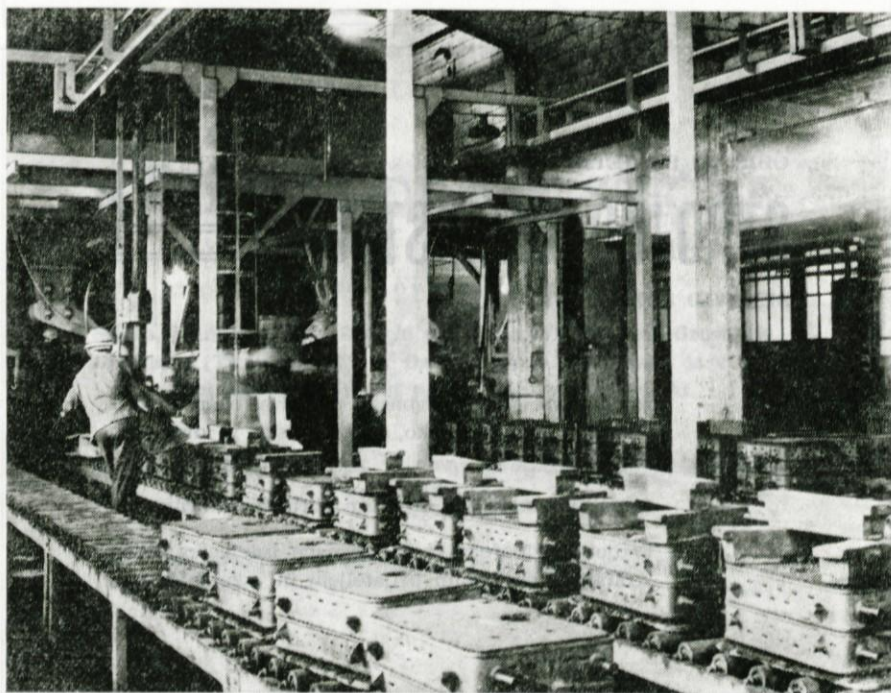
ulitke s posebnim poudarkom na tesnosti,

kompletni asortimenti kanalske litine npr.: razne cestne pokrove, mreže, strešne odtoke, fazonske kose, vodovodne armature itd.

Vse ulitke kovinsko očistimo in opeskamo ter po želji kupcev zaščitimo proti koroziji. Zaradi sodobne opreme, mehaniziranih postopkov dela ter solidnosti tehničnega kadra je livarna glede dobavnih rokov zelo solidna.

Cene ulitkov so brez dvoma konkurenčne, saj livarna del svojih izdelkov uspešno izvažata tudi na zahodna tržišča.

ZAHTEVAJTE PROSPEKTE IN NAVODILA — PREPRICAJTE SE O KVALITETI.

H O T E L T U R I S T

LJUBLJANA

Komforten hotel
s priznano restavracijo.

Za prijatelje divjačine
RESTAVRACIJA »ZLATOROG«
v Zupančičevi ulici.

Za sladokusce
dalmatinskih specialitet
GOSTILNA »DALMACIJA«
na Trubarjevi cesti.

Za vsakogar
»TURIST EXPRES« bife
pred glavnim kolodvorom.

Gozdno gospodarstvo Ljubljana

S SEDEZEM V LJUBLJANI, TRZASKA C. 2

PREKO SVOJIH OBRATOV PROIZVAJA IN PRODAJA

VSE VRSTE GOZDNIH SORTIMENTOV,

OPRAVLJA GOZDNO GOJITVENA DELA,

GRADI CESTE, OSNAVLJA GOZDNE PLANTAZE

IN INTENZIVNE NASADE

PODJETJE

STOLARNA

DOBREPOLJE

je ustanovil OLO Grosuplje 7. 6. 1948. Pred tem je podjetje, ki je obsegalo mlin na parni pogon in žago venecianko bilo last Drobnič Antona iz Podgorice, pred nacionalizacijo je v podjetju bilo zaposlenih pet delavcev.

Po nacionalizaciji v letu 1948 je v podjetju zaposlenih petnajst delavcev, ter se polagoma pričelo širiti. V začetku je bila proizvodnja namenjena predvsem domačemu tržišču, v letu 1953 pa se je proizvodnja pričela preusmerjati in plasirati tudi v izvoz na zahodna tržišča, predvsem ZDA, Anglija, ZRN itd. V tem obdobju smo navezali poslovne stike z izvoznim podjetjem »Slovenija les« s katerimi še danes sodelujemo v vseh izvoznih poslih.

V letu 1958 je izvršena prva rekonstrukcija obrata, ukinjen je mlin na parni pogon, izvršena je rekonstrukcija žage, iz pridobljenih prostorov se je povečal oddelek montaže, zgradil prostor površinske obdelave in obrat družbene prehrane.

V letu 1964 je bila izvršena druga rekonstrukcija oz. dograditev obrata, pri čemer se poveča obrat strojne obdelave, izgradila lesosušilnice in montirala polno jarmenik v obratu žage. V tem in nadaljnjem obdobju je podjetje vlagalo znatna sredstva v modernizacijo in obnovo strojnih zmogljivosti. Iz leta v leto se proizvodnja povečuje, istočasno pa raste tudi število zaposlenih. V letu 1960 je izvoz na konvertibilna področja dosegel vrednost 70.000 dolarjev, v letu 1970 pa bo že nekaj nad 400.000 dolarjev. Število zaposlenih se je v tem obdobju povečalo na 86 delavcev.

V letu 1969 smo pričeli z tretjo fazo rekonstrukcije oz. razširitve obrata, katera naj bo po programu izvedena v letu 1971. Vrednost izvoza naj bi se do leta 1975 povečala na 1.000.000 dolarjev pro-neta letno.

Proizvodnja naj bi tudi v naslednjem obdobju bila namenjena izključno izvozu na konvertibilna področja oz. v že omenjene zahodne države.

Podjetje ima status pretežnega izvoznika.

JUGOTEKSTIL

LJUBLJANA — JUGOSLAVIJA

Titova cesta 3, P. O. B. 237 A
Telefon: 23-942
Telex: 31 393 YU JTX Lj
Telegram: SLOVTEX Ljubljana

PREDSTAVNIŠTVA:

Beograd: Topličin venac br. 3/I, Tel. 623-790, 623-798, Telex: 11478 YU JTX Bg

Rijeka: Dositelj Obradovića 1/II, Tel. 22-809, 22-015,

Sarajevo: Boriše Kovačevića 14, Tel. 37-686,

Zagreb: Moše Pijade 3, Tel. 33-632, 35-089,

Skopje: Tiranska Kula 2/IX, Tel. 33-053.

UVOZ:

bombaž, volna, lan, juta, surova svila, stanična vlakna, sintetična vlakna, volnene krpe, sintetične krpe; bombažna preja, volnena preja, lanena preja, jutina preja, preja sintetičnih vlaken, specialne preje, sukanci, tkanine za široko potrošnjo. Kompletnne strojne opreme podjetij, stroji, rezervni deli in utenzilije za tekstilno industrijo. Barve in kemikalije za tekstilno industrijo.

Jugotekstil sodeluje:

pri mednarodnih trgovinskih poslih in pri poslih dodelave in predelave.

IZVOZ:

bombažne tkanine, volnene tkanine, lanene tkanine, jutine tkanine, tkanine iz naravne in umetne svile, stanične in sintetične tkanine, bombažne, volnene, stanične in sintetične preje in sukanci, tekstilna konfekcija, tekstilni izdelki domače obrti, bombažne, volnene, svilene in sintetične pletenine in trikotaža, tekstilni izdelki za tehnično uporabo. Vsi proizvodi tekstilne strojne industrije, oprema kompletnih tovarn.

JUGOTEKSTIL sodeluje:

pri mednarodnih trgovinskih poslih in pri poslih dodelave in predelave.

NOVAK IVAN

GROSUPLJE, Ljubljanska 15

Steklarska obrtna delavnica izdeluje ogledala, brusi
steklo in zastekluje stavbne objekte.

Priporočamo se za naročila!

AVTOMEHANIK

HEGLER FRANČ

HUDO — p. Ivančna Gorica

Izvršujem vsa generalna popravila na motorjih, sklopilih in vsa
ostala servisna dela na vseh osebnih avtomobilih. Na zalogi imam
vedno vse nadomestne dele.

Postrežba hitra in solidna.

PEKARIJA Grosuplje

ADAMIČEVA 11, TEL. 77-065

PEKA KRUHA IN PECIVA

**PRODAJA VSEH VRST PECIVA,
SLAŠČIC IN DELIKATESNEGA BLAGA**

SE PRIPOROČA KOLEKTIV PEKARNE GROSUPLJE

TRGOVSKO PODJETJE

TABOR

GROSUPLJE

nudi potrošnikom
v svojih prodajalnah različnih strok
vse vrste potrošnega blaga
in trajnih predmetov
po konkurenčnih cenah.

Za nakup trajnih predmetov
nudi potrošniške kredite.

Potrošniki,
poslužite se ugodnosti,
ki vam jo nudimo
in prepričajte se
o našem solidnem poslovanju.

Kupujte v naših prodajalnah!

Se priporočamo!

OBRтна DELAVNICA

PREDALIČ — JEROVŠEK

GROsuplje

izdeluje opremo za gostinske lokale, kuhinje in točilnice. Pri naročilih upošteva vse dimenzije vseh vrst dekoracij in estetik. Za vse izdelke dajemo enoletno garancijo za ekspresno izvajanje vseh servisov.

NICULOVIČ ŽIVOJIN

GROsuplje

Izdeluje brezalkoholne pijače in polizdelke za razno industrijo brezalkoholnih pijač.

Se priporoča za naročila.

Obrtno podjetje

INSTALACIJE, Grosuplje

je pričelo delovati pod tem imenom s 1. majem 1964, ko se je odcepilo od Elektro-strojnega podjetja Grosuplje.

Kot pomemben kooperant gradbeništva izvaja podjetje vsa instalacijska dela na stavbah in sicer instalacije centralnih kurjav, vodovoda, plina, prezračevanja, elektrike, stavbno kleparstvo in izolacije.

Značilnost podjetja je mlad kolektiv, saj je povprečna starost komaj 25 let. Zaradi tega kljub težavnemu terenskemu delu rešuje včasih tudi težke probleme z načelom — delati in zaslužiti.

Zaradi velike konjunktore se podjetje nenehno širi in zato letno nameni približno 38 odstotkov čistega dohodka za sklade. Od tega gre precej tudi za družbeni standard, saj je že polovica članov delovne skupnosti bodisi v stanovanjih, ki so last podjetja ali pa v svojih hišah, ki so jih zgradili delno s pomočjo posojil iz sklada skupne porabe.

Z vsakim dnevom postaja podjetje pomembnejši člen v prizadevanju za višji standard naše samoupravne družbe.

Pravi naslov za denarne zadeve

CENTRALA:

Ljubljana, Šubičeva 2

PODRUZNICE:

Beograd, Čika Ljubina 8/I, Novi Sad, Grčkoškolska 2,
Zagreb, Savska 58 Sarajevo, Boriše Kovačevića 1,
Mestna hranilnica ljubljanska, Ljubljana, Čopova 3,
Podružnica za kreditiranje stanovanjskega in komunalnega gospodarstva, Ljubljana, Dalmatinova 2,
Domžale, Kamnik, Kočevje, Koper, Trbovlje, Murska Sobota.

PREDSTAVNISTVA:

New York, Pariz, London, Milano, München, Frankfurt,
Stockholm.

EKSSPOZITURE V LJUBLJANI:

Bežigrad — Miklošič — Moste — Stara Ljubljana — Šiška — Vič

IZVEN LJUBLJANE:

Crnomelj — GROSUPLJE — Gornja Radgona — Hrastnik — Lendava — Litija — Ljutomer — Logatec — Medvode — Rakek — Radenci — Ribnica — Vrhnika — Zagorje

V VOJVODINI:

Bački Petrovac — Beočin — Kanjiža — Liman — Srbobran — Sremski Karlovci — Subotica — Temerin — Titel — Zabalj

NOVE POSLOVNE ENOTE:

Podružnica Maribor,
ekspoziture v Ljubljani, Portorožu
in Zagrebu

Ljubljanska banka

ZAKAJ SUPER IN EXTRA?

Kapaciteta baterij NORMAL kvalitete

je prirejena za porabo

električne energije

kot jo imajo SVETILKE.

Baterije EXTRA in

SUPER kvalitete imajo

zaradi specialnih dodatkov

v depolarizacijski masi

izboljšano praznilno karakteristiko,

zato so primerne za

ZAHTEVNE APARATE

z veliko porabo električnega toka

in kvalitetno energijo kot so

TRANSISTORJI,

GRAMOFONI,

MAGNETOFONI,

IGRAČE itd.

tovarna
baterij in
baterijskih naprav
zmaj

ZMAJ

GOSTINSKO PODJETJE

»POLŽEVO«

IVANČNA GORICA

z obrati:

Hotel Polževo

Restavracija »Ob črpalki« Ivančna gorica

Gostilna »Pod lipo« Stična

Gostilna »Na klančku« Šentvid pri Stični

Gostilna »Grosupeljčan« Grosuplje

Gostilna »Pri postaji« Grosuplje

Gostilna »Majolka« Šmarje

Gostišče Videm Dobropolje

nudi vse gostinske usluge, in se za obisk priporoča.

TEKSTILNA TOVARNA

MOTVOZ IN PLATNO

GROSUPLJE

Izdelujemo kvalitetne polpropilenske tkanine za embaliranje izdelkov tekstilne, kemične in ostale industrije.

Nadalje izdelujemo polipropilenske vreče za krompir, moko, sladkor in razna semena.

Poleg motvozov in vrvi iz konoplje izdelujemo tudi motvoz in vrvi iz polipropilena.

Priporočamo se za nakup naših kvalitetnih izdelkov.

SPLOŠNO MIZARSTVO

GROSUPLJE, Cesta na Krko 38

Podjetje je bilo ustanovljeno v letu 1947. Ob ustanovitvi je podjetje zaposlovalo le tri delavce brez lastnih osnovnih sredstev. Podjetje je vsako leto povečalo svojo dejavnost in svoje izdelke plasiralo po vsej Sloveniji oziroma Jugoslaviji.

Sedaj podjetje zaposluje 75 delavcev in razpolaga z osnovnimi sredstvi v vrednosti 1.600.000 dinarjev, ter ima letne realizacije € 000.000 dinarjev.

Splošno mizarstvo Grosuplje je specializirano za izdelavo notranje opreme hotelov, šol, vzgojno varstvenih zavodov ter opremlja specialne laboratorije itd.

Členjenim strankam se priporočamo za naročila.

STANOVANJSKO KOMUNALNO PODJETJE GROSUPLJE

Stanovanjsko komunalno podjetje Grosuplje je bilo ustanovljeno v letu 1966. Poslovna dejavnost podjetja je gospodarjenje s stanovanjskimi hišami v družbeni lastnini in upravljanje s komunalnimi napravami v naselju Grosuplje. V letu 1969 se je poslovna dejavnost podjetja razširila tudi na upravljanje z vsemi vodovodi na področju občine Grosuplje.

Podjetje opravlja pleskarske in soboslikarske usluge, kamionske prevoze, strojne izkope in nakladanja ter vsa dela pri razširitvi vodovodnih omrežij.

OBRATNO KOMUNALNO PODJETJE

UNIVERSAL

IVANČNA GORICA

se bavi s sledečimi obrtnimi dejavnostmi:

izdelava betonskih zidakov,
dela iz nizkih gradenj,
gradnja vikendov.

V sklopu podjetja imamo mehanično delavnico, ki opravlja vse vrste mehaničnih del in servis Tomosovih izdelkov.

S kapacitetami našega strojnega parka opravljamo prevoze, zemeljska dela z buldožerjem in nakladalcem, usluge s kompresorjem in minerska dela.

V naš okvir sodi tudi vzdrževanje cest IV. reda. V našem peskopu pa so vam vedno na razpolago vse vrste peščenih agregatov. usluge solidne in točne, se priporočamo za naročila.

KOVINASTROJ GROSUPLJE

PODJETJE ZA IZDELAVO GOSTINSKE KOVINSKE OPREME
GROSUPLJE • ADAMIČEVA CESTA 36 • TEL. 77025, 77026

Projektiramo, izdelujemo in montiramo opremo za kuhinje hotelov, bolnic, restavracij, ter opremo za samopostrežne linije in ostalo gostinsko dejavnost.

Po naročilu vgrajujemo v našo opremo kvalitetne domače in uvožene hladilne naprave.

Naše izdelke odlikujejo:

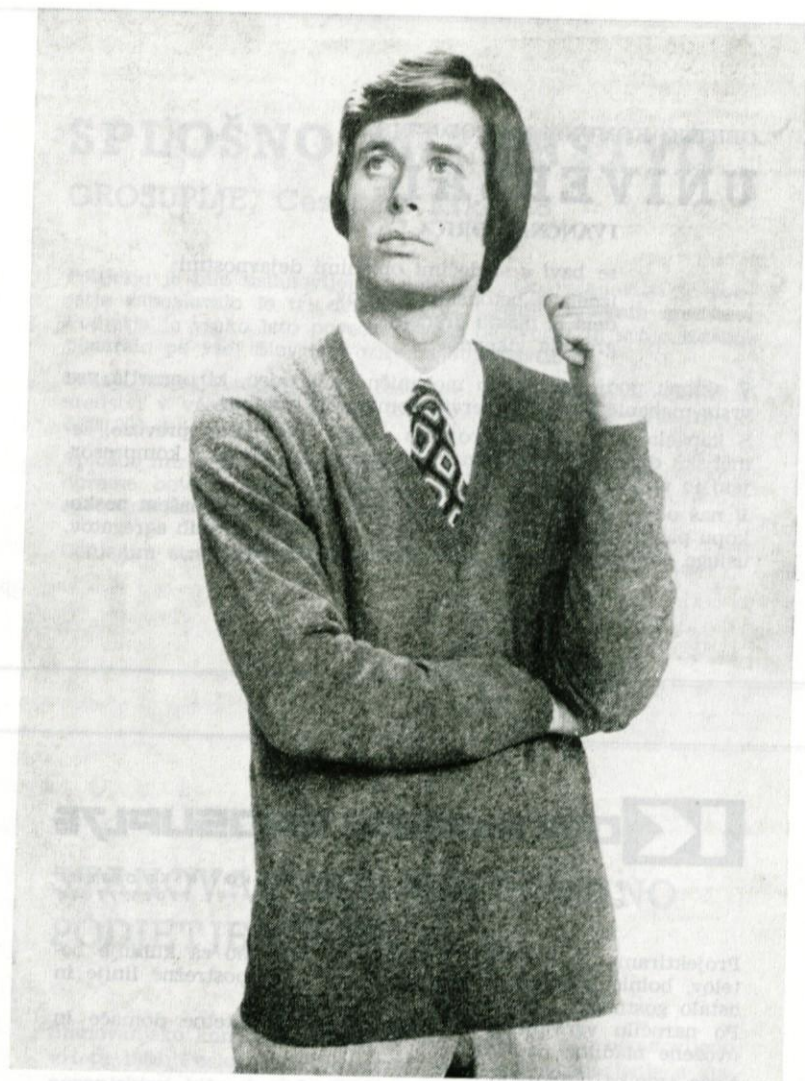
- uvoženi nerjaveči materiali
- estetski izgled in funkcionalnost
- pogonska energija — plin, elektrika, para
- konkurenčne cene

Dobavljamo iz zaloge, hitro montiramo in dajemo enoletno jamstvo.

Lastni servis in stalna zaloga rezervnih delov.

Kupcem brezplačno izdelamo načrt tehnološke razporeditve opreme in načrt potrebnih instalacij.

Obiščite naš stalni izložbeni paviljon v hali 23 Zagrebškega velesejma.

rašica

Tovarna pletenin
Ljubljana, Gameljne
p. Ljubljana, Šentvid
telefon 51 255, 51 287
telegr. Rašica Ljubljana

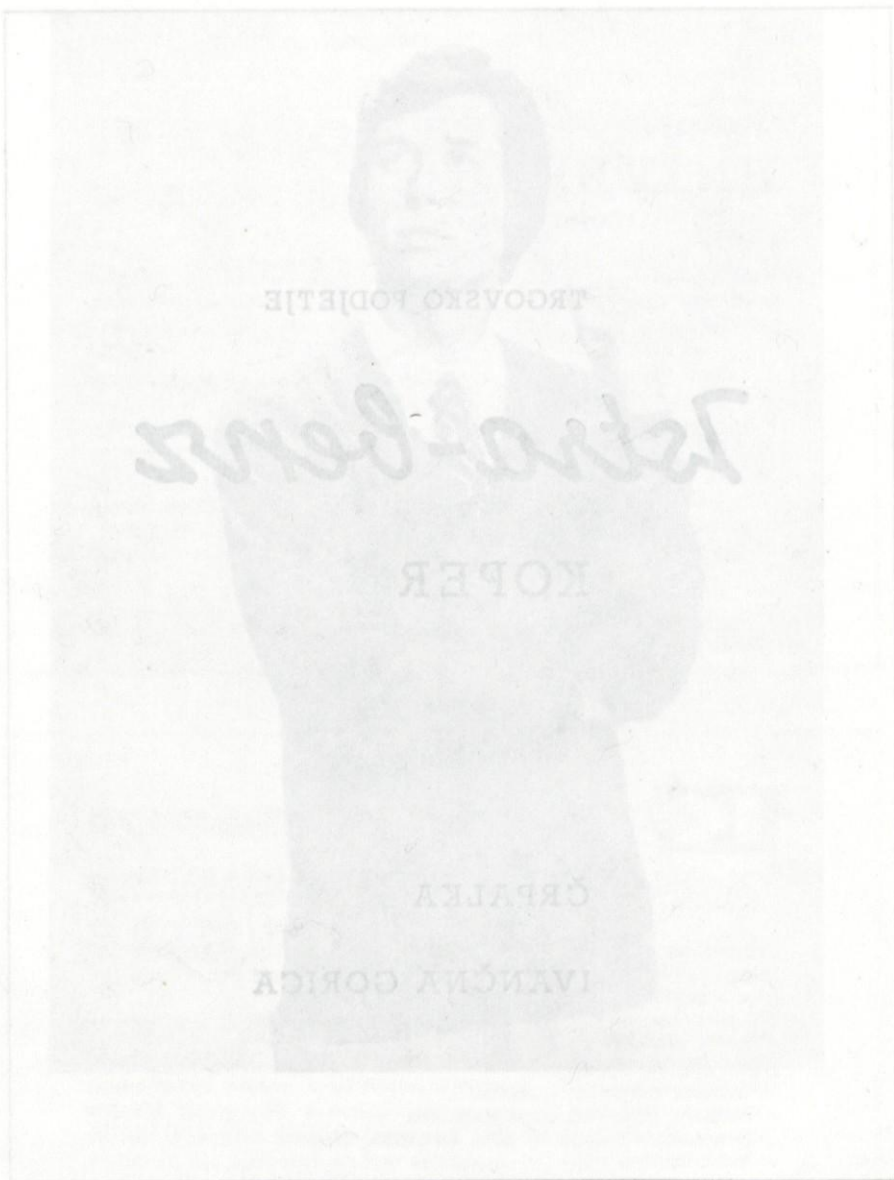
TRGOVSKO PODJETJE

Istra-Benz

KOPER

ČRPALKA

IVANČNA GORICA

Uredniški odbor Zbornika občine Grosuplje vabi občane k sodelovanju: dosedanje in nove sodelavce, šolska vodstva ter samoupravna telesa delovnih organizacij, da pripravijo poročila o svojem delu ter razprave o gospodarskih, kulturnih, strokovnih in znanstvenih vprašanjih za tretjo številko Zbornika, ki bo izšla v **oktobru 1971. Prispevke pošljite do 15. februarja 1971 na naslov:**

ZBORNİK OBČINE GROSUPLJE, p. p. 11.

